

Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
**Sosyal Bilimler
Dergisi**

University of Cumhuriyet
Faculty of Letters
**Journal of
Social Sciences**

Cilt / Vol: 41

Sayı / No: 2

Aralık /December 2017

**Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Yayıncıdır**

**Published by Cumhuriyet
University Faculty of
Letter**

*Haziran ve Aralık Aylarında
Yayımlanan Hakemli Bir Dergidir.*

*A Peer-Review Journal,
Published in June and December.*

ULAKBİM, IBSS, EBSCO ve
SOBİAD
Tarafından Dizinlenmektedir.

This journal is Indexed by
ULAKBİM, IBSS, EBSCO and
SOBİAD

ISSN 1305-5143

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN
Dekan / Dekan
Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

GENEL YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR

Doç. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ

GENEL YAYIN YÖNETMEN YARDIMCISI / ASİSTANT EDITOR

Yrd. Doç. Dr. Onur BALCI
Yrd. Doç. Dr. Uğur BAŞARAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ali ERKUL
Prof. Dr. Ali TAŞKIN
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN
Prof. Dr. Murat YILDIZ
Prof. Dr. Nazım ÖZTÜRK
Prof. Dr. Erol BAŞARA
Yrd. Doç. Dr. Onur BALCI
Yrd. Doç. Dr. Uğur BAŞARAN

KAPAK VE TASARIM / DESIGN

Gamze SAHİP

DERGİ ADRESİ / ADRESS

Sosyal Bilimler Dergisi
Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Kampüs,
58140 Sivas/Turkey
Tel: 0 346 2191010 / 1527

E-Dergi Adres/ E-Journal Address

<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi>

E-Mail

sbd@cumhuriyet.edu.tr
sosyalbilimlerdergisi@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Fadime SUATA ALPASLAN-Banu UZ,
Kirazlıdere İskelet Topluluğunun Çene ve Diş Patolojisi Açısından İncelenmesi / 1-19
Investigation of Kirazlıdere Skeletal Community in terms of Jaw and Dental Pathology

Emin EMİNOĞLU,
Türkiye Türkçesinde {+Casına} Biçim Biriminin
İşlenişi ve Yapısı Üzerine / 21-32
On the Handle and Structure of {+Casına} Morphological Unit in Turkey Turkish

Gökşen ARAS,
Literature and Film: Different Approaches to Two Narrative Forms / 33-54
Edebiyat ve Film: İki Anlatım Biçimine Farklı Bakış Açıları

Ebru MANDACI,
Arkeolojik Bulgular Ve Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya'da
Giyim Kültürü/ 55-79
Clothing Culture in Old Mesopotamia in the Light of Archaeological Findings and Cuneiform

İbrahim BOZKURT,
Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri
/ 81-112
Mersin Representatives and their Activities in the First Grand National Assembly of Turkey

CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2017, Cilt: 41, Say: 2

Güney NAİR-Emine BALTA,

Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımında Sınırları Aşan Bir Sosyal Sorun Alanı Olarak Unutulma Hakkı / 113-126

The Right to be Forgotten as an Area of Social Issues that Crosses Borders in Usage of Information and Communication Technologies

Mahmut AKPINAR,

XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Sehbenderlikleri /127-144

The Ottoman Consulships in the Relation to West in the 19th Century

İlknur EMEKLİ,

Abdusselâm El-Uceylî Ve El-İnzilâk Adlı Öyküsü /145-163

Abdussalam Al-Ojaili and His Story Al-Inzilak (Downfall)

Gülay GÜLER,

İdeolojik Belleğin Teşkilinde Çevirinin Rolü: Germinal /165-176

The Role of Translation in Forming Ideological Memory: Germinal

Özge Sinem İMRAĞ,

Almanca, Türkçe Ve İngilizcede Tümel veya Tikel Niceleyici Barındıran Tümcce Yapılarının Victor Yngve'nin Derinlik Hipotezi Bağlamında Analizi /177-188

The Analysis of the Sentence Structures Containing Universal or Particular Quantifiers in German, Turkish and English in the Light of Victor Yngve's Depth Hypothesis

CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2017, Cilt: 41, Say: 2

Halil İbrahim ARPA,

Role of Television in Consumer Society

in Night Train and About A Boy/189-204

*Gece Yarısı Treni ve Bir Erkek Hakkında Romanları Örneğinde Tüketim Toplumunda
Televizyonun Rolü*

Belkıs Zeynep ÖZİŞİK,

An Exploratory Study on Intercultural Phenomenon: Interview With

Erasmus Students /205-212

*Kültürlerarası Olgusu Üzerine Bir Keşif Çalışması:
Erasmus Öğrencileriyle Görüşme*

Hakan ÖZ-Fadime SUATA ALPASLAN,

Zeytinli Ada Topluluğuna Ait Kafatası İskeletlerinin Paranasal Sinüs (Bt) Boşluğu

Morfolojilerinin Bilgisayarlı Tomografi Görüntüleme Yöntemi İle İncelenmesi

/ 213-233

*Examination of Paranasal Sinus (Bt) Cavity Morphology of Skull Skeletons of Zeytinli
Island Community by Computerized Tomography Imaging Method*

Zafer ŞAFAK,

The Interplay Between Sub-Worlds and Hypothetically Real Constructs in Harold

Pinter's Old Times/235-245

*Harold Pinter'in Eski Zamanlar Adlı Eserinde Altdünyalar ve Varsayımsal Gerçek
Yapılar Arasındaki Etkileşim*

KIRAZLIDERE İSKELET TOPLULUĞUNUN ÇENE VE DİŞ PATOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Fadime SUATA ALPASLAN*-Banu UZ**

Öz: Anadolu'nun eski yerleşim alanlarından biri olan ve köklü tarihi ile göz kamaştıran Amasya ili, Orta Karadeniz bölgesinde (Türkiye) yer alır. Şehir, Hititlerden başlayarak çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve Bizans döneminde de Piskoposluk merkezi olarak kullanılmıştır. Çalışma materyalini, 2014 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkarılan 9 erkek, 7 kadın, 2 çocuk ve 14'ü cinsiyeti bilinmeyen olmak üzere toplam 32 bireye ait çene ve dişler oluşturmaktadır. Bireylere ait 156 diş üzerinde çürük, aşınma, apse, ölüm öncesi diş kaybı (antemortem), hypoplasia, alveol kaybı ve diş taşına bakılarak bunların bireylere ve cinsiyetlere göre dağılımları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kirazlıdere Nekropolü (Amasya), Erken Bizans, Çene ve Diş Hastalıkları.

Investigation of Kirazlıdere Skeletal Community in terms of Jaw and Dental Pathology

Abstract: Amasya province, which is one of the old settlement areas of Anatolia and dazzled with its long history, is located in the Middle Black Sea region (Turkey). The city was home to various civilizations starting from the Hittites and was used as a bishopric center also during the Byzantine period. The study materials consists of the jaws and teeth of a total of 32 individuals, 9 male, 7 female, 2 children and 14 unknown genders revealed in the excavation carried out in 2014. It has been tried to determine the distribution of these teeth according to individuals and genders by examining tooth decay, abrasion, abscess, pre-death tooth loss (antemortem), hypoplasia, alveolar loss and tooth stone on 156 teeth.

Keywords: Kirazlıdere Necropolis (Amasya), Early Byzantine, Jaw and Tooth Diseases.

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, SİVAS.

** Yüksek Lisans Mezunu, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, SİVAS.

Kabul Tarihi: 24.10.2017

Yayın Tarihi: 26.12.2017

Giriş

Amasya ili (Türkiye), Anadolu coğrafyasında Karadeniz, İç ve Doğu Anadolu sıradağlarının birbirlerine geçit verdikleri, jeopolitik ve stratejik önemi olan bir yerleşim merkezidir (<https://www.google.com.tr/search?q=Amasya+ilinin+Türkiye+Haritası+üzerinde+uydu+görüntüsü>), (Resim 1). Amasya, kuruluşundan günümüze kadar Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Pontus, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti gibi çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve ayrıca Bizans döneminde de Piskoposluk merkezi olarak kullanılmıştır.

Resim 1. Amasya ilinin Türkiye haritası üzerindeki uydu görüntüsü.

Amasya ili ve çevresi arkeolojik bakımdan zengin bir tarihe sahiptir. Amasya Müze Müdürlüğü başkanlığında çeşitli tarihlerde yapılan kurtarma kazıları sırasında ortaya çıkarılan Şamlar, İhsaniye, Kurşunlu, Dere ve Kirazlıdere Mahallelerinde Roma ve Bizans Dönemi ile tarihlendirilen birçok Nekropol alanı da yörenin önemli arkeolojik eserleri arasındadır (Özdemir, C. ve M. Doğanbaş, 2011).

Arkeolojik kazılar sonucunda gün ışığına çıkarılan iskeletler yaşadıkları alanın ve dönemin özelliklerini yansıtır. Paleolitik dönemden itibaren izlerini bulabildiğimiz insan kalıntıları bizlere bu toplumların gündelik yaşam koşulları, sağlık durumları, beslenmeleri ve kültürleri hakkında bilgiler vermektedir. Kemiklerden anatomik ve fizyolojik açıdan farklılık gösteren dişler, vücudun en sert ve dayanıklı dokusunu oluşturmakta, dolayısıyla gömü sonrasında koşulların uygun olması durumunda milyonlarca yıl korunarak günümüze ulaşabilmektedir. Bu özelliği nedeniyle dişler paleontolojik, arkeolojik ve antropolojik kazılarda en fazla ele geçen insan kalıntılarını oluşturmaktadır. Eski topluluklara ait en fazla ele geçen organik materyal olan dişler, toplulukların biyolojik yapılarının tanımlanması, akrabalık ilişkilerinin

saptanması ve yaşam biçimlerinin belirlenmesi çalışmalarında sağladığı veriler açısından oldukça önemlidir [3]. Dişler insanların büyümesi esnasında karşılaştıkları sağlık sorunları hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Dişlerde gözlenen gelişim bozukluklarının sıklığı ve şiddeti, hem günümüz hem de eski insan topluluklarının genel sağlık yapıları ve sosyoekonomik düzeylerinin birbirlerine göre durumlarını yansıtmaktadır (Emiroğlu, K. ve S. Aydın, 2003). Antropoloji alanında önemli bir materyal olan dişler eski insan topluluklarının sağlık, beslenme ve ekolojik ilişkilerinin ortaya çıkarılması açısından sıklıkla başvurulan materyallerdir. Tarımın başlaması ile birlikte diş ve çeneler gerek beslenme biçimini gerekse sağlık ve çevre ilişkilerini aydınlatacak verileri içermesi açısından kuşkusuz gerekli materyallerdir. Ağız ve diş sağlığı toplumların besin hazırlama teknikleri, beslenme alışkanlıkları, besin ekonomileri ve kültürel davranışlarından başka bireylerin doğum öncesinden ölümlerine kadar yaşamlarında karşılaştıkları fizyolojik stresleri de yansıtan özel bilgiler içerir. Diş hastalıklarının görülme sıklıkları, bireylerin dolaylı olarak da toplumların ağız ve diş sağlığını ortaya koyar. Bireylerin yaşı, cinsiyeti, biyolojik çeşitliliği, beslenmesi, temizlik alışkanlığı, sosyo-ekonomik durumu, diş ve tükürük özellikleri ağız ve diş sağlığını etkilemektedir (Dayangaç, B., J. Görücü, İ. Esen ve F. Kıymazaslan, 2001). Amasya-Kirazlıdere Nekropol alanında 2014 yılında yapılan kurtarma kazıları sonucunda 22 adet mezar ortaya çıkarılmıştır (Resim 2).

Resim 2. Kirazlıdere Nekropol alanının genel görünümü.

Kirazlıdere (Amasya) Nekropolü Eski Anadolu toplumları arasında önemli bir tarihe sahip olduğundan bu Nekropoldeki insan iskelet kalıntılarında çene ve dişler çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Çalışmanın amacı, Erken Bizans dönemine ait Kirazlıdere Nekropol alanından çıkarılan iskeletlerde, çene ve dişlerde iz bırakan hastalıkların tayinini yaparak, kadın - erkek bireyler ve alt - üst dişler arasında gözlenen benzerlik ve farklılığın nedenlerini araştırmak ve

elde ettiğimiz sonuçları Anadolu'da aynı dönemde yaşamış olan diğer toplumlarda gözlenen diş ve çene hastalıkları ile korele edilerek bu dönemin daha çok aydınlanmasını sağlamaktır.

MATERYAL ve METOT

Araştırma materyalini, 2014 yılında Amasya Müze Müdürü Celal Özdemir başkanlığında gerçekleştirilen, Kirazlıdere kazılarında Nekropol alanından çıkarılan iskeletler oluşturmaktadır. İskeletler 2014 yılında çalışılmak üzere Amasya Müzesine getirilmiştir.

Kirazlıdere Nekropol alanından 21'i oda mezar, diğer 1'i ise kiremit çatma mezar olmak üzere toplam 22 mezar saptanmış ve bu mezarlardan 7'si kadın, 9'u erkek, 2'si çocuk ve 14'ü cinsiyeti bilinmeyen olmak üzere toplam 32 birey gün ışığına çıkarılmıştır. Nekropol alanından bebek bireylere ait iskelet parçaları bulunmamıştır. Bu bireylerden erişkinlere ait toplam 141 daimi diş, çocuklara ait ise toplam 15 (9 süt ve 6 daimi diş - 2 alt çene) ve erişkinlere ait toplam 42 çene (30 alt çene, 12 üst çene) incelenmiştir.

Kirazlıdere bireylerinde cinsiyet tayini yapılırken Workshop of European Anthropologist'in (WEA, 1980) belirlediği kriterler kullanılmıştır. Çocuklarda ergenlik çağına kadar cinsiyetin güvenilir bir şekilde belirlenememesinden dolayı çalışmada sadece erişkin bireylerde cinsiyet tespiti yapılmıştır.

Çocuklarda yaşlandırma, dişlerin sürme zamanına göre yapılan dental yaşlandırma metodu temel alınarak yapılmış (Ubelaker, D.H., 1978; Brothwell, D.R., 1981), erişkin bireylerde ise yaş tespitinde dental aşınma (Brothwell, D.R., 1981; Hillson, S., 1990) yöntemleri kullanılmıştır.

Diş ve çenelerin teşhisi konusunda Bass, W. M., 1987; Burns, K.R., 1999; White, T.D., 2000 ve Özbek, M., 2007; dental yaşlandırma için diş sürüm tablosu (Ubelaker, D.H., 1984)'dan yararlanılmıştır.

Kirazlıdere popülasyonuna ait bireylerin yaş aralığı tayininde Buikstra, J.E., D.H. Ubelaker & H. Douglas, 1994'dan ; diş çürüğü, çürüklerin görülme yüzeyleri ve hangi dişte görüldüğü, dişler üzerindeki apse ve apse oluşum yerleri, dişlerde gelişen hypoplasia, çenelerde alveol kaybı, diş taşı oluşumu, diş aşınması yönteminde Brothwell, D.R., 1981'den ve tüm dişlerin aşınma derecelerinin gösterilmesinde ise Bouville, C., Constandse-Westermann, T.S. & Newell, R.R., 1983'den yararlanılmıştır.

BULGULAR

1. Kirazlıdere Topluluğunun Paleodemografik Yapısı

1.1. Cinsiyet Dağılımı

Çalışma materyalini oluşturan 32 bireyin paleodemografik dağılımına bakıldığında, bu bireylerden 2'sinin çocuk (%6,25), 7'sinin kadın (%21,87), 9'unun erkek (%28,12) ve 14'ünün cinsiyeti belirlenemeyen (% 43.75) olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

	Kadın	Erkek	Cinsiyeti Bilinmeyen	Toplam
Fetus				0
Bebek (0-3 yaş)				0
Çocuk (3-12 yaş)				2
Adölesan(12-20 yaş)				0
Genç erişkin(20-34 yaş)	4	7		11
Orta erişkin (35-49 yaş)	3	1		4
İleri erişkin (50+)		1		1
Yaşı bilinmeyen			14	14
Toplam	7	9	14	32

Tablo 1. Kirazlıdere topluluğunun cinsiyete göre dağılımı.

2. Kirazlıdere Topluluğunda Çene ve Dişlerde Gözlenen Patolojiler

Dişler kemiklerin aksine çevre ile direkt temas halindedir (çiğneme, aşınma, travma gibi) ve paleoantropolojik araştırmalarda oldukça önemli materyallerdir. Arkeolojik kazılar sonucunda, çoğunlukla sağlam ve çok miktarda ele geçen dişlerin paleopatolojik açıdan incelenmesi, eski toplumların beslenme biçimlerini, besin türlerini, besin hazırlama şekillerini, özellikle de ağız ve diş sağlıklarını ortaya koyan önemli veri kaynaklarını oluşturmaktadır (Torun ve diğ., 2015). Çene ve dişlerde karşılaşılan patolojik oluşumlar, insan-çevre-kültür etkileşimi çerçevesinde, biyokültürel yapıda meydana gelen değişimin yönünü yansıtmaktadır. Diş patolojisini, dişin genetik yapısından, metabolizma bozukluğundan, besinlerin niteliği ve sertliğinden, besinlerin hazırlanış biçiminden ve genellikle ağız sağlığından ayrı düşünülemez (Özbek, 1988) (Gözlük Kırmızıoğlu ve diğ., 2016'dan alınmıştır).

2.1. Erişkinlerde Gözlenen Diş Patolojileri

Yapılan paleopatolojik çalışma ile Kirazlıdere topluluğunun genel ağız ve diş sağlığı hakkında bilgi sahibi olunacaktır. Bu amaçla, Zeytinli ada topluluğuna ait 32 bireyin 141 diş üzerinde çürük, aşınma, apse, diş taşı, alveol

kaybı (periyontal hastalıklar), hypoplasia ve ölüm öncesi diş kaybı hastalıkları belirlenmiştir.

2.1.1.Çürük

Diş çürüğünün beslenme tarzı ve besin türleriyle ilişkili olduğu bilinmekte ve özellikle rafine edilmiş tahıllar ve şeker, çürük oluşumundan sorumlu tutulmaktadır. Tarıma geçişle birlikte beslenmede karbonhidratlı ve şekerin ağırlıklı olarak kullanılması diş çürüklerinde artışa neden olmuştur (Başoğlu ve diğ., 2015). Diş çürüğü, çene ve diş hastalıkları arasındaki en yaygın rahatsızlıklardan birisidir. Özellikle karbonhidrat içerikli besinlerin ağızda yol açtığı bakteriyel oluşumlar, asit dengesini etkileyerek çürüğe yol açar. Diş çürüğü gen, hormon, tükürük miktarı gibi kişisel, beslenme ve ağız mikro florası gibi çevresel etkenlerin rol oynadığı eksojen bir mekanizma ile oluşmaktadır (Sungur ve diğ., 1977). (Gözlük Kırmızıoğlu ve diğ., 2006'dan alınmıştır). Karbonhidrat ağırlıklı beslenme rejiminin göstergesi olan çürük, özellikle Neolitik dönemde tarıma geçen ve diyetlerinde tahıl ağırlıklı besinleri tercih toplumlarda giderek artış göstermiştir. Avcı toplayıcılarda diş çürüğü oranı düşük bir orandayken tarım toplumlarında yüksek oranda diş çürüğüne rastlanabilmektedir.

The increased usage of sugar and carbohydrates in diets with the transition to intensive agriculture caused dental caries to increase.

Kirazlıdere toplumuna ait toplam 141 daimi dişten, 11'inde (% 7,80) çürük gözlenmiştir. Kadın bireylere ait 35 dişin 2'sinde (%5,71) ve erkek bireylere ait 58 dişin 9'da (%15,51) diş çürüğü saptanmıştır (Tablo 2). Kirazlıdere topluluğundaki cinsiyeti bilinmeyen bireyler ile çocuklarda diş çürüğüne rastlanmamıştır. Çürüklerin görülme yüzeyleleri açısından değerlendirildiğinde, toplam 1 (% 9,09) dişte occlusal çürük, 1 (% 9,09) dişte interproximal çürük ve 9 (% 81,81) dişte cervical çürük (boyun çürüğü) gözlenmiştir (Tablo 2; Resim 3).

	Kadın	Erkek	Cins. Bilinmeyen
Occlusal çürük	1	0	0
İnterproximal çürük	1	0	0
Cervical çürük	0	9	0
Toplam	2	9	11

Tablo 2. Diş çürüğünün yüzeylelere ve cinsiyete göre dağılımı.

Kirazlıdere topluluğu ile çağdaşı olan toplumlar diş çürüğü açısından karşılaştırıldığında; çürük oranının en yüksek olduğu 19. yy dönemine ait

Kelenderis (%28,42; Şimşek, N., I. Günay ve E. Güleç, 2008) ve en düşük olduğu ise Urartu dönemine ait Altın-tepe (%2,85; Yiğit, A., P. Kırmızıoğlu Gözlük, A.C. Erkman, A. Çırak ve N. Şimşek, 2005) toplumlardır (Tablo 3).

Resim 3. KD-18 no'lu bireye ait alt çenede diş çürüğü.

Topluluk	Dönem	Araştırmacı	Diş Çürüğü (%)	Diş Aşınması (Aşınma Derecesi)	Apse (%)	Hypoplasia (%)	Diş Taşı (%)	Diş Kaybı (Antemortem) (%)	Periodontal Hastalıklar
Aşıklı Höyük	Neolitik	Özbek (1998)	2,9	-	26,3	3,7	9,5	7,6	29,4
Çayönü	Neolitik	Özbek (1997)	4,3	5	20,2	2,8	64	27,8	36,6
Küçükhöyük	Erken Tunç	Açıkkol (2000)	2,92	4	-	13,79	1,58	-	57,9
Hayazhöyük	Erken Tunç	Özbek (1984)	3,93	1 ve 2	-	-	-	-	-
Karataş	Erken tunç	Angel (1970)	5,6	-	0,72	6,0	-	3,56	5,02
Resuloğlu	Erken Tunç	Atamtürk ve Duyar (2010)	3,74	-	2,34	57,23	79,77	3,22	97,31
Ağzören	Orta Tunç	Açıkkol ve diğ., (2003)	-	4	25	27,4	17,7	7,6	-
Panaztepe	2.bin	Güleç ve Duyar (1998)	3,01	-	-	31,51	-	15,65	-
Hakkari	Erken Demir	Gözlük ve diğ. (2003)	5,56	4	3,56	20,15	20,15	19,79	60,98
Karagündüz	Erken Demir	Erkman ve diğ. (2009)	-	-	2,58	2,8	15,18	9,17	-
Norşuntepe	Demir	Korkmaz (1993)	11,27	-	26,66	87,5	66,6	13,8	90
Altın-tepe	Urartu	Yiğit ve diğ. (2005)	2,85	-	3,90	9,28	11,26	7,89	12,70

Dilkaya	M.Ö.7-6.yy.	Güleç (1986)	10	-	-	-	-	-	-
Klaz-Yıldıztepe	M.Ö.6-5.yy.	Güleç (1986)	5,2	3 ve 4	-	-	-	3,7	-
Klaz-Akpınar	M.Ö.7-4.yy.	Güleç ve diğ. (1998)	5,4	4	-	35	12,5	3,4	-
Antandros	M.Ö.7-2.yy.	Erdal (2000)	9,8	4	5,4	60,3	-	17,5	-
Panaztepe	Roma	Güleç ve Duyar (1998)	11,11	-	-	22,73	14,76	11,11	-
Datça	Roma	Sevim (1996)	16	-	-	-	-	21,3	-
Arslantepe	Geç Roma	Uzel ve diğ. (1988)	9,52	1 ve 2	-	-	80	14,2	-
Sardis	G.Roma ve E.Bizans	Eroğlu (1998)	8,7	-	7,26	64,54	56,52	16,04	82,31
Kyzikos	M.S.2.yY	Gözlük ve diğ. (2009)	7,76	-	0	56,73	5,31	3,79	100
Adramytteion	M.S.5-6yy	Erdal (2001)	10,10	-	1,36	60,23	29,61	9,43	80,00
Smyrna Agorası	Bizans	Gözlük ve diğ. (2005)	4,68	-	1,63	11,7	16,96	7,61	33,33
İznik	Geç Bizans	Erdal (1996)	10,88	-	3,93	36,80	59,28	7	70,83
Eski Cezaevi	G. Bizans	Erdal (2003)	9,6	-	5,1	75,4	57,2	12	33,1
Tlos	Bizans	Atamtürk ve diğ. (2011)	8,9	-	1,1	37,6	21,9	-	68
Alanya Kalesi	Bizans	Üstündağ ve Demirel, (2009)	12,6	-	2,3	39,7	-	-	35,3
Karagündüz	Orta Çağ	Gözlük (2004)	6,36	4	1,86	24,91	25,9	18,73	40,64
Van Kalesi	Orta Çağ	Gözlük ve diğ. (2004)	11,75	4	1,72	30,42	47	18,28	39,74
Minnetpınarı	Orta Çağ	Yaşar (2007)	7,6	4 ve 5	-	21	15,6	49,3	75,5
Güllüdere	Orta Çağ	Yaşar (2007)	3,6	4 ve 5	-	11,9	10,2	50,2	80
Panaztepe	İslam	Güleç (1989)	7,3	3	-	5,7	-	-	-
Kelenderis	19.yy	Şimşek ve diğ. (2008)	28,42	3	2,21	51,01	58,88	34,24	100
Zeytinli ada	Helen-Roma Bizans-Osmanlı	Bıçak ve Suata Alpaslan (2015)	4,9	4	11,23	42,64	71,07	38,27	58,42

Kirazlıdere	Erken Bizans	Bu Çalışma	7,8	4	9,21	38,29	67,37	35,23	56,81
-------------	--------------	------------	-----	---	------	-------	-------	-------	-------

Tablo 3. Kirazlıdere topluluğundaki çene ve diş patolojilerinin Bizans ve Roma toplumlarıyla karşılaştırılması.

2.1.2. Diş Aşınması

Diş aşınması, besinlerin çiğnenmesi sırasında fiziksel ve fizyolojik etkilerin diş minesi üzerinde oluşturduğu yıkımdır (Özbek, M., 2007). Aşınma nedeniyle dişin boyutu azalır, ortaya çıkan dentin dokusu hassasiyet oluşturur ve çiğneme etkinliği düşer (Çelik, Ç., G. Özgünaltay ve N. Attar, 2007). Bazı araştırmacılar dişlerde ileri derecede aşınmanın olduğu topluluklarda diş çürüğü oranının düşük olduğunu ileri sürmektedirler ((Maat & Van der Velde, 1987, 281) (Başoğlu ve diğ., 2013'ten alınmıştır).

Kirazlıdere toplumuna ait 141 daimi dişin sadece 82'sinde (% 58,15) diş aşınması gözlenmiş kalan diğer dişlerde (%41,85) ise aşınma izine rastlanmamıştır. Kirazlıdere bireylerinin dişlerinde gözlenen aşınma yoğun olarak 4 derecesindedir. Kirazlıdere bireyleri cinsiyete göre diş aşınması bakımından değerlendirildiğinde, erkek bireylerde aşınma oranı %65,85 ve kadın bireylerde ise %21,95'dir. Cinsiyeti bilinmeyen bireylerde ise bu oran %12,19'dur (Resim 3).

Resim 3. KD-5 no'lu bireye ait alt çenede aşınma.

2.1.3. Apse

Apse, ileri derecedeki çürük ve aşınmalar, diş özü odacığının dışa açılması, periodontal hastalıklar ve travmatik faktörler sonucunda oluşan bir lezyon olarak tanımlanabilir.

Kirazlıdere erişkinlerine ait 141 dişin 13'ünde (% 9,21) apse oluşumu saptanmıştır. Üst çeneye ait 36 dişin 1'inde (% 2,77) ve alt çeneye ait 105 dişin 12'sinde (% 11,42) apse gözlenmiştir. Bu oranlara bakıldığında alt çenede apse oluşumu üst çeneye oranla daha yoğundur.

Apse eski Anadolu toplumlarını farklı oranlarda etkilemiştir. Apse oranı en fazla Demir dönemi Norşuntepe (% 26,66; Korkmaz D., 1993) ve en az MS 2.yy dönemine ait Kyzikos (% 0; Gözlük Kırmızıoğlu, P., F. Yaşar, A. Yiğit ve A. Sevim Erol, 2009) toplumlarında görülmektedir. Kirazlıdere (% 9,21) apse bakımından çağdaşı olan diğer eski Anadolu toplumları ile benzerlik sergilemektedir (Tablo 3, Resim 4).

Resim 4. KD-18 no'lu bireye ait apse oluşumu.

2.1.4. Hypoplasia

Bireyin anne karnında veya çocukluk döneminde karşılaştığı fizyolojik stres göstergelerinden biri olan hypoplasia, diş minesinin oluşum sürecinde (amelogenesis) fizyolojik streslere bağlı olarak ameloblastların aktivitesinde meydana gelen aksama nedeniyle, mine kalınlığında ortaya çıkan eksiklik olarak tanımlanmaktadır. Mine defektlerine neden olabilecek birçok etmen bulunmaktadır. Beslenme yetersizliği, anne sütünü emme süresi, prematüre doğum, nörolojik rahatsızlıklar, acidosis, kalsiyum fosfat dağılımı, florisis sendromu gibi genetik rahatsızlıklar, bakteriyel enfeksiyonlar, kızıl, kızamık, grip ve suçiçeği gibi viral enfeksiyonlar bu etmenler arasında sayılabilir (Erdal YS., 1996).

Kirazlıdere toplumuna ait 141 dişten 54'ünde (% 38,29) hypoplasia, az / hafif (% 15,38), orta (% 66,6) ve ileri (% 17,94) derecede görülmüştür. Kirazlıdere popülasyonunda kadın bireylerde 35 dişin 13'ünde (% 37,14) üst çenede % 20, alt çenede % 40 ve erkek bireylerde 49 dişin 17'sinde (% 34,69), üst çenede % 22,2 ve alt çenede ise % 34,69 oranında hypoplasia'ya rastlanmıştır (Resim, 5).

Kirazlıdere topluluğunda hypoplasia sıklığı % 38,29 olarak tespit edilmiştir. Kirazlıdere ile Eski Anadolu toplulukları hypoplasia açısından karşılaştırıldığında, hypoplasianın en düşük gözleendiği toplum Çayönü (% 2,8; Özbek, M., 1997) ve Karagündüz (% 2,8; Erkman, A.C., N. Şimşek, A. Çırak, Karaöz Arıhan S., 2008), en yüksek ise Norşuntepe (%87,5; Korkmaz D., 1993)'dir (Tablo 3).

Resim 5. KD-7 no'lu bireye ait hypoplasia.

2.1.5. Diş Taşı

Diş taşı, dişlerin mine yüzeylerinde özellikle diş eti sınırında biriken plağın mineralleşmesi sonucunda ortaya çıkan inorganik bir yapıdır (Ortner, D.J. & G.J. Putschar, 1985). Özellikle şekerli ve karbonhidratlı besinler diş plağı oluşturur ve bu plak temizlenmediği takdirde zamanla mineralize olup diş taşına dönüşür. Dişlerdeki belirgin hypoplasia dişin mine tabakasında porotik yapıya neden olmakta, bunun da diştaşı oluşumunu hızlandıracağı düşünülmektedir (Gözlük Kırmızıoğlu, ve diğ., 2009). Kirazlıdere toplumuna ait 141 dişten 95'inde (% 67,37) diş taşına rastlanılmıştır.

Kirazlıdere kadın bireyelerine ait 35 dişin 22'sinde (% 62,85) yani üst çenede 5 dişin 3'ünde (% 60) ve alt çenede 30 dişin 19'ünde (% 63,3) diş taşı oluşumu tespit edilmiştir (Resim, 6). Kadın bireylerde üst çenede diş taşı P¹ ve P², alt çenede M₁ dişlerde daha fazla görülmektedir. Zeytinli ada toplumunda erkek bireylere ait 58 dişin 42'sinde (% 72,41) yani üst çenede 9 dişin 7'inde (% 77,7)

ve alt çenede 49 dişin 35'inde (% 71,42) diş taşı oluşumuna rastlanılmaktadır. Bu bireylerde üst çenede diş taşının en yoğun olduğu diş M¹, alt çenede P₁ ve M₁'dir.

Eski Anadolu toplumlari arasında, diş taşı oranı Geç Roma dönemi Arslantepe (% 80; Uzel, İ., B. Alpagut ve S. Kofoğlu, 1988), toplumunda en yüksek, Erken Tunç dönemi Küçükhöyük (% 1,58; Açikkol A., 2000) toplumunda ise en düşüktür. Kirazlıdere toplumunda diş taşı görülme oranı (% 67,37), Zeytinli ada (%71,37; Bıçak, S ve Suata Alpaslan, 2015), Resuloğlu (% 79,77; Atamtürk, D. ve İ. Duyar., 2010) ve Arslantepe (% 80; Eroğlu, S., 1998) toplumlari hariç, diğerlerine göre oldukça yüksektir (Tablo 3).

Resim 6. KD-6 no'lu bireye ait alt çenede diş taşı.

2.1.6.Ölüm Öncesi (Antemortem) Diş Kaybı

Ölüm öncesi diş kaybının sebepleri arasında; ilerlemiş çürük, periyodontal hastalıklar, diş taşı birikimi, ileri derecede aşınmalar veya genetik anomaliler yer almaktadır (Brothwell, D.R., 1981 ; Lukacs, J. R., 1989 ; Özbek, M., 2007 ; Roberts, C. & K. Manchester, 1995). Aşınmanın fazla olması pulpa boşluğunun ortaya çıkmasına neden olur ve bu durum diş kaybına neden olur. Diş taşının birikmesi sonucunda alveolar kemiğin çekilmesi sonucu dişler kaybedilir.

Kirazlıdere toplumuna ait 210 diş soketinden 74'ünde (% 35,23) ölüm öncesi diş kaybı lezyonu saptanmıştır. Bu toplumda ölüm öncesi diş kaybı en fazla M3 (% 21,62) dişinde en az ise I1' de (% 5,40) görülmektedir (Tablo 4; Resim 7 ve 8).

DİŞLER	ANTEMORTEM	%
M3	16	21,62
M2	11	14,86
M1	15	20,27
P2	8	10,81
P1	9	12,16
C	8	10,81
İ2	5	6,75
İ1	4	5,40
Toplam	74	100

Tablo 4: Kirazlıdere toplumunda dişlere göre ölüm öncesi diş kaybı dağılımı.

Birey sayısına göre, 7 kadın bireyin 4'ünde (57,14), 9 erkek bireyin 4'ünde (44,44), 14 cinsiyeti bilinmeyen bireyin 4'ünde (28,57) ölüm öncesi diş kaybı görülmektedir. Toplum geneline bakıldığında 30 bireyin 12'sinde (%40) bu lezyona rastlanılmaktadır.

Eski Anadolu toplumları arasında ölüm öncesi diş kaybı diş sayısına göre karşılaştırıldığında; en yüksek Orta Çağ dönemi Güllüdere (% 50,2; Yaşar, Z.F. ve A. Erol Sevim, 2007) ve en düşük orana sahip Erken Tunç dönemi Resuloğlu (% 3,22; Atamtürk, D. ve İ. Duyar., 2010) toplumdur (Tablo 3). Kirazlıdere toplumunda ise bu oran % 35,23'dür.

Resim 7. KD-6 no'lu bireyin alt çenesinde ölüm öncesi diş kaybı.

Resim 8. KD-9 no'lu bireyin alt çenesinde ölüm öncesi diş kaybı.

2.1.7. Alveol Kaybı (Periyodontal hastalıklar)

Periyodontal hastalıkların çeşitli nedenleri olmakla birlikte, en önemlisi ağız bakımının yeterince yapılmamasıdır. Temizlenmeyen dişler üzerinde oluşan bakteri plaklarının mineralize olması sonucunda diş taşları olduğu gibi plaklar üzerindeki mikroorganizmalar diş eti dokusunda iltihabi olaylar başlatarak alveol yıkımına neden olurlar. Mikroorganizmaların diş eti dokusunda iltihabi olaylar başlatmaları ve ilerleyen iltihabın da gerek diş eti gerekse alveol dokularında yıkıma neden olması periyodontal hastalık olarak tanımlanır (Brothwell, D.R., 1981 ; Clarke, G.N., 1990).

Bu çalışmada yetişkinlere ait 12 üst çene ve 32 alt çene olmak üzere toplam 44 çene alveol kaybı açısından incelenmeye alınmıştır. Bu toplulukta periodontal rahatsızlıkların görülme oranı % 56,81'tür (44 çenenin 25'inde; 7'si üst çene ve 18'i alt çene).

Kirazlıdere ile Eski Anadolu toplumları alveol kaybı açısından karşılaştırıldığında, alveol kaybının en düşük görüldüğü toplum Karataş (% 5,02; Angel JL., 1970), en yüksek ise Kelenderis (%100; Şimşek, N., I. Günay ve E. Güleç, 2008) ve Kyzikos (%100; Gözlük Kırmızıoğlu, P., F. Yaşar, A. Yiğit ve A. Sevim Erol, 2009) olarak göze çarpmaktadır. Kirazlıdere toplumunda bu oran %56,81 olarak hesaplanmıştır (Tablo 3, Resim 9).

Resim 9. KD-6 no'lu bireye ait alveol kaybı.

SONUÇ

Erken Bizans dönemi ile tarihlendirilen Kirazlıdere topluluğuna ait, 7'si kadın, 9'u erkek, 14'ü cinsiyeti bilinmeyen ve 2'si çocuk olmak üzere toplam 32 birey incelenmiştir. 141'i erişkinlere, 15'i çocuklara ait toplam 156 diş üzerinde çürük, aşınma, apse, diş taşı, alveol kaybı (periyontal hastalıklar), hypoplasia ve ölüm öncesi diş kaybı hastalıklarına bakılmış ve bunların taraflara ve cinsiyetlere göre dağılımı tespit edilmiştir.

Kirazlıdere iskelet topluluğu üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; diş çürüğü % 7,8; apse % 9,21; diş taşı % 67,37; alveol kaybı %56,81; hypoplasia % 38,29 ve antemortem diş kaybı % 35,23 oranında saptanmıştır. Bu topluluğun diş aşınma derecesi ise 4 olarak belirlenmiştir. Kirazlıdere topluluğundaki 2 çocuk bireye ait toplam 15 diş (9 süt ve 6 daimi diş - 2 alt çene) üzerinde yapılan incelemelerde, herhangi bir diş ve çene patoloji izine rastlanmamıştır.

Tüm lezyonlar değerlendirildiğinde Kirazlıdere toplumunda en yüksek gözlenen oluşumlar sırasıyla önce diş taşı daha sonra alveol kaybıdır. Bu toplumda en az gözlenen lezyonlar ise çürük ve apse'dir. Çürük ve apsenin az görülmesi bu toplumun besin hazırlama teknikleri ve beslenme alışkanlıklarının iyi olduğunu, karbonhidratlı ve şekerli besinlerin yoğun olarak tüketilmediğini göstermektedir. Genel olarak bakıldığında, Kirazlıdere Nekropolünden çıkarılan çene ve dişler genç ve orta erişkin bireylerden oluşur. Bu çenelere ait dişlerin aşınma dereceleri orta düzeydedir. İleri derecede aşınmaya çok fazla rastlanmamıştır. Bu da beslenmelerinin tarıma dayalı olmakla birlikte, iri ve sert taneli olmadığını düşündürmektedir. Hypoplasia'nın yüksek oranda görülmesi, diş minesinin oluşum sürecinde fizyolojik streslere bağlı olarak ameloblastların aktivitesinde meydana gelen bir aksama nedeniyle, mine kalınlığında ortaya çıkan eksikliğin bir belirtisi olabilir. Diş taşı oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu değerlere göre Kirazlıdere toplumunun ağız ve diş temizliklerine çok özen göstermediklerini düşündürür. Alveol kaybının orta seviyede olması bireylerin ağız bakımının çok da iyi olmadığını bir göstergesidir. İleri derecede aşınma ve çürüğün çok fazla olmamasına rağmen, ölüm öncesi diş kaybı oranı yüksek çıkmıştır. Diş kaybı oranının yüksek çıkmasının nedeni ise, ilerlemiş yaş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Kirazlıdere topluluğu diş ve çene patolojileri bakımından çağdaşı olan diğer Bizans toplulukları ile büyük bir benzerlik göstermektedir.

TEŞEKKÜR

Kirazlıdere Nekropol alanından çıkarılan iskelet materyallerinin çalışılması konusunda yardımcı olan Amasya Müzesi Müdürü Sayın Celal Özdemir ve Arkeolog Sayın Muzaffer Doğanbaş'a, araştırma materyalimizin laboratuvar çalışmaları sırasında bizlere yardımcı olan Gamze Cebeci'ye sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- AÇIKKOL A. (2000). Küçükhöyük Eski Tunç Çağı insanların paleoantropolojik açıdan incelenmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- AÇIKKOL A., Yılmaz H., Baykara İ ve Şahin S (2003). Kütahya Ağızören Hitit İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi ve Tunç Çağı Anadolu Halkları Arasındaki Yeri. Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı 17/1-26.
- ANGEL JL (1970). Human skeletal remains at Karataş. American Journal of Archaeology, 74: 253-259.
- ATAMTÜRK, D. ve İ. Duyar (2010). ‘‘Resuloğlu (Uğurludağ, Çorum) İskeletlerinin Antropolojik Analizi’’, 25.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 311-328.
- ATAMTÜRK Duyar D. ve Duyar I (2011). Tlos İskeletlerinin Antropolojik Analizi. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, cilt.27, ss.331-346.
- BASS, W. M (1987. ‘‘Human Osteology’’, A Laboratory and Field Manua, Missouri: Special Publication No. 2 of the Missouri Archaeological Society.
- BAŞOğLU, O., A. Akçay, P. Gözlük Kırmızıoğlu, S. Gökkoyun ve T. Şener, ‘‘Diyarbakır / Aşağı Salat Höyüğü İskeletleri’’, OLBA, Mersin Üniversitesi KILIKIA Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları, 21, 27-44, (2013)
- BAŞOğLU, O., P. Gözlük Kırmızıoğlu, C. Pehlevan, A. Yiğit ve A. C. Erkman, ‘‘The People of Diyarbakır / Salattepe in the Chalcolithic and Middle Bronze Age’’, Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA), Vol. 15, No 3, 237-247, (2015).
- BIÇAK, S ve Suata Alpaslan (2015). ‘‘Zeytinli Ada İskelet Topluluğunun Diş ve Çene Patolojisi Açısından İncelenmesi.’’ Cumhuriyet üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, 36/5, 32-46.
- ERKMAN, A.C., N. Şimşek, A. Çırak, Karaöz Arıhan S (2008). ‘‘Karagündüz Erken Demir Çağı Toplumunda Ağız ve Diş Sağlığı’’, 23.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 141-156.
- BOUVILLE, C., Constandse-Westermann, T.S. & Newell, R.R (1983). ‘‘Les Restes Humains Mesolithiques de l’Abri Corbille, Istres (Bouches-du Rhone)’’, Bulletins Et Memoires De La Societe D’anthropologie De Paris, S:13, 89-110.
- BROTHWELL, D.R (1981). Digging up Bones, Cornell University Press.
- BUIKSTRA, J.E., D.H. Ubelaker & H. Douglas (1994). ‘‘Standarts: For Data Collection From Human Skeletal Remains’’, Fayettevelli, Arkansas: Arkansas Archeological Survey Research Series, No:44.
- BURNS, K.R (1999). ‘‘Forensic Antropology Training Manual’’, New Jersey: Prentice Hall, 1-282.
- CLARKE, G.N (1990). ‘‘ Periodontal defects of Pulpal Origin: Evidence in Early Man’’, American Journal of Physical Anthropology, 82: 371-376.
- ÇELİK, Ç., G. Özgünaltay ve N. Attar (2007). ‘‘Diş Aşınmaları-Tooth Wear’’, Hacettepe Dişhekimliği Fakültesi Dergisi, 31 (2): 22-30.
- DAYANGAÇ, B., J. Görücü, İ. Esen ve F. Kıymazaslan (2001). ‘‘Anne ve Baba Eğitim Düzeylerinin Yetiştirme Çağındaki Çocukların Ağız Bakım Alışkanlıklarına Etkisi’’, Hacettepe Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, 25 (1): 52-59.

- EMİROĞLU, K. ve S.Aydın (2003). Antropoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 228-232.
- ERDAL YS (1996). İznik geç Bizans dönemi insanların çene ve dişlerinin antropolojik açıdan incelenmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- ERDAL YS (2001). Antandros İnsanlarında Ağız ve Diş Sağlığı. Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 1, 45-55.
- ERDAL, Y.S (2003). ‘‘Büyük Saray-Eski Cezaevi Çevresi Kazılarında Gün Işığında Çıkarılan İnsan İskeletlerinin Antropolojik Analizi’’, 18.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 15-30.
- ERKMAN AC., Çırak, A., Şimşek N ve Özgün, BG (2009). Karagündüz Erken Demir Çağ İskeletlerine Ait Dişlerin Odontometrik Analizi Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2.
- EROĞLU, S (1998). ‘‘Sardis Roma-Bizans Topluluklarında Diş Hastalıkları ve Ağız Sağlığı’’, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERDAL YS (2000). Antandros İnsanlarında Ağız Sağlığı, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 1: 45-55.
- GÖZLÜK P., Yılmaz H., Yiğit A., Açıkkol A ve Sevim A (2003). Hakkari Erken Demir Çağı İskeletlerinin Paleoantropolojik Açından İncelenmesi, 18. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 31-40.
- GÖZLÜK, P (2004). ‘‘Van-Karagündüz Populasyonunun Dişlerinin ve Çenelerinin Paleopatolojik Açından İncelenmesi’’, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖZLÜK, P., A. Yiğit ve A.C. Erkman (2004). ‘‘Van Kalesi ve Eski Van Şehri İnsanlarındaki Sağlık Sorunları’’,19.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 51-62.
- GÖZLÜK P., Durgunlu Ö., Özdemir S., Taşlıalan M ve Sevim A (2005). Smyrna Agorası İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi, 21.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 125-140. Ankara.
- GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU P., A. Sevim ve M. Taşlıalan, ‘‘Paleodemographical and Paleopathological Evaluation of the Byzantine Population in the Agora’’ (Mehmet Taşlıalan, Thomas Drew-Bear et alii, ‘‘Fouilles de l’Agora de Smyrne: Rapport sur la campagne de 2005, s: 309-361, Anatolia Antiqua, Institut Français d’Etudes Anatoliennes Georges-Dumezil de Boccard, 14, 338-350, (2006).
- GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU, P., A. Yiğit, A. Sevim Erol ve Z. F. Yaşar, ‘‘Kyzikos İnsan İskeletlerinin Antropolojik Açından Değerlendirilmesi’’, International Journal of Human Sciences (Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi), 6 (2), 451-466, (2009).
- GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU Pınar, Başoğlu Okşan, Pehlevan Cesur, Eser Erdal, Kocaoğlu Betül, Topdemir Hasan ve Torun Nevzat, ‘‘Tarsus Makam Cami İnsanlarında Ağız ve Diş Sağlığı’’, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1): 99-118, (2016).
- GÜLEÇ, E (1986). ‘‘Klazomenai İskeletlerinin Antropolojik ve Demografik İncelenmesi’’, 1.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 131-137.
- GÜLEÇ E (1989). Panaztepe İskeletlerinin Paleoantropolojik ve Paleopatolojik İncelenmesi, Türk Arkeoloji Dergisi, 28: 73-95.
- GÜLEÇ E ve Duyar İ (1998). Panaztepe MÖ ikinci bin ve Roma dönemi iskeletlerinin antropolojik analizi (1985-1990), Antropoloji, 13, 179-206.

- GÜLEÇ E., Sevim A., Özer İ ve Sağır (1998). Klazomenai’de Yaşamış İnsanların Sağlık Sorunları, XIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ayrı Basım, 133-159.
- HILLSON, S (1990). ‘‘Teeth’’, New York: Cambridge University Press.
- KORKMAZ D (1993). Elazığ/Norşuntepe Demir Çağı İskeletlerinde Diş Yapısı ve Hastalıkları. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- LUKACS, J. R (1989). ‘‘Dental Paleopathology: Methods for Reconstructing Dietary Patterns’’, (eds. M.Y. İşcan and K.A.R. Kennedy), Reconstructing of Life From The Skeleton, Alan R. Liss, New York, 261-286.
- ORTNER, D.J. & G.J. Putschar (1985). Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains, Washington: Smithsonian Institution Press.
- ÖZBEK M (1984). *Etude anthropologique des restes humaines de Hayaz Hüyük. Anatolica. 11:155-169*
- ÖZBEK, M (1997). ‘‘Çayönü Tarım Toplumunda Diş Sağlığı’’, Türk Arkeoloji Dergisi, 16: 181-216.
- ÖZBEK M (1998). Musular Neolitik İnsanı, 13. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 161.
- ÖZBEK, M (2007). Dişlerle Zamanda Yolculuk, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- ÖZDEMİR, C. ve M. Doğanbaş (2011). ‘‘Amasya Merkez Şamlar Mahallesi 1079 Ada 10 Parselde Yapılan Kurtarma Kazısı’’, 19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 149-158.
- ROBERTS, C. & K. Manchester (1995). The Archaeology of Disease, New York: Cornell University Press, 2nd Edition.
- SEVİM, A (1996). ‘‘Datça/Burgaz İskeletlerinin Paleoantropolojik Değerlendirilmesi’’, 11. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 1-18,
- ŞİMŞEK, N., I. Günay ve E. Güleç (2008). ‘‘Kelenderis Toplumunda Ağız ve Diş Sağlığı’’, 23.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 187-202.
- TORUN, N. ve P. Gözlük Kırmızıoğlu, ‘‘Tokat (Niksar) İskeletlerinde Diş ve Çene Patolojileri’’, CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 39 (2), 47-70, (2015).
- UBELAKER, D.H (1978). Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis, Interpretation, Chicago: Smithsonian Institution, Aldire Publishing Company.
- UBELAKER, D.H (1984). Possible Temporal Trends and Cultural Correlations, (Ed. M.N. Cohen ve G.J. Armelagos), Prehistoric Human Biology of Ecuador, 491-513.
- UZEL, İ., B. Alpagut ve S. Kofoğlu (1988). ‘‘Arslantepe (Malatya) Geç Roma Dönemi İskeletlerinde Diş Çürüğü Aşınmaları ve Periodontal Hastalıklar’’, 3.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 31-53.
- ÜSTÜNDAĞ, H. ve F.A. Demirel (2009). ‘‘Alanya Kalesi İskelet Topluluğunda Ağız ve Diş Sağlığı’’, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 26 (1): 219-234.
- WHITE, T.D (2000). Human Osteology, University of California, Berkeley, California.
- Workshop of European Anthropologist (WEA) (1980). ‘‘Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons’’, Journal of Human Evolution, 9 (7): 517-549.
- YAŞAR, Z.F. ve A. Erol Sevim (2007). ‘‘ Diş Antropolojisi’’, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, 22: 15-40.

YİĞİT, A., P. Kırmızıoğlu Gözlük, A.C. Erkman, A. Çırak ve N. Şimşek (2005).
“Altın-tepe Urartu İskeletlerinin Paleoantropolojik Açıdan Değerlendirilmesi”,
20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 79-90.

Adres:

<https://www.google.com.tr/search?q=Amasya+ilinin+Türkiye+Haritası+üzerinde+uydu+görüntüsü>) 2 Kasım 2017.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE {+CASINA} BİÇİM BİRİMİNİN İŞLENİŞİ VE YAPISI ÜZERİNE

*Emin EMİNOĞLU**

Öz: {+CAsInA} biçim birimi dil bilgisi kitaplarımızda genellikle *filimsiler*, *eylemsiler*, *isim-fiiller* başlıkları altında verilen *zarf-fiil ekleri* veya *zarflar* başlığı içinde gösterilmektedir. Zarf-fiiller, eylem üzerine gelen ve eylemi zarfa değiştiren eklerdir. Hâlbuki {+CAsInA} biçim birimi bu biçimiyle eylem üzerine gelmez, ya ad üzerine ya da ad-fiil veya sıfat-fiil ekleriyle gramerce adlaşmış sözcüklere eklenir ve eklendiği sözcüğü zarfa değiştirir. {+CAsInA} < {+CA}+{+sI}+{+nA} şeklinde üç biçim birimin bir araya gelerek oluşturduğu birleşik yapılı kalıplaşmış bir ektir. +CA eşitlik durumu ekinin 3. kişi iyelik eki +sI'dan sonra gelen +nA (< ET GmA) pekiştirme ekiyle genişlemiş bir biçim birimidir. {+CAsInA} biçim birimi sıfat fiil üzerine geliyor denilen yerlerde aslında bir cümle üzerine gelerek zarf yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: {+Casma} Biçim Birimi, Ad-Fiil, Sıfat-Fiil, Zarf-Fiil Fiilimsiler, Eylemsiler, İsim-Fiiller.

On the Handle and Structure of {+Casma} Morphological Unit in Turkey Turkish

Abstract: The {+CAsInA} morphologic unit is often shown in our grammatical books in the form of *gerundials*, *verbals*, *verbal-nouns* under the headings of *verbal adverbs* or *adverbs*. Verbal adverbs are suffixes that come upon the verb and turn it into an adverb. However, the morphological unit of {+CAsInA} does not refer to action in this form; it is added either to the word or to the nominalized verb that is turned into noun with the addition of gerundial or participle suffixes and it turns the word that it is attached into an adverb. The union that is formed by the combination of three morphological units in the form of {+CAsInA} < {+CA}+{+sI}+{+nA} is a coalescent suffix. It is a morphological unit that is extended by intensive suffix +nA (< ET GmA) which comes after third person possessive suffix of +CA case suffix. {+CAsInA} morphological unit, which is thought to come on participle, actually comes up with a sentence and creates an adverb.

Keywords: {+CAsInA} Morphological Unit, Gerund, Participle, Verbal-Adverb, Gerundials.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, SİVAS.

Kabul Tarihi: 26.12.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

00.

{+CAsInA} biçim birimi dil bilgisi kitaplarımızda genellikle fiilimsiler, eylemsiler, isim-fiiller başlıkları altında verilen *zarf-fiil ekleri* veya *zarflar* başlığı içinde gösterilmektedir. Zarf-fiiller, eylem üzerine gelen ve eylemi zarfa değiştiren eklerdir. Bunun yanında ad üzerine gelerek adı zarfa değiştiren ekler de bulunmaktadır. {+CAsInA} biçim birimi de böyle bir ektir. Dolayısıyla bu tür eklerin adlandırılması ve sınıflandırılması gerekmektedir.

{+CAsInA} biçim birimi yapı bakımından birleşik bir ektir. Bu biçimiyle, ad üzerine gelerek adı zarfa değiştiren bir ektir. Doğrudan eylem köküne eklenmemekte; bazı sıfat-fiil ve ad-fiil ekleri almış eylemler üzerine gelerek sözcüğü zarfa değiştirmektedir. Başka bir ifade ile {+CAsInA} biçim birimi, ad-fiil veya sıfat-fiil ekleriyle adlaştırılan sözcüklere eklenir ve eklendiği sözcüğü zarfa değiştirir. Dolayısıyla burada {+CAsInA} biçim birimi artık zarf-fiil eki değil, adlaşmış sözcüğü zarfa değiştiren ektir. Eylem köküne eklenen zarf-fiil eki olarak artık {-mİş+çAsInA, -(V)r+cAsInA, (I,U)yor+casına, -(y)AcAk+çAsına, -(V)rmlİş+çAsInA, -mAz+cAsInA, -mAzmlİş+çAsInA - (I,U)yormuş+çasına, -(y)AcAkmİş+çAsInA; -mA+cAsInA, -mAmA+cAsInA} şeklinde birleşik eklerden, zarfa değiştiren biçim birimlerden söz edilebilir.

01. Türkçenin ekleri genel olarak *yapım ekleri* ve *çekim ekleri*¹ olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Dil bilgisi kitaplarında *fiilimsiler*², *eylemsiler*³, *isim-fiiller*⁴ vb. terimlerle adlandırılan *ad-fiil*, *sıfat-fiil* ve *zarf-fiil* ekleri de bazı kaynaklarda bu ek grupları içinde değerlendirilirken bazılarında bunların dışında tutulmuştur. Adları zarfa değiştiren {+CAsInA} biçim birimi de temel dil bilgisi kitaplarının bazılarında yapım ekleri veya çekim ekleri içinde değerlendirilirken bazılarında zarf-fiil ekleri içinde verilmiş bazı kaynaklarda da hiç ele alınmamıştır.

M. Ergin⁵, yapım eklerini a) *İsimden İsim Yapma Ekleri* b) *İsimden Fiil Yapma Ekleri* c) *Fiilden İsim Yapma Ekleri* d) *Fiilden Fiil Yapma Ekleri* olarak sınıflandırır. Yaygınlık kazanmış adıyla -mAk, -mA, -Xş isim-fiil ekleri ile partisip ekleri olarak adlandırdığı sıfat-fiil eklerini fiilden isim yapma ekleri içinde değerlendirirken sıfat-fiilleri ve zarf fiilleri *Partisipler* ve *Gerundiumlar*

¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 16. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1972, §156; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara, 2003, §16-17.

² Haydar Ediskun, *Yeni Türk Dilbilgisi, Dil, Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Cümle Bilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, §280.

³ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, İstanbul, 1971, §332.

⁴ Kemal Eraslan, *Eski Türkçe'de İsim-Fiiller*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul, 1980.

⁵ Muharrem Ergin, *age.*, s. 234-338; 570-598.

başlıkları altında ayrıca incelemiştir. {+CAsInA} biçim birimi bu kaynakta işlenmemiştir.

Z. Korkmaz⁶, a) *Addan Ad Türeten Ekler* b) *Fülden Ad Türeten Ekler* c) *Addan Fiil Türeten Ekler* d) *Fülden Fiil Türeten Ekler* olarak sınıflandırdığı yapım eklerinin içine isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerini de almış, fakat -mAk, -mA, -Xş isim-fiil eklerini *Oluş ve Kılış (Hareket) Adları* olarak ayrıca vermiş; sıfat-fiil eklerini *Fülden Sıfat Türeten Ekler* olarak; zarf-fiil eklerini de *Fülden Türemiş Zarflar* içinde vermiştir. Ayrıca, *Çekimsiz Fiiller* başlığı altında a) *Ad-Fiiller* b) *Sıfat-Fiiller* c) *Zarf-Fiiller* olarak adlandırdığı ekleri yeniden ele almıştır.

{+CAsInA} biçim birimi bu kaynakta, *Fülden Ad Türeten Ekler* kısmında (§108) ele alınmıştır. Hâlbuki sıfat-fiil eki almış eylem tabanı artık gramerce eylemliğini yitirip adlaştığı için sözü edilen biçim birim, adı zarfa değiştirmiştir. Burada da zaten ekin çeşitli sıfat-fiillerden zarf-fiiller türettiği söylenir. Ayrıca ek, *Addan Ad Çekimi Ekleriyle Türeyen Zarflar* kısmında (§ 433.3.1.), +ÇA eşitlik durumu ekinin kalıplaşmasından oluşmuş zarflar içinde örneklendirilmiştir. {+CAsInA} biçim birimi, *İşlevleri Bakımından Zarflar* başlığı altında, “benzerlik, tıpkılık bildiren” zarfların (§ 460.1) örneklerinde de gösterilir. Her üç yerde de {+CAsInA} biçim birimli örnekler hem ad köküne getirilmiş hem sıfat-fiil ekli gövdeler üzerine (*çocukçasına, delicesine; koşarcasına, dercesine...*) getirilmiştir. *Zarf-Filler* bölümünde *Ad-Fiil ve Sıfat-Fiillerle Kurulan Zarflar* başlığı altında {-r/-Ar/-Ir/-Ur/, mİş/-mUş, -AcAk, -(I,U)yor, -(I,U)yormuş+CAsInA; -mA+cAsInA, -mAmA+cAsInA} biçim birimli örnekler sıralanmıştır (§ 765-767). Bu biçim birimin adları sığara değişirme özelliği üzerinde de durulmuştur (§ 353.5).

T. Banguoğlu⁷, a) *İsimden Üreme İsimler* b) *İsimden Üreme Fiiller* c) *Fülden Üreme İsimler* d) *Fülden Üreme Fiiller* başlıkları altında ad, sıfat ve zarf yapan eklerin bir kısmını ele almış; örneğin zarf yapmada kullanılan bazı ekleri de *Kelime Çekimi* üst başlığı altında *Zarf* bölümünde *İsimden Üreme Zarflar, Fülden Üreme Zarflar* şeklinde incelemiştir. Ayrıca, *Fiil* bölümünde *Yatık Fiiller* başlığı altında a) *Adfiiller* b) *Sıfatfiiller* c) *Zarffiiller* olarak yeniden ele almıştır (§359-§375).

Bu kaynakta {+CAsInA} biçim birimine, *İsimden Üreme İsimler* kısmında, *-ce Zarfları* içinde (§129) “Bu ekin *-cesine* şekli de vardır.” şeklinde bir cümle ile işaret edilir ve *çocukçasına, eşekçesine* örnekleri verilir. Ayrıca (§374)’te, *tutmaca karşılaştırma zarffiilleri* açıklanırken, “-miş, -ir, -ecek bazen -iyor fiil gövdelerine *-ce* ve *-cesine* ... takıları getirilmek suretiyle yapılmışlardır. ... bunların *-miş* eki ile berkitilmiş şekillerine de rastlanır.” şeklinde açıklanır ve

⁶ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 31-136; 214-219; 340-354; 470-487; 863-1043.

⁷ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TTK Basım Evi, Ankara, 1990, s. 158-294; 319-385.

(*görmemişçesine, koparırcasına, dövecekçesine, vuracakmışçasına*) örnekleri verilir.

Jean Deny⁸ ekleri, a) *Başka Bir Addan Türemiş Adlar* b) *Çatı Bildiren Fiil Yapım Ekleri* c) *Addan Türemiş Fiiller* d) *Fiilden Türemiş Adlar* şeklinde inceledikten sonra *Kişisiz Fiil Kipleri (Çekimsiz Fiiller)* adı altında, a) *Çekimsiz Fiiller* (Fiil Adı, Ad-Fiil, Fiil adı olarak kullanılan -DIK'lı ve -AcAK'lı kipler) b) *Sıfat-Fiiller* c) *Zarf-Fiiller* olarak ele almıştır.

{+CAsInA} biçim birimi bu kaynakta, *İlgiçler (Edatlar)* başlığı altında *hem edat hem çekim eki +CA* alt başlığı içinde ele alınır (§929), ekin yapısı ve anlamıyla ilgili kısacık bilgi verildikten sonra birkaç ada ve sıfat fiile katılacağı bilgisi verilir ve ada gelen *düşmançasına intikam almak, canavarçasına hareket, çılğınçasına sevmek, körçesine müteassıb* vb. örnekler sıralanır. *Cümle Bilgisi* bölümünde *Zarf-Fiille veya Zarf-Fiillik Deyimle Biten Cümlecikler* içinde *Uydurma Karşılaştırma* (§1455-§1460) kısmında ele alınarak “*Uydurma karşılaştırma; şimdiki, geniş, belirli geçmiş ve niyetli gelecek zaman gövdelerine gibi ve +cAsInA edatları getirilerek ifade edilir.*” denmiş ve yerlere *kapanırcasına bir selam verdi, bardaktan boşanırcasına yağmur yağar, damdan düşerçesine* vb. örnekler verilmiştir. Ayrıca, “*Uydurmalık karşılaştırma deyimleri sıfat olarak; yani bir adın belirtkeni olarak kullanılabilir.*” (§1459) şeklinde biçim birimin sıfat yapma özelliğine işaret edilir ve “*ağalar gibi bir vaziyet alarak; yere basmayormuşçasına bir hafiflikle yürümek; Doktor 'Alemyan küçük dilini yutarçasına iri bir nefesle yerinden kalktı*” vb. örnekler sıralanır.

Türkçenin temel dil bilgisi kitaplarındaki bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Daha önce yapılmış çalışmalarda⁹ zarf-fiil eklerinin gramer kitaplarında terim, tanım ve tasnif bakımından ele alınışı özetlenmiştir. Yukarıda konunun işlenişyle ilgili verilen kaynaklarda, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin, yapım ekleri ve çekim eklerinin dışında bir ek grubu olarak ayrıca değerlendirildiği, ancak kalıcı ad yapımları ve cümle içinde bir tür görevli sözcük türetmeleri bakımından hem yapım ekleri hem çekim ekleri içinde yer aldıkları görülüyor. Bu verilerden hareketle isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin burada yapım eki veya çekim eki oldukları konusundaki ayrımı belirlemekten ziyade Türkçede eklerin (biçim birimlerin) işlevlerine, görevlerine ve yapılarına göre sınıflandırılması ve adlandırılması gereği ortaya çıkıyor.

⁸ Jean Deny, *Türk Dil Bilgisi*, (Çevirmen: Ali Ulvi Elöve; Uyarlayan: Ahmet Benzer), Kabalca Yayınevi, İstanbul 2012, s. 293-530.

⁹ Bilâl Yücel, “Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 9. Sayı, 2000, s. 75,114; Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, 2000, s. 122-143.

02. Türkiye Türkçesinde eklerin işlevsel tasnifi konusunda ilk öneride bulunan İbrahim Delice¹⁰, eklerin söz dizimi içindeki işlevlerini dikkate alarak eklerin bütünü, **1. Genişletme Ekleri (1.1. İsmi Genişleten Ekler 1.2. Fiili Genişleten Ekler 1.3. Hem İsmi Hem Fiili Genişleten Ekler) 2. Durum Ekleri (2.1. Tümleç Durumu Ekleri 2.2. Yüklem Durumu Ekleri) 3. Kurucu Ekler 4. Dönüştürücü Ekler (4.1. Sıfata Dönüştürücü Ekler 4.2. Zarfa Dönüştürücü Ekler 4.3. İsme Dönüştürücü Ekler 4.4. Fiile Dönüştüren Ekler) 5. Yapım Ekleri (5.1. Fiilden İsim Yapım Ekleri 5.2. İsimden İsim Yapım Ekleri 5.3. İsimden Fiil Yapım Ekleri) 6. Bütünleşik Ekler (6.1. Çekim Edatlarıyla Bütünleşenler 6.2. Fiil Öbeklerinde Yardımcı Fiille Bütünleşenler) 7. Temsil Ekleri** olarak sınıflandırmıştır.

Ekleri işlevsel açıdan ayrıntılı bir şekilde ele alan tasnif, eklerin kalıcı veya geçici sözcük oluşturmalarını dikkate almadan ve kısmen ad köküne veya eylem köküne eklenmelerini de belirterek doğrudan eklerin işlevlerini dikkate alarak oluşturulmuştur.

Ekleri sınıflandıran bir diğer çalışma Gürer Gülsevin'e¹¹ aittir. Gülsevin, **1. Türetme Ekleri (1.1. İsimden İsim Türeten Ekler 1.2. İsimden Fiil Türeten Ekler 1.3. Fiilden İsim Türeten Ekler 1.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler) 2. Tür Değiştirici Ekler (2.1. Fiillere Eklenenler 2.2. İsimlere Eklenenler) 3. İşletme Ekleri (3.1. Öğeleri Belirleyiciler 3.2. Bağlantı Kurucu Ekler) 4. Kategori Ekleri** olmak üzere ekleri dört gruba ayırır.

Ekleri sözlük birimi oluşturması esasına dayanarak temelde ikiye ayıran tasnif, sözlük birimi oluşturmayanları da sözcük türünü değiştirenler ve tür değiştirmedikleri hâlde sözcük ve sözcük grupları arasında ilişki kurarken cümlenin öğelerini belirleyen ekler ile eklendikleri sözcüklerle sınırlı kalarak değişik özellikler taşıyan ekler şeklinde gruplandırmıştır. Söz dizimi esasına dayanan fonksiyonel bir tasnif olarak sunulan, kendi içerisinde tutarlı ve konuyu oylumlu bir şekilde ele alan bu tasnifte, aynı ekin birden fazla işlevi karşılaması, bir gruptaki ekin bir üst grupta da yer alabileceği belirtilmiştir. Yani aynı biçim birimin birden çok görevde kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Türkçenin eklerinin yapım ve çekim düzeni içinde nasıl sınıflandırılması gerektiği konusunda Zikri Turan¹² şöyle bir tasnif yapar: **1. Yapım Eki 2. Çekim Eki 3. Fiilimsiler 4. Çatı Ekleri 5. Olumluluk-Olumsuzluk Ekleri 6. Teklik-Çokluk Eki 7. Soru Eki 8. Sıfatlama Eki**

¹⁰ H. İbrahim Delice, "Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 24, Aralık 2000, s. 221-235.

¹¹ Gürer Gülsevin, "Türkçede 'Sıra Dışı Ekler' ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 1267-1283.

¹² Zikri Turan, "Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerinin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 24-29 Eylül 2000*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 1835-1844.

Türkçenin eklerini farklı açılardan ele alarak sınıflandıran bu ve benzer tasnifler her şeyden önce Türkçenin eklerinin gramer kitaplarındaki ele alınış şeklinin yetersizliğini ve değiştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Her bir tasnif aynı zamanda Türkçenin eklerinin temel olarak yapımlık ve çekimlik biçim birimleri olarak hem söz yapımında hem sözdiziminde kazandıkları işlevlerine, görevlerine ve anlamlarına göre ayrı ayrı ele alınması gereğini de göstermektedir.

{+CAsInA} biçim birimi, yukarıdaki birinci tasnife göre (Delice: 2000) *dönüştürücü ekler* içerisinde yer alacak ve {+CAsInA} biçim birimini, hem sığata hem zarfa dönüştüren ekler grubunda değerlendirmek mümkün olacaktır:

Örneğin, *çocuk+çasına* davranışlar ..., *deli+cesine* sevgi ...;

koş-ar+casına yürüyordu, *görme-miş+cesine* kapıştılar

İkinci tasnife göre (Gülsevin: 2004) {+CAsInA} biçim birimi, *tür/görev değiştirici ekler* sınıfında, *isimlere eklenenler* içinde yer alacaktır. Bu ek, isme eklenerek sığata ve zarfa değiştiren, ancak sözlük birimi oluşturmayan bir ektir:

Örneğin, *korkak+çasına* kaçışlar ..., *bilge+cesine* cümleler ...;

dinle-r+cesine yüzüme bakıyordu.; *özle-miş+cesine* sarıldı.

Bu şekliyle eylem köküne eklenmeyen ek, sıfat veya zarf yapmak üzere eylem köküne eklendiğinde {-mİşçAsInA, -(V)rcAsInA, (I,U)yorcasına, -(y)AcAkçAsına, -(V)rmlİşçAsInA, -mAzcAsInA, -mAzmİşçAsInA - (I,U)yormuşçasına, -(y)AcAkmlİşçAsInA; -mAcAsInA, -mAmAcAsInA} biçim birimleri olarak eklenir. Burada görüldüğü gibi {+CAsInA}, eyleme değil, ada eklenen bir biçim birimidir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da yapı bakımından eklerin başka eklerle birleşerek değişmesi sonucu ortaya çıkan biçim birimlerin adlandırılması ve bunların ayrı biçim birimler olarak tanınması gereğidir. Örneğin {-r/-Ar/-Ir/-Ur/, mİş/-mUş, -AcAk, -(I,U)yor, -(I,U)yormuş+casına} biçim birimleri; zarf-fiil eki ve eylem kökü+sıfat-fiil eki+çşitlik hâli eki+iyelik eki+yönelme hâli eki şeklinde adlandırılmakta ve ayrıştırılmaktadır. Bilindiği gibi, bir biçim birim başka bir görevde kullanıldığında artık o biçim birim diğer görevini, işlevini ve anlamını yitirir. Başka bir ifade ile yalın biçim birimlerin veya başka biçim birimlerle birleşerek oluşmuş yeni biçim birimlerin görev ve işlevleri değişince bir önceki biçim birimlerin veya kendilerini oluşturan diğer biçim birimlerin görevi, işlevi ve anlamını üzerinden attığı gibi adını da atmış olur.

03. Bilâl Yücel ve Gürer Gülsevin¹³, in işaret ettiği gibi Zarf-fiil eklerini yapıları bakımından ayrıca incelemek ve sınıflandırmak gerekir. Yücel, zarf-fiil eklerini;

- I. Asıl Zarf-Fiil Ekleri
 - A. Aslını Koruyan Zarf-Fiil Ekleri
 - B. Zarf-Fiil Sıralamasına Girmeyen Şekiller
- II. Sıfat-Fiil ve Hâl Ekleriyle Kurulan Şekiller
 - A. Zarf-Fiilleşmiş Ekler
 - B. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılabilen Ekler
 - C. Zarf-Fiil Sıralamasına Girmeyen Şekiller
- III. İsim-Fiil ve Hâl Ekleriyle Kurulan Şekiller
 - A. Zarf-Fiilleşmiş Ekler
 - B. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılabilen Ekler
 - C. Zarf-Fiil Sıralamasına Girmeyen Şekiller
- IV. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılabilen Zaman Ekleri

olarak sınıflandırmış ve sonuç kısmında “zarf fiil eklerini, ‘cümledeki asıl hareketi çeşitli yönlerden aydınlatan ikinci derecedeki hareketi ifade eden ekler.’ şeklinde tanımlayıp yapı bakımından şu üç grupta toplayabiliriz: 1. Asıl Zarf-Fiil Ekleri (-a; -ı, -u; -alı; -arak; -ınca; -ıp; -ken; -madan) 2. Zarf-Fiilleşmiş Ekler (-asıya; -acak/-(a)r/-yor/-miş+casına; -dığınca; -dıkça; -mişça; -macasına; -maksızın; -maktansa) 3. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılabilen Ekler (-acağına; -acağından; -dığına; -masıyla; -dı -madı; -maz mı; -mış -mamış vb.” şeklinde özetlemiştir.

B. Yücel, {-acak/-r/-yor/-miş+casına} biçim birimlerini *Sıfat-Fiil ve Hâl Ekleriyle Kurulan Şekiller* başlığı altında *Zarf-Fiilleşmiş Ekler* içinde; {-macasına} biçim birimini de *İsim-Fiil ve Hâl Ekleriyle Kurulan Şekiller* başlığı altında *Zarf-Fiilleşmiş Ekler* içinde göstermiştir.

G. Gülsevin, zarf kavramı, zarf-fiil kavramı ve birleşik zarf-fiil kavramlarını açıkladıktan sonra yapıları bakımından zarf-fiil eklerini *ek+ek(ler)* ve *ek(ler)+edat* tarzında iki ana gruba ayırmıştır. “... bu yapılar, müstakil birer ek konumunda olmayıp eklerin ve/veya edatların birleşmesi sonucu fiilleri geçici zarf hâline getiren özel birleşiklerdir. Sadece morfolojinin değil, sözdiziminin de parçası olduklarından sınırları genişlemektedir.” diye işaret edilen birleşik zarf-fiillerden bu yazıda 91 biçim birim tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır.

¹³ Bilâl Yücel, *agm.*, 2000, s. 75-114; Gürer Gülsevin, *agm.*, 2000, s. 122-143.

Bu tasnifte, *ek+ek(ler)* başlığı altında sıfat-fiil+cAsInA yapısında olan ve eylem üzerine gelerek zarf yapan eklerden {-mIş+çAsInA, -(V)r+cAsInA, (I,U)yor+cAsInA, -(y)AcAk+çAsInA, -(V)rmIş+çAsInA, -mAz+cAsInA, -mAzmIş+çAsInA, -(I,U)yormuş+çAsInA, -(y)AcAkmIş+çAsInA; -mA+cAsInA, -mAmA+cAsInA} biçim birimleri sınıflandırmaya alınmıştır. Üzerinde durduğumuz ekle ilgili bölümde, +CAsInA ekinin sadece sıfat-filler üzerine eklenerek zarf yapmadığı, vasıf isimleri üzerine +CAsInA eki getirilerek (*aptal+casına davran-*) zarf yapıldığına da değinilir.

Bu iki tasnifte eylem üzerine gelerek zarf yapan ekler yapıları bakımından sınıflandırılmış; içerisinde {+CAsInA} biçim birimi bulunan ekler de ele alınarak örneklendirilmiştir. Bunun dışında {+CAsInA} biçim birimi, ad üzerine gelerek sözcüğü zarfa değiştirmektedir. Türk Dil Kurumunca hazırlanan 2011 baskılı Türkçe Sözlük'te ad üzerine bu eki almış madde başı örnekler şunlardır:

adam+casına, aptal+casına, budala+casına, çılgın+casına, deli+cesine, edepsiz+cesine, enayi+cesine, gâvur+casına, kör+cesine, mağrur+casına, obur+casına, saf+çasına, terbiyesiz+cesine

Zarf-fiil eklerinin durum ekleriyle kalıplaşması konusunda ayrıntılı bir yazı kaleme alan Mustafa Argunşah¹⁴, eki yapı bakımından “zarf-fiil ekleri+sInA” şeklinde ele alır: “Sıfat-fiil eklerinin üzerine durum eklerinin getirilmesiyle yapılan zarf-fiil eklerinin iyelik ekli yönelme durumu ekini aldığı görülür. -rcA + sInA, -mIşçA + sInA, -r-mIşçA + sInA, -mAz- mIşçA + sInA, -yor-mIşçA + sInA, -AcAK-mIşçA + sInA, -mIş-mIşçA + sInA. Bu zarf-fiillerin bazıları (-r-mIşçAsInA, -mAz- mIşçAsInA, -yor-mIşçAsInA, -mIş-mIşçAsInA) birleşik çekimlerin üzerine durum eklerinin gelmesiyle oluşmuştur.”

Yapı bakımından sondan içe doğru bir bakış açısıyla “iyelik eki+durum eki” yapısında bir kalıplaşma ve ekte genişleme sonucu bir pekiştirme işlevi olduğu üzerinde durulmuştur.

Kerime Üstünova¹⁵ da Ulaçlar başlığı altında 108 birleşik yapılı zarf yapan eki örneklendirmiştir. {+CAsInA} biçim birimini içinde bulandıran eklerden şu dokuz zarf yapan eki yapıları bakımından şu şekilde çözümlemiştir:

{AcAkmIşçAsInA} < {-AcAk}+{-mIş}+{-Ø}+{-CA}+{-(s)I(n)}+{-A} (durum bağı); {IrcAsInA} < {-Ir}+{-Ø}+{-CA}+{-(s)I(n)}+{-A} (durum bağı); {IrmışçAsInA} < {-Ir}+{-mIş}+{-Ø}+{-CA}+{-(s)I(n)}+{-A} (durum bağı); {-mAcAsInA} < {-mA}+{-CA}+{-(s)I(n)}+{-A} (durum bağı); {-mAcAsInA} < {-mA}+{-CA}+{-(s)I(n)}+{-A} (nedenlik bağı); {-mAmAcAsInA} < {-

¹⁴ Mustafa Argunşah, “Türkçede Zarf-Fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter, 2011, s. 55-68.

¹⁵ Kerime Üstünova, *Eylem İşletimi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 183-193.

mA}+{-mA}+{-CA}+{-(s)I(n)}+{-A} (durum bağı); {-mİşçAsInA} < {-mİş}+{-Ø}+{-CA}+{-(s)I(n)}+{-A} (durum bağı); {-yorcasına} < {-yor}+{-Ø}+{-ca}+{-(s)I(n)}+{-a} (durum bağı); {-yormuşçasına} < {-yor}+{-muş}+{-Ø}+{-ca}+{-(s)I(n)}+{-a} (durum bağı);

Bizce Türkçenin ekleri biçim birim esaslı olarak ayrılıp yapımlik bağlı biçim birimler ve çekimlik bağlı biçim birimler olarak ikiye ayrıldıktan sonra işlev, yapı ve anlam bakımından sınıflandırılmalıdır. Burada bir tasnif önerisinde bulunulmayacaktır; üzerinde durulan {+CAsInA} biçim biriminin ele alınışındaki karmaşa ve yanlışlıklara işaret edilmektedir.

04. {+CAsInA} biçim birimi adları zarfa değiştiren bir ektir.¹⁶ Anlam bakımından ‘benzerlik, tıpkılık, gibilik’ bildirir:

Otele gidip de *aptalcasına* beklemeyi, yürek çarpıntılıyla kapıyı gözetlemeyi izzetinefsime yediremiyorum. (R. H. Karay)

Başkalarının başarısına, şansına benim kadar canıgönülden, benim kadar *budalacasına* sevinen başka birini kolay kolay gösteremeyeceklerdir. (H. Taner)

Herkesin bu kadar uzun vadeli emelleri, bu kadar *çilgıncasına* ölçsüz ümitleri yok mudur? (A. Ş. Hisar)

Seni *delicesine* sevmeye başladım (N. F. Kısakürek)

Öyle, *delicesine*, *edepsizcesine* borç harç yer, yaşardı. (R. H. Karay)

Enayicesine bütün şehir insanların gözü önünde yapılan hırsızlığı bile bile... (S. F. Abasıyanık)

Yaşamaya, hayattan kâm almaya *oburcasına* koşarım. (R. H. Karay)

Siz o kadar *sağçasına* kandınız ki evraka bakmak lüzumunu duymadınız. (R. H. Karay)

Bu örnekleri *gâvurcasına*; *körcesine*; *mağrurcasına*, *terbiyesizcesine*... (Türkçe Sözlük) şeklinde artırmak mümkündür.

Bünyesinde {+CAsInA} biçim birimini bulunduran ve eylem köklerine gelerek onları zarfa değiştiren birleşik biçimbirimler {-mİş+çAsInA, -(V)r+cAsInA, (I,U)yor+cAsInA, -(y)AcAk+çAsına, -(V)rmİş+çAsInA, -mAz+cAsInA, -mAzmlİş+çAsInA -(I,U)yormuş+çasına, -(y)AcAkmlİş+çAsInA; -mA+cAsInA, -mAmA+cAsInA} ayrı biçim birimler olduğu için onları ayrıca ele almak gerekecektir.

05. {+CAsInA} biçim birimi adları sıfata değiştiren bir ektir:

¹⁶ Buradaki örnek cümleler TDK tarafından hazırlanan 2011 baskılı Türkçe Sözlük'ten alınmıştır. Makaledeki diğer örnekler kaynakçada gösterilen dilbilgisi kitaplarından ve konuyla ilgili makalelerden alınmıştır.

çocuk+çasına nazlanma; deli+cesine sevgi; dost+çasına anlaşma; hak+çasına iş; kolay+casına kazanç (Z. Korkmaz: §353.5.)

06. {+CAsInA} biçim birimi birleşik yapıli bir ektir:

{+CAsInA} < {+CA}+{+sI}+{+nA} şeklinde üç biçim birimin bir araya gelerek oluşturduğu birleşik yapıli kalıplaşmış bir biçim birimdir. Genellikle eki oluşturan birimler, hâl eki+iyelik eki+yönelme hâli eki şeklinde bölümlenmekte ve adlandırılmaktadır. Zeynep Korkmaz¹⁷, +CA eşitlik durumu ekinin 3. şahıs iyelik eki +sI'dan sonra gelen +nA (< ET GınA) pekiştirme ekiyle genişlediğini söyler. {+CA} biçim biriminin tek başına da aynı işlevi karşıladığı düşünülünce diğer birleşik yapının yeni bir işlev üstlenmeyip mevcut işlevi pekiştirmek üzere genişlediği düşünülebilir.

07. {+CAsInA} biçim biriminin sıfat fiil üzerine geliyor dediğimiz yerlerde aslında bir cümle üzerine gelerek zarf yaptığı düşünülebilir. Mustafa Öner'in verdiği şu bilgi konuyu açıkça ortaya koymaktadır:

“Cümle, bir hüküm, bir bilgi vermekle, geniş anlamında, bir var oluşun adıdır, yani gramer olarak da bir isimdir. Türkçede "Kalem gibi yazıyor" örneği ile "Bugün gitmeyecek gibi davranıyor" örneğinin mukayesesinde, *gibi* son çekim edatının, "kalem" ismiyle "Bugün gitmeyecek" cümlesine aynı şekilde bağlanması dikkat çekicidir. Bunun gibi örnekleri çoğaltığımızda, dilimizde cümlenin toplu yapısının bir isim olduğunu açıkça görürüz: *Askercesine, yiğitcesine* vs. Örneklerindeki genişlemiş *-casına/-cesine* eşitlik eki, aynı şekilde, *gelmeyecekmiş* birleşik çekimli yüklemine getirilebilmektedir (*gelmeyecekmişcesine*). Yani, isimlerden tarz bildiren zarflar türeten *-casına/-cesine* eki veya isim çekiminde eşitlik gösteren *gibi* edatı her hangi bir cümleye de isim gibi muamele etmektedir. Bunun gibi örnekler, Türkçede cümlenin, yani gramerde çekimli fiille esaslanan bir var olma bilgisinin, nihai olarak bir isim olduğunu göstermektedir.”¹⁸

“Cümlelerin yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi kalıplaşmasında, başka bir şeye de dikkat çekmek istiyoruz: Bu örneklerin hemen hemen tamamı, teklik üçüncü şahıstaki çekimlerin kalıplaşmış şekilleridir. Bu, bizce, tesadüfi bir şey değildir. Dilde, konuşmanın, diyalogun olmadığı durumlarda, bütün varlıklar, tabii olarak şahıs çekimi bakımından nötür (*impersonal*) hâldedir. Fiilerin şahıs çekiminde de, bütün varlıkları temsil etme kabiliyeti bulunan ise, ancak 3. şahıstır.”¹⁹

¹⁷ Zeynep Korkmaz, *age.*, §433.3.1

¹⁸ Mustafa Öner, “-matı/-meti Gerundiyumu Hakkında”, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*, TDK Yayını, Ankara, 1999, s. 833-840.

¹⁹ Mustafa Öner, *agm.*, s. 838.

{+CAsInA} biçim birimi özelinde görüldüğü gibi eklerin söz yapımında ve söz dizimi içinde kazanmış oldukları işlevleri ve buldukları konumları onların gramer bilgileri konusunda bize önemli ipuçları vermektedir.

Sonuç

1. {+CAsInA} biçim birimi Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında genellikle fiilimsiler, eylemsiler, isim-fiiller başlıkları altında verilen *zarf-fiil ekleri* veya *zarflar* başlığı içinde gösterilmektedir. Zarf-fiiller, eylem üzerine gelen ve eylemi zarfa değiştiren eklerdir. Bunun yanında ad üzerine gelerek adı zarfa değiştiren ekler de bulunmaktadır. {+CAsInA} biçim birimi de böyle bir ektir. Dolayısıyla bu ekin adlandırılması ve gramerdeki yeri kaynaklarda doğru belirlenmelidir.

2. {+CAsInA} biçim birimi yapı bakımından birleşik bir ektir. Bu biçimiyle, ad üzerine gelerek adı zarfa değiştiren bir ektir. Doğrudan eylem köküne eklenmez ancak {+CAsInA} biçim birimi, ad-fiil veya sıfat-fiil ekleriyle gramerce adlaşmış sözcüklere eklenir ve eklendiği sözcüğü zarfa değiştirir.

3. {+CAsInA} < {+CA}+{+sI}+{+nA} şeklinde üç biçim birimin bir araya gelerek oluşturduğu birleşik yapı kalıplaşmış bir biçim birimidir. +CA eşitlik durumu ekinin 3. şahıs iyelik eki +sI'dan sonra gelen +nA (< ET GmA) pekiştirme ekiyle genişlemiş bir biçim birimidir.

4. {+CAsInA} biçim birimi sıfat fiil üzerine geliyor dediğimiz yerlerde aslında bir cümle üzerine gelerek zarf yaptığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa, "Türkçede Zarf-Fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, s. 55-68.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TTK Basım Evi, Ankara, 1990.
- DELİCE, H. İbrahim, "Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 24, Aralık 2000, s. 221-235.
- DENY, Jean, *Türk Dil Bilgisi*, (Çevirmen: Ali Ulvi Elöve; Uyarlayan: Ahmet Benzer), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2012.
- EDİSKUN, Haydar, *Yeni Türk Dilbilgisi, Dil, Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Cümle Bilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
- ERASLAN, Kemal, *Eski Türkçe'de İsim-Fiiller*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul, 1980.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 16. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1972.
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, İstanbul, 1971.

- GÜLSEVİN, Gürer, “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, 2000, s. 122-143.
- GÜLSEVİN, Gürer, “Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler’ ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 1267-1283.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖNER, Mustafa, “-matı/-meti Gerundiyumu Hakkında”, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*, TDK Yayını, Ankara, 1999, s. 833-840.
- TURAN, Zikri “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerinin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 24-29 Eylül 2000*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 1835-1844.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayını, Ankara, 2011.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, *Eylem İşletimi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016.
- YÜCEL, Bilâl, “Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 9. Sayı, 2000, s. 75,114.

LITERATURE AND FILM: DIFFERENT APPROACHES TO TWO NARRATIVE FORMS

Gökşen ARAS*

Abstract: Considering the very common assumption that reading is a much more demanding process than watching literature-based films, film adaptations have been one of the most debatable issues in academic studies. It is apparent that both the reader and the audience are involved in a complicated relation set between texts and films which are the most significant means to familiarize the audience with literary masterpieces. Script writers are regarded as artists who make alterations in texts while translating or adapting them into the screen to serve their distinctive needs and approaches, thus to create a deeper and permanent effect on viewers. Clearly, it is to be admitted that both literature and film adaptations share certain similarities as well as differences. The objective of this study is to explore this complex relationship between literature and film adaptations, by providing a critical analysis of the interdisciplinary and intertextual nature of both disciplines and dwelling on the differences between translating and adapting, with reference to one of the most popular literature-based films, *Moby Dick*.

Keywords: Literature, Film Studies, Film Adaptations, Novel, Moby Dick.

Edebiyat ve Film: İki Anlatım Biçimine Farklı Bakış Açıları

Öz: Okumanın, edebiyat uyarlaması bir filmi izlemekten daha zahmetli bir süreç olduğu bakış açısı göz önüne alındığında, film uyarlamaları akademik çalışmalarda tartışılan konulardan biri olmuştur. Açıkça görülmektedir ki, hem okuyucu hem de izleyici, metinler ve başyapıtlarla buluşturan filmlerle karmaşık bir ilişki içerisinde yer almaktadır. Film yapımcıları, kendilerine özgü yöntem ve yaklaşımlarıyla metinleri ekrana uyarlarken, metinler üzerinde değişiklikler yapan ve bu sayede izleyiciler üzerinde derin etkiler yaratan sanatçılar olarak tanımlanmaktadır. Edebiyat ve sinema benzerlikler aynı zamanda da farklılıklar taşıyan iki disiplindir. Bu çalışmanın amacı, edebiyat ve edebiyat uyarlaması filmler arasındaki karmaşık ilişkiyi, her iki disiplinin disiplinler arası ve metinler arası yapısının eleştirel bir analizini yaparak; çeviri ve uyarlama arasındaki farklara değinerek ve en bilindik edebiyat uyarlamalarından biri olan *Moby Dick*'e göndermeler yaparak incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Film Çalışmaları, Film Uyarlamaları, Roman, Moby Dick.

* Yrd. Doç. Dr., Atılım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, ANKARA.

Kabul Tarihi: 01.09.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

Introduction: Novels and Films

Considering the very common assumption that reading is a much more demanding process than watching literature-based films, film adaptations have been one of the most debatable issues in academic studies. Ardent readers generally agree on the fact that “The book is always better than the movie. A movie based on a literary source is often seen as a secondary work and consequently of secondary value” (Chair 2006:13). However, it is apparent that both the reader and the audience are involved in a complicated relation set between texts and films which are the most significant means to familiarize the audience with literary masterpieces. Script writers make use of not only classic books but also popular books as their sources, such as *Harry Potter*, *Lord of the Rings*, *Fifty Shades of Grey*, *The Hunger Games* and so on. Filmmakers are regarded as artists who make alterations in texts while translating or adapting them into the screen to serve their distinctive needs and approaches, thus to create a deeper and permanent effect on audiences.

Literature is an invaluable source for filmmakers since it provides them with already created scenarios, including plot, characters and so on to appeal to viewers who have different tastes and perceptions. There are several reasons for adapting literature to films, ranging from authors’ not paying for film rights by 1908, benefiting from literature’s artistic superiority, and teaching literature, making the audience familiar with literature, and of course, making money. (Desmond & Hawkes 2006:15). It is seen that the motive urging filmmakers to prefer adapting literary texts into film is the result of not only aesthetic concerns but also financial profit.

It is of primary importance to mention the uniqueness and distinctive qualities of the two forms of art. In doing so, possible definitions may be provided with reference to intertextual and interdisciplinary nature of both film and literature. It is also clear that there is a strong correlation between film and other art forms, literature, in particular. In this respect, it might be useful to refer to “Alexandre Astruc, [who] in his phrase “camera stylo” (1948), defined the film director as an auteur equivalent to a literary author ...” (qtd. in Mayne 1988:5). Astruc’s words might be interpreted that a film director possesses all the artistic skills that can be found in an author.

Keeping in mind that perceptions might differ in the two art forms, each art form might contribute to the success of each other in that films may benefit from the popularity of the author, and the story or literary works will be much more accessible by means of film adaptations. Film versions might also increase the sales of literary products. In societies, wherein watching is preferred to reading, films are much more popular and successful in popularizing the unknown and unread literary sources. There are numerous examples of literary texts not only in English literature but also in world literature which have been

very popular without being read. In other words, “The novel may help us understand the film more thoroughly, much as the film may help us understand the novel more fully and guide us to see the book in new ways” (Desmond&Hawkes 2006:99). Obviously, just watching the movie would not suffice to have the gist of a literary work. This tendency which excludes the reading activity which is generally accepted a demanding process on the part of the reader and is based on merely watching the film adaptation appears to be unfair appreciation of both forms of art. By accepting that the two have distinct qualities, literary works should not be read either to understand the film version since each art has its own distinct and aesthetic features and harmony.

In this respect, it is also useful to refer to the fact that both literary forms and cinematic forms bear certain similarities in terms of their devices as well: “... from the personal diary to the historical chronicle in the case of the novel, from comic strips to melodrama in the case of the cinema. And as narrative forms, novels and films employ similar devices of narrative and point of view” (Mayne 1988:1). Apparently, both forms of art make use of similar narrative techniques. In the process of creation, there exists a great analogy between literature and film: “...[which] have aesthetic equivalents in methods and styles ... Much like literature, a film achieves its distinct style through its organizing and editing methods; its particular rhythms, tones and syntax; and its genre and subject matter” (Chair 2006:45). As is understood, both forms are involved in a very demanding process of aesthetic creation in which each art form has its own particular style.

Another analogy between films and literary texts is related to the fact that each art form is based on a close scrutiny in composition and editing process in terms of frames, words; film shots, and paragraphs respectively: “Film is composed of a sequence of still images (frames) that pass through a projector at the rate of twenty-four frames per second ... Like words in a sentence, film frames are placed in a specific sequence ... Film shots, like literary paragraphs, interact with those that precede and follow them” (Chair 2006:46-47). The logical flow of thought in a literary text might be likened to a sequential motion of frames into a film. Thus, it might be said that both forms are coherent in notional and motional terms.

Both forms of art follow a similar constructional pattern that is producing a coherent meaningful whole by bringing together bits and pieces in a harmonious style: “Like a work of literature, a film is the result of the process of composition, the meaning of which is to make by putting together ... The compositional structure of both is created from the splicing together a sequence of smaller units: a paragraph (or stanza) in literature and a shot in film” (Chair 2006:45).

Films and books share another common element which is described as activating imagination. In terms of imagination that the two forms stimulate, McFarlane argues that "... film makes fewer demands on the imagination than a book does ... coming to terms with a continuous narrative involving a set of characters operating in a given time and place enjoins a greater effort on the part of the reader rather than it does on that of the viewer" (1996:16). It is clear that reading a literary text is an active process in which the reader is inevitably forced to draw mental images of characters, their physical and personal traits, spaces, colours, textures and so on. Literary texts' recreated versions, projected to the screen, including film industry and technology, may or may not appeal to tastes; however, the reader, now a viewer is in the process of interpretation by collecting all the clues the author gives while creating. Thus, the viewer/audience becomes the author who creates his/her own vision.

Clearly, it is to be admitted that each art attempts to activate the reader's and the viewer's imagination by means of certain techniques: "... whether by a conceptualizing based on the words given on the page or by a conceptualizing based on the diverse perceptual information taken in while watching the screening and listening to the soundtrack" (McFarlane 1996:20). With reference to the fundamental difference between films and books in terms of this imagination process, it might be said that "... visual images stimulate our perceptions directly, while written words can do this indirectly ... Film is a more direct sensory experience than reading—besides verbal language, there is also color, movement, and sound" (Davies 2011:15). Thus, it is understood that both forms of art stimulate imaginative powers of the audience. While literary text is making use of words on the page, cinema provides the viewer with audial and visual elements on the screen.

Despite the aforementioned similarities, there are several differences as well between the two art forms. For example, while the author is the sole authority of his/her text, a film is the product of several people working in each distinct step of producing a film.

Robert Stam also refers to the differences between literature and film by listing film's five tracks such as "Theatrical performance (live or animated), Words (spoken and written), Music, Sound effects (noise and silence), Photographic images (moving and still)" by stating "that a text is a single-track medium and film a multitrack medium ... film uses more than just words to communicate ..." (qtd. in Desmond&Hawkes 2006:36). In other words, unlike the written text, whose only medium is words, film adaptation establishes a multifaceted contact with the audience by appealing to auditory and visual senses of the audience.

Considering the differences, one should be aware of the fact that “One is not de facto, more important held in higher regard, or inherently better. Instead the novel and film are seen as independent entities, to be assessed independently and simultaneously, to be explored inter-relationally” (Desmond&Hawkes 2006:98). Thus, it is significant to refer to the two forms as the two distinct art forms benefiting from each other by not considering the superiority of one to another. The two forms offer wider perspectives by telling a story. The major element in literature is the use of words while the film, defined as a cultural artifact as well, having its own codes, makes use of such techniques as angles, music, lighting and so on to provide the reader with ready-made visions different from written documents.

Another difference is related to the time constraint in films and novels, in which the former is concerned with the possible time limit regardless of page number in literary texts, and the latter does not have to limit itself with a certain period of time or a number of pages: “Yet film is also limited: for one thing, there are no time constraints on a novel, while a film usually must compress events into two hours or so” (Davies 2011:16). Another aspect is related to the identification process on the part of the viewer/reader. Within this frame, it may be asserted that “Film also does not allow us the same freedom a novel does—to interact with the plot or characters by imagining them in our minds. For some viewers, this is often the most frustrating aspect of turning a novel into a film” (Davies 2011:16). Since cinema is a time-bound art, it seems to be a rather difficult process for a film viewer to identify himself/herself with a character on the screen. However, the reverse situation is easier for a reader.

The film necessitates an interaction between three fundamental elements. In the words of McFarlane, “The film ... will require that we pay attention to the intricate interaction of mise-en-scene (what is visibly there in the frame at any given moment), the editing (how one shot of a film is joined to /separated from the text) and sound (diegetic or non-diegetic, musical or otherwise)” (1996:16). Literary text lacks the interplay between three basic components “mise-en-scene, editing, and sound” that make up cinema as a distinct form of art.

On the other hand, according to McFarlane, novels and films are both narrative forms while the former generally covers the past tense while the latter is mostly narrated in the present time despite the use of flashbacks: “... Once the filmgoer is transported to this past time, every action in the narrative seems to be happening with the same degree of presentness as the actions pertaining to the sequences set at the later date” (1996:21). Although the critic, McFarlane claims that novels are generally narrated in the past tense, films mostly use present time so as to create a sense of “now.” This idea appears to be controversial because employing all existing tenses in the narrative method of a

novel is possible through the use of countless literary devices. In other words, a novel can move back and forth just a film does.

In terms of visuality of films, it might be pointed out that "... each act of visualization narrowed down the open-ended characters, objects or landscapes, created by the book and reconstructed in the reader's imagination, to concrete and definite images" (Marciniak ND:60). Cinema, through visualization, has the power to transform written characters, ideas, aspirations, ideals, and themes into corporeal entities. In other words, what is invisible turns out to be visible by means of film.

Nevertheless, it is worth noting that films should exhibit peculiar features and take certain responsibilities to be able to make any serious impact on the viewer which could be listed as follows:

The film must communicate definite ideas concerning the integral meaning and value of the literary text, as the filmmakers interpret it. The film must exhibit a collaboration of filmmaking skills...The film must demonstrate an audacity to create a work that stands as a world apart, that exploits the literature in such a way that a self-reliant, but related, aesthetic offspring is born. The film cannot be so self-governing as to be completely independent of or antithetical to the source material. (Chair 2006:99)

According to Chair, the film adaptation should not be too distant from the source material; otherwise, it might lead to distortion in meaning and aesthetic. Within this frame, it might be asserted that the film should not only retell or summarize the texts since it is both visual and audial. Characters' physical and emotional traits, sexuality, psychological disorders, social and cultural debates might be some of the main focuses of films for the length of the movie depends on specific choices or alterations. It may be inevitable for certain films to miss some vital points concerning the complexities of plots. Within this frame, films may represent characters or themes which are not very similar to the original text.

Considering the very distinct nature of both literary texts and films, one of the major issues to discuss is whether adaptations are faithful to source texts or not: "The language of fidelity, then, is a language of buried metaphors that inappropriately draws the adaptation into the human moral dimension. In such language, the literature and film are not equals. The text is never judged as being faithless to its film adaptation; rather, it is the adaptation, and only the adaptation, that is capable of being unfaithful to the text" (Desmond&Hawkes 2006:41). Thus, it may be said that the adaptation has the right to be unfaithful to the text.

In terms of fidelity of films, it should also be noted that "...the literature comes first as source the film comes later as derivation. The literature is regarded as the original (a supreme value in art), the film is regarded as a copy" (Desmond&Hawkes 2006:41). This idea places film to an inferior status compared to literature. However, Chair rejects this statement, for the critic, being an adaptation does not reduce the film's artistic merit. In the words of Chair, "... the film that emerges, like any translation, is a separate entity, with a life of its own ..." (2006:97). As he further argues "... a film based on a literary text carries its own distinctive ideas about the book, and that filmmakers, creating such a movie, take on the responsibility of attempting to capture and translate those essential qualities which they perceive to be present in the literature, a medium with a separate and independent life" (Chair 2006:97). In other words, what filmmakers do is not a mere copying but creating an independent art work. Literature functions as a source of inspiration for the filmmaker as it provides him/her new alternative perceptions and visions.

McFarlane explores the fidelity process by focusing on its being a personal activity based on the individual's cognitive and interpretative skills other than putting emphasis on a thorough fidelity to the source text:

... it shouldn't be necessary ... to insist that fidelity to the original text ...is a wholly inappropriate and unhelpful criterion for either understanding and judgment. ... it is hard to suppress a sort of yearning for a faithful rendering of *one's own vision of the literary text* ... every reading of a literary text is highly individual act of cognition and interpretation; that every such response involves a kind of personal adaptation on to the screen of one's imaginative faculty as one reads. (1996:15)

Cognition of both written text and film is dependent on the intellectual capacity of its receptors. Thus, each perception gives way to different experiences related to the novel, and mental and emotional experiences in film as well.

Adaptation and Translation

In the words of Bluestone, adaptation of the novel does not refer to the full alteration in the novel, thus one cannot refer to a faithful adaptation:

...What he adapts is a kind of paraphrase of the novel—the novel viewed as raw material... That is why there is no necessary correspondence between the excellence of a novel and the quality of the film in which the novel is recorded... it has always been easy to recognize how a poor film "destroys" a superior novel. What has not been sufficiently recognized is that such a destruction is inevitable. (1957:62)

In other words, it is not possible to transfer the meaning of the novel thoroughly into the screen. To Bluestone, who assumes the superiority of films over texts, and films' autonomous nature as he postulates in his *Novels into Film* (1957) "... it is erroneous and fruitless to examine whether a filmed adaptation is "faithful" to its literary source ... the filmist becomes not a translator for an established author, but a new author in his own right ... regardless of thematic, formal and medial mutations, the film stands up as an autonomous work of art" (1957:62). Thus, Bluestone's discussion is based on the idea that any effort to achieve a faithful adaptation may be futile.

In terms of adaptation, three fundamental types of adaptation, namely close, loose, intermediate adaptation have been explained as follows respectively. One of the three types of adaptation is described as a **close adaptation**: "... [in which] most of the narratives in the literary text are kept in the film, few elements are dropped, and not many elements are added ..." (Desmond& Hawkes 2006:44). The second type of adaptation is a **loose adaptation** "...when most of the story elements in the literary text are dropped from the film and most elements in the film are substituted or added ..." (Desmond&Hawkes 2006:44). The third type of adaptation is defined as an **"intermediate adaptation** [in which] [s]ome elements of the story are kept in the film, other elements are dropped, and still more elements are added. [It] neither conforms exactly nor departs entirely" (Desmond&Hawkes 2006:44). Considering the above mentioned types of adaptation, one might argue that each adaptation employs certain techniques in keeping, adding or omitting the components of films thus altering the perceptions of viewers.

On the other hand, to Hutcheon, "Adaptations were seen by most critics as inferior to the adapted texts, as "minor", "subsidiary", "derivative" or "secondary" products, lacking the symbolic richness of the books and missing their "spirit"..." (qtd. in Marciniak ND: 59). As Hutcheon mentions, no matter which adaptation method is employed, it will never be as substantial and complex as literary text is.

Being a visual medium, in this transferring process, films may offer varieties, new perceptions, and meanings, independent of the source text or may keep to the major elements in the novel. Films may create new cultures and identities and thus offer multiple alternatives, and responses independent of the source text: "... [which] continues to be perceived as a unified, harmonious whole, capable of unproblematic reading – the 'problems' are all seen as pertaining to the adaptation ... most adaptations remain remarkably faithful to 'core elements' of story, theme and character arc" (Clayton 2007:129-130). Thus, although the process of adaptation is debatable, it is considered to be faithful to the source text.

It is also clear that codes of culture are great sources for film adaptations ranging from "... music, landscape, painting, mythological and other deep-structural references ... [and] there is no such thing as a straightforward 'translation' or adaptation of a text, ... new meanings [might be produced to] allow for re-interpretation of the source material and render the process of adaptation fluid and dynamic, and continually new"

(Clayton 2007:130). Thus, it is apparent that Clayton is of the opinion that being a dynamic process, one cannot achieve neither a “straightforward” translation nor adaptation.

Although it is essential to regard literature based films as translations of the source text, there are some differences between the terms, adaptation and translation. The former term “... means to alter the structure or function of an entity so that it is better fitted to survive and to multiply in its new environment. To adapt is to move that same entity into a new environment ...” (Chair 2006:14). As opposed to adaptation, “... to translate ... is to move a text from one language to another. It is a process of language ... Through the process of translation a fully new text- a materially different entity- is made, one that simultaneously has a strong relationship with its original source, yet is fully independent from it” (Chair 2006:14). In this respect, it may be said that adaptation is a process of replacing an entity in a new atmosphere, whilst translation refers to creating a new and an independent entity.

To consider literature based films to be the translations of the original texts, one might be aware of the fact that “Every act of translation is simultaneously an act of interpretation. Through the process of translation, a new text emerges- a unique entity- not a mutation of the original matter, but a fully new work, which, in form and function, is dependent from its literary source” (Chair 2006:14). Thus, translation may be said to formulate an authentic entity by means of interpretation.

It may be said that the spirit of the book should be definitely kept in adaptation “... a film had to come to terms with what was considered as the “spirit” of the book and to take into account all layers of the book’s complexity” (Marciniak ND: 60). Nevertheless, being a separate and an independent entity, and art form, an adaptation as a form of interpretation may not cover all the details of the literary text; however, it should create an alternative sense and perception.

Film adaptation enables filmmakers to grasp the hidden or the deep meaning in texts so that they can start the recreation process in “... the visual and aural medium. The complexity of a literary work represents a great challenge to every reader because the world it evokes is an open-ended world that is left to be completed in the process of reading” (Marciniak ND: 62) which creates an active participation of readers to combine all the implicit or explicit units to offer their own visions and responses concerning not only the text but also the adaptation.

Being a visual and aural medium, the film makes the viewer see and hear, what he/she has not encountered or discovered in the text, and respond in a different manner by means of certain images, symbols, devices, necessary for the artistic creativity to appeal to all human senses and perceptions, and sounds that may not be included in the verbal expression: “...The ideas mystified in symbols and the veiled references to different aspects of life that we once decoded in a particular way speak to us from a new perspective and we learn to appreciate a literary text on a different level, we begin to notice that many of its elements gain a new life when interpreted in the context of the

new medium's specificity" (Marciniak ND: 63). Thus, due to its mediating and transferring nature, the film enables the audience to translate, interpret, decode and thus appreciate different ways of expression through all the images which the film addresses, appeals to or communicates with the viewer.

The Literal Film Translation of *Moby Dick*

Clearly, it is to be admitted that *Moby Dick*, which is a noteworthy novel in terms of not only its page number but also its rich and poetic language and its focus on a number of issues ranging from, nature, whaling, fate, revenge and so on, has numerous adaptations in various media including television miniseries and episodes, fantasy films, animated films, radio broadcasts, musical and painting compositions, comics and graphic novels, BBC radio series, stage adaptations, musicals, video games, card games, the 1926 silent movie, *The Sea Beast*, the 1956 and 1998 *Moby Dick* movie versions, the 2010 *Moby Dick*, a very modern adaptation of *Moby Dick* in which Ahab is the captain of a high technology submarine and other adaptations which are not included in the list.

The 1956 *Moby Dick* movie version directed and produced by John Huston, (screenwriters are Ray Bradbury and John Huston), is described as an example of literal tradition, which seems to be one of the most faithful movies adapted from the novel using the original end of the text but with some modification. In the literal translation method, a literary text is reconstructed by considering all the "details as closely possible to the letter of literature ... with little or no addition of scenes that were not in the original literary work ... Details of character, locale, and custom are recreated ... brought to visual life. The movie stands as a facsimile, the best examples of which are memorable in their visual faithfulness to the letter of the text ..." (Chair 2006:19). Having the above mentioned characteristics of literal translation, the 1956 *Moby Dick* movie version "... on the story level ... does a solid job of conveying the novel's drama: and in art direction ... certain scenes get the dense and salty taste of Melville just right. The latter is apparent in the film's recreation of "The Spouter Inn," of the pious Bildad assigning Ishmael an inhumane portion of the voyage's profits, of the Pequod meeting the Rachel, and of Queequeg's reverie" (Chair 2006:19). It may be said that the film is a literal translation very similar to the novel in that it keeps the meaning and artistic complexity of the source text.

With reference to the above explanation, some quotations of such dense and salty scenes from the novel have been provided to illustrate the descriptions which are presented in a similarly detailed manner in the film with a certain respect to the source text. One of the dense scenes "The Spouter Inn" is described in the novel in detail:

Entering that gable-ended Spouter-Inn, you found yourself in a wide, low, straggling entry with old-fashioned wainscots, reminding one of the bulwarks of some condemned old craft ... But what most puzzled and confounded you

was a long, limber, portentous, black mass of something hovering in the centre of the picture over three blue, dim, perpendicular lines floating in a nameless yeast Yet was there a sort of indefinite, half-attained, unimaginable sublimity about it that fairly froze you to it, till you involuntarily took an oath with yourself to find out what that marvellous painting meant. (Melville 1994: 30)

The focus on the hidden meaning of the painting both in the novel and the film activates the reader and the viewer's imagination. Another scene chosen from the novel is Bildad's unfair portion of the voyage's profits narrated as follows: "Seven hundred and seventy-seventh," again said Bildad, without lifting his eyes; and then went on mumbling--"for where your treasure is, there will your heart be also" (Melville 1994: 90). The scene portrays the conflict between the major motive for the voyage, money, and whaling practices.

The scene in which the two ships the Pequod and the Rachel in the novel is described in the following lines: "... the boastful sails all fell together as blank bladders that are burst, and all life fled from the smitten hull." "Bad news; she brings bad news," muttered the old Manxman" (Melville 1994: 495). The two captains pour out their innermost thoughts and feelings in the following words. The captain of the Pequod is after Moby Dick: "... Ahab's voice was heard. "Hast seen the White Whale?" (Melville 1994: 495). However, the captain of the Rachel is depicted as a father who is desperately trying to find his own boy: "My boy, my own boy is among them. For God's sake--I beg, I conjure"--here exclaimed the stranger Captain to Ahab ... She was Rachel, weeping for her children, because they were not" (Melville 1994: 496, 498). The visual image of the two ships and the two captains provides the viewer with an alternative perception related to the descriptions presented in the novel.

Another scene which gets dense in the film is related to Queequeg's reverie which is narrated in the novel as follows: "... there sat Queequeg, altogether cool and self-collected; right in the middle of the room; squatting on his hams, and holding Yojo on top of his head. He looked neither one way nor the other way, but sat like a carved image with scarce a sign of active life" (Melville 1994: 96). Obviously, this presentation enables the viewer to materialize the reverie of Queequeg on the screen.

The sea is presented as a major character in the film which is not only a space but a major theme as clarified in the novel in the following words by referring to the Persians, the Greeks, the story of Narcissus, the image of man in the sea, and the magic of the sea:

Why is almost every robust healthy boy with a robust healthy soul in him, at some time or other crazy to go to sea? ... Why did the old Persians hold the sea holy? Why did the Greeks give it a separate deity, and own brother of

Jove? Surely all this is not without meaning. And still deeper the meaning of that story of Narcissus, who because he could not grasp the tormenting, mild image he saw in the fountain, plunged into it and was drowned. But that same image, we ourselves see in all rivers and oceans. It is the image of the ungraspable phantom of life; and this is the key to it all. (Melville 1994: 23)

The novel version of *Moby Dick* opens with the narrator's, who wants to be called Ishmael, description of Captain Ahab's insatiable obsession with finding Moby Dick that amputated Captain Ahab's leg prior to the novel, and his decision for shipping aboard a whaling vessel, the Pequod. The narrator narrates the story in retrospect recounting his experiences. Within this direction, "At different points throughout the movie, director John Huston [1956 version] attempts to emphasize Ishmael's perspective in the story by allowing him to provide commentary on events he witnesses" (Eason 2000:8).

In this respect, it would be useful to refer to Ishmael who furthers his arguments about the sea and the process of whaling in the novel as follows:

... There is magic in it. Let the most absent-minded of men be plunged in his deepest reveries--stand that man on his legs, set his feet a-going, and he will infallibly lead you to water, if water there be in all that region...Chief among these motives was the overwhelming idea of the great whale himself. Such a portentous and mysterious monster roused all my curiosity. Then the wild and distant seas where he rolled his island bulk; the undeliverable, nameless perils of the whale ... (Melville 1994: 23, 25, 26)

To him, the sea is definitely an inevitable and a magical route for whaling as well which is a mysterious quest. It is unequivocal that Ishmael is not an ordinary character both in the film and the novel. He is the one who will collect all bits and pieces together to uncover all the doubts to provide a meaningful end in spite of not having great deeds like Ahab. He is wise enough to comprehend life and the world, and a keen observer involved in the action who wants to communicate with the reader to tell his story: "Call me Ishmael. Some years ago--never mind how long precisely--having little or no money in my purse, and nothing particular to interest me on shore, I thought I would sail about a little and see the watery part of the world" (Melville 1994: 21). It is through his speculative mind that all the deep meaning of the entire story unfolds. It is Ishmael's talent to use language that explains all the frightful activities of Captain Ahab. He is the only one who survives in the novel to talk about all the horrifying and mysterious aspects of life and existence he has witnessed. Despite being sceptic about everything or everybody, he is happy with ships and sailors as well though it is paradoxical since the sea itself is a symbol of wilderness, mystery and unknown.

However, the film mainly focuses on Captain Ahab who is the symbol of tyranny, rebellion, violence and vengeance and who actively acts as the hero of a revenge tragedy in the novel as well. He is portrayed as an eccentric and a demonic hero who challenges nature throughout his obsessive quest and assumes the role of God and who tries to assert his power and supremacy over nature by chasing the whale thus committing sin against God and his reflection, Nature, in his futile attempts, transcending the limitations of man and as the hero of the war epic which ends tragically both in the film and the novel as narrated below: "He's a queer man ... Ahab's above the common; Ahab's been in colleges, as well as 'mong the cannibals; been used to deeper wonders than the waves; fixed his fiery lance in mightier, stranger foes than whales ... HE'S AHAB, boy; and Ahab of old, thou knowest, was a crowned king!" (Melville 1994: 92-93).

Captain Ahab's obsession with chasing Moby Dick is reflected in the novel through these lines: "... I'll chase him round Good Hope, and round the Horn, and round the Norway Maelstrom, and round perdition's flames before I give him up. And this is what ye have shipped for, men! to chase that white whale on both sides of land, and over all sides of earth, till he spouts black blood and rolls fin out. What say ye, men, will ye splice hands on it, now? I think ye do look brave." (Melville 1994:166). His revenge for Moby Dick, which is a theme not only in the film but also in the novel, is described as follows: "... Moby Dick had reaped away Ahab's leg, as a mower a blade of grass in the field. ... Ahab had cherished a wild vindictiveness against the whale, all the more fell for that in his frantic morbidness he at last came to identify with him, not only all his bodily woes, but all his intellectual and spiritual exasperations" (Melville 1994:185). It is possible that the above given quotations represented in cinematic techniques familiarize the viewer with the main theme of the novel.

Within this frame, Captain Ahab's monomania is explained in the following words:

... that the final monomania seized him ... he was a raving lunatic; and, though unlimbed of a leg, yet such vital strength yet lurked in his Egyptian chest, and was moreover intensified by his delirium, that his mates were forced to lace him fast, even there, as he sailed, raving in his hammock. ...even considering his monomania, to hint that his vindictiveness towards the White Whale might have possibly extended itself in some degree to all sperm whales, and that the more monsters he slew by so much the more he multiplied the chances that each subsequently encountered whale would prove to be the hated one he hunted. (Melville 1994:186,211)

As depicted in the film as well, it is clear that Ahab is enslaved by his passion to kill Moby Dick: "Though, consumed with the hot fire of his purpose,

Ahab in all his thoughts and actions ever had in view the ultimate capture of Moby Dick; though he seemed ready to sacrifice all mortal interests to that one passion” (Melville 1994:211). This monomania is because of the fact that Moby Dick is more than a sea mammal for Captain Ahab, it is the symbol of evil and destruction in not only the sea but in life, in society, in nature, in soul and so on. Captain Ahab cries: “it was Moby Dick that dismasted me; Moby Dick that brought me to this dead stump I stand on now” ... “Thus, while in life the great whale's body may have been a real terror to his foes, in his death his ghost becomes a powerless panic to a world” (Melville 1994: 166, 301). In other words, the above given statements refer to the fact that there is not a harmonious relationship between man and nature in both the film and the novel.

Captain Ahab’s insatiable claim for supremacy which is a recurrent motif in the film as well is described in the novel as follows:

That inscrutable thing is chiefly what I hate; and be the white whale agent, or be the white whale principal, I will wreak that hate upon him. Talk not to me of blasphemy, man; I'd strike the sun if it insulted me. For could the sun do that, then could I do the other; since there is ever a sort of fair play herein, jealousy presiding over all creations. But not my master, man, is even that fair play. Who's over me? Truth hath no confines. (Melville 1994:167)

As is detected, Captain Ahab seems to have already lost this unity between nature and existence which is very dramatically presented in the film as well.

The ship like space in the church is also narrated similarly in the film adaptation: “Nor was the pulpit itself without a trace of the same sea-taste that had achieved the ladder and the picture. Its panelled front was in the likeness of a ship's bluff bows, and the Holy Bible rested on a projecting piece of scroll work, fashioned after a ship's fiddle-headed beak” (Melville 1994:56). This ship like space is similar to the presentation of “The Spouter Inn” in that it is not very distant from the original text.

The novel is also full of references to death foreshadowing the inevitable finale: “... Yes, there is death in this business of whaling—a speechlessly quick chaotic bundling of a man into Eternity... Methinks we have hugely mistaken this matter of Life and Death. Methinks that what they call my shadow here on earth is my true substance” (Melville 1994: 53). As detected in the novel as well, prophecy by Elijah is another sign for the disaster: "Yes," said I, "we have just signed the articles." "Anything down there about your souls?" (Melville 1994:103). Another hint for death is associated with fowls as seen in the novel too: “And all the time numberless fowls were diving, and ducking, and screaming, and yelling, and fighting around them” (Melville 1994: 390). As is seen the representation of Elijah and the fowls reminds the viewer of the tragic end.

It is also worth noting that John Huston keeps to the details in the novel in terms of a very similar presentation of the “Pequod, in his painstaking recreation of Queequeg’s tattoos in accord with Melville’s descriptions, and in his insistence that sequences be shot on a turbulent St. George’s Channel rather than a set” (Chair 2006:19-20).

Within this context, it may be useful to refer to the description of Queequeg in the novel which provides the reader with a mental image while the movie creates a similar but a visual one: “... these covered parts of him were checkered with the same squares as his face; his back, too, was all over the same dark squares; he seemed to have been in a Thirty Years' War, and just escaped from it with a sticking-plaster shirt. Still more, his very legs were marked, as if a parcel of dark green frogs were running up the trunks of young palms” (Melville 1994:40).

As to the end of the story, it may be said that the novel allocates a very short death to Ahab; however, it is very dramatic in the film which heightens the suspense. This alteration in ending may be commented in the following words. Following the rules of the literal translation of the novel, the director “... makes Ahab’s final confrontation with the white whale a literal confrontation. In Melville’s book, Ahab does not make direct contact with Moby Dick. Instead Ahab’s death comes about when he is caught in the “igniting velocity” of his own misguided harpoon rope which catches him around the neck and drags him instantaneously down into the sea ...” (Chair 2006:20).

Within this frame, it might be useful to refer to the end of the novel narrated in the following words:

The harpoon was darted; the stricken whale flew forward; with igniting velocity the line ran through the grooves;--ran foul. Ahab stooped to clear it; he did clear it; but the flying turn caught him round the neck ... he was shot out of the boat, ere the crew knew he was gone. Next instant, the heavy eye-splice in the rope's final end flew out of the stark-empty tub, knocked down an oarsman, and smiting the sea, disappeared in its depths. (Melville 1994:534-535)

With reference to the end of the film, considering the image of the whale, it may also be pointed out that “The novel presents the whale as a metaphysical force that cannot be stopped. The whale can be a symbol for God or the devil ... It is debated in the novel whether or not the whale is an actual whale. He is a product of nature that has been present “for some time past” ... and only a few men “had knowingly seen him” (Melville, 1994: 180) (qtd. in Camarillo 2014:20). Thus, the novel enables the reader to create a very unique image of the whale while the film makes the viewer see the whale on the screen. In other words, the image of the whale turns out to be a corporeal entity.

As clearly detected in Huston's 1956 film version *Moby Dick* "which may be described as a synopsis- film" (Chair 2006: 21) is faithful to Melville's dramatization by keeping the writer's perceptions without involving in an act of a major alteration and interpretation by producing any filmic effect except for two elements such as "the initial sighting of Ahab: in the book, Ahab's entrance is delayed for almost 200 pages, while in this film, Ahab is seen within five minutes of the film's opening, and Ahab's death: In this film, Ahab vaingloriously shouts invectives from atop Moby Dick, where he is pinned by a web formed of his own crew's harpoons and ropes" (Chair 2006:20).

In the light of the above chosen quotations from the novel and the related scenes from the film and the theoretical framework, it may be said that the 1956 *Moby Dick* movie version embraces the following traits. First of all, recreating the plot as well as characters with all its details as closely as possible to the novel, the film does not include any scenes that are not narrated in the text and the film may be defined as one of the most faithful films adapted from the text using the original ending of the novel with some modification. The translation succeeds in representing the novel's drama. Most of the scenes such as the Spouter Inn, profit sharing, the two ships' meeting, Queequeg's reverie and tattoos, the sea and the whaling process in the film are presented in a similarly detailed narrative faithful to the original text. However, while the novel allocates a very short death to Captain Ahab, the film creates suspense in the dramatization and while the whale may signify a metaphysical image in the novel, a great white whale is before the viewer's very eyes in the film. In other words, it is transformed into a corporeal entity. Similar to the novel, Ishmael's perspective, Captain Ahab's obsession with chasing Moby Dick, his monomania, and claim for supremacy, references to death are some of the elements that the film puts emphasis on.

The Traditional Film Translation of *Moby Dick*

Written by Anton Diether and Franc Roddam, directed and produced by Franc Roddam and Kris Noble, the 1998 film adaptation of *Moby Dick* presents the story which begins with Ishmael's journey, meeting Queequeg, leaving Nantucket on the Pequod, Captain Ahab's obsession with finding Moby Dick and the eventual death of all the crew due to the revenge of Moby Dick which is very close to the source text. The 1998 film adaptation of *Moby Dick* is an example of traditional translation "[in which] the filmmakers stay as close as possible to the original literary text, while making those alterations that are deemed necessary and/or appropriate.... scenes are added or deleted as needed; characters are often composites; and the settings are frequently modified in ways that make them more visually interesting or more cost effective" (Chair 2006:21). Thus, the adaptation involves certain alterations and changes,

additions and eliminations which are inevitably necessary for the filmmaker to be independent in recreating or reproducing his own meanings in accordance with his own interpretations and stylistic tendencies so as to appeal to different perceptions, expectations and tastes of viewers.

The 1998 film version of *Moby Dick*, keeps most of the components of the text adding or altering some specific details where necessary. However, it should be noted that "... the film also includes whaling and historical inaccuracies ... the harpooners sleep in the forecastle with the common mates. Historically, harpooners bunked separately from the rest of the crew ... the harpooners were treated as a privileged group aboard the whaling ships" (Chair 2006:22).

An error or reproduction is related to the whaling practice which is much more dramatically presented in the film: "... Ahab pursues Moby Dick into iceberg-filled waters ... an act contrary to the actual practices of American sperm whaling ... most whalers, certainly those in *Moby Dick*, hunted whales in more tropical or temperate climates and would never approach the polar caps" (Chair 2006:22). However, even such errors or alterations provide the audience with an alternative perception and an opportunity to offer new comments and interpretations.

In the adaptation process, the film foregrounds one of the characters in the novel, Starbuck. The representation of Starbuck in terms of his personal traits is modified: "In the film's alteration of Melville's book, an interesting complexity is added to Starbuck's character ..." (Chair 2006:24). Being a more active character in the film, Starbuck tries to stop Captain Ahab in the novel as well: "Vengeance on a dumb brute!"... "that simply smote thee from blindest instinct! Madness! To be enraged with a dumb thing, Captain Ahab, seems blasphemous." (Melville 1994:166). Further to this, in one of the scenes, "Starbuck grasped Ahab by the arm--"God, God is against thee, old man; forbear! 'tis an ill voyage! ill begun, ill continued; let me square the yards, while we may, old man, and make a fair wind of it homewards, to go on a better voyage than this." (Melville 1994: 478).

Within this frame, one alteration related to Starbuck is about his conflicts concerning Ahab which might be noticed in the film version. As detected in the novel as well "... Starbuck realizes that Ahab's conduct has transcended all rational and acceptable modes of behaviour and he is clearly placing the Pequod's entire crew in peril of their lives ... Starbuck debates the moral necessity of assassinating Ahab" (Chair 2006:23). Starbuck's dilemma whether to assassinate Ahab or not is presented in the 1998 film version, "... as literal translations will, [the scene] stays on the surface of the dilemma ..." (Chair 2006:23). He is pictured as having a very complex inner crisis in terms of obeying God and Ahab's order. What is also significant is that "In the film,

Starbuck decides against the assassination ...” (Chair 2006:24). Because Starbuck chooses to believe in Ahab and his decision to give up his dangerous and preoccupied attachment to Moby Dick.

Starbuck’s utterances and the actions in the novel reflect his dilemma: “My soul is more than matched; she's overmanned; and by a madman! Insufferable sting, that sanity should ground arms on such a field!” (Melville 1994:171). He has great difficulty in understanding Captain Ahab’s motives. He describes Captain Ahab as a “Horrible old man! Who's over him, he cries;--aye, he would be a democrat to all above; look, how he lords it over all below! Oh! I plainly see my miserable office,--to obey, rebelling; and worse yet, to hate with touch of pity! For in his eyes I read some lurid woe would shrivel me up, had I it. Yet is there hope. Time and tide flow wide” (Melville 1994:172). Starbuck is in conflict with his moral and professional duties. He deeply feels the futility of chasing this cursed animal: “The white whale is their demigorgon. Hark! the infernal orgies! ... Foremost through the sparkling sea shoots on the gay, embattled, bantering bow, but only to drag dark Ahab after it, where he broods within his sternward cabin, builded over the dead water of the wake, and further on, hunted by its wolfish gurglings” (Melville 1994:172). Deeply affected by this maniacal pursuit of Moby Dick, Starbuck blames Captain Ahab of impiety and blasphemy which lead to disaster: “What more wouldst thou have?--Shall we keep chasing this murderous fish till he swamps the last man? Shall we be dragged by him to the bottom of the sea? Shall we be towed by him to the infernal world? ... Impiety and blasphemy to hunt him more!” (Melville 1994: 524).

In addition to Diether’s making Starbuck “more assertive and stronger,” the movie version alters the depiction of Queequeg and Ahab as well. The novel does not explicitly narrate Queequeg’s accepting Ahab’s kingdom and order or not while in the film Queequeg’s being ready to obey Ahab’s orders makes Ahab “... dynamic, charismatic, and commanding...” In the film’s alteration of this scene, Ahab’s potency- his greatness- is demonstrated” (Chair 2006: 24, 25) which definitely changes viewers’ perceptions. In this respect, the screenwriter, Anton Diether, maintains that “My intention was...to show the extreme of Ahab’s power over the men ... I had to show how Ahab prevails over ALL the men, even defiant Queequeg and, even in the end, the doubtful, mutinous Starbuck ...” (Chair 2006:25). The film presents Captain Ahab as monomaniac and demoniac as possible exerting his power over everybody.

Another alteration is related to the end of the film which represents the dead Captain Ahab as if he were crucified on the back of Moby Dick though defined as an “unintentional” representation by Diether. Concerning the image of Captain Ahab, it could also be said that “Captain Ahab, the fanatical destroyer of lives ... in the movie ... is ultimately encoded by a supreme visual trope of

benevolent conduct, Jesus Christ. If taken literally, the film's interpretive image is inconsistent with the complexities of Ahab created by both the film and the book" (Chair 2006:25).

It could be deduced from the above mentioned statements that the traditional film translation of the 1998 film version of *Moby Dick*, as discussed in the literal translation, presents the plot as closely as possible to the novel. However, the filmmaker is free to make interpretative alterations when necessary, omit or add scenes, change the setting, and characterization for the sake of producing visual effects by keeping to most of the details. To illustrate, the movie adds complexity to Starbuck's character by creating a more assertive and stronger Starbuck as well as making Captain Ahab much more dynamic having power over both Starbuck and Queequeg. The film changes the end of the novel by portraying Captain Ahab in the image of crucified Jesus Christ. Though the film focuses on "the integral meanings of the parent literary text," it also involves some inaccuracies, related to the harpooners, and false whaling practices (Chair 2006:26).

The Radical Film Translation of *Moby Dick*

In contrast to the novel, which focuses on Ahab as the main character and his vengeance for Moby Dick, the silent 1926 film version *The Sea Beast*, directed by Millard Webb, which pictures Ahab's love, is described as an example of radical translation. As can be understood from the very title of the term, "A radical translation reshapes the literary work in extreme and revolutionary ways ... as a way of construing or interpreting the literature; or as a mode of making the translation, itself, a more fully independent work. Radical translations are not unique to film" (Chair 2006:26). In other words, radical translations are the most independent artistic creations. They are also similar to literature in that "[they] allow for multicultural explorations of literary texts, as literature generated by one culture can be explored and reconstituted in other cultures" (Chair 2006:26). In this radical film translation of *Moby Dick* "[the focus is on] the story of Ahab Ceeley's love for the sweet, pretty, and very young "Faith," a paron's daughter. The movie takes audacious liberties with the novel, adding layers of story and character that simply never occurred in Melville's work" (Chair 2006:27). Thus, the film rewrites and reshapes the novel and subverts the subject matter thus intensifies the emotional response of the viewer. It is also worth mentioning that without the impact of sound effect, it appeals to sight of the viewer as literary text does. However, the film contains animation and dramatization and the words are transformed into silent and visual images.

Considering the features of radical translations, it could be discussed that "... a radical translation allows for total artistic liberties ... the filmic rephrasing

of the parent text, under the codes of a radical translation, permits- even celebrates- the alteration of any or all details that promote the filmmakers' personal vision of the literary work" (Chair 2006:27). Thus, just like literal and traditional film translations, radical translation provides the viewer with alternative comments and perceptions; however, it gives the viewer much more liberty in exploring the meaning of the film compared to the two types of translation.

Being a radical film translation, *The Sea Beast* focuses on the following three items: "(1) literature's ability to confer instant status and marketability upon a movie; (2) the slowly emerging popularity of Melville's book at the time; and (3) the 1920s' popular taste for swashbucklers and sea epics in combination with the ever-abiding popularity of the love story. *The Sea Beast* attempts to be all three" (Chair 2006:27). Thus, combining such features as financial gain, benefiting from the popularity of a literary masterpiece and very popular themes such as love and sea adventures peculiar to the period, the film helps the filmmaker to achieve a great success and popularity.

The radical translation of *Moby Dick*, the silent 1926 film version *The Sea Beast* is definitely an unfaithful adaptation of the source text for the fact that it is capable of reshaping, recreating, rewriting the original text in a considerably radical manner, thus offering numerous comments and interpretations making the film an independent entity while providing the filmmaker with great liberation in reproducing the text. Even the title of the film is completely modified; different layers of story and character are incorporated in the film that the reader never finds in the source text by including a passionate man, in love with a pretty lady, Faith. Considering the radical change in the plot, being "... fully antithetical to Melville's vision, *The Sea Beast* ends happily: Barrymore's Ahab kills Moby Dick and returns to New Bedford, where his great love, Faith, waits faithfully for him" (Chair 2006:29).

Conclusion

Clearly, it is to be admitted that both literature and film adaptations share certain similarities. Though the two genres, film and literature, share similar methods, editing and narration in particular, in producing an aesthetic effect, each of them embodies its distinct and particular quality and nature in combining and composing different unities, shots and lines respectively, and styles and methods and discursive influences with reference to the genre's requirements. The major element in literature is the word, whilst the film, defined as a cultural artifact as well, having its own codes, makes use of such techniques as angles, music, and lighting, to provide the reader with ready-made visions different from written documents to enable the reader with several images, though the two forms offer wider perspectives by telling a story.

Therefore, it is significant to refer to the two narrative forms, literature and film, as the two distinct art forms which benefit from each other. Keeping all the differences in mind, one should be aware of the fact that, considering the superiority of one to another is out of question: "... [but] independent entities, to be assessed independently and simultaneously, to be explored inter-relationally" (Desmond&Hawkes 2006:98). Thus, all the differences, digressions, alterations refer to the distinction between the director and the author in the two distinct genres who have different perspectives and comments. It is inevitable that alterations enable the filmmaker to be free to recreate or reproduce the meaning. It is quite difficult to transfer a book into a movie keeping directly to the perspectives of the author. If the adaptation does not focus solely on retelling or summarizing the story, but a recreation process, producing a specific or an authentic work of art, considering social, political, economic, ideological and technological variables in the society, through the interpretation of the director and screenwriter, and the actor's performance, it is probable to reproduce or recreate the same original text the author has already created. It may be pointed out that whether it is literal, traditional, or radical translation, it is possible for filmmakers to film every text provided that they are intelligent enough to comprehend the complexity and layers of the meaning of the literary text, to decode, to translate and to be creative enough to do all three. All the above mentioned alterations and versions of film translations contribute to the creation of a memorable novel, *Moby Dick*, and an enchanting hero Captain Ahab. Recreating the plot as well as characters with all its details as closely as possible to the novel, as an example of literal translation, the 1956 *Moby Dick* film version does not include any scenes that are not narrated in the text and the film may be defined as one of the most faithful films adapted from the text using the original end of the novel with some modification. The traditional film translation of 1998 film version of *Moby Dick*, as discussed in the literal film translation presents the plot as closely as possible to the novel. However, the filmmaker is free to make interpretative alterations when necessary, omit or add scenes, change the setting, and characterization for the sake of producing visual effects by keeping to most of the details. On the other hand, the radical translation of *Moby Dick*, the silent 1926 film version *The Sea Beast* is definitely one of the most unfaithful adaptations of the source text for the fact that it is capable of reshaping, recreating, rewriting the original text in a radical manner and offering numerous comments and interpretations making the film an independent entity whilst providing the filmmaker with great liberation in reproducing the text as well. However, admitting the possibility of the film's unfaithfulness to the text, the original unit to be copied, new perceptions concerning the two genres should be welcomed. It may also be declared that literal, traditional and radical film translations of *Moby Dick*, which should be regarded as separate and independent entities and art works other than mere

copies, have definitely contributed to the appreciation of the two genres, film and literary text, both distinct and similar as well, produced in different styles leading to various perceptions by activating imagination to make both the viewer and the reader translate, interpret and decode the messages implicit or hidden in different narrations.

REFERENCES

- BLUESTONE, George. (1957). Novels *into Film*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- CAMARILLO, Emmanuel. (2014). "Analysis of Character Translations in Film Adaptations of Popular Literature" CMC Senior Theses. Paper 872. http://scholarship.claremont.edu/cmcs_theses/872 (Access Date: 10 August 2017).
- CHAIR, Linda Costanzo. (2006). *Literature into Film: Theory and Practical Approaches*. Jefferson, N.C.:McFarland & Co.,
- CLAYTON, Sue. (2007). "Visual and performative elements in screen adaptation: A film-maker's perspective," *Journal of Media Practice*, 8:2, pp.129-145.
- DAVIES, Andrew. (2011). *Interview, Adaptation: From Novel to Film* http://d2buyft38glmwk.cloudfront.net/media/cms_page_media/11/FITC_Adaptation_1.pdf Wgbh Educational Foundation. pp.15-21. *Masterpiece: Film in the Classroom*. (Access Date: 10 August 2017).
- DESMOND, John & Hawkes, Peter. (2006). *Adaptation: Studying Film and Literature*, M. New York: McGraw-Hill.
- EASON, Jennifer, (2000). "Call Me Houdini: The Disappearance of the Narrator in the 1956 Film Version of *Moby-Dick*." *Projections: Studies in the Authority of Genre Adaptation*, Senior Seminar, Spring. State University of West Georgia. pp.7-17.
- MARCINIAK, Małgorzata. (N.D.). "The Appeal of Literature-To-Film Adaptations." pp.59-67.
- MAYNE, Judith. (1988). *Private Novels, Public Films*. University of Georgia Press.
- MCFARLANE, Brian. (1996). *Novel to Film: An introduction to the Theory of Adaptation*. Oxford: Clarendon Press.
- MELVILLE, Herman. (1994). *Moby Dick*. London: Penguin.
- MOBY DICK*. (1956).Dir. John Huston.Perf. Gregory Peck, Richard Basehart, Leo Genn, James Robertson Justice, and Harry Andrews.USA.
- MOBY DICK*. (1998).Dir. Franc Roddam.Perf. Patrick Stewart, Henry Thomas, Bruce Spence, and Hugh Keays- Byrne. USA.
- THE SEA BEAST*. (1926). Dir. Millard Webb. Perf. John Blyth Barrymore, Dolores Costello, George O'Hara, and Mike Danlin. USA.

ARKEOLOJİK BULGULAR VE ÇİVİ YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA ESKİ MEZOPOTAMYA'DA GİYİM KÜLTÜRÜ

*Ebru MANDACI**

Öz: İnsanoğlu ilk çağlardan itibaren doğa şartlarına karşı koymak ve ahlak kuralları gereğince örtünme ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaç dokumacılık ve dericiliğin gelişmesini sağlamıştır. Elde edilen dokuma ve deri ürünlerden çeşitli giysiler üretilmiştir. İnce elbiseden mantoya, sandaletten çizmeye kadar birçok giyim ürünü elde edilmiştir. İlk başlarda gayet sade olan kıyafetler zamanla günün modasına uygun olarak şekillenmiştir. Saçak ve ponpon gibi applike işleriyle giysiler süslenmiştir. Kemer, kuşak, başörtüsü vs. aksesuarlar da giyimi tamamlayan ürünler olarak kullanılmıştır. Ayrıca her döneme özgü üniforma tarzında tek tip askerî kıyafetler de yapılmıştır. Bu çalışmada arkeolojik bulgular ve çivi yazılı kaynakları beraber değerlendirerek Mezopotamya insanının giyim kültürünü ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Elbise, Ayakkabı, Aksesuar.

Clothing Culture in Old Mesopotamia in the Light of Archaeological Findings and Cuneiform

Abstract: From the earliest times human beings have felt the need to resist the natural conditions and to cover them in accordance with the moral rules. This need has enabled the development of weaving and leather. Various garments were produced from the obtained woven and leather products. From fine dress to jacket, from sandals to boot, many clothing products have been obtained. In the beginning, the clothes which are very plain are shaped according to the fashion of time. Clothes are decorated with applique works such as eaves and pompon. Belt, waistband, headscarf etc. accessories were also used as complementary products. In addition, every type of uniform-style military uniforms were made. In this study, we tried to reveal the clothing culture of the people of Mesopotamia by evaluating archaeological findings and cuneiform sources together.

Keywords: Mesopotamia, Clothes, Shoes, Accessories.

* *Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, BİTLİS.*

Kabul Tarihi: 13.09.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

Giriş

Elimizdeki mevcut bilgilerde giyim kültürüyle ilgili doğrudan bilgi bulunmamaktadır. Fakat çivi yazılı belgelerde giysilerin adları geçmekte ve zamanın modasını gösteren ikonografide de kıyafetli insanlar betimlenmektedir. Kıyafetlerde kadın veya erkek giysisi olarak cinsiyet farkı bulunmamaktadır. En basit elbise türü erkeklerde belin üstünde sarılmış, kadınlarda da göğüs ve omuzları örtecek şekilde saran dokuma kumaştır (Bordreuil vd., 2015: 282).

Mezar kazılarında bulunan kanıtlar da giysilerle ilgili bazı fikirler üretmemize olanak sağlamaktadır. İnce dokuma, kaba dokuma ve bir tarafında püskül ya da pili olan uzun iplikli giysi olmak üzere üç çeşit kıyafet tanımlanmıştır. Zengin kişilerin mezarlarında kumaşı tutturucu görevi gördüğü düşünülen kabuk ya da metalden yapılmış boncuk ve halkalarla süslenmiş elbiseler bulunmuştur (Crawford, 2010: 155).

Kıyafetler kemer, atkı ve şal türü kumaş parçalarının tamamladığı iç giysisi, harmani ve başlıktan oluşan bir takımı oluşturabiliyordu. Evlilik törenleri gibi özel durumlarda ise güne uygun giysiler giyilmiştir. Ayrıca insanlar ayaklarına deriden yapılmış sandalet ya da ayakkabılar giymişlerdir (Bordreuil vd., 2015: 283).

Krallar da resmi ve dinsel törenlerde özel giysiler giymişlerdir. Krallar kabartmalarda savaş ve av sahnelerinden farklı olarak, yüksek rahip sıfatıyla katıldıkları törenlere uygun kıyafetlerle betimlenmişlerdir. Özellikle Asur stellerinde belirgin olarak gördüğümüz özel kıyafetler içindeki kral, sol elinde egemenliğinin simgesi olan topuz başlı ve püsküllü asasını tutar. Kral yukarıya kaldırdığı sağ eliyle ise üstteki tanrısal simgeleri selamlar (Sevin, 2014: 58-59).

Ayrıca dönemin insanı giyindikten sonra mücevherlerini takmıştır. Hem kadın hem de erkek için değerli taş ve madenlerden yapılmış mücevherler vazgeçilmez bir süs unsuru olmuştur. Toka ve kopça gibi süs eşyaları giysileri tuturmaya yararken, giysiye dikilen ya da geçirilen süs eşyaları da kullanılmıştır (Bordreuil vd., 2015: 283-284).

1- Elbiseler

Sözlüklerde "*lubuštu (m)*" kelimesi hem kumaş hem de elbise anlamında geçmektedir (CAD (L): 232; CDA: 184). Kınal belgelerde elbise ile kumaş ayrımının olmama sebebini, en eski giysilerin 4 metre uzunluğundaki bütün bir kumaş olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Gudea zamanında kullanılmaya başlayan ve eteklik gibi bele doladıktan sonra sağ omuzu açıkta bırakıp, sol omuzdan aşağıya doğru sarkan bu giysi III. Ur ve Eski Babil dönemlerinde de kullanılmıştır (1983: 164). Sümer heykellerinde görülen elbiseler (Resim-1) belden üstü açık bir eteklik ya da bir omuzu açıkta bırakan tek parçadan oluşmuştur (Köroğlu, 2015: 64). Lagaş kralı Gudea dioritten

yapılmış heykelinde (Resim-2) bir omzu açıkta, tek parçadan oluşan elbiseyle betimlenmiştir (Moscati, 1985: 17). Eski Babil dönemine ait bir dini metinden ise erkeklerin sol, kadınların sağ taraflarını örtmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Bordreuil vd., 2015: 282).

Belgelerden elbiselerin genellikle yün ve keten kumaşlardan yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin UET III, 1504-1505'te oldukça yüklü miktarda yün kumaş ve keten geçmektedir (Legrain vd., 1947: 262-263). UET III, 1759'da da kırmızıya boyanmış kumaş ile keten iç elbisesi ifadesi yer almaktadır (Legrain vd., 1947: 274). Ayrıca belgelerde kumaşın kalitesini belirtmek için “*krallara layık*” gibi ifadeler kullanılmıştır. CCT 5, 44a'da “*çok iyi kalitede, kral giysisi 10 Akad kumaşı*” geçmektedir. Belgedeki *lubūš šarrūtim* “kral giysisi” sözüyle elbisenin yapılmış olduğu kumaşın kalitesi anlatılmaya çalışılmıştır (Cebesoy, 1995: 176).

Kramer'e göre Sümer erkeklerinin en yaygın olarak kullandıkları giysi bir tür fırfırlı etektir. Bu eteklerin üzerine keçeden yapılmış uzun pelerinler giyilmiştir. Sonraki dönemlerde fırfırlı eteğin yerine “*kiton*” yani uzun etek giymeye başlanmıştır. Eteğin üzerine sol omuzda taşınan, sağ omuzu açıkta bırakan kenarları işlemeli büyük şal kullanılmıştır. Kadınlar ise çoğunlukla, bedeni ayağa kadar kapatan, sadece sağ omuzun açıkta kaldığı, uzun püsküllü şallara benzeyen elbiseler giymişlerdir (2002: 137).

Saraya mensup kişiler, saray kıyafeti olduğu düşünülen özel giysilerle gömülmüşlerdir. Saray kadınları etek uçlarında boncuk sıraları olan, önden aşağıya doğru açılan uzun eteğe benzer ceketler giymişlerdir. Fakat kadınların etek ya da pantolon giydikleri konusunda kanıt bulunmamaktadır. Uzun bir iğneyle tutturularak omzun üzerine alınmış olan pelerinler hem kadınlar hem de erkekler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır (Resim-3). İkonografide kadınlar yünlü bir malzemeden yapılmışa benzeyen ve eski Roma kıyafetleri gibi uzun elbiselerle (Resim-4) tasvir edilmişlerdir (Crawford, 2010: 155-156).

Diğer taraftan bazı figürler yünlü koyun postuna benzeyen diğerleri ise başka malzemeden yapılmış fakat koyun postu deseni taklit edilmiş hafif giysiler giymiş şekilde tasvir edilmiştir (Crawford, 2010: 169). Nitekim belgelerden Sümer ve Akadlar döneminde deriden elbiseler giyildiği anlaşılmaktadır. Deriden elbiseler arasında posttan yapılan elbise “*aguhhu*” ile Sümerler'in koyun postundan elde ettikleri etek ve deri elbiseler olan “*kaunakes*” vardır. Asur döneminde giyilen kolsuz ve geniş paltolar olan “*quffas*” da örnek olarak verilebilir (Yıldız, 1993: 3). Tasvir edilen kadınlardan bazıları ottan ya da çok hafif kumaştan yapılmış düşüncesi uyandıran çok ince pilili elbiselerle betimlenmişlerdir. III. Ur ve İsin-Larsa dönemlerine tarihlenen heykelerde nakış ve iplik işlemleri bulunan giysiler giymiş örnekler bulunmaktadır. Bu giysiler boncuk ve saçaklarla süslenmiştir (Resim-5). Söz konusu giysiler Akad döneminde görülmeye başlamış, III. Ur ve sonraki

dönemlerde popüler hale gelmiştir. Akad krallarından Maniştusu heykellerinde dekoratif desenler ve görkemli saçakları olan giysilerle tasvir edilmiştir (Crawford, 2010: 169).

Dönemin moda giysilerini gösteren ikonografik betimlemelerden kumaşlara çeşitli desenlerin işlendiği de anlaşılmaktadır. Assurnasirpal sarayının rölyeflerindeki betimlemelerde çiçek ve geometrik figürlerle süslenmiş elbiseler bulunmaktadır (Resim-6). Örneğin bir elbisenin kol kenarlarının çiçek motifleriyle süslenmiş olduğu görülmektedir (Crawford vd., 1980: 28-29).

Desenli tekstil ürünleri üç farklı şekilde elde edilmiştir: Çok renkli ipleri kullanarak dokuma tekniği, dokuma kumaş üzerine nakışı işleyerek ya da dikerek, kumaşın üzerine boncuk, düğme ve blok baskısı gibi malzemeleri applike ederek yapılmışlardır (Albenda, 2005: 56). Asur dönemine ait metinlerde çok renkli anlamına gelen “*birmu*” tekstil ürünleri geçmektedir (CAD (B): 257).

Çivi yazılı belgeler ve duvar resimleri giysilerin renkleri konusunda fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örneğin Asur kralı Şulmanu-aşerid’in Til Barsip’te yaptırdığı sarayın duvarlarına resmedilmiş betimlemelerdeki giysilerin renkleri kırmızı, mavi, siyah ve bu renklerin karışımından elde edilen patlıcan moru, menekşe kırmızısı ve açık kırmızı benzeri tonlardadır. Bir salon ve 13 odada bulunan duvar resimleri beyaz sıva üzerine yapılmıştır. Söz konusu duvar resimlerinden bir tanesinde kral tahtında oturmuş şekilde betimlenmiştir (Resim-7). Kulağında damla şeklinde küpesi, sağ elinde bileziği bulunan kralın giysisi kare motiflerden oluşmaktadır (Sevin, 2014: 101-102). Kırmızı rengin ağırlıkta olduğu elbise zengin süslemeye sahiptir. Karelerden oluşan desenin etrafını da beyaz küçük daireler sarmaktadır. Kralın bütün kıyafeti yoğun renk şeması ve desen motifleriyle bütünleşmiştir (Albenda, 2005: 65).

Kırmızı iplikler Neolitik Çağ’dan itibaren bilinmektedir. Uruk arkaik belgelerinde de renkli giysilerden bahsedilmektedir. Muhtemelen bitkisel boyalarla elde edilen renklerden Yakın Doğu’da en geçerli olanları çivit mavisi ve kırmızıdır. En ünlü kumaş boyası olan lâl ise Basra Körfezi ve Levant kıyı şeridinde üretilmiştir. Asurlular döneminde Levant kıyı şeridindeki kentler tarafından haraç verilen kırmızı kumaşlar krallar tarafından çok beğenilmiştir (Bordreuil vd., 2015: s. 53-54). Asur kralı III. Salmanassar, Patina kralı Qalparunda’dan almış olduğu haraçları sayarken çok renkli kumaştan yapılmış keten elbise ve kırmızıya yakın mor yünden söz etmektedir (Grayson, 1996: 18). Kral on birinci iktidar yılı olaylarını anlatırken yine Qalparunda’nın verdiği haraçlar arasında maviye boyanmış yün ve keten elbise saymaktadır (Grayson, 1996: 38). Renkli elbiselerle ilgili kazılarda da kanıtlar ortaya çıkarılmıştır. Örneğin Kalhu’da (Nimrud) kraliyet mezarlarında renkli ve çizgili dokuma parçaları bulunmuştur (Crawfoot, 1995: 113-114).

Asurlular dönemine ait steller ve kabartmalardan, kralların özel törenlerde giydikleri kıyafetler ile daha basit olan savaş ve av kıyafetleri konusunda fikir

edinebiliyoruz. “Ziyafet Steli” olarak bilinen ve Kalhu (Nimrud) Kuzeybatı Sarayı’nın resmi açılış törenini anlatan yazıtta II. Aşşur-nasir-apli özel tören kıyafetleriyle görülmektedir (Ressim-8). Kralın başında süslü, konik tepelikli başlığı vardır. Kulağında damla şekilli küpe, sağ bileğinde rozetli bileziği ile kolunda pazubent, boynunda boncuklu kolye ve tanrısal simgelerin işlendiği gerdanlık vardır. Ayak bileğine kadar inen yuvarlak yakalı bir iç entarisi ile üzerine drapeli bir etek giymiştir. Giysinin üzerine alınan uzun püsküllü şal sağ kolu açıkta bırakacak şekilde kemerle bağlanmıştır (Sevin, 2014: 57-58). Bir başka kabartmada ise kral avdan sonra düzenlenen libasyon töreninde veliaht prensle beraber betimlenmiştir. Burada yukarıdaki stelde görülen görkemli kıyafetler ve takılar yerine daha sade olan savaş ve av kıyafetleri görülmektedir (Sevin, 2014: 36).

Yine Kalhu (Nimrud) kabartmalarından birisinde Asur kralı III. Şalmanu-aşerid ile Babil kralı Marduk-zakir-şumi el sıkışırken betimlenmişlerdir (Resim-9). Asur ve Babil kralları kendilerine özgü kralî başlıklar takmışlardır. İç elbisesi olarak kısa kollu, saçaklı uzun tunik giyilmiştir. Babil kralı omzuna aldığı Kuzey Suriye türünde fırfırlı bir kaftan ile farklılık göstermektedir (Sevin, 2014: 53). İç elbiselerinden çiviyazılı belgelerde de söz edilmektedir. Örneğin UET III 1607’de “*krallara layık görkemli iç elbisesi*” ifadesi geçmektedir (Legrain vd., 1947: 269).

Eski Asur dönemi belgelerinde de renkli kumaşlardan yapılmış elbiseler geçmektedir. Örneğin ICK I, 92’de “*6 beyaz elbise, 7 sarı elbise*” ifadesi bulunmaktadır (Şahin, 1997: 322). BIN 4, 162 ve TC 1, 43 nolu metinlerde ise kırmızısı makbul olan *pirikannū* kumaşı söz konusudur.. BIN 4, 78 nolu metinden anlaşıldığına göre, *pirikannū* kumaşından elbise yapılmaktadır. Belgenin ilgili bölümünde, “*hizmetçilerin elbisesi için pirikannū...*” sözü vardır (Cebesoy, 1995: 165). EL 284’de de “*Bana evde elbise yapmak için pirikannū satın alın*” (Eisser-Lewy, 1930: 325) sözlerinden bu kumaştan yapılan elbiselerin özellikle ev kıyafeti olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. ATHE 47’de de “*hizmetkârların giyinmesi için elbise*” sözleri okunmaktadır (Kienast, 1960: 69).

Eski Asur belgelerinde, Asurlu kadınlar tarafından dokunan kumaşlardan günlük giysi olarak kullanılan kıyafetlerle ilgili olarak bilgi veren başka metinler de vardır. Kültepe’nin ünlü tüccarlarından Pūšu-kēn’in hanımı Lamassī’nin eşine yazmış olduğu CCT 3, 20 nolu mektupta konumuzla ilgili bilgi bulunmaktadır. Lamassī belgede Pūšu-kēn’e, istediği kumaşların sevkiyatını yapamadığı için kalbinin kırılmamasını, kendisi ve ev halkı için elbiseler yapmak zorunda kaldığını bildirmektedir (Günbattu, 2012: 57).

Bazı elbiseler ise yapıldığı kumaş ve kumaşın dokunduğu yerin adıyla beraber geçmektedir. Örneğin bayan elbiseleri konusunda bilgi sahibi olmamızı sağlayan Asurlu tüccar Ah-şallim’in bir mektubunda bu tür elbiseler söz

konusudur. AKT II, 24 numaralı belgede, Ah-şallim muhataplarından Şümi-
abia'nın kendine borçlu olduğu yüksek kaliteli “*annianni*”¹ cinsi kumaştan
dokunmuş elbiseyi almalarını ve Şü-ilia'ya giydirmelerini istemektedir. Şümi-
abia'nın kendilerine adı geçen elbiseyi vermemesi durumunda Sus üretimi veya
iyi *kutānum*² kumaşından yapılmış elbiseyi satın alıp ona giydirmelerini
belirtmektedir (Bilgiç-Bayram, 1995: 47). Kt. n/k 1099'da ise “5 iyi *kamsutum*
elbisesi, 2 *raqqatum* ve 2 *lubuşum elbisesi*” şeklinde kumaşın cinsiyle ifade
edilmektedir (Şahin, 1997: 318).

Belgelerden nişan ve düğün gibi özel günlerde güne uygun elbiseler
giyildiği ve gelin ile damada kıyafetler alındığı anlaşılmaktadır. Örneğin
Albayrak tarafından işlenen Kt. 88/k 71 kazı envanter numaralı vesika bu
konuda bilgi içermektedir. Pilah-İstar³ ailesine ait arşivde bulunan vesikada bir
nişan ya da düğün törenin masraflarıyla ilgili ifadeler bulunmaktadır. Kt. 88/k
629 belgesinde Pilah-İstar'ın kız kardeşinin sözlüsü olan Amur-İstar'a hitaben,
evliliğin gerçekleşmesi yönünde ısrarlı çağrılar yapıldığı görülmektedir. Büyük
ihtimalle, sözünü ettiğimiz tüccar ailesinin arşivine ait olan bu belge, metinde
sözü edilen kız kardeşin evlenmesi ile ilgili yapılan masrafların kaydedildiği bir

¹ Bir yer adı olduğu düşünülmektedir. Bu yer adının Boğazköy metinlerinde geçen Ani yer
adının tekrarıyla yapılan bir şehir olduğu tahmin edilmektedir. Bu kumaşın da bu söz konusu
şehirde dokunan yerli bir ürün olduğu anlaşılmaktadır (Şahin, 1997: 316).

² Eski Asurca vesikalarda adı en çok geçen kumaş cinsidir. Bilgiç'e göre, “*kutānum*” Anadolu'da
yapılıp satılan bir kumaş cinsidir ve kelime *kutānum* değil *kutannum* şeklinde telaffuz edilmeli,
hiç olmazsa a'nın kısa olması gerekmektedir (1953: 47). Veenhof ise Mezopotamya kökenli
tabletlerde geçmesini delil göstererek, Asurlu kadınlar tarafından dokunup, Anadolu'ya ihraç
edilen kumaş cinsi olduğunu belirtmektedir (1972: 145). Ayrıca Cebesoy'a göre, kelimenin
Arapça'dan dilimize geçmiş olan “keten” kelimesiyle de ilgili olup olmadığı tartışmalıdır
(1995: 167). Çorum-Resuloğlu'nda M.28 numaralı mezara ait bir hançerin üzerinde bulunan
kumaş kalıntısı Anadolu'da ketenin var olduğunu ve dokunduğunu göstermesi bakımından
önem arz etmektedir. Kumaş yüzeyi, metal korozyonlaşmasından dolayı metalik yeşil renkte
görülmesine rağmen atkı-çözümlerinin kesiştiği köşelerde bej rengi olduğu anlaşılmaktadır.
Kumaş parçasından alınan ipliğin elektron mikroskop altında incelenmesi sonucunda bitkisel lif
dokusu tespit edilmiştir. İpliğin dokusunun keten lifinin karakteristik görüntüsü olan poligon
şekli ile eşleştiği belirlenmiştir. Bu sonuç, kumaşın keten iplikle dokunduğunu göstermektedir.
Ayrıca Resuloğlu mezarlarında bulunan ağırşaklar, iplerin ağırşaklı iğlele eğrildiklerini
göstermesi açısından önemlidir (Tütüncüler, 2006: 140).

³ Aşşur-rē'î'nin oğlu olan Pilah-İstar'ın arşivine ait belgeler, bu tüccar ve ailesi ile ilgili iktisadi
faaliyetlerin yanı sıra sosyal hayata dair önemli bilgiler vermektedir. Pilah-İstar arşivinde geçen
limum isimlerinden hareketle yapılmış araştırmaya göre; onun Eski Asur krallarından Puzur-
Aşşur'un ilk yıllarından Naram-Sü'en'in 12. yılına kadar en az 20 yıl Kaniş şehrinde
faaliyetlerde bulunduğunu göstermektedir. Fakat boşandığı karısı Tatana ile ilgili hukuki
belgeler, Pilah-İstar'ın daha önce Wahşuşana'da ticari aktivitelerde bulunduğunu
göstermektedir. Aşşur-rē'î'nin bir salgın hastalıktan ölmesinden sonra ailenin başına geçerek
faaliyetlerine Kaniş şehrinde devam etmiştir. Aileye ait arşiv üzerinde yapılan araştırmalar,
onun Manum-balum-Aşşur ve Şü-zuzu isminde iki erkek kardeşi ile adı bilinmeyen bir kız
kardeşi, bunun yanında Agua'nın kızı olan ve sonradan boşandığı Tatana isminde bir hanımı
olduğu tespit edilmiştir (Gökçek, 2004: 67-68).

listedir (Albayrak, 2002: 7-8). Oldukça kabarık ve 61 satırdan oluşan listede; çeşitli yiyecek ve içecek malzemeleri ile yemeği pişirmek için gerekli olan farklı büyüklüklerde kazanlar söz konusudur. Belgede ayrıca yemekleri pişirmek için alınan odun ile evlenirken erkeğe hediye edilen kemer, elbise, manto ve birkaç kumaş türü sayılmaktadır. Metnin 44-51. satırlarında: “15 uştet elbisenin bir parçası için tarttım. 5/6 mina (gümüş) 5 (adet) kutānum (cinsi) kumaş için tarttım. 4 ½ Őeşel onun mantosu için tarttım. 4 Őeşel onun (bayanın) Őitrum (kumaş) için tarttım. 3 Őeşel (gümüş) benim Őitrum (kumaş) için tarttım ve bayan kölelere bağladım. ½ Őeşel 2 ekmek için tarttım. 1/3 Őeşel (ayakkabı) bağı için tarttım” ifadesi geçmektedir (Albayrak, 2002: 4).

Söz konusu metnin son satırında “a-ha-<at>-ni qā-qā-sā a-na İştar ta-ag/aa-lu-up” şeklinde ifade geçmektedir. Albayrak, bu cümleyi “Kız kardeşimiz başını İştar için açtı” şeklinde tercüme ederek, kızların evlenecek yaşa geldiklerini göstermek için Tanrıça İştar adına düzenlenen bir seremonide başlarını açtıkları şeklinde yorumlamıştır (2002: 8). Gökçek ise, galābum “tırış etmek” (CAD (G): 14) ve qalāpum “bitki veya hayvan derisi soymak” (CAD (Q): 58) fiillerini dikkate alarak, başı açmanın yanı sıra, “saçını düzenlemek” anlamında da karşılanabileceğini belirtmektedir. Buradan hareketle kız kardeşin Tanrıça İştar adına bir seremoniye tabi tutulduğu ve günümüzde de devam eden bir gelenek olan gelinlerin düğün merasimi sırasında saçlarını yaptırdıkları sonucunu ortaya çıkarmıştır (2004: 72-73). Biz de bu görüşlere katılmakla beraber, gelin adaylarının saçını yaptırırken bugün halen devam eden “duvak” geleneğinin var olduğunu ve dini bir seremoni ile gelinin duvağının açıldığını düşünüyoruz. Ayrıca metindeki bilgilerden düğünlerde günümüzde olduğu gibi gelinlik ve damatlık tarzında giysiler giyilmiş olduğu da anlaşılmaktadır.

2- Aksesuar ve Takılar

İkonografideki betimlemeler ve kanun maddelerinden Mezopotamya kadının başını elbiseyi tamamlayan bir başörtüsü ile örttüğü anlaşılmaktadır. İkonografide kadınların başında zarif bir şekilde pili yapılmış başörtüleri bulunmaktadır (Crawford, 2010: 156). İştar tapınağında MÖ 2300'lere tarihlenen başı örtülü bir kadın yüzü figürü bulunmuştur (Resim-10). Kadın basit bir eşarbin altında topuz yapılmış saçlarıyla sade bir düzeliğe sahiptir (Bottéro, 2009: 79). Orta Asur Kanunları Kol. V-Ő 40'ta da Asurlu kadının başını örtmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kanun maddesinin ilgili satırları şöyledir:

“İster evli kadınlar, ister dul kadınlar veya Assur'lu kadınlar olsun sokağa çıkarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın (bey) kızları...ya bir Şal, ya bir giysi veya bir gulinu (giysi) ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır.....(belki evin içinde?) örtünmeyecekler, yalnız olarak sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir. Sahibi ile sokağa giden esirtu'lar (cariye?)

örtülüdürler. Kocaya varan qadištu'lar⁴, sokakta örtünmelidirler. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır, örtünmemelidir. Fahişe örtülü değildir, başı açıktır..." (Tosun -Yalvaç, 2002: 252).

Saray kadınları başlarına alın bandı veya taç türü başlıklar takmışlardır. Ur'daki Kraliyet Mezarlığı'nda kraliçe Pua-bi'ye ait taç bulunmuştur. Alına takılacak şekilde yapılan taç, laciverttaşı boncukların üzerine altından yaprak, meyve, çiçek ve çeşitli figürlerin işlenmesiyle oluşturulmuştur (Resim-11). Bu kadınlar altın şeritlerle ve bazen de İspanyol şal tarağı gibi taraklarla süslenmiş başlıklarının altına peçe ya da maske takmışlardır (Crawford, 2010: 156). TC 1, 19 numaralı Eski Asurca metinde "*abarnūm kumaşından iki peçe*" ifadesi yer almaktadır (Cebesoy, 1995: 173). UET III 1607' de "*kraliçelere layık başörtüsü*" geçmektedir. UET III 1578'de ise "*kraliçe kalitesine yakın yünden başörtüsü*" ifadesi bulunmaktadır (Legrain vd., 1947: 268-269). Kralların da başlarında kralî görevini simgeleyen başlıklar görülmektedir. Örneğin II. Sargon'un bir betimlemesinde (Resim-12) çiçek desenli tören kıyafetlerinin üzerine taktığı küpe ve bilezik gibi mücevherler ile başında silindirik şeklindeki kral başlığı vardır (Bottéro, 2009: 61).

Elbiseler kemer ve atkı gibi aksesuarlarla tamamlanmıştır. Daha önce sözünü etmiş olduğumuz Kt. 88/k 71 envanter numaralı belgede nişanın simgesi olarak damatlara hediye edilen kemer ya da kuşak söz konusudur. Belgenin 1-3. satırlarında, "*Eniştemizi giydirdiğimizde işrum-kemeri yerine 2/3 mina 15 uttet⁵ (deriden) kemer için tartım*" sözleri geçmektedir (Albayrak, 2002: 3). Sözlüklerde *işrum* kelimesi için "*yünden yapılmış kuşak, kemer ya da boyun atkısı*" karşılıkları verilmiştir (CAD (İ-J): 262). Lewy'nin "*kuşak, kemer*" anlamı verdiği kelime, Veenhof'a göre muhtemelen kuşak veya atkı, aslında ise belde kullanılan bir giysi türüdür (Veenhof, 1972: 177).

Mezopotamya halkları baş ve gövdenin üst kısmını süslemek için mücevher takmışlardır. Bu mücevherlere taç, alın bandı, saç tokası ve küpe gibi baş takıları ile boyun takısı olan koyla ve pandantifler, el-kol mücevheri olan bilezik ve yüzükler örnek verilebilir. Ayrıca giysileri tutturmaya yarayan iğne ve tokalar ile giysi ve kemerlere dikilen süsleme öğeleri de mücevherler arasında sayılabilir. Örneğin kraliçe Pu-Abi'nin harmanisi (Resim-13) altın, kırmızı akik, lacivert taşı ve akikten yapılmış doksan altı sıra boncukla oluşturulmuş eşsiz güzellikte bir parçadır (Bordreuil vd., 2015: 455-456). Ur Kraliyet Mezarları'nda lapislazuli ve akik gibi değerli taşlarla süslenmiş altın ve gümüşten yapılmış yüzük, küpe ve boyun takıları bulunmuştur (Wooley, 2006: 71). Aynı şekilde Nimrud kazılarında da altından yapılmış küpe ve pandantifler

⁴ Bilgiç'e göre, "*qadištum*" kelimesi dar Asur ve dar Babil kültür çevrelerinde farklı mânalar kazanmıştır. Babil'de bu kadınlar dinî ve kudsî bir fonksiyona sahip oldukları halde Asur'da "*fahişe*" anlamındadır (1951: 230-231).

⁵ "*uttetum*" bir ağırlık ölçüsü olarak 1/180 *şegel*'e karşılıktır (CDA: 431).

ortaya çıkarılmıştır. Bu parçalar arasında bulunan küpelerden bir tanesi (Resim-14) altından ve granülasyon tekniğiyle yapılmıştır (Curtis-Maxwell Hyslop, 1971: 107). Nimrud'da bulunan parçalar arasında akikten yapılmış balık figürlü amulet, frit rozet de güzel bir örnektir (Mallowon, 1954:136).

Uruk'taki Eanna tapınağında rahibe Tiamat-başı'ye ait muhteşem bir kolye bulunmuştur (Resim-15). III. Ur dönemine tarihlenen altın bantlı kolye akik boncuk sıralarıyla oluşturulmuştur. Eski Babil devrine ait eşsiz işçilik örneği gösteren bir kolye de Dilbat'ta ele geçirilmiştir (Resim-16). Dairesel rozetler, hilal ve çatalı şimşek gibi küçük figürlerin olduğu kolye tanecik tekniğiyle yapılmıştır (Oates, 2004: 54-55).

Kazılarda mükemmel bir işçilik örneği oluşturan yüzükler de ele geçirilmiştir. Örneğin Tello/Girsu'da bulunan kakmalı altın yüzük kırmızı ve mavi renkleriyle (Resim-17) göz kamaştırıcı bir parçadır (Bottéro, 2009: 65). Yüzüklerle ilgili bilgi yazılı belgelerde de bulunmaktadır. Aşur-rabi'nin Ab-şalim'e yazmış olduğu BIN 6, 6 nolu mektubun 14-15. satırlarında, "*Altından yapılmış yüzüğü bana gönder*" sözleri okunmaktadır (Lyczkowska, 1998: 49). Kt. a/k 1072 nolu belgede de *amütum* madeninin etrafına halka şeklinde altın sarılarak yüzük yapıldığı görülmektedir. Metnin 2-5. satırlarında şu ifadeler geçmektedir: "*Onun ağırlık taşı ile 15 şeqel tutan altın sargılı 2 adet amütum'dan⁶ yapılmış yüzüğü İkküppi-Aşşur'a verdim*" (Çeçen, 1997: 220).

Eski Asur tabletlerinde yüzük ile bileziklerin birlikte geçtiği metinler de vardır. Buna en güzel örneklerden bir tanesi, Aşşur-rē'i'nin oğulları Pilah-İstar, Mannum-bālum-Aşşur ve Şū-zuzu'nun kız kardeşlerinin miras hakkını konu alan Kt. 88/k 651 nolu belgedir. Metnin 11-17. satırları şöyledir: "*Mannubalum-Aşşur ve Şū-zuzu Pilah-İstar'a şu şekilde cevap verdiler: "Bizim sözümüzle aldığın para nerede?" (Onun ortak maldan hissesi) 1 mina gümüş(lük) bileziği ve ayrıca 10 şeqellik yüzüklerdir. Onun hissesini ona söyle!"*" (Çeçen, 1996: 20-21).

Değerli ve yarı değerli madenlerden yapılmış broşlar da elbiseleri süslemiştir. AKT II, 31 nolu belgenin 30-35. satırlarında şu sözler geçmektedir: "*Senin ona gönderdiğin göğüs süsünü o kadın kullanmış bulunmaktadır ve benim önüme koymuştur. Ben de onu giyeceğim ve muhafaza edeceğim ve o devamlı surette benim nezdimde olacak, onu o kadın bozmasın, onu sen koru!"*

⁶ Batılı filologların çoğu tarafından demir ya da meteorik demir olduğu iddia edilen amütum'un, demir olamayacağını Bilgiç Goetze'nin teklifine dayanarak kesin olarak ortaya koymuştur (1941: 947-948). S. Çeçen de bu konu üzerine yazmış olduğu makalesinde KÜ.AN ile amütum'un aynı maden olduğunu belirtmiştir (1997: 219-232). İ. Albayrak'a göre, amütum kıymetli bir maden veya taşır (2006: 161). Söz konusu maden üzerine özgün çalışmayı yapan Erkut ise bu madenin, günümüzde orta derecede değerli taş olan, 6-6,5 sertliğinde ve 600 santigrat derecede eritilip şekillendirilebilen, kalıba dökülebilen ve ülkemizde bol miktarda bulunan ameteis (kuvars, kaya kristali, dağ kristali) ile aynı maden olduğunu ortaya koymuştur (2007: 4).

(Bilgiç-Bayram, 1995: 61). Metinde geçen ifadeler göğüs süslerinin ne kadar kıymetli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

3- Ayakkabılar

Deriden üretilen eşyaların başında bir ayakkabı türü olan sandalet gelmektedir. Sandalet MÖ üç binli yıllardaki tanrı tasvirlerinde ve krallar ile Sümer askerlerinin giysileri içinde görülmektedir. Sandaletin halk arasında yaygın olarak kullanılması ise MÖ 2. binyılda başlamıştır. En eski sandalet türleri ayakkabı tabanına kayışların tutturulmasıyla elde edilmiştir (Resim-18). Sandaletin tabanı sağlam öküz derisinden yapılmıştır ve taban biz ile delinip, hayvan kirişleriyle dikilmiştir. Tabanı ayağa bağlayan kayışlar ise topukta bulunan derilerin kancasına geçirilmiştir. Ayak boyunca devam eden kayış, arkada bulunan kancaya geçirilmiştir. Böylece birleşen kayışlar, sandaletin orta kısmını oluşturmuştur. Bu kayışlar açılıp kapanabilen ya da düğümlü iplerden oluştuğu gibi değerli taşlarla süslenen çeşitleri de meydana getirilmiştir. Sonuçta Mezopotamya’da tabaklanmış ve boyanmış koyun, keçi ve sığır derisinden elde edilen, tabanı sağlam, üst kısımdaki kayışı açılıp kapanabilen, topuklu veya topuksuz, sade ya da süslü olmak üzere çeşitli sandaletler üretilmiştir (Yıldız, 1993: 2).

Asur’dan Anadolu’ya satılmak üzere getirilen mallar arasında ayakkabı çeşitleri sayılmıştır. Çeşitli ürünlerin sayıldığı v/k 38 numaralı belgede: “*Mektubumu işittiğin günde baltaları, çekiçleri, kemerleri, ayakkabıları, süpürgeleri, yüzükleri, çeşitli erkek ayakkabılarını yoluma çıkışıma (kadar) buraya gönder...*” ifadesi bulunmaktadır (Günbattı, 1994: 196).

III. Ur ve İsin sülaleleri ile Asur dönemlerine ait kabartmalardan anlaşıldığına göre, Mezopotamya’da sandaletin haricinde çizme de bir ayakkabı türü olarak kullanılmıştır. Hem kadın hem de erkekler için yapılan çizmeler bağlamalı ve bilektendir. Asur döneminde boyu baldırın orta kısmına kadar uzanan yükseklikte, önden bağlamalı ve üst kısmı tozluklu savaş çizmeleri giyilmiştir. Bu çizmelerde bez, keçe, kumaş ve gümüş gibi malzemelerle süsleme yapılmıştır. Kahverengi mazı boyalı türler, beyaz boyalı teke ve koyun derisinden yapılmış olanlar asker, memur, tapınak görevlisi ve krallar tarafından giyilmiştir (Yıldız, 1993: 2-3).

4- Askeri Giysiler

Ur Kral Mezarlarında bulunan “*Ur Standardı*” (Resim-19) ile “*Akbabalar Steli*” üzerinde betimlenen Sümer askerlerinin aynı kılıkta olması askeri üniformanın var olduğunu göstermektedir. Ur Standardında Sümerli askerler başlarında miğfer, üstlerinde bir pelerin giymiş olarak tasvir edilmişlerdir (Kınal, 1983: 124). Ur’da yapılan kazılarda miğfer ve kalkan kalıntısı olduğu

düşünülen parçalar bulunmuştur. Kral Mes-kalam-dug'un mezarında altından yapılmış miğfer bulunmuştur. Miğfer yüzü korumak için yanakları örtecek şekilde dizayn edilmiştir (Wooley, 2006: 58). Diğer taraftan askerler ilave olarak koruma amaçlı üzerlerine metal diskler dikilen deri pelerinler giymişlerdir (Crawford, 2010: 179). “*Eannatum Steli*” betimlemelerinde ise Eannatum deriden etekli ve miğferli olarak görülmektedir. Ayrıca kemer, Asur askerlerinin⁷ yuvarlak deri başlıkları ile kola koruyucu olarak takılan deri bileklikler ile kolluklar da kullanılmıştır (Yıldız, 1993: 3).

Asurlu askerler tarafından Babil'in kuşatılmasını anlatan bir kabartmada betimlenen üç figür saçaklı kısa tunik giymişlerdir. Basit kısa elbisenin belinde kalın kemer takılmıştır. Askerlerin başındaki miğfer kulaklı koniktir. Arkada duran kalkanlı korumanın bacakları arasındaki üçken sarkıntı, asker kıyafetlerinde III. Tukulti-apil-Eşarra döneminde ortaya çıkan bir özelliktir (Sevin, 2014: 79-80).

Suriye sınırları içinde bulunan ve Kargamış'ın yaklaşık 30 km. doğusundaki Hadatu'da (Arslantaş) askeri kıyafetler konusunda bilgi edinmemizi sağlayacak kabartmalar bulunmuştur. Burada III. Tukulti-apil-Eşarra döneminde Kuzey Suriye'de Asur egemenliğinin kabul edilmesiyle beraber yeni eyalet merkezleri oluşturulmuştur. Söz konusu merkezlerden birisi olan Hadatu'da iki sıra halinde betimlenmiş tören alayı kabartması ele geçirilmiştir. Kabartmadaki giysilerden askeri rütbeye göre kıyafetlerde değişiklik olduğu anlaşılmaktadır. Arabayı takip eden süvari kısa kollu ve saçaklı kısa bir kıyafet giymiştir. Belinde kalın kemer bulunan süvarinin ayağında bot ve dizine kadar uzanan çorap vardır (Sevin, 2014: 97). Asur döneminde boyu baldırın orta kısmına kadar uzanan yükseklikte, önden bağlamalı ve üst kısmı tozluklu savaş çizmeleri giyilmiştir (Yıldız, 1993:2).

Süvarinin ardından beş muhafız gelmektedir. Kısa kollu ve kısa elbiseli olan askerlerin bacakları arasından püsküllü ponpon sarkmaktadır. Bu tür uzun saçaklı ve iki parçalı etekler ilk olarak III. Tukulti-apil-Eşarra döneminde görülmüştür. Ayakları sandaletli olan muhafızlar pazubent ve bilezik takmışlardır (Resim-20). Bu özel muhafız alayını dört miğferli asker takip etmektedir. Askerlerin başındaki miğfer huni biçimlidir. Muhafızlarda bulunan takılar bu askerlerde görülmemektedir (Resim-21). Bu sebeple rütbece daha aşağı bir sınıfa mensup oldukları düşünülmektedir (Sevin, 2014: 98).

Sonuç

İncelemiş olduğumuz çiviyazılı belgeler ve ikonografik verilerden, kıyafetlerde kadın ya da erkek giysisi şeklinde cinsiyet farkının bulunmadığı

⁷ Asur ordusu konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Gökçek-Akyüz, 2013: 42-62; Gökçek, 2015: 251-268.

anlaşılmaktadır. İlk dönemlerdeki en basit giysiler kumaşın eteklik gibi bele doladıktan sonra bir omuzu örtecek şekilde sarmasıyla oluşturulmuştur. Zaman içerisinde insanoğlunun ihtiyaçlarının da doğrultusunda kıyafetlerde gelişim olmuş ve dönemin modası ortaya çıkmıştır. Renkli ve desenli kumaşlarla yapılan elbiselere, boncuk ve püskül gibi süs unsurları da eklenmiştir. Kıyafetler iç elbisesi, harmani ile onları tamamlayan kemer, atkı ve şal türü kumaş parçaları ve başlıktan oluşan bir takımı oluşturmuştur. Evlilik törenleri gibi özel günlerde ise güne uygun giysiler yapılmıştır. Kralların da resmi ve dini törenler için özel giysileri vardır. Belgelerden elbiselerin genellikle yün ve keten kumaşlardan yapıldığı anlaşılmaktadır. İç elbisesi gibi ince kıyafetlerin ketenden yapıldığı görülmektedir. Kanun maddeleri ile ikonografideki betimlemelerden Mezopotamya kadınının başının örtülü olduğu ortaya çıkmaktadır. Saraya mensup kadınların başlarını alın bandı veya taç türü başlıklar süslemiştir. Krallar da başlarına krali görevini simgeleyen başlıklar takmışlardır. Ayrıca deriden yapılmış yazlık, kışlık, kadın ve erkek ayakkabıları giyilmiştir. Askeri elbiselerde de her devletin kendine özgü kıyafetleri olduğu görülmektedir. Askerlerin hepsinin aynı kıyafette olması ise askeri üniformanın var olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, İrfan. (2002), “Kültepe’den Değişik Bir Masraf Listesi”, **Archivum Anatolicum**, S. 5, s. 1-11.
- ALBAYRAK, İrfan. (2006), **Kültepe Tabletleri IV**, Ankara: TTK Yayınları.
- ALBENDA, Pauline. (2005), *Ornamental Wall Painting in the Art of the Assyrian Empire*, Leiden-Boston: BRILL.STYX .
- BİLGİÇ, Emin. (1941), “Asurca Vesikalar Göre Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi”, **Sümeroloji Araştırmaları**, s. 913-950.
- BİLGİÇ, Emin. (1951), “Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları”, **AÜDTCF Dergisi**, C. IX, S. 1-2, s. 227-250.
- BİLGİÇ, Emin. (1953), **Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Appellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisindeki Yeri**, Ankara: TTKB.
- BİLGİÇ, Emin.-BAYRAM, Sebahattin. (1995), **Ankara Kültepe Tabletleri-II (AKT II)**, Ankara: TTK Yayınları.
- BLACK, Jeremy vd. (1999), **A Concise Dictionary of Akkadian-CDA**, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- BORDREUIL, Pierre vd. (2015), **Tarihin Başlangıçları**, (Çev: Levent Başaran), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- BOTTÉRO, Jean. (2009), **Kültürümüzün Şafağı Babil**, (Çev: Ali Berktaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BRINKMAN, John A. vd. (1982), **The Assyrian Dictionary-CAD (Q)**, Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- CEBESÖY, S. Sabâ. (1995), “Kültepe Tabletlerinde Geçen Dokuma Ürünleri”, **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1994 Yıllığı**, s. 164-188.

- CIVIL, Miguel vd. (1973), **The Assyrian Dictionary-CAD (L)**, Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- CRAWFOOT, Elisabeth. (1995), "Textiles from Recent Excavation at Nimrud", **Iraq**, Vol. 57, pp. 113-118.
- CRAWFORD, Harriet. (2010), **Sümer ve Sümerler**, (Çev: Nihal Uzan), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- CRAWFORD Vaughn E. vd. (1980), **Assyrian Reliefs and Ivories in the Metropolitan Museum of Art**, New York: The Metropolitan Museum of Art.
- CURTIS, J. E.-MAXWELL HYSLOP, K. R. (1971), "The Gold Jewellery from Nimrud", **Iraq**, Vol. 33, No. 2, pp. 101-112.
- ÇEÇEN, Salih. (1996), "'idinnum' Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif", **Archivum Anatolicum**, S. 2, s. 19-24.
- ÇEÇEN, Salih. (1997), "Kaniş Kārum'unun Diğer Kārum ve Wabartumlar'a "KÜ.AN" (amutum) İle İlgili Önemli Talimatları", **Bellekten**, C. LXI, S. 231, s. 219-232.
- EISSER, George-LEWY, Julius. (1930), **Die Altassyrischen Pechtsurkunden vom Kültepe (EL)**, Leipzig: Hinrichs.
- ERKUT, Sedat. (2007), "Kültepe Metinlerinde Geçen amütu(m) Üzerine", **Bellekten**, C. LXXI, S. 260, s. 1-4.
- GELB, Ignaje J. vd. (1956), **The Assyrian Dictionary-CAD (G)**, Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- GELB, Ignaje J. vd. (1960), **The Assyrian Dictionary-CAD (I-J)**, Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- GELB, Ignaje J. vd. (1965), **The Assyrian Dictionary-CAD (B)**, Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- GRAYSON, A. Kirk. (1996), **Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II/RIMA 3 (858-745 BC)**, Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press.
- GÜNBAĞI, Cahit. (1994), "Kültepe Tabletlerine Göre, Kadınların Ticarî Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler", **XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990)**, I. Cilt.
- GÜNBAĞI, Cahit. (2012), **Kültepe-Kaniş/Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler**, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- GÖKÇEK, L. Gürkan. (2004), "Pilah-Iştar Arşivinden Aile Hukukuna Dair Bazı Yazışmalar", **Archivum Anatolicum**, S. 7/2, s. 65-75.
- GÖKÇEK, L. Gürkan. (2015), **Asurlular**, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- GÖKÇEK, L. Gürkan-AKYÜZ, Faruk. (2013), "Asur Ordusu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 32, S. 4, s. 42-62.
- KIENAST, Burkhard. (1960), **Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer-Basel (ATHE)**, Berlin: Walter de Gruyter.
- KINAL, Füzuan. (1983), **Eski Mezopotamya Tarihi**, Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları No: 337.
- KÖROĞLU, Kemalettin. (2015), **Eski Mezopotamya Tarihi-Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KRAMER, Samuel Noah. (2002), **Sümerler**, (Çev: Özcan Buze), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- LEGRAIN, Léon vd. (1947), **Ur Excavations Texts III: Business Documents of the Thrd Dynasty of Ur**, London and Philadelphia: Publications of the Expedition

- of the Museum and of the Universty Museum; University of Pennsylvania to Mesopotamia.
- LYCKOWSKA, Krystyna. (1998), "Some Remarks on Jewellery in the Old Assyrian Texts", **Written on Clay and Stone, Ancient Near Eastern Studies Presented to Krystyna Szarzyńska on the Occasion of her 80th Birthday**, pp. 45-53.
- MALLOWAN, M. E. L. (1954), "The Excavations at Nimrud (Kalhu)", **Iraq**, Vol. 16, No. 2, pp. 115-163.
- MOSCATİ, Sabatino. (1985), **Mezopotamya Sanatını Tanıyalım**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- OATES, Joan. (2004), **Babil**, (Çev: Fatma Çizmeli), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- ÖZDEMİR, Melda-KAYABAŞI, Nuran. (2007), **Geçmişten Günümüze Dericilik**, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- SEVİN, Veli. (2014), **Asur Resim Sanatı**, Ankara: TTK Yayınları.
- ŞAHİN, Hasan Ali. (1997), "Kültepe Metinlerinde Geçen Kumaş İsimleri", **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)**, s. 313-323.
- TOSUN, Mebrure-YALVAÇ, Kadriye. (2002), **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, Ankara: TTK Yayınları.
- TÜTÜNCÜLER, Özlem. (2006), "Çorum-Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlığı'nda Kumaş Kullanımına İlişkin Yeni Bulgular", **Anadolu/Anatolia**, S. 30, s. 137-148.
- VEENHOF, Klaas R. (1972), **Aspects of Old Assyrian Trade and Its Terminology**, Leiden: E. J. Brill.
- WOOLEY, Sir Leonard. (2006), **Excavations at Ur**, London-New York-Bahrain: KEGAN PAUL.
- YILDIZ, Nuray. (1993), **Eski Çağda Deri Kullanımı ve Teknolojisi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No: 540.

EKLER

Resim-1: Sümerler dönemine ait elbise (Crawford, 2010: 156).

Resim-2: Kral Gudea (Moscati, 1985: 17).

Resim-3: Pelerin (Crawford 2010: 168).

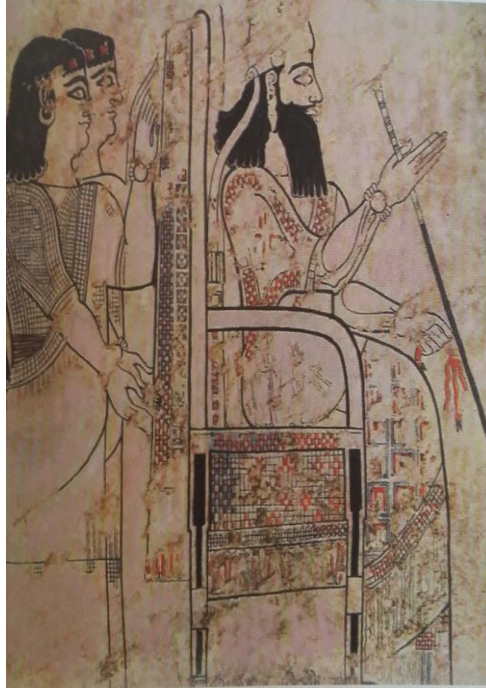
Resim-4: Kadın elbisesi (Crawford, 2010: 158).

Resim-5: Boncuk ve püskül işlemeli elbise (Crawford 2010: 169).

Resim-6: Kol kenarları çiçek motifiyle süslenmiş giysi (V. E. Crawford vd., 1980: 29).

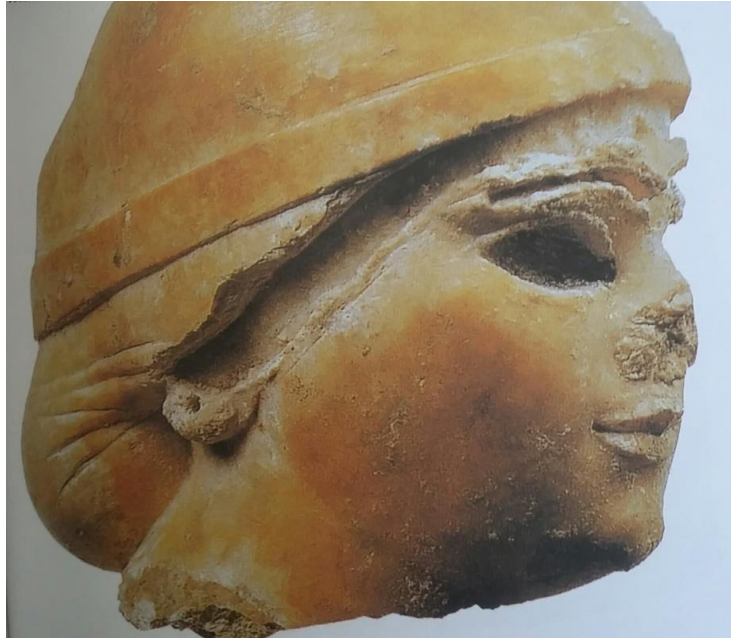
Resim-7: Renkli ve desenli elbisesiyle kral (Sevin, 2014: 103).

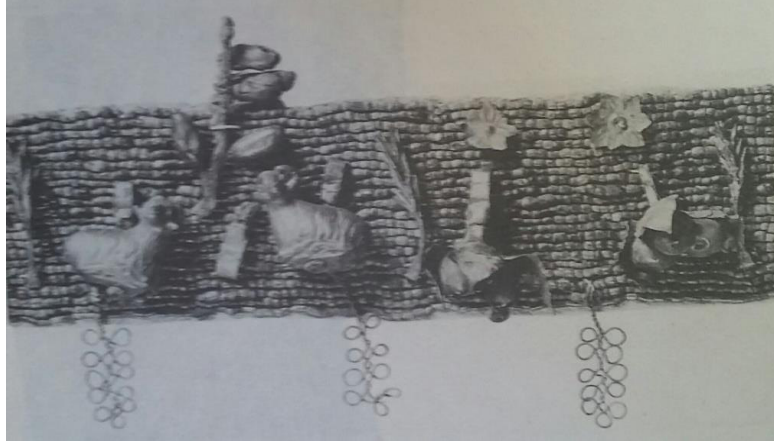
Resim-8: Kral özel tören kıyafetleriyle (Sevin, 2014: 57).

Resim-9: Asur ve Babil kralları (Sevin, 2014: 53).

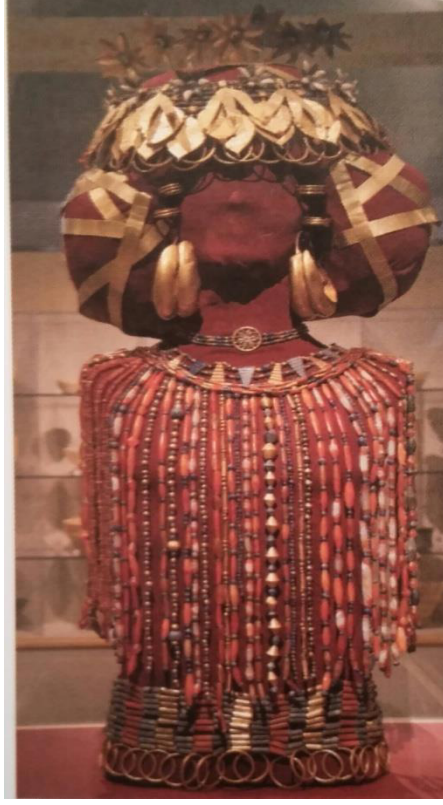
Resim-10: Başörtülü kadın heykeli (Bottéro, 2009: 79).

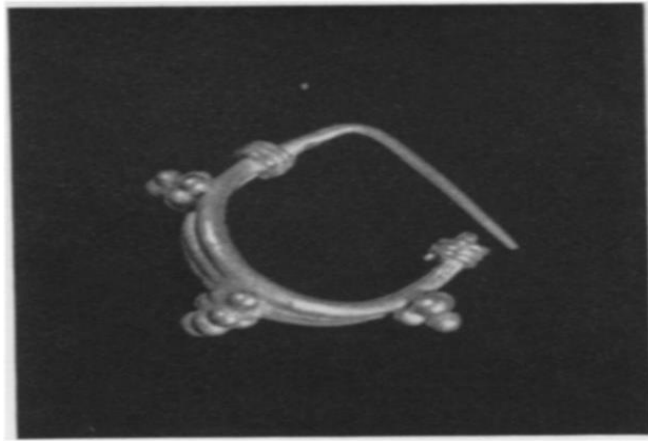
Resim-11: Kraliçe Pu-Abi'nin tacı (Kramer, 2002: Ekler).

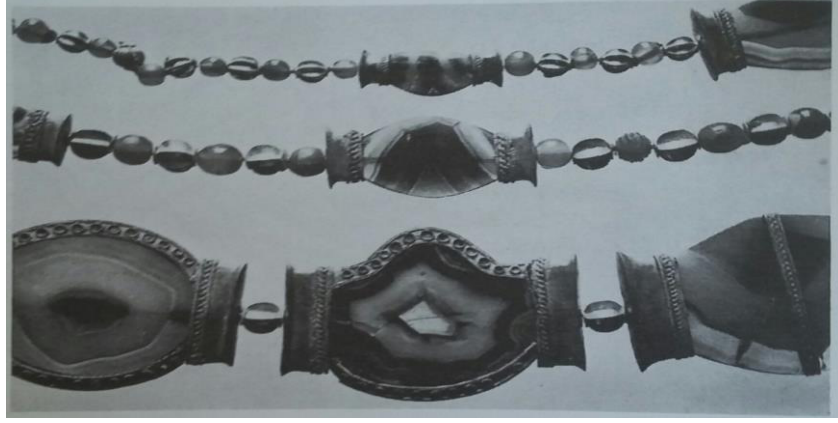
Resim-12: Takıları ve krali başlığıyla Kral II. Sargon (Bottéro, 2009: 61).

Resim-13: Kraliçe Pu-Abi'nin harmanisi (Bordreuil vd, 2015: Ekler).

Resim-14: Nimrud'ta bulunmuş altın küpe (Curtis-Maxwell Hyslop, 1971: PLATE XXX, ND 4181).

Resim-15: Rahibe Tiamat-başı'ye ait kolye (Oates, 2004: 54)

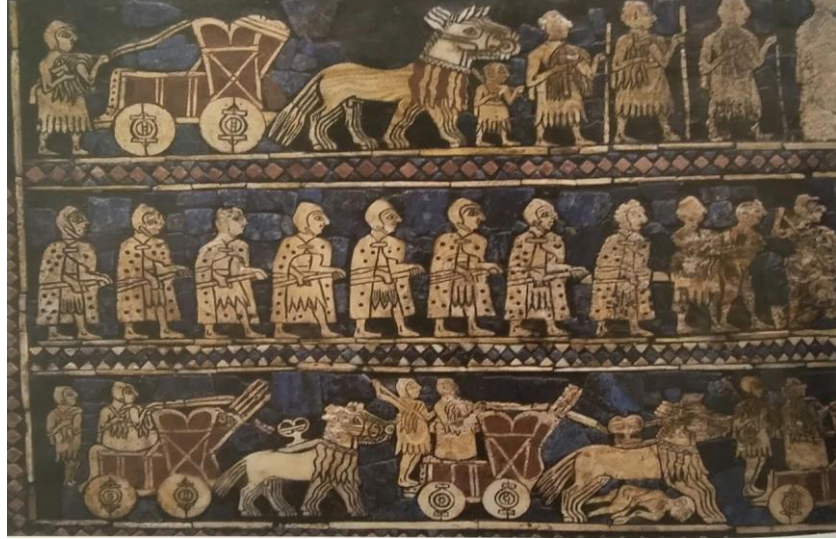
Resim-16: Eski Babil dönemine ait kolye (Oates, 2004: 55)

Resim-17: Kakmalı altın yüzük (Bottéro, 2009: 65).

Resim-18: MÖ 3. Binyıldan kalma sandalet (Özdemir-Kayabaşı, 2007: 24)

Resim-19: Ur Standardı'nda betimlenen Sümer askerleri (Bordreuil vd, 2015: Ekler).

Resim-20: Üniformalı Asur askerleri (Sevin, 2014: 97).

Resim-21: Üniformalı Asur askerleri (Sevin, 2014: 97).

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE MERSİN MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

*İbrahim BOZKURT**

Öz: Türkiye’de parlamenter gelenek 1876’ya kadar uzanan tarihsel bir geçmişe sahiptir. Bugünkü devlet ve hükümet sistemimizin tarihsel temellerini oluşturan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ise Ulusal Kurtuluş Savaşı koşullarında ortaya çıkmıştır. Birinci TBMM, Mustafa Kemal Atatürk’ün de vurguladığı gibi olağanüstü yetkilere sahip olarak yeniden seçilen milletvekilleri ile işgale uğrayan İstanbul’daki Mebusan Meclisi’nden Ankara’ya gelebilenlerden oluşmuştur. Geniş halk tabanına dayanan ve 1920’lerde olağanüstü koşulların bir sonucu olan I. TBMM ve bu dönemin milletvekilleri, oldukça ağır bir sorumluluk altında çalışmışlardır. 23 Nisan 1920- 16 Nisan 1923 tarihlerini kapsayan birinci dönemde aldığı kararlara bakıldığında bu Meclisin, Türkiye’nin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik geleceğinin belirlenmesinde adeta bir “kurucu meclis” gibi çalıştığı anlaşılmaktadır. Erken bir zamanda işgalle karşılaşan ve bu nedenle de Son Mebusan Meclisi’nde temsil edilemeyen Mersin, Birinci TBMM’ye temsilci gönderebilmiştir. 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay) Bey, 3. Kolordu Komutanı Albay Salahattin (Köseoğlu) Bey, Adanalı İsmail Safa (Özler) Bey ve Adanalı Muhtar Fikri (Gücüm) Bey, Heyet-i Temsiliye adayları olarak TBMM’de Mersin’i temsil etmişlerdir. Mersin’de yapılan seçim sonucunda Emin (İnankur) Bey seçilmişse de istifa ederek Meclis’e katılmamıştır. Emin Bey’in istifası üzerine yerine Hüseyin Hüsnü (Konay) ve Yusuf Ziya (Eraydın) kendilerinin seçildiğini ifade ederek Meclis’te yer almıştır. Yapılan inceleme sonucunda Yusuf Ziya Bey’in milletvekilliği onaylanmıştır. Bu makalenin amacı, pek çok çalışmaya konu olan Birinci TBMM’yi ortaya çıkaran tarihsel, siyasal ve toplumsal koşulları, Fransız işgalinin yaşandığı Mersin’in temsili özelinde değerlendirmektir. Çalışmanın kapsamı içinde Mersin’i temsil eden beş milletvekilinin kısa biyografilerine, meclis çalışmalarına ve Milli Mücadeledeki etkinliklerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kurtuluş Savaşı, Birinci TBMM, Parlamento, Mersin Milletvekilleri, Mersin.

* *Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, MERSİN.*

Kabul Tarihi: 19.12.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

Mersin Representatives and their Activities in the First Grand National Assembly of Turkey

Abstract: The parliamentary tradition in Turkey has a historical background dating back to 1876. The Grand National Assembly of Turkey (TBMM), which constitutes the historical foundations of our present state and government system, has emerged under the conditions of the National War of Independence. The first Grand National Assembly of Turkey, as Mustafa Kemal Atatürk emphasized was formed by newly elected parliamentarians with extraordinary powers and those who could come from the Mebusan Assembly under occupied İstanbul. The first Grand National Assembly of Turkey (TBMM) and the deputies of this period, who were based on a broad public base and were a result of extraordinary circumstances of 1920s, worked under a very heavy responsibility. Judging from the decisions taken during the first period covering April 23, 1920 - April 16, 1923, it is understood that this Assembly has functioned as a "constituent assembly" in determining the social, cultural, economic and political future of Turkey. Mersin, which had faced an occupation at an early stage and therefore could not be represented in the last Parliamentary Assembly, did send representatives to the First Grand National Assembly of Turkey. 12th Army Corps Commander Colonel Fahrettin (Altay), 3rd Corps Commander Colonel Salahattin (Köseoğlu), Adanalı İsmail Safa (Özler) and Adanalı Mukhtar Fikri (Gücüm) were representatives of the delegation and represented Mersin in the Grand National Assembly of Turkey. Emin (İnancur) was also elected in an election done in Mersin, but resigned and did not join the Assembly. Upon the resignation of Emin, Hüseyin Hüsnü (Konay) and Yusuf Ziya (Eraydın) took place in the Parliament, expressing that they were elected. After an examination, Yusuf Ziya Bey's deputy status was approved. The aim of this article is to evaluate the historical, political and social conditions that uncover the first Grand National Assembly of Turkey, which has been the subject to many studies, within the context of representation of Mersin, where the French occupation was experienced. Within the scope of the work, short biographies of the five deputies representing Mersin, the work they did in parliament and their activities in the War of Independence will be included.

Keywords: War of Independence, First TBMM, Parliament, Mersin Deputies, Mersin.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu İttifak Devletlerinin yenilgisiyle sonuçlandığında, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesiyle Anadolu için yeni bir tarihsel evre başlamıştır. Mütarekenin yarattığı zeminde İngiliz ve Fransız işgalleri, öncelikle Güney Anadolu'da başlamıştır. İşgal gerçeğiyle oldukça erken bir tarihte karşılaşan bölge, Kurtuluş Savaşı'nın Güney Cephesi'ni oluşturmuştur. Mersin'in de içinde bulunduğu işgal alanında direniş önce bölgesel olarak başlamış, Sivas Kongresinden itibaren ulusal mücadeleyle bütünleşerek sürdürülmüştür.

1864 yılında kaza merkezi olan Mersin, 1888 yılındaki idari düzenlemeler sonucunda Adana Vilayeti'ne bağlı bir liva (sancak) haline gelmiştir. 1924 yılında vilayet merkezi haline getirilen Mersin, Çukurova'nın bereketli topraklarının deniz bağlantısını sağlayan bir liman kenti olarak önemli bir konuma sahiptir. 17 Aralık 1918 sabahı Mersin limanına demirleyen İngiliz gemilerinden yapılan ilk açıklamaya göre kent, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi gereğince asayiş ve emniyetin sağlanması amacıyla işgal edilecektir. İngiliz işgal kuvvetlerinin Mersin'e çıkarma yapmaları ve yerleşmeleri yaklaşık bir hafta sürmüş başta ilan ettikleri, halkın heyecana (telaşa) kapılmaması yönünde mesajları Mersin Mutasarrıfına iletilmişti. Ardından İngiliz İşgal Komutanlığı kentteki işgale Fransızların da katılacağını açıklamıştı. 1 Ocak 1919 günü Fransızlar, Yarbay Romieu Komutasında daha çok Ermenilerden oluşan yaklaşık 1500 kişilik bir kuvvetle Mersin'i işgal etmişlerdi.¹

Mondros Mütarekesinin ardından Osmanlı ülkesinin işgal süreci, İngiltere ve Fransa arasında yeni çıkar çatışmaları meydana getirmişti. Ortadoğu'nun paylaşımı, çatışmaların başında geliyordu. İki ülke arasında 1919 yılı boyunca yapılan görüşmeler 15 Eylül 1919'da "Suriye İtilâfnâmesi" olarak tanımlanan İngiliz-Fransız Antlaşmasıyla tamamlanmıştır. Buna göre; 1 Kasım 1919'dan itibaren İngiliz kuvvetleri Kilikya ve Suriye'den çekilerek yerlerini, Fransızlara terk etmesi kararlaştırılmıştı. Antlaşma gereği, Kilikya'da sivil yönetim Osmanlılarda kalacak, askeri otorite Fransızların elinde olacaktı. (Çelik, 1999:110-111). Sivas Kongresi'nin tamamlandığı günlerde İtilâfnâme'nin Dörtler Konseyinde kabul edilmesi, Mustafa Kemal Paşa tarafından tepkiyle karşılandı. "*Vatanımızda İngilizlerin haksız işgal etmiş oldukları ve bu defa tahliye eyledikleri manatıka Fransızlar haksızlık üzerine haksızlık olmak üzere işgal ile işe başlayacaklar*"² diye nitelediği antlaşmanın Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve gazetelere duyurulması konusunda uyarıda bulunuyordu. Aynı dönemde Güney illerinde başlayan işgallere karşı direniş, ulusal örgütlenmeyle bütünleşmiştir.

Güney Anadolu direniş cephesinin merkezlerinden biri olan Mersin, işgal nedeniyle Sivas Kongresi'nde ve 12 Ocak 1920'de açılan Mebusan Meclisi'nde temsil edilememiştir. TBMM için seçim kararı alındıktan sonra beş milletvekili belirlenmesiyle temsil imkânına kavuşmuştur. Birinci Dönem TBMM'de Mersin'i temsil edecek beş milletvekili için seçim, işgal nedeniyle Elvanlı nahiyesinde gerçekleştirilmiştir. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, dört aday ismi bildirmiştir. 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay) Bey, 3. Kolordu Komutanı Albay Salahattin (Köseoğlu) Bey, Adanalı İsmail Safa

¹ Bkz. *Kurtuluş Savaşında İçel*, Baha Matbaası, İstanbul 1971, s.39-43; Kemal Çelik, *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, 56-58.

² Bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 130.

(Özler) Bey ve Adanalı Muhtar Fikri (Gücüm) Bey yapılan seçimde Mersinliler tarafından kabul görmüştür. Ayrıca Mersin’de yapılan seçim sonucunda Heyet-i Temsiliye adaylarıyla birlikte, Emin (İnankur) Bey seçilmişse de istifası üzerine Yedek Subay Ziya (Eraydın) Bey, TBMM’de yer almıştır. Hüseyin Hüsnü (Konay) Bey’de Mersin milletvekili olarak TBMM’ye katılmışsa da milletvekilliği onaylanmamıştır.

Müdafaa-i Hukuk hareketinin devamı ve gerçekleştirici organı olarak çalışmalarına başlayan TBMM, “milli hâkimiyet” ilkesini siyasi ve hukuki temel edinmiştir ve bu ilkenin temsili demokrasi şeklinde kullanılması kararlaştırılmıştır (Tunaya, 1958: 227-228). 16 Mart 1920’de İstanbul resmen işgal edildikten sonra seçim kararı alınarak yeni bir meclis toplanmak istenmesinin amacı bu ilkeden kaynaklanır. Bu çalışmada siyasal kültürümüzün önemli bir evresi olan Birinci TBMM’de Mersin’in temsili ele alınacaktır. Konu Meclis’te bir araya gelen ulus iradesinin, hangi koşullarda ve nasıl oluştuğunu, Mersin özelinde değerlendirmeyi amaçladığı gibi işgal gerçeğiyle karşı karşıya kalmış Mersin’in nasıl ve kimler tarafından temsil edildiğine odaklanacaktır.

Çalışmada önce TBMM için Mersin’i temsil edecek kişilerin nasıl belirlendiği ortaya konulacaktır. Birinci Meclis’te Mersin’i temsil eden milletvekillerinin özgeçmişlerine yer verilerek Meclis’teki faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca Birinci TBMM’de Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak çalışan Necmettin Sahir (Sılan) Bey’in Meclis’te görev yapan milletvekilleriyle yaptığı anket çalışmasına yanıt veren Mersin milletvekillerinin görüşlerine de yer verilmiştir. Anket, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin yenilgisinin yarattığı üzüntü ve zorluklar esnasında düşünülüp uygulamaya çalışılmıştır. Silan, “*kazanılacak olan milli istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır*” sorusunu yazarak milletvekillerine dağıtmıştır. İsmail Safa Bey dışında Mersin’i temsil eden milletvekilleri anketi yanıtlamıştır.³

Mersin’de Birinci Meclis Milletvekili Seçimi

1914 seçimleriyle bir araya gelen Meclis-i Mebusan, Mondros Mütarekesinin imzalanması ve İtilaf Devletleri’nin Anadolu’yu işgallerinin başlamasından kısa bir süre sonra, 21 Aralık 1918 tarihinde padişah iradesiyle kapatıldı. Meclis’in kapatılmasıyla padişah ve hükümet üzerinde önemli bir denetim mekanizması, ortadan kalkmış oluyordu. Yürürlükteki anayasaya göre seçimlerin en geç dört ay içinde yapıp, Meclisin yeniden açılması gerekiyordu (Güneş, 2004:209; Demirel, 2010:13). Ancak Meclis-i Mebusan’ın yeniden toplanabilmesi 12 Ocak 1920 tarihinde gerçekleşti. Anadolu’da ulusal bağımsızlık temelinde başlayan örgütlenme Osmanlı yönetimi için bir baskı

³ Bkz. *İlk Meclis Anketi* (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 100, Ankara, 2004.

unsuru olmaya başladığında, İstanbul yeniden seçim kararı almak zorunda kaldı. 1919 seçimleri, 20 Temmuz 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati uyarınca ve 7 Ekim 1919 tarihli Kararnameye göre yapılmıştır. Kanuna göre her sancak bir seçim çevresidir ve seçimler iki dereceli olarak yapılmaktadır. Sancaklara düşen milletvekili sayıları her 50.000 erkek nüfusa bir mebus olarak hesaplanmaktadır. Öte yandan 7 Ekim 1919 tarihli Kararnamenin ikinci maddesinde, 1919'da yapılacak seçimlerde her bir seçim çevresinde ikinci seçmen sayıları ile seçim çevrelerinin çıkartacakları mebus sayılarının 1914'te yapılan genel seçimdeki ikinci seçmen ve mebus sayılarıyla aynı olacağı belirtilmiştir (Demirel, 2010:39). Fransız işgali nedeniyle Mersin'de seçimler yapılamamıştır. Hatta Demirel'in ifade ettiği üzere, İstanbul'da bulunan Adanalılar aralarında toplanarak Adana, Cebelibereket, Mersin ve Kozan'ı temsil etmek üzere Avni, İsmail Baha, Yusuf Ziya ve Niyazi Beyleri mebus seçmişlerdir. Ancak bu kişilerin durumu Meclis-i Mebusan'ın 23 Şubat 1920 tarihli toplantısında ele alınmışsa da bir sonuca varılamamıştır. Yine Demirel'in belirttiği üzere sonraki kayıtlarda adı geçen kişilerin isimlerine rastlanmamıştır. Dolayısıyla Meclis-i Mebusan'da Adana, Cebelibereket, Kozan gibi Mersin'de temsil edilememiştir (Demirel, 2010:49-50).

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali, Osmanlı Devleti'nin olağanüstü bir döneme girdiğini göstermiş, olağanüstü dönemleri de olağan dönemin kurumlarıyla yürütmek olası değildir (Güneş, 1997:55). İçinde bulunulan durum Mustafa Kemal Paşa'nın öteden beri savunduğu, Ankara'da yeni bir meclisin açılması koşullarını hızlandırmıştır. Meclis-i Mebusan'da alınan birleşimleri süresiz erteleme kararı, Akın'ın ifadesiyle; başka koşullarda toplanabilmeyi sağlayacak bir "hukuki köprü" oluşturuyordu (Akın, 2001:46). İstanbul'un işgali üzerine yayınladığı beyannamede Mustafa Kemal; "*Nihayet bugün İstanbulu cebren işgal etmek suretiyle Devleti Osmaniyenin yedi yüz senelik hayat ve hâkimiyetine hitam verildi. Yani, bugün Türk milleti, kabiliyeti medeniyesinin, hakkı hayat ve istiklâlinin ve bütün istikbalinin müdafaasına davet edildi*"⁴ sözleriyle İstanbul'daki egemenlik yetkisinin sona erdiğini ilan ediyordu. 18 Mart 1920 tarihinde kolordu kumandanlıkları ve valiliklerle temasa geçerek gönderdiği telgraflarda, Ankara'da "meclis-i müessesan"ın toplanması gerektiğini belirtmiş ve seçimlerde uygulanacak esaslara ilişkin açıklamalar yapmıştır.⁵ Meclis-i müessesan ifadesine Üçüncü Kolordu Komutanı Albay Salahattin (Köseoğlu) Bey, On Beşinci Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa⁶ ve Sivas Valisi Reşit Paşa karşı çıkmıştır.⁷ Mustafa

⁴ Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962, s. 419.

⁵ Bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, s. 272-274; Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri (Milli Mücadele Döneminde Seçimler)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.73.

⁶ Kazım Karabekir, meclisin Ankara'da toplanmasını olumlu karşılamış fakat "meclisi müessesan tabirinin milletimiz için pek yabancı olduğunu bazı suitefehhüm ve telakkilere sebebiyet

Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye namına 19 Mart 1920 tarihinde tüm yurda yayınladığı tamimde; “*salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin*”⁸ Ankara’da toplanacağını ilan ederek yeni bir seçim yapılacağını duyuruyordu. Genelgede meclis için yapılacak seçimlerin esasları belirlenmiştir. Buna göre; sancaklar seçim çevresidir ve her sancak için beş kişinin seçilmesi ve seçimlerin on beş günde tamamlanması gerekiyordu.⁹ İhsan Güneş’e göre Mustafa Kemal’in yayınladığı önerge Anayasa’ya aykırıydı. Çünkü livalar esas alınmasına karşın livaların nüfusu değil çıkaracakları milletvekili dikkate alınmıştı. Milletvekilini salt müntehibisani adı verilen ikinci seçmenler seçmeyecekti. Bunların yanında belediye, idare meclisleriyle müdafaa-i hukuk merkezleri de seçimlere katılacaktı. Böylece olağanüstü koşullar kendi yönetimlerini de beraberinde getirmiş oluyordu (Güneş, 1997: 60). Meclis-i Mebusan için 1919 seçimlerinde 62¹⁰ seçim çevresi bulunurken TBMM’de 66’ya yükselmiştir. Adana vilayet merkezi ile bu vilayete bağlı Cebelibereket, Kozan ve Mersin sancakları Birinci TBMM’de temsil edilmiştir (Demirel, 2010: 78-79).

Birinci TBMM için yapılan seçimler tıpkı meclisin yapısı ve işleyişi gibi olağanüstü özellikler taşır. İstanbul’un işgalinden üç gün sonra 19 Mart 1920’de başlamış, 23 Nisan 1920’de açılan TBMM, seçimler henüz tamamlanmadan çalışmalarına başlamıştır. Demirel’in çalışmasında vurguladığı üzere; 1920 seçimi bazı livalarda sorunsuz tamamlanırken bazı livalarda Meclis üyelerini nihai olarak belirlemek uzun zaman almıştır (Demirel, 2010:75). 15 Mayıs 1920 tarihinde Mazbataları Tetkik Encümeni, Mersin livası için yapılan seçim neticesinde Fahreddin, Salâhaddin, İsmail Safa, Muhtar Fikri Beylerle Emin Efendinin çoğunlukla seçildiklerini ve incelemenin tamamlandığını bildirmektedir (TBMM Z.C., C.1, İ.16, s.313). Adı geçen milletvekillerinin seçiminin nasıl gerçekleştiği yerel kaynaklardan öğrenilebilmektedir. Müdafaa-i Hukuk teşkilatları ve civardaki köylerin ihtiyar heyetlerine haber gönderilerek,

vereceğini belirterek meclis-i müessisan adını hoş karşılamadığını açıklamıştır. Bkz. İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Basım Yeri Belirtilmemiş), 1997, s.57; Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.515.

⁷ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta “Ben, ilk yazdığım müsveddede “meclisi müessisan” tâbirini kullanmıştım. Maksudım da toplanacak meclisin “rejim” i değiştirmek salâhiyetiyle ilk anda mücehhez bulunmasını temin etmek idi. Fakat bu tâbirin kullanılmasındaki maksadı lüzumu gibi izah edemediğim için veyahut izah etmek istemediğim için halkın ünsiyet etmediği, bir tâbirdir, diye, Erzurum ve Sivas’tan ikaz edildim” sözleriyle ifade etmektedir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt I, s.421.

⁸ Bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 1958, s.23, Vesika No.593-594, s.95; ayrıca bkz. Nutuk, Cilt I, s.421.

⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt I, s.422.

¹⁰ İhsan Güneş 60, Ahmet Demirel ise 62 seçim çevresi olarak belirtmiştir. Bkz. İhsan Güneş, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler (1919-1938)”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004, s. 213; Demirel, a.g.e., s. 78-79.

13 Nisan 1920 tarihinde Elvanlı'da seçim yapılacağı duyurulmuştur. Yaklaşık kırk (tam rakam belirtilmiyor) kişinin katıldığı seçim Altıncı Bölük Komutanı Yedek Teğmen Lütfi Oğuzcan nezaretinde gerçekleştirilmiştir (Oğuzcan, 1969:13). Lütfi Oğuzcan Mersin'de çıkarılan Kuvayı Milliye dergisinde paylaştığı anılarında milletvekillerinin nasıl belirlendiğini anlatmıştır. Oğuzcan, Mersin Müfrezeler Kumandanı Emin Aslan Bey tarafından Altıncı Bölük Komutanlığına getirilmiştir. Emin Aslan Bey, müfrezlerle sorun yaşadığı için Lütfi Oğuzcan, Elvanlı Nahiye Müdürlüğü görevine tayin edilmiştir ve en yüksek mülki amir olarak seçime nezaret etmiştir. Ayrıca Silifke Askerlik Şubesi Başkanı ve Dördüncü Mıntıka Komutanı Binbaşı Emin (Mengenli), Mut Müftüsü Nadir (Mutluay), İsmail Safa, Muhtar Fikri ve Silifkeli Hafız Emin Beyler de seçimde hazır bulunmuşlardır. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Emin Aslan Beyle sürekli irtibat halinde bulunmaktadır ve Mersin için seçimin yapılması emrini vermiştir. Ayrıca Mersin'den seçilecek beş milletvekilliği için dört aday göstermiş, bir milletvekilinin de Mersin'den belirlenmesini bildirmiştir. Heyet-i Temsiliye adına gösterilen adaylar: 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay), 3. Kolordu Komutanı Albay Salâhattin (Köseoğlu), Adanalı İsmail Safa (Özler) ve yine Adanalı Muhtar Fikri (Gücüm) Beylerdir. Oğuzcan'ın anlatımına göre; toplantıya katılan köy ağalarından biri söz almış *"mebus, mebus diye bugüne kadar hep sizlerin gösterdiklerinizi seçtik; bu hale geldik. Bırakın bizi bu defa da biz kendi aramızdan seçelim"* diyerek itiraz etmiş ve toplantıda bulunanlardan destek görmüştür. Fakat hazır bulunanlardan hiçbiri bu göreve istekli olmamıştır. Oğuzcan, Mustafa Kemal Paşa'nın adlarını bildirdiği adayları açıklayıp tanıttığında onay sesleriyle karşılanmıştır. Dört isim üzerinde uzlaşma sağlandıktan sonra *"eee gayrik, bu da bizden olsun...."* diyerek beşinci isim, toplantıda yer almayan Mezitli'den Müderris Emin Efendi olarak belirlenmiştir. Lütfi Oğuzcan *"eller kalkmadan, pusula dağıtılmadan, çekişe-anlaşa yapılan bir seçimdi bu ..."* sözleriyle tamamlar anlatımını (Oğuzcan, 1969:14-15). İki nüsha olarak hazırlanan seçim mazbatasını Nahiye Müdürü ve katılanlar tarafından imzalanıp mühürlendikten sonra bir nüshası İsmail Safa ve Muhtar Fikri Beyler tarafından Ankara'ya iletilmiş, ikinci nüsha Nahiye Müdürlüğü dosyasına konulmuştur (Oğuzcan, 1969:18).

TBMM'nin 6 Temmuz 1920 tarihli oturumunda vefat ve istifa nedeniyle Meclis'e katılmayan, boş kalan milletvekillikleri için yeniden seçim esası üzerinde görüşülmüştür. Mersin Mebusu Emin Efendi de istifa edenler arasında yer almaktadır (TBMM Z.C., C.2, İ.33, s.302-303). Emin Efendi'nin yerine Mersin'i temsil edecek beşinci kişinin tespiti zaman almış, konu oldukça tartışmalı bir duruma dönüşmüştür. TBMM'deki 18 Eylül 1920 tarihli gizli celsede, Emin Efendinin yerine kendisinin Mersin için milletvekili seçildiğini ifade eden iki kişinin adı geçmektedir. Bu kişiler, Hüseyin Hüsnü Bey ve Yusuf Ziya Bey'dir. Hüseyin Hüsnü (Konay) Bey, 1 Ağustos 1920 tarihinde Mersin

milletvekili olarak Meclis'e katılmıştır. Hatta dördüncü şubede görev almıştır. Yusuf Ziya Bey, 15 Eylül 1920 tarihli mazbatayla Meclis'e katılmıştır. Başkanlık Emin Bey'in istifasıyla ortaya çıkan bu duruma ilişkin yaptığı açıklamada; istifa sonrası cepheden telgraflar aldıklarını ve bu telgraflara göre Hüseyin Hüsnü Bey'in seçildiği bildirilmiştir. Ancak mazbata talep edildiğinde, Silifke'den gönderilen yanıtta, telgrafın önceki Mutasarrıf Esat Bey zamanında yazıldığı kendilerinin seçimden bilgilerinin olmadığı ifade edilmiştir. Konunun açıklığa kavuşması için Meclis'ten gönderilen yazıya Mersin Kaymakamlığından verilen yanıtta 15 Eylül tarihli mazbata ile Mersin milletvekilliğine Yusuf Ziya Bey'in seçildiği bildirilmiştir. Hüseyin Hüsnü Bey yaptığı konuşmada; Konya'da görevli bulunduğunu ve Meclis'e gönderilen telgraf neticesinde Meclis'ten soruşturulması üzerine Ankara'ya geldiğini ifade etmiştir. Telgrafların dosyada kaybolduğunu ve bazı milletvekillikleri için böyle durumlarda yeniden mazbata düzenlendiğini belirtmiş; yeni mutasarrıfın mazbatadan haberi olmadığını ve hatta kendisinin de mazbata konusunda bilgi sahibi olmadığını, başkanlığın konuyu çözmesi gerektiğini de eklemiştir. Yusuf Ziya Beyle ilgili sorun, mazbatasının 15 Eylül tarihli olmasıdır. Mecliste vefat, istifa, vb. sebeplerle boş kalan milletvekillikleri yerine yenilerinin belirlenmesi için çeşitli tarihlerde esaslar getirilmiş ve en son 5 Eylül 1920 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu'yla çözülmeye çalışılmıştır. Kanuna göre; o güne kadar izinsiz olarak Meclis'e katılmayan yeni seçilmiş üyelerin milletvekillikleri sona erdirilmiştir (Demirel, 2010:77). Meclis'teki tartışmaya katılanlardan Bursa milletvekili Operatör Emin Bey, kanunu gerekçe göstererek, Yusuf Ziya Bey'in üyeliğinin geçersiz olduğunu ve Hüseyin Hüsnü Bey'in davet edildiğini makama aday olduğunu ifade etmiştir. Oturumun devamında yer alan görüşmelerde bir sonuca varılamamış ve Yusuf Ziya Bey'in mazbatasının incelenmesi için beşinci şubeye gönderilmiştir (TBMM G.C.Z., C.1, İ.67, s.128-130). 27 Ekim 1920 tarihinde gerçekleşen oturumda şubeden gelen inceleme sonucunda mazbatanın geçerli olduğu kabul edilmiştir. Ancak kanun tarihiyle arada oluşan on günlük fark konusunda takdir yetkisi Meclis'e bırakılmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesi ve ilan edilmesi üzerinde süren tartışma uzayınca başkan, kanun meselesinin ayrı bir celsede görüşülmesi gerektiğini ifade ederek Yusuf Ziya Bey'in mebusluğunun kabul edilip edilmeyeceğini oylamaya sunmuştur. Oylama sonucu Yusuf Ziya Bey'in Mersin milletvekilliği kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.5, İ.91, s.217-218).

Mersin Milletvekillerinin Özgeçmişleri ve Meclis Faaliyetleri:

İsmail Safa (Özler) Bey: 1885 yılında Adana'da dünyaya gelen İsmail Safa Bey, eşraftan Ali Ağa'nın oğludur (Erdeha, 1975:323). İlk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. 1908 yılında "yüksek kısımdan" mezun olarak Adana ve Şam'da maiyet memurluğu

yapmıştır. 1913 yılında resmi görevlerinden istifa ederek, bir süre gazetecilik ve çiftçilikle meşgul olmuştur. Bu zaman zarfında İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan "İtidal" gazetesinde yönetici ve yazar olarak görev almıştır. 1913 seçimlerinde Mersin'den Meclis-i Umumî azalığına seçilen İsmail Safa¹¹, I. Dünya Savaşı'na yedek subay olarak katılmıştır.¹²

Mondros Mütarekesi, Çukurova bölgesindeki Osmanlı ordularının terhis ile Toros Tünelleri'nin İtilaf Devletleri kontrolüne verilmesini öngörüyordu. Bu bağlamda, 25 Kasım 1918'de Adana'ya gelen Fransız Albay Raymond, Vali Nazım Bey'i ziyaretinde İttihatçı oldukları bilinen İsmail Safa, Muhtar Fikri, Küçük Mustafa ve Zamir Bey'in bölgeyi terk etmesini istemiştir. Bunun üzerine 21 Aralık 1918'de bölge, çoğunluğu Ermenilerden oluşan Fransız birliği tarafından işgal edilince İsmail Safa Bey ve arkadaşları Silifke'ye geçmiştir. Daha sonra İsmail Safa Bey ve arkadaşlarının, Mayıs 1919'da bir süre İstanbul'da kaldıkları anlaşılmaktadır. İstanbul Hükümeti de onlar hakkında idari kovuşturma başlatmıştır. Dâhiliye Nezareti'nin Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne yazdığı 10 Mayıs 1919 tarihli gizli tezkerede Adana İttihat ve Terakki Kulübü azasından İsmail Safa, Muhtar Bey, Doktor Eşref ve Küçük Mustafa'nın İstanbul'da ikamet ettikleri belirtilerek, adı geçenlerin gözetim altına alınarak haklarında bilgi verilmesi istenmektedir.¹³ Fransız ve Ermeni birliklerinin Adana'da yarattığı tehditler İsmail Safa Bey'in ailesinin güvenliğini ortadan kaldırmış ve aile Adana'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (Arıkoğlu, 1961:70).

Pozantı'da kurulan Kuvay-ı Milliye Teşkilatının başına geçen İsmail Safa Bey, TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde Mersin Milletvekili olarak 9 Mayıs 1920'de Meclise katıldı.¹⁴ Ancak Teşkilatın gösterdiği lüzum üzerine, bir süre sonra bölgede görev yapmak üzere izinli sayıldı. Doktor Eşref (Adana) ve Muhtar Fikri (Mersin) ile birlikte Karaisalı'dan 5 Temmuz 1920'de TBMM Başkanlığına çıktıkları telgrafla, bölgedeki Kuva-yı Milliye Teşkilâtının kuvvetlendirilmesine çalışmak üzere izinlerinin uzatılmasını istemeleri üzerine Genel Kurulda bir buçuk ay daha izinli sayılmaları uygun görülmüştür (TBMM Z.C., C.2, İ.28, s.175). Adana Cephesinde aktif olarak görev almıştır. Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalarla birlikte bazı milletvekillerinden oluşan bir heyet, 5 Ağustos 1920'de Güney Cephesiyle ilgili

¹¹ Bkz.Damar Arıkoğlu, *Hâtıralarım*, (Basımevi ve yeri bilgisi yok) 1961, s. 57.

¹² Bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, 1919-1923, III. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 4, 1994, s. 782; İbrahim İslam, "Kurtuluş Savaşı'nda Milletvekili, Vali, Milli Eğitim Bakanı Bir İttihatçı İsmail Safa (Özler) Bey (1885-1940)", *The Journal of Social Science Studies*, Volume 5 Issue 6, p. 263-285, December, 2012, s.264.

¹³ İslam, *a.g.m.*, s. 264; Arıkoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁴ Bkz. *Meclis Albümü*, (Türkiye Büyük Millet Meclisi Bir Tarihçe ile Meclis Azay-ı Kiramının Tasvirlerini Muhtevî Albüm, Himaye-i Etfal Cemiyeti Nam ve Hesabına Ankara'da Yeni Gün Matbaasınca Tertib ve Tab Edilmiştir), s.128.

düzenlemeler yapmak amacıyla Pozantı'ya gelmiştir. Düzenlenen Pozantı Kongresi'nde Adana Vilayet merkezinin Pozantı'ya taşınması kararlaştırılmıştır. Bu kongrede, Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeyi tanıyan bir kişinin vali olması gerektiği önerisiyle İsmail Safa Bey vali vekilliği görevini üstlenmiştir (BCA, 030.18.01.01.1.8.9). 8 Eylül 1920'de Nuri Conker, asaleten vali atanana kadar görevini sürdürmüştür.¹⁵ Bu arada Mersin ve Tarsus kazaları ile Karaisalı kazası doğrudan doğruya Adana vilayetine bağlanmıştır. Mersin kazasının merkezi Ercil, Tarsus kazasının merkezi Sıraköy'dür (Ener, 1996:172).

İsmail Safa Bey, 1923 yılında Adana milletvekili seçilerek İkinci TBMM'ye girmiş ve 26 Haziran 1927'ye kadar görevini sürdürmüştür. İkinci TBMM'de Ali Fethi (Okyar) Bey başkanlığındaki V.İcra Vekilleri (14.08.1923-27.10.1923) Heyetinde ve daha sonra da Cumhuriyetin ilanı sonrası İsmet İnönü başkanlığında kurulan (1.11.1923-6.03.1924) I.Hükümette olmak üzere Kasım 1922- Mart 1924 tarihleri arasında Maarif Vekilliği¹⁶ görevinde bulunmuştur. İkinci TBMM döneminden sonra 1927'de milletvekilliği sona erince Adana'ya gelerek tarım ile meşgul olmuştur. Ayrıca CHP İl Örgütünde çalışmış ve Adana Halkevi Başkanlığı yapmıştır. VI. Dönemde yeniden Seyhan (Adana)'dan Milletvekili seçilmiş, bu dönem içinde 28 Haziran 1940'ta ölmüş ve Adana Asri Mezarlığında toprağa verilmiştir. Millî Mücadelede Pozantı cephesinde ateş hattında hizmet görmesi itibarıyla, TBMM'nin 21 Nisan 1925 tarih ve 141 sayılı kararına göre İstiklâl Madalyası şeridinin Kırmızı-Yeşil Şeritli olarak değiştirilmesi uygun görülmüştür (Çoker, 1994:783).

İsmail Safa Bey'in Meclis'te Faaliyetleri

İsmail Safa Bey, Birinci TBMM'de İcra Vekilleri Heyetinde görev almıştır. Niğde Milletvekili Ata Bey'in istifası üzerine 20 Eylül 1922'de geçici olarak Dâhiliye Vekâleti Vekilliği görevine seçilmiştir (TBMM Z.C., C.23, İ.105, s.130). İsmail Safa Bey'in vekilliğe seçilmesi, Meclis'teki iki grup arasındaki rekabetin safhalarından biri olmuştur. Ata Bey'in istifası üzerine İkinci Grup adayı Vasıf Bey karşısında aday gösterilen Zekai Bey'in seçilmeme ihtimali belirince Birinci Grup üyelerinin bir kısmı, seçime katılmayarak görüşme yeter sayısının altında kalmasını sağlamışlardır. 20 Eylül'de yapılan ikinci turda, Birinci Grup daha güçlü bir aday olan İsmail Safa Bey'i aday göstermiştir.

¹⁵ Bkz. Erdeha, *a.g.e.*, s.322; Çoker, *a.g.e.*, s.783; İslam, *a.g.m.*, s.266; Arıkoğlu, *a.g.e.*, s.146-147,160.

¹⁶ İsmail Safa (Özler) Bey'in eğitim politikası ve çalışmaları için bkz. Muhammed Sarı, "Yeni Türk Devleti'nin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları, 1920-1923), *Atatürk Yolu*, S.54, Bahar 2013, s.169-194.

İsmail Safa Bey 94, İkinci Grup adayı Sivas mebusu Kara Vasıf Bey 92 oy almıştır.¹⁷

İsmail Safa Bey, 11 Nisan 1923'te Adliye Vekili Rıfat Bey'in izinli sayılması üzerine Adliye Vekâletine, Heyeti Vekile tarafından tayin edilmiştir (Genya, 1945:97). Maarif Vekâletinde bulunan Vehbi Bey'in istifası üzerine 6 Kasım 1922 tarihinde, 194 milletvekilinin katıldığı seçimde 102 oyla Maarif Vekilliğine seçilmiştir TBMM Z.C., C.24, İ.133, s.405). İkinci TBMM döneminde Adana milletvekili olan İsmail Safa Bey, Fethi Okyar ve Birinci İnönü kabinelerinde de Maarif Vekili olarak görev yapmıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013:56-82). Birinci Meclis'te Dâhiliye, Hariciye, Maarif, Muvazene-i Maliye ve Nizamname-i Dâhili Encümenlerinde yer almıştır. Ayrıca, Heyeti Vekilenin Vazife ve Salahiyetlerine Dair Kanunun Tanzimine Memur Encümeni Mahsus, Maliye Vekâleti ve Memurin ve Mütেকaidinin Tensik ve Tasfiye ve Terfihleri İçin Encümeni Mahsus gibi geçici komisyonlarda çalışmıştır (Genya, 1945:129-220).

İsmail Safa Bey Birinci Meclis'te dört taktir vermiştir: İlki, TBMM'ye katıldıktan kısa bir süre sonra 13 Mayıs 1920 tarihlidir. Bu taktir, Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan çıkarılmasına ilişkindir. Önergede Damat Ferit Paşa'nın San Remo Konferansı'nda Torosların güneyinin Fransızlara bırakılması ve Anadolu'daki direnişi yok etme çabaları gerekçe gösterilmiştir. İsmail Safa Bey'in önergesi pek çok milletvekilinden destek görmüştür. Başkan, Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlıktan çıkarıldıktan sonra hakkındaki yasal düzenlemenin nasıl yapılacağını belirlemek üzere önergenin Adliye Encümenine havale edildiğini açıklamıştır (TBMM Z.C., C.1, İ.15, s.289-291). Adliye Encümeninden gelen sonuca göre 19 Mayıs tarihli oturumda İsmail Safa Bey'in taktirini kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.1, İ.18, s.342-344). Mustafa Kemal Paşa, İsmail Safa ve Bursa Mebusu Emin Beyler tarafından verilen taktirinin Meclis'te kabul edildiğini 20 Mayıs 1920 tarihinde bir tamimle ilan etmiştir.¹⁸

İtilaf Devletleri nezdinde Osmanlı barışı için görüşmelerin devam ettiği süreçte, TBMM de gelişmeleri yakından izlemektedir. San Remo Konferansı'nın yarattığı olumsuz etkiler nasıl bir barış antlaşması imzalanacağı konusunu gündeme getirmiştir. İsmail Safa Bey, 29 Mayıs 1920'de Misak-ı Milli'de kabul edilen esasları vurgulayarak Güney sınırlarının daha belirgin biçimde tespit edilmesini ve kabul edilebilecek barış antlaşmasına ilişkin üç madde önerisini içeren taktirini Meclis'te sunmuştur. O dönem henüz bir anlaşma Meclis'e tebliğ edilmediğinden taktir işleme konulmamıştır (TBMM Z.C., C.2, İ.21, s.34-35). Mersin Milletvekilleri İsmail Safa Bey, Muhtar Fikri Bey ve Adana Milletvekili Zekâi Bey'in birlikte verdiği 13 Ocak 1921 tarihli

¹⁷ Bkz. Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 421-422; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 23, s. 111.

¹⁸ Bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, s.347.

takrirden, İnönü Meydan Muharebesinde ve onu takip edecek savaşlarda fedakârlığı görülen ve görülecek olan askerler ve subayların bir derece terfi ettirilmesini teklif etmişlerdir. İnönü Savaşı'nın kazanılmasının yarattığı olumlu etkiler Meclis'e yansımış, aynı gün benzer pek çok takrir verilmiştir. Başkan tüm takrirlerin Heyeti Vekile'ye sunulacağını bildirmiştir (TBMM Z.C., C.7, İ.133, s.285-286). 1 Kasım 1922 tarihinde 63 arkadaşıyla birlikte verdiği Güney sınırlarına ilişkin takriri Hariciye Vekâletine havale edilmiştir (TBMM Z.C., C.24, İ.130, s.301).

İsmail Safa Bey'in, Meclisteki oturumlarda 22 ve kapalı oturumlarda 9 kez söz aldığı tespit edilmiştir.¹⁹ Söz aldığı konuların başında Meclis'te verdiği takrirler yer almıştır. 7 Haziran 1920 tarihinde Meclis'te "Seyyar jandarma müfrezeleri teşkili hakkında kanun layihası ve Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatası" üzerine söz almış, Hükümetin kanun Meclis'te kabul edilmeden uygulamaya geçmesini eleştiren bir konuşma yapmıştır (TBMM, Z.C., C.2, İ.25, s.104).

İsmail Safa Bey'in Meclis'te görüşlerini dile getirdiği konuların başında Güney illerinde devam eden mücadeleye yer almaktadır. 8 Şubat 1921 tarihli Müdafaa-i Milliye bütçesi görüşülürken "*Adana cephesile Hükümetin alâkası şimdiye kadar maalesef az olmuştur ve arz ederim ki, askerî bütçesinin oraya hiç alâkası yoktur veyahut pek azdır. Adana cephesi, Meclisin yüzünü ağartan ve bu dâvanın en kahraman kısmını teşkil eden cephe olduğu halde, maalesef o cephe ile Hükümetin alâkası şimdiye kadar pek az olmuştur*" sözleriyle yeterli desteğin sağlanmadığını dile getirmiştir (TBMM Z.C., C.8, İ.147, s.141).

TBMM ordularının Batı Cephesindeki askeri başarısı, İtilaf Devletlerinin Ankara Hükümetiyle resmi temasa geçmesini zorunlu kılmıştır. 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da gerçekleştirilecek konferansa yapılan davetin şekli, gidecek heyet ve konferans süreci Meclis'te tartışmalara yol açmıştır. 29 Ocak 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Londra'ya gönderilecek heyet vesilesiyle, İstanbul ve Tefik Paşa ile cereyan eden görüşmeler üzerine beyanatta bulunmuş ve Meclis'te konuyla ilgili söz almıştır. Tefik Paşa'ya gönderilen telgraflardan birinde "*Zatı Şahane Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını kısa bir hattı hümayun ile ilân buyuracaklardır*" ifadesi yer almaktadır. Konu hakkında söz alanlardan biri olan İsmail Safa Bey, Milli Hükümetin İstanbul Hükümetine yaptığı teklif üzerine, Padişah kabul etmediği takdirde Meclis'in ne tavır alacağını sorar. Eskiden ne ise o seslerine karşılık, İsmail Safa Bey konunun daha açıkça izah edilmesini şu sözlerle ifade eder: "*Şimdiye kadar vaziyetimiz, arkadaşlar biliyorsunuz, gayet kapalı idi ve hiç kimse bu noktaya temas etmeğe cesaret edemiyordu. Hepimiz diyorduk ki; Padişahımız ecnebilerin elinde esirdir. Binaenaleyh, yapılan şeylerin hiç*

¹⁹ Aslen Adanalı olan İsmail Safa Bey tutanaklarda bazen Adana milletvekili olarak anılmaktadır.

birisinden razı değildir. Onun için daima Padişahımızın bizimle beraber olduğunu ve fakat ecnebiler elinde esir bulunduğu için iradei şahanelerini izhara muktedir bulunmadığını söylüyorduk. Nasıl düşünürsek düşünelim, bu mesele Heyeti Umumiye'mizce ve hepimizce böyle görülmek isteniyordu. Fakat bugün Zatı Şahane, vaziyetini açık ve sarîh olarak, yani bizim meşruiyetimizi, milletin mukadderatına hâkim olduğumuzu tasdik edecek kadar vaziyetini açık söylemediği takdirde ne vaziyet alacağız? Ona karşı ne düşünüyoruz? Bu nokta hakkında izahat verilmesini istiyorum.” Konuşmalar arasında yeniden söz alan Mustafa Kemal Paşa uzun bir açıklama yapmış ve sonunda “*hulâsa bu mesele, milletin arzu ettiği dakikada halledebileceği bir meseledir. Hallinde müşkülât olmayabilir. Fakat bugünden mevzu bahis edilmesine bendenizce lüzum yoktur*” yanıtını vermiştir (TBMM Z.C., C.7, İ.139, s.413-415).

İsmail Safa Bey, Londra Konferansına katılacak heyetle ilgili gizli celsede Heyeti Vekile tezkiresi üzerine söz almış ve şunları söylemiştir: “*...Meclis kendisine davet vuku bulmadan Avrupa'ya bir heyet göndermeyi, hattâ münakaşa etmesini bendeniz doğru bulmuyorum. Hattâ Meclisi Âliniz Avrupa'nın daveti karşısında bile bulunsaydı, yine gitmek için uzun uzadıya düşünecek idi. Adana'nız, Ayıntab'ınız, İzmir'iniz işgal altında bulunurken zannederim ki Avrupa'nın davetine icabet doğru değildir. Evet, doğrudan doğruya Avrupa'ya o vakit -bir sözümüz vardı. Memleketimizi tarumar ettiniz, sonra bizi davet ettiniz. Hâlbuki bugün biz böyle bir davet karşısında bile bulunmuyoruz. Onun için Avrupa'ya heyet gönderilmesi gayet tehlikelidir... Şimdi biz şunu bilelim ki; bu davayı mutlak bemuhtak silâhımızla temin edeceğiz. Bizim metalibi milliyemizin tamamıyla tanınması için Yunanın İzmir'den atılması lâzımdır. Fransızın Adana'dan atılması lâzımdır. Bunu yaptığımız gün açık bir alınla Avrupanın karşısına çıkarız. Onun için Avrupaya bir heyet gönderelim mi, göndermeyelim mi diye bunun münakaşasını yapmaktansa gerek Erkânı Harbiyemiz, gerek heyeti âliyeniz ordumuzu azamî mesai ile muazzam bir ordu haline getirelim ve bu yolda bütün mesaiyi sarfedelim. İki ay sonra, üç ay sonra Avrupa ayağınıza gelsin ve zelilâne bir surette başını eğsin. Avrupa zelilâne köpekler gibi ayağımızın altında kalacaktır”²⁰, diyerek konuşmasında askeri mücadeleye devam edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.*

İsmail Safa Bey, Birinci Meclis'te yer alan gruplar içinde Birinci Grup'ta yer almıştır.²¹ 25 Temmuz 1922 tarihli İdare Heyeti toplantısında Birinci Grup kâtipliğine seçilmiştir (Genya, 1945:244). Ancak İsmail Safa Bey'in Birinci Grup tavrı dışında oylamalarda bulunduğu da görülmüştür. 31 Ekim 1921 tarihli gizli oturumda Kırşehir Mebusu Müfit Efendi'nin Başkumandanlık Kanunu'nun

²⁰ Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.8, (4 Şubat 1337/ 1921), s. 377-378.

²¹ Bkz. Genya, a.g.e., s. 246; Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet – İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 125.

aynı koşullarda üç ay daha uzatılmasına ilişkin kanun teklifi, 154 oyla kabul edilmişti. Oylamada 12 red oyu verenler arasında İsmail Safa Bey de yer almaktadır.²²

Fahrettin (Altay) Bey: Fahrettin Altay, babası Piyade Albay İsmail Bey'in resmi nüfus kaydının İzmir olması, dedesi Hacı Ahmet Efendi'nin ve büyük dedesi Urlalıoğlu Ömer Ağa olmaları nedeniyle ecdadının İzmir'in Urla ilçesinden geldiğini söylemektedir. 1880 yılında asker olan babası Miralay İsmail Bey'in görevi nedeniyle buldukları, Arnavutluk'un İşkodra kentinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini babasının görevli bulunduğu Erzincan Askerî Rüştiyesi ve Erzurum İdadisinde tamamladıktan sonra 15 Mart 1897'de Harp Okuluna girmiş, 17 Ocak 1900'de 421 öğrenci arasından birincilikle piyade sınıfından mezun olmuş ve kurmay seçilmiştir. Harp Akademisinden de 24 Aralık 1902'de mezun olmuştur. 1902 yılında başladığı askerlik yaşamı 1945'te yaş haddinden emekli oluncaya kadar sürmüştür.²³

Balkan Savaşında başarılı hizmeti ve Kırklareli'nin geri alınmasında gösterdiği gayret nedeniyle kıdem zammı ve takdirname ile ödüllendirilmiştir. 1912'de İstanbul'da eski Van Valisi Podgoriçalı Bibezik ailesinden Tahir Paşa'nın kızı Münime Hanım ile evlendi (Altay, 1970:8). Birinci Dünya Savaşında 20 Ekim 1914'te 3. Kolordu Kurmay Başkanı olarak Çanakkale muharebelerine katılan Fahrettin Altay, 29 Aralık 1914'te Yarıbaylığa yükseltildi ve 1915'te Harbiye Nezareti Müsteşar Yardımcılığına getirildi. Arıburnu Muharebelerinde gösterdiği başarıdan dolayı madalyalar ve kıdem zammıyla ödüllendirildi. 13 Aralık 1915'te Albay oldu. Birinci Dünya Savaşında ayrıca Galiçya ve Filistin Cephelerinde muharebelerde bulundu. Almanya'ya gönderilerek 45 gün cephelerde incelemeler yaptı. 1 Mart 1918'de 15. Kolordu Komutan Vekili olarak görevlendirildi. Savaşın son evresinde 7 Mayıs 1918'de Adana'da bulunan 12. Kolordu'nun Komutanı tayin edilmiştir (Çoker, 1994:775-776; Okuklu, 2009:19).

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Yıldırım Orduları dağıtılmış, 12. ve 20. Kolordular yeni oluşturulan 2. Ordu Müfettişliğine bağlanmıştır. Mütarekeden kısa bir süre sonra işgaller başlamış, İngilizler Adana'nın boşaltılmasını istemişlerdi. Bu gelişme üzerine Fahrettin Altay 12. Kolordu Komutanı olarak Konya'ya yerleşmiştir. Mütareke Döneminde Konya İstasyonu 7 Ocak 1919'da İtalyanlar, 23 Ocak 1919'da İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İşgalcilerle çeşitli sorunlar yaşanmakla birlikte bu durum bir

²² Bkz. Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 273; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 2, (31 Teşrinievvel 1337), s. 431.

²³ Bkz. Fahrettin Altay, *Görüp Geçirdiklerim, 10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, İnsel yayınları, İstanbul 1970, s. 7-8; Çoker, s. 775; Mustafa Okuklu, *Fahrettin Altay*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s. 2.

çatışma ortamı yaratmamıştır. Ancak Vali Cemal Bey'in Damat Ferit Paşa Hükümetiyle işbirliği içinde olması, Bozkır Ayaklanmaları Konya'da Ulusal mücadele için örgütlenmeyi geciktirmiş ve Sivas Kongresine delege gönderilememesine neden olmuştur. 7 Ekim 1919'da Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Fahrettin Altay, Mustafa Kemal'e 25 Ekim'de çektiği telgrafla bağlılığını bildirmiştir: “*Kolordu, her türlü buyruklarının ivedilikle yerine getirilmesini kendisine şerefli bir ödev bildiğine güven duyulmasını arz ve rica ederim*”. Mustafa Kemal de yanıtında kıvanç duyduklarını bildirmiştir. Konya'da görev yaptığı sürece Ulusal hareketi destekleyen Fahrettin Altay, bölgede yaşanan isyan ve Ulusal mücadele karşıtı eylem, örgüt ve girişimlerden dolayı Temsil Kurulu tarafından sık sık uyarılmış ve dikkatli olunması telkininde bulunulmuştur (Okuklu, 2009:20-30). Öte yandan Fahrettin Altay'ın İstanbul ve Anadolu arasında karar vermekte bazı çekinceleri olduğu da anlaşılmaktadır. 16 Kasım 1919'da Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ile Kolordu Komutanları arasında yapılan toplantıya, Konya'ya yeni gelmesini, Kolordunun yeniden düzenlenmesiyle ilgili işlerle uğraşmasını ve ağır grip olmasını gerekçe göstererek katılmamıştır. Yerine Kurmay Başkanı Şemsettin Bey'i göndermiştir (Altay, 1970:192-196). İstanbul'un resmen işgal edilmesinin ardından ortaya çıkan koşullarda Kazım (Karabekir) Paşa, Heyet-i Temsiliye'ye, 12. Kolordu Komutanı Fahrettin ve 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşaların Milli Harekete muhalif durumları nedeniyle uyarıda bulunmuştur. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Konya'nın durumunu düzenlemek üzere Refet Bey'in görevlendirildiğini ve Fahrettin Bey'in bağlılığını bildirerek kolordusunun başında bulunduğu bilgisini aktarmıştır.²⁴

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, 10 Nisan 1920 tarihinde Fahrettin Bey'e gönderdiği telgrafta; Meclis'te kumandanların da bulunmasını yararlı ve gerekli bulduğunu ve kendisinin Konya'dan seçilmelerinin uygun olacağını ve görev yerinden ayrılmasına lüzum kalmayacağını bildirmiştir. Fahrettin Bey yanıtında, halktan birinin gitmesini tercih edeceğini ama takdiri kendilerine bıraktığını iletir. Ardından Fahrettin Bey'in Mersin'den aday olması uygun görülmüş ve Mersin'de yapılan seçimde adaylığı kabul edilmiştir (Altay, 1970:237). Fahrettin Bey, TBMM'nin I. Döneminde Mersin milletvekili olarak 15 Mayıs 1920'de Meclise katılmıştır.²⁵ Ancak Meclis kararıyla süresiz izinli sayılarak Konya'daki görevine dönmüş; 25 Haziran 1920'de Padişah Vahdettin tarafından hakkında “Kuvâ-yı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesatın” hazırlayıcısı ve teşvikçilerinden olduğu iddiasıyla ölüm cezası onaylanmıştır (Altay, 1970:246-247).

²⁴ Bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Genişletilmiş Yeni Baskı, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 531- 537. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, s. 290.

²⁵ Bkz. *Meclis Albümü*, (Türkiye Büyük Millet Meclisi Bir Tarihçe ile Meclis Azay-ı Kiramının Tasvirlerini Muhtevî Albüm, Himaye-i Etfal Cemiyeti Nam ve Hesabına Ankara'da Yeni Gün Matbaasınca Tertib ve Tab Edilmiştir), s.129.

Batı Cephesinde Yunanlıların ileri hareketi üzerine 11 Temmuz 1920'de Kolordusunu Afyon Cephesine kaydırıldı ve Dumlupınar'da cephe kurdu. Çerkez Ethem kuvvetlerinin Ordu düzeni içinde yer almalarına karşı çıkmasında harekete geçerek zararlı faaliyetlerini önledi. II. İnönü Muharebelerinde gösterdiği başarı dolayısıyla 12 Nisan 1921'de Mustafa Kemal Paşa tarafından telgrafla kutlandı. Kolordu Komutanı yetkisiyle atandığı Beşinci Süvari Grup Komutanı olarak Sakarya Muharebelerine katıldı. Zaferin gerçekleşmesindeki hizmeti takdir edilerek, 13 Eylül 1921'de Mirlivalığa yükseltildi. 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruzda Süvari Kolordusunun Kumandanı olarak görevlendirildi. 9 Eylül 1922'de emrindeki kıtalarla İzmir'e girdi. 12 Eylülde Ferik (Korgeneral)'liğe yükseltildi (Çoker, 1994:777;Altay, 1970:295-352). Milli Mücadeledeki fedakârca hizmetlerinden dolayı 21 Kasım 1923'te Meclis kararıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmiştir (Çoker, 1994:778). İkinci Dönem TBMM'ye İzmir'den Milletvekili seçildi. Hükümetin, asker milletvekillerinin yasama veya askerî görevlerinden birini tercih etmeleri gerektiği kararı karşısında askerî görevini tercih ederek, 30 Ekim 1924'te milletvekilliğinden çekildi. 31 Ekim'de 2. Ordu Komutanlığına atandı. 30 Ağustos 1926'da Birinci Ferik (Orgeneral) oldu. 22 Kasım 1933'te I. Ordu Komutanlığına getirildi. 17 Aralık 1943'te Yüksek Askerî Şura Üyesi oldu (BCA, 030.11.1.164.28.7.) 1944'te İran-Afganistan Hudut anlaşmazlığında Türkiye ve ilgili Hükümetler tarafından hakem olarak görevlendirildi. 3 Ağustos 1945'te yaş sınırından emekliye ayrıldı (Çoker, 1994:778). 1946'da CHP'den aday olarak Burdur'dan milletvekili seçildi (Altay, 1970:8). 26 Ekim 1974'te İstanbul'da vefat etti (Çoker, 1994:778).

Fahrettin (Altay) Bey'in Meclis'teki Faaliyetleri

Birinci Meclis'te asker milletvekilleri arasında yer alan Fahrettin Altay, cephede görev aldığı için TBMM çalışmalarına fazla katılamamıştır. Bu nedenle, Meclis'te herhangi konuşması ve önergesi tespit edilememiştir.²⁶ Fahrettin Bey, birinci toplantı yılında birinci şubede, ikinci toplantı yılında üçüncü şubede, üçüncü toplantı yılında ikinci şubede, dördüncü toplantı yılında yine birinci şubede görev almıştır (Genya, 1945:102-111). 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan seçildikten sonra Fevzi Paşa'nın, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi seçilmesiyle boşalan Müdafaa-i Milliye Vekâletine Dâhiliye Vekili Refet (Bele) Paşa ile Fahrettin Bey aday

²⁶ TBMM'nin internet ortamına taşınan, TBMM 1.Dönem (23.04.1920-16.04.1923) Zabıt Ceridelerinde Fahrettin Altay adına da yer verilmemiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa yonlendir?v_ meclis=1 &v_donem=1&v_yasama_yili =0&v_ cilt= &v_birlesim =&v_ sayfa= &v_anabaslik =&v_altbaslik =&v_mv = Fahrettin+Altay&v_sb=&v_ozet = &v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= (Erişim Tarihi:16.10.2017)

gösterilmiştir. Refet Paşa 167 oyla seçilmiş, Fahrettin Bey 4 oy almıştır.²⁷ 10 Ocak 1922'de Refet Paşa'nın sağlık durumunu gerekçe göstererek Müdafaa-i Milliye Vekilliğinden istifası üzerine Mustafa Kemal Paşa, Karesi Mebusu Kazım (Özalp) ve Mersin Mebusu Fahrettin Bey'i aday gösterdiğini bildirmiştir. 14 Ocak 1922 tarihli oturumda Kazım Paşa 147 oyla Müdafaa-i Milliye Vekili olmuştur.²⁸ Fahrettin Altay, Meclis'teki gruplara katılmamış, bağımsız kalmıştır. 20 Ağustos 1922 tarihinde, İlk Meclis Anketi'ne “*Şahsi teşebbüs, müşterek mesaiye mütevakkıftır*” yanıtını vermiştir.²⁹

Salahattin (Köseoğlu) Bey: 1880'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Alanyalı Köseoğlu ailesinden Ahmet Vehbi Bey'dir. Kuleli Askerî İdadisini tamamladıktan sonra 13 Mart 1896'da Harp Okuluna girmiştir. 1898'de Harp Okulunu Piyade Teğmen rütbesiyle tamamladıktan sonra Harp Akademisine gitmiştir. Harp Akademisinde öğrenimde iken 1 Ocak 1899'da Üsteğmen oldu. 9 Ocak 1902'de Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle okulu bitirerek Beşinci Ordu emrine verildi. Balkan Savaşlarında önce 29 Ağustos 1912'de Doğu Ordusu Kurmayına atandı. Sonradan nakledildiği Üçüncü Kolordu Kurmayında görevli iken katıldığı Çatalca Muharebesinde kolundan yaralandı.³⁰ Savaşta gösterdiği yararlılıktan dolayı iki yıl kıdem zammı aldı. 11 Ocak 1914'te Erkan-ı Harbiye Mektebi öğretmenliğine getirildi. 2 Mart 1914'te Müdür Yardımcısı oldu. Birinci Dünya Savaşında 3 Ağustos 1914'te Birinci Ordu Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığına tayin edildi. 29 Kasım 1914'te Yarbaylığa yükseltildi. Savaş boyunca 2. Kolordu Kurmay Başkanı, Güney Grubu Kurmay Başkanı, Onuncu Fırka, Beşinci Kafkas Fırkası Komutanı, 13 Aralık 1915'te Albaylığa yükseltilerek 2. Kafkas Kolordu Komutan Vekili ve Komutanı, Dördüncü Kolordu Komutanı olarak görev yaptı. Kafkas Muharebelerinde gösterdiği yararlılıktan dolayı Altın Muharebe İyikat Madalyası ve Alman Savaş Madalyasıyla ödüllendirildi.³¹

Mondros Mütarekesinden sonra 1 Kasım 1918'de Menzil Genel Müfettişliğine, 12 Ocak 1919'da Harbiye Dairesi Başkanlığına, 13 Temmuz 1919'da Sivas'taki 3. Kolordu Komutanlığına atandı. Bu sıfatla Sivas

²⁷ Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 12, s. 20-21; Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, s. 317.

²⁸ Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.16, s.42; Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, s. 323-24

²⁹ Bkz. *İlk Meclis Anketi*, s. 308.

³⁰ Bundan sonraki yıllarda Çolak Salâhattin olarak anılmıştır. Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.18.

³¹ Bkz. Demirel, *Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, s. 17-19; Çoker, a.g.e., s. 779-780; Arif Özbeyli, *Mersin Mebusu Salâhaddin Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2015, s. 25-26.

Kongresinde bulunmuştur.³² TBMM'nin Birinci Dönem için yapılan seçimlerinde Mersin'den milletvekili oldu. Görevinden ayrılmaması nedeniyle ancak 8 Aralık 1920'de Meclise katılabildi. Bu arada "*Kuvayı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesadın hazırlayıcı ve teşvikçilerinden olduğu*" iddiasıyla hakkında İstanbul Birinci Örfi Divan-ı Harbince ölüm cezasına mahkûmiyetine dair verilen karar, 25 Haziran 1920'de Padişah Vahdettin tarafından onaylanmıştır.

Mecliste Millî Savunma, Dışişleri, Bütçe ve Sayıştay komisyonlarında çalıştı. Milletvekilliği bu dönemde sona erince İstanbul'a yerleşti. 20 Eylül 1923'te Kolordu Kumandanlığında görevlendirilmesi mümkün olamayacağı gerekçesiyle askerlikten emekliye ayrıldı ve ticaretle meşgul olmaya başladı. 7 Şubat 1925'te diğer İkinci Grup üyeleri ile birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldı. Ekonomik açıdan zor günler geçirdikten sonra İstanbul'un elektriğini sağlayan Belçika kökenli şirkete girdi ve yıllarca bu kurumdan geçimini sağladı. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde, eski muhaliflerle barışma sürecinde Salâhattin Köseoğlu'na da Milli Reasürans şirketinde idare heyeti üyeliği verildi. Böylece başarılı bir askeri hayat, ardından zor yıllarda milletvekilliği, elektrik idaresinde geçim mücadelesi ve 6 Ekim 1949'da da hayata veda etmiştir (Demirel, 2017:28-73).

Salâhattin (Köseoğlu) Bey'in Meclis'teki Faaliyetleri

Askeri görevi fiili olarak sona erince 1920 Aralık'tan itibaren Meclis'e katılan Salâhattin Bey, Birinci Meclis'in en aktif üyelerinden biri olmuştur. Aynı zamanda mecliste muhalif saflarda yer almış ve Temmuz 1922'de arkadaşlarıyla birlikte İkinci Grup'un kurucuları arasında yer almıştır (Demirel, 2017:29). Meclis'te ikinci toplantı yılında birinci şubede, üçüncü toplantı yılında üçüncü şubede, dördüncü toplantı yılında birinci şubede görev almıştır. Hariciye Encümeninde, Müdafaa-i Milliye Encümeni, Muvazene-i Maliye Encümeninde ve Meclis'te geçici olarak oluşturulan Bütçenin Tetkiki Zımında Muvazene-i Maliye Encümeninde, Heyeti Vekilenin Vazife ve Salahiyetlerine Dair Kanununun Tanzimine Memur Encümenine Mahsus, İstiklâl Mahkemeleri Kanununun Tetkik ve Tadili İçin Encümeni Mahsus, Maarif Vekâleti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin Hesabatını Tetkik İçin Hususi Encümen,³³ Memurin ve Mütেকaidinin Tensik ve Tasfiye ve

³² Üçüncü Kolordu Komutanlığı Salâhattin Bey'in askerlikteki son görevi olmuştur. 9 Aralık 1920'de Üçüncü Ordu Komutanlığı lağvedilmiştir, yerine merkezi Amasya olan Merkez Ordusu kurulmuştur. 17. Kolordu Komutanı Nurettin Paşa ordu komutanlığına getirilince Salâhattin Bey'in fiili olarak askeri görevi sona ermiştir. Demirel, *Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, s. 19; Çoker, *a.g.e.*, s. 780; Özbeyli, *a.g.t.*, s. 26.

³³ 8 Nisan 1921 tarihinde Encümene Salâhattin (Mersin), Ali Şükrü (Trabzon) ve Basri (Karesi) Beyler seçilmişlerdir. Bkz. BCA 030.10.00.00.83.545.1.1; BCA 030.10.00.00.83.545.1.2.

Terfihleri İçin Encümeni Mahsus, Murakabe Encümenlerine seçilerek görev almıştır.³⁴ Salâhattin Bey, Birinci Meclis'te on dört taktırir (önerge), dört teklif vermiştir.

31 Ocak 1921 tarihinde; Meclis azası arasında hafiye bulunduğu dair Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı beyanattan dolayı bu meselenin biran evvel tahkik edilmesine ve Meclis üyelerinin serbestçe söz söyleme haklarının ihlal edilmemesine dair bir önerge vermiştir. Oturum başkanı önergenin iki bölümden oluştuğunu hafiye konusunda tüm meclisin fikrinin aynı yönde olduğunu ifade etmiştir. Konunun ikinci kısmında Meclis'te herkesin söz söyleme serbestliğinin bulunduğunu, Salâhattin Bey'in bu konuda şüphesi varsa bildirmesini belirtmiştir. Önerge hakkında Mustafa Kemal Paşa ve Salâhattin Bey arasında³⁵ üslubu sert açıklamalar yapılmıştır.³⁶

³⁴ Bkz. Genya, *a.g.e.*, s. 105, 112, 139, 141, 142, 172, 173, 174, 178, 209, 212, 213, 215, 216, 218, 220.

³⁵ Mustafa Kemal Paşa ile Salâhattin Bey arasındaki tartışma önergenin öncesinde başlamıştır. Olayı özetlemek gerekirse; 27 Ocak 1921'de İstanbul'dan gelen telgraf üzerine İtilaf devletlerinin Osmanlı Hükümetinden Londra'daki görüşmeler için temsilci istemesi ve bu delegeler arasında Ankara temsilcisinin de bulunması talebi Mustafa Kemal tarafından yanıtlanmıştır. Buna göre TBMM'nin milli iradeye dayanarak kurulduğu, Türkiye'nin kaderine el koyan tek meşru güç olduğu vurgulanmış, davetin doğrudan TBMM'ye yapılması gerektiği bildirilmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal, İstanbul'la yazışmaları heyet-i vekileye bıraktığını belirtmiş bunun üzerine Hüseyin Avni (Ulaş), Salâhattin Bey ve diğer muhalif milletvekilleri, meclisin bu konuda tek yetkili makam olduğunu belirterek, heyet-i vekilenin meclise haber vermeden İstanbul'la haberleşmesini eleştirmişlerdir. Ardından da aralarında Salâhattin Bey'in de bulunduğu önergeyi vermişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.29-35.

³⁶ Mustafa Kemal Paşa, Salâhattin Bey'i meclise yeni gelmiş olmasından dolayı bazı noktaları iyi değerlendiremediğini, örneğin daha önce bu meclisin gerekli olmadığını, mevcut Heyet-i Temsiliye'nin bu mesele için yeterli olacağı düşüncesinde olduğunu, dolayısıyla meclisin mahiyetini idrak edemediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal sözlerini şöyle sürdürmüştür: "*Salâhattin Beyefendiye yanlış mutalâata, yanlış muhakemata, yanlış netayice sevkedebilir. O da kendi zihniyeti itibariyledir. Malûmu âliniz Salâhattin Bey bu Meclisin içine gelirken, bu milletin sinesine girerken İngiliz sefarethaneden geçerek İngiliz torpidosuna binmiştir*"; Salâhattin Bey de söz alarak şunları söylemiştir: "*Evet ben İngiliz sefaretinin hazırladığı bir torpedo çekerle Samsun'a geldim. Beni gönderen Harbiye Nazaretinde isimlerini söylemek istemediğim zevatı âliyedir. Beni bu maksadı âliyenin temini husulü için, o zaman Hükümetle Anadolu arasında mevcut olan uçurumu islah için ve müsait ve mutedil bir vaziyette meselei milliyenin halli için göndermişlerdir...Bana mebus olmaklığım teklif edildiği zaman işim çok dedim. Rica ederim burada her söz söylemek isteyenler böyle lekelenirse bu Meclis içerisinde oturmalıyım. Burası eğer milletin evi işe pekâlâ, rica ederim serbest olalım. Bu nedir? Ayıptır. Allaha istiaze ederim, maksadım tariz değildir. Lâkin nedir bu haller?. Anlamıyorum. Herhangi bir mesele için bir arkadaş bir sual sorsa alınna bir damga vuruluyor ve üzerine bir çamur atmak için bir tertip görüyorum...*" Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, (31.1.1337), C. 8, İ.141, s. 30-31.

20 Haziran 1921 tarihinde Samsun- Havza yolunun tamiri için önerge vermiş ve hükümete havale edilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM Z.C., C.10, İ.40, s.419).

27 Ekim 1921 tarihli önergesi ise mâlûl (engelli) mahpusların muayene ettirilerek sonucuna göre muamele yapılmasına ilişkindir. Dâhiliye Vekâletine gönderilmesine karar verilmiştir (TBMM Z.C., C.13, İ.100, s.280).

Mersin Mebusu Salâhaddin Bey, 3 Aralık 1921’de Heyeti Vekilenin salâhiyet ve vazifesine dair olan kanun teklifinin Encümeni Mahsusa iadesine dair bir takrir vermiş ve kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.15, İ.121, s.4).

19 Aralık 1921 tarihinde ordudaki hayvan kayıplarının tetkik edilmesi amacıyla Sıhhiye Encümeninden veya Meclis’ten uzman iki kişinin seçilip görevlendirilmesine dair teklif vermiştir. Takrir kabul edilmiş, meclisten üç kişi olsun seslerinin gelmesi üzerine üç kişi olması oylanmış ve kabul edilerek seçim bir gün sonraki toplantıya bırakılmıştır (TBMM Z.C., C.15, İ.131, s.182-185).

31 Aralık 1921 tarihli önergesinde, Adana ve çevresinde işgalden dolayı meydana gelen zarar ve ziyanın tespit edilmesi için bir maliye komisyonunun oluşturulmasını Heyeti Vekileye teklif etmiş, önerge Heyeti Vekileye gönderilmiştir (TBMM Z.C., C.15, İ.137, s.268).

Otuz üç arkadaşıyla birlikte verdikleri 12 Ocak 1922 tarihli önergede ise Refet Paşa’nın rahatsızlığı nedeniyle Müdafaa-i Milliye Vekâletinden istifa etmesi üzerine şimdiye kadar savaş meydanlarında ve muhtelif vekâletlerde fedakârca çalışmasından dolayı Meclis tarafından takdirname ile taltif edilmesini teklif etmişlerdir. Önerge kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.16, İ.143, s.16-17).

Salahattin Bey’in 5 Mart 1922 tarihli takriri, ruznamei müzakeratın hüsnü tanzimine ve Meclis müzakerelerine ait zabıtların günü gününe tabı ve tevzi edilmesine dairdir. Meclis’te uzun süre üzerinde durulan ve tartışılan önergede Salâhaddin Bey yapılması gerekenleri beş madde ile ifade etmiştir. Hem meclis işleyişi hem de meclis çalışmalarının basılı hale getirilip dağıtılması konularını içermektedir. Başkan önergenin ruznamenin tanzimi hakkındaki kısmının Kanunu Esasi Encümeninde bu konuya dair olan layiha ile birleştirilmesini oylamaya açmış ve kabul edilmiştir. Önergenin üçüncü maddesinde “*Meclis müzakerat zabıtları günü gününe tabı ve tekmiil Hükümet ve belediye merkezine meccanen tevzi edildiği gibi nusehi kâfiyesi kâğıdı ve mürekkebi pahasına alenen her tarafta sattırılmalı ve bunlardan posta nakliye ücreti alınmamalıdır*” bölümü başkan tarafından ayrıca oylamaya açılmış ve madde kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.18, İ.5, s.128, 136). Salahattin Bey, ruznamei müzakeratın tanzimi meselesini meclisin ilk görevi olarak kabul ettiğini, teklifinin en basit olarak her hafta Perşembe günü evrakı varidenin bir listesinin yapılıp, matbaada basılması ve ertesi günü milletvekillerinin gözü önünde yer

almasının meclisin işleyişini de hızlandıracağını ifade etmiştir. Ayrıca meclisteki görüşme ve kararlardan milletin ve memleketin haberdar olması için gazetelere para vermek ya da birçok teşkilat yapmak gibi yolların denendiğini halbuki en doğru yöntemin meclis görüşme kayıtlarının doğrudan halka gitmesi gerektiğini ifade etmiştir. Salahattin Bey, dışarıya, vekaletlere, belediyelere başlangıçta görüşme kayıtlarının gittiğini ancak şimdi ise “adeta celsei hafiye” gibi kaldığını söylemiştir. Ruznamenin tanzimi hakkındaki mesele, Kanuni Esasi Encümeninde bu mevzua dair tanzim edilmekte olan lâyiha kanuniye ile kabul edilmiştir. Bunun üzerine Salahattin Bey zabıtların yayınlanması hakkında tekrar söz alarak matbaanın zenginleştiğini, zabıtları günü gününe yetiştirmenin mümkün olduğunu, meselenin kâğıt meselesi olduğunu söyleyerek gazetelere binlerce lira verileceğine bunlar yayınlanarak doğrudan doğruya milletin haberdar olması sağlanacağını bu uğurda da üç beş kuruşun esirgenemeyeceğini belirtmiştir. Salahattin Bey, bu kayıtların ilgili yerlere ücretsiz gönderilmesini böylece meclisteki görüşmelerin ve milletvekillerinin söyledikleri sözlerin tahrif edilmesinin de önüne geçilmesini sağlanacağını belirtmiştir. Bu konuşmaların üzerine meclis zaten resmi makamlara (valiye, mutasarrıfa, kaymakama, belediye) giden postadan ücret alınmadığını diğer yerler için iktiza ederse bütçe müzakeresinde bu ciheti bir madde ile tespit edilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM Z.C., C.18, İ.5, s.129-136).

8 Nisan 1922 tarihinde Meclis'te hapisanelerin ıslahına ilişkin pek çok önerge verilmiştir. Salâhattin Bey de TBMM idaresinde bulunan hapisanelerde mahkûm olan kişilerin yetenek ve uzmanlıklarına göre işlerde çalışmaya mecbur tutulmalarını içeren bir önerge vermiştir. Milletvekillerinin hapisanelerin ve mahpusların durumu, bu şartlarda neler yapılabileceği üzerine söz alan milletvekillerinin konuşmalarından sonra Salahattin Bey ile Bursa Mebusu operatör Emin Bey'in³⁷ önergeleri, Dâhiliye Vekâletine gönderilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM Z.C., C.19, İ.22, s.52, 56). 10 Nisan'da aynı konuda mahkûmların çalışma yükümlülüklerinin uygulamaya geçirilmesi için otuz bin liralık bir avansın vekâlet emrine verilmesini önermektedir. Önergenin, Heyeti Vekileye havalesi kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.19, İ.23, s.81).

Bir diğer tavrı ise 9 Eylül 1922'de haftada bir gün cumartesi günleri Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkındaki kanunun müzakere edilmesine dairdir. Mecliste Heyeti Vekilenin mesuliyetine aid olan kanunun müzakere günü, pazartesi günü olması ekseriyetle kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.22, İ.99, s.567-569). 8 Kasım 1922 tarihinde de Nafia Vekâletine bazı soruları olmuş ve Meclis'te önergenin Nafia Vekâletine havale edilmesine karar verilmiştir (TBMM Z.C., C.24, İ.134, s.429).

³⁷ Bursa Mebusu Emin Bey de hapisanelerin birer “dârüssanaa (derslane) ve ahlak mektebi haline dönüştürülmesi için bir tavrı vermiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, (8.4.1338), C.19, İ.22, s. 52.

27 Kasım 1922’de ise Mersin Mebusu Salâhaddin Beyle arkadaşlarının, Yenigün gazetesinde yayınlanan bir başmakaleye dair tavrı bulunmaktadır. Mecliste önce gazete ile ilgili tavrı daha sonra İzmir Milletvekili Yunus Nâdi’nin bu yazı hakkında Salahaddin Bey ve arkadaşlarıyla ilgili tavrı okunmuştur: “*Yenigün gazetesinin 26 Teşrinisani 1338 tarihli nüshasında (Yeni bir cidal devri) serlevhalı başmakalede Meclisi Âlide bir cidal devri açıldığına, Büyük Millet Meclisinin görmeye müvekkel olduğu işleri gördükçe hakikaten Büyük Millet Meclisi olduğuna ve fakat salâhiyet ve kudretlerinin menbaını unutarak tahakküm devresine geçmek isterlerse mevcudiyetleri esasen bir şekilden ibaret olarak şekle maksur olmaya mahkûm olduğuna, bu işte, hürriyet ve serbesti olmadığını milletin emrettiğine, Büyük Millet Meclisi âzasından bulunulsa bile serbestii fikrolmadığına, onların kanları içinde boğulacağına ve kafaları kesileceğine dair altı işaretli satırlar görüldü. Sahibi makale; bâzı efkârın müdafii olabileceğine nazaran efkârına hürmet lâzimei serbesti ve hürriyettir. Fakat Meclisi Millîde yeni bir safhai cidal açıldığına; Meclisi Millînin mevcudiyeti esasen şekilden ibaret olarak şekle maksur olmaya mahkûmiyetine, bu işte hürriyet ve serbesti olmadığını milletin emrettiğine dair ifadat, Meclisi Âlinin haysiyet ve şerefine ve kürsü milletın tahakküm ve istibdat ve tehdit altında olduğuna ve kimsenin kanaatlerim ve fikrini söylemesine müsaade edilemeyeceğine ve inkılâp uğruna yapılan kanlı safhaların tekerrür edeceğine dair taarruzattan ibaret olduğuna ve sulh müzakeratı esnasında yapılan bu neşriyat Meclisin vaz’ı meşru ve hakiki hakkında şüphe ve tereddüt uyandırabilmesi ihtimaline” nazaran ne vaz’an, ne siyasetten, ne nezaheten kabili tecviz görülebilecek mahiyette olmadığından Divanı Riyasetçe muktazayı kanun ve haysiyetin ifasını veya icra Riyasetine tevdiî kayfiyet edilmesini teklif ederiz. 27 Teşrinisani 1338”³⁸.*

Bu tavrı karşılık İzmir Milletvekili Yunus Nâdi Bey’in, Yenigün’de yayınlanan makale hakkında Mersin Mebusu Salâhaddin Bey ve arkadaşları tarafından verilmiş olan tavrın mevkiî muameleye konulmasına dair tavrı de şöyledir: “*Riyaseti Celileye Bâzı arkadaşların ‘Yenigün’ün dünkü nüshasında münderiç bir makaleden bahsile ve mezkûr makaleyi tahrifen telhis etmek suretiyle Makamı Riyasete bir tavrı vermiş olduklarını istihbar ettim. Riyaseti Celilenin meçhulü değildir ki, Matbuat Kanun dairesinde serbesttir. Eğer matbuatta hilafı kanun neşriyat vuku bulursa bunu alelusul devair ve mahakimi iadesi takibetmek lâzımgelir. Şu esasa binaen mevzuubahis tavrın Heyeti Umumiyyeye arzına mahal olmadığını, olsa olsa hukuku umumiyyeye ait bir*

³⁸ Bkz.TBMM Zabıt Ceridesi, (27.11.1338), C.25, İ.146, s.95, 96. Tavrıde imzası olanlar; “Mersin Salâhaddin, Erzurum Süleyman Necati, Trabzon Ali Şükrü, Karahisarı Sahib Mehmed Şükrü, Bitlis Yusuf Ziya, Karahisarı Şarki Mustafa, İçel Mehmed Sami, Bayezid Şevket, Isparta İbrahim, Trabzon Celal, Canik Şükrü, Sivas Vasıf, Karahisarı Sahib Ömer Lütfi, Kângırı Teyfik, Konya Ârif, Lazistan Osman, Muş Kasım, Genc Celal, Maraş Mehmed Hasib, Mersin Yusuf Ziya, Bitlis Derviş, İçel Haydar Lütfi, Erzurum İsmail, Sinob Hakkı Hami”.

ihbarname mahiyetiyle icra Vekilleri Heyetine tevdi ile iktifa zaruri bulunduğunu arz eylerim, efendim. 27, XI . 1338, İzmir Âzası Yunus Nadi” (TBMM Z.C., C.25, İ.146, s.96). Konu tavrında imzası olanların karşı çıkışları, meclisin haysiyeti ile ilgili bir mesele için müzakere açılması teklifleri sonucunda bu tavrın önce Divanı Riyasete havalesi gerektiği oylanmış ve kabul edilmiştir.

Salahâttin Bey, İlk Meclis Anketine 8 Kasım 1921 tarihinde yanıt vermiştir. Yanıtında; *“Sorunuzu her açıdan yanıtlamak biraz zor. Bir cümleyle özetlemek gerekirse diyebilirim ki, varoluşumuzun kurtulması, kişiden çok bütün toplum, çıkardan çok yasa, tutkudan çok özgeciliğin geçerli ve egemen olduğu, yani ödev ahlâkının ve toplumsal ahlâkın kurulduğu zaman kazanılmıştır. Ulusal bağımsızlık ve ulusal kurtuluş, ne bir ruhun sevgi ve coşkusu ne de seçkin bir tabakanın karar ve uzlaşmasının ürünüdür. O, ulusun vicdanının fikir ve emel sevgilisi, ortak malıdır. Ulusa doğru yürümek ve çalışmak, ulusu yetiştirmek ve ulus yetişinceye kadar suçsuzların kanını iç çatışma ve anlaşmazlıklardan ve her türlü heyecanlardan esirgemek, dışarıdan gelen tutkular ve istilâlara karşı uyanıklık ve öngörüyle koruyarak mutlu ve sakin bir emek ve uygarlaşma yolunda çalıştırmak, ulusta toplumsal düzenlemeleri kökleştirmek ve bunlara düzgün ve akılcı amaçlar verdirmek. İşte savaşımızın ışıktanma yolları! Görülüyor ki, ulusal bağımsızlık savaşımızın ruhunu kılıçla değil, bilimle ve yüreklerle fethedeceğiz. Kılıç dışı karşı yalnız bir ışın olacak ve bizim biri ulusal ve özel, öteki manevî ve evrensel olan iki emel dünyamızın anahtarı ancak şunlar kalacaktır: ılımlılık ve sevgi ve bilim arayışına özenme.”*³⁹

Ahmet Demirel çalışmasında, Salâhattin Köseoğlu'nun meclisteki bütün faaliyetleri boyunca meclisin üstünlüğüne inanmış, meclisin her konuda son sözü söyleyen en yetkili kurum ve ülkede yapılan tüm işlemlerden meclisin bilgilendirilmesi gerektiğini savunan bir düşünceye sahip olduğunu belirtmiştir (Demirel, 2017:41).

Muhtar Fikri (Gücüm) Bey:1876'da Muş'ta dünyaya gelen Muhtar Fikri Bey, Cizrelizade Mustafa Rıza Bey'in oğludur. Orta derecede öğrenim görmüş, toprak sahibi bir ailenin evladı olarak tarım ile meşgul olmuştur. Genç yaşından itibaren Padişah II. Abdülhamit'in keyfi yönetimine karşı çıktığı için 1899'da Payas Kalesine sürgün edildi. Bir süre sonra sürgün yeri Adana olarak değiştirildi. Adana'da bulunduğu süre içinde Sanayi Mektebinde Öğretmenlik ve Müdür Muavinliği yaptı. Meşrutiyetin ilanında sürgün kararı kaldırıldıktan sonra Adana'da tarım ile uğraştı (Çoker, 1994:786). 1913 Meclisi Umumi seçiminde Mersin'den Meclisi Umumi azalığına seçilmiştir (Arıkoğlu, 1961:57). Fransızların Adana'yı işgalinden sonra İsmail Safa Bey'le birlikte önce Silifke'ye ardından İstanbul'a geçmiştir. İstanbul Hükümeti de onlar

³⁹ İlk Meclis Anketi, s. 310.

hakkında idari kovuşturma başlatarak gözetim altında tutularak haklarında bilgi verilmesi istenmiştir (İslam, 2012:264; Arıkoğlu, 1961:67).

Adana'da kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Kuvayı Milliye Teşkilatına katılan Muhtar Fikri Bey, TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde Mersin milletvekili olarak, 9 Mayıs 1920'de Meclise katıldı (Çoker, 1994:786). Ancak Teşkilatın gösterdiği lüzum üzerine bir süre sonra bölgede görev yapmak üzere izinli sayıldı. Doktor Eşref (Adana) ve İsmail Safa Bey (Mersin) ile birlikte Karaisalı'dan 5 Temmuz 1920'de TBMM Başkanlığına çektikleri telgrafla, bölgedeki Kuvay-ı Milliye Teşkilâtının kuvvetlendirilmesine çalışmak üzere izinlerinin uzatılmasını istemeleri üzerine Genel Kurul bir buçuk ay daha izin verilmesini uygun görmüştür (TBMM Z.C., C.2, İ.28, s.175).

TBMM açıldıktan sonra Güney Cephesi için yeni düzenlemeler yapılmıştır. Fransız işgal kuvvetlerinin ve Ermeni komitecilerinin saldırıları bölge halkının göç etmesine neden olmuştur. 1920 yılı 10 Temmuz göçüne Adanalılar "Kaç kaç" adını vermişlerdir. Fransızlar, özellikle Adana şehrinin tahıl üretim alanı olan Yüreğir Ovası ve Karataş limanını kontrol altında tutarak milli kuvvetlerin ovaya geçmelerini engellemek için çaba harcamaktadırlar. Meclis'ten izin alarak cepheye gelen İsmail Safa ve Muhtar Fikri Beyler Karahan'a gelerek Sinan Tekelioğlu ile görüşmüşler ve Yüreğir köylerinin heyetleriyle toplantı yapmışlardır (Ener, 1996:151-152). Yüreğir Ovası için yapılan çalışmaları izleyen Fransızlar 9 Temmuz 1920 tarihinden itibaren saldırıya geçmişlerdir. Fransızların silah ve cephane üstünlüğüne karşı sürdürülen direniş güçlükle devam ettirilmiştir. Yüreğir Grup Komutanı İzzettin ve Muhtar Fikri Beyler müfrezeleri desteklemek için halka silah ve cephane dağıtmışlar, morallerini yükselmek için konuşmalar yapmışlar ama müfrezelerin dağılmasına engel olamamışlardır (Ener, 1996:153-154). 9 Temmuz 1920'de Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Adana ve havalisinde Adana Cephesi Komutanlığı'nın kurulduğunu bildirmiştir. Bu emre göre; Adana Cephesi, Mersin'den itibaren Fırat Nehri'ne kadar uzanan Fransız işgal alanlarını kapsamaktadır. Adana Cephesi Komutanlığı askeri hareketler ve idari işler konusunda Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır.⁴⁰ Muhtar Fikri Bey, Cephede silah temin edilmesi ve halkın desteğinin sağlanması konusunda oldukça çaba sarf etmiştir. Fransızların top ve makineli tüfek saldırıları karşısında erleri cesaretlendirmiş, köylerin ihtiyar heyetleri ve ileri gelenleriyle toplantılar yapmıştır (Ener, 1996:158-159).

Fransızlarla anlaşma gerçekleşikten ve bölge tahliye olunduktan sonra Meclise döndü. 20 Temmuz 1922'de İcra Vekilleri Heyetince bazı hususların soruşturulması için Trabzon'a gönderilecek Heyette, 3 Milletvekilinin de yer alması uygun görülünce bu Heyet'te görev aldı. Milletvekilliği I. Dönemde sona

⁴⁰ *Türk İstiklal Harbi*, Cilt, IV, Güney Cephesi, s. 187.

erince Adana'ya yerleşti. 23 Temmuz 1930'da öldü. Ailesi (Gücüm) soyadını almıştır. Millî Mücadelede, Pozantı Cephesinde ateş hattında hizmet görmesi itibariyle İstiklâl Madalyası şeridinin Kırmızı-Yeşil Şeritli olarak değiştirilmesi, TBMM'nin 21 Nisan 1925 tarih ve (141) sayılı kararı gereğince kabul edilmiştir (Çoker, 1994:787).

Muhtar Fikri (Gücüm) Bey'in Meclis'teki Faaliyetleri

Muhtar Fikri Bey, Birinci Meclis'te birinci toplantı yılında dördüncü şubede, ikinci toplantı yılında beşinci şubede, üçüncü toplantı yılında birinci şubede, dördüncü toplantı yılında yine birinci şubede görev almıştır. Ayrıca ikinci toplantı yılında Hariciye Encümeninde görev yapmıştır (Genya, 1945:104-140). Güney cephesinde aktif olarak görev almış, bu nedenle Meclis çalışmalarına katılımı daha az olmuştur.

Muhtar Fikri Bey'in bir önerge verdiği tespit edilmiştir. 14 Aralık 1920 tarihinde Muhtar Bey ve arkadaşlarının önergesi, Adana göçmenlerine yardım edilmesiyle ilgilidir. Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM Z.C., C.6, İ.114, s.356). Encümen Dâhiliye ve Sıhhiye Vekâletlerine havalesini önermiş Meclis'te kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.6, İ.118, s.457-458).

Muhtar Fikri Bey, 24 Temmuz 1922 tarihinde yanıtladığı İlk Meclis Anketine şu sözlerle yanıt vermiştir: *“Yaşamın bütün savaşmaları benliği tehlikeden koruma temeline dayanır. Tehlikeyi kavrayabilen herhangi bir birey nasıl kendini korumak zorundaydı çıkarları ortak olan topluluklar da varoluşlarını korumak için birlikte davranmak zorundadırlar. Bizim bugünkü bağımsızlık savaşımızda ulusun savaş sahnelerinde göstermiş olduğu kararlılık ve istem yeteneklerini yarınki ekonomi alanlarına aktarabilmek ve yöneltebilmek için Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği anayasa hükümlerinin ve ona ilişkin şûrâlar ve bucaklar yasalarının bir an önce tamamlanmasıyla yürürlüğe konulması savaşımızın verimli olmasını sağlamaya varacak en iyi bir çare olacağı kanısındayım.”*⁴¹

Muhtar Fikri Bey Meclis'teki Müdafaa-i Hukuk Gruplarından Birinci Grup içinde yer almıştır (Genya, 1945:246-248). Ancak Muhtar Bey'de İsmail Safa Bey gibi 31 Ekim 1921 tarihli gizli oturumda Kırşehir mebusu Müfit Efendi'nin Başkumandanlık Kanunu'nun aynı koşullarda üç ay daha uzatılmasına ilişkin kanun teklifi oylamasında 12 red oyu verenler arasında yer almaktadır.⁴²

Yusuf Ziya (Eraydın) Bey: 1892'de Mersin'in Çopurlu Köyünde dünyaya gelmiştir. Mahmut Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Mersin'de tamamladıktan sonra Adana Ziraat Mektebinden mezun olmuştur. İstanbul'a

⁴¹ Bkz. *İlk Meclis Anketi*, s. 309.

⁴² Bkz. Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 273; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 2, İ.102, s. 431.

gelerek öğrenimine başladığı Halkalı Yüksek Ziraat Okulundan, Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde yedeksubay adayı olarak askere alınması nedeniyle ayrılmıştır. Numune İstihdam Taburunda eğitiminden sonra Çanakkale Savaşlarına katılmış, Kanlıdere'deki muharebelerde yaralanması üzerine İstanbul'a gönderilerek tedavi edilmiştir. İyileştiğinde tekrar aynı cephede görevlendirilmiş, İngilizlerin Çanakkale'yi tahliyesinden sonra Doğu Cephesindeki muharebelere katılmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşında Ordu Ziraat Müfrezelerinde, Ziraat Fen Memuru olarak çalışmıştır (Çoker, 1994:788).

Mondros Mütarekesinden sonra İstanbul'a dönen Yusuf Ziya Bey, Manisa'da çekirgelere karşı mücadeleyle görevlendirilmiştir. Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali üzerine, Kuvayı Milliye'ye katılmıştır. Alaşehir, Uşak ve Konya Müdafaa-i Hukuk Teşkilatlarında görev almıştır. Ziraat Muallimi olarak görev yaptığı Karapınar'dan ayrılarak Güney Cephesindeki direnişe katılmıştır (Çoker, 1994:789). Birinci İnönü Savaşı'na gönüllü katılan milletvekilleri arasında Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Bey de bulunmaktadır (TBMM Z.C., C.7, İ.134, s.290).

Yusuf Ziya Bey, Birinci Meclis'te Mersin milletvekilleri içinde Mersinli olan tek milletvekilidir. Damar Arıkoğlu hatıralarında Yusuf Ziya Bey'in milletvekilliğine kendisinin sebep olduğunu ifade etmiştir. Yusuf Ziya Bey Konya'da görev yaptığı sırada, Damar Arıkoğlu'na kendini tanıtarak Mersin'de Kuvayı Milliye'ye katılmak istediğini ve kendisini Emin Aslan Bey'e tavsiye etmesini ister. Damar Bey'in de tavsiye mektubunu yazıp Yusuf Ziya Bey'e vermiştir. Mecliste Emin (İnankur) yerine Hüseyin Hüsnü Bey ve Yusuf Ziya Bey arasında karar verilme aşamasında Damar Bey Meclis'teki askerlerin Hüsnü Bey'i desteklediklerini buna karşılık Muhtar Fikri Bey'in mecliste Mersinli birinin bulunmasını daha adil bularak Yusuf Ziya'yı desteklediğini ifade eder. Muhtar Fikri Bey'in yaptığı konuşma, Yusuf Ziya Bey'in Mersin'i temsil etmesi konusunda karar verilmesinde etkili olmuştur (Arıkoğlu, 1961:253-254). Meclis'te söz alarak bu konuda görüş bildiren İçel milletvekili Şevki (Göklevent) Bey'de aynı yönde görüşlerini bildirmiştir (TBMM Z.C., C.5, İ.91, s.213). Birinci Dönemde milletvekilliği sona erince Yusuf Ziya Bey, çiftçilikle uğraşmıştır. 19 Mayıs 1952 tarihinde vefat etmiştir (Çoker, 1994:789).

Yusuf Ziya (Eraydın) Bey'in Meclis'teki Faaliyetleri:

Yusuf Ziya Bey, birinci toplantı yılında beşinci şubede, üçüncü toplantı yılında birinci şubede ve dördüncü toplantı yılında birinci şubede görev almıştır. Ayrıca birinci, ikinci ve dördüncü toplantı yıllarında İktisat Encümeninde, birinci toplantı yılında Layiha Encümeninde, birinci ve ikinci toplantı yılında Müdafaa-i Milliye Encümeninde görev almıştır (Genya, 1945:143-213). 27 Temmuz 1922 tarihinde İstiklâl Mahkemeleri Kanununda yapılacak

değişiklikleri saptamak üzere oluşturulan geçici komisyona seçilmiştir (TBMM Z.C., C.22, İ.81, s.9).

Yusuf Ziya Bey, Meclis'te iki önerge ve bir de gensoru önergesi vermiştir. 19 Mart 1921 tarihli gensoru önergesinde İktisat Vekâletince Avrupa'ya gönderilecek iki kişilik heyet hakkında izahat verilmesini teklif etmiş ve kabul edilmiştir. Ziya Bey önergesinde ülke ekonomisinin içinde bulunduğu koşullarda Avrupa'dan alışveriş yapılmasını uygun bulmadığını ve ne gibi ziraat araçlarının satın alınacağını sorarak açıklama istediğini ifade etmiştir. İktisat Vekili Mahmut Celal Bey ülkenin tarımsal üretiminin geliştirilmesi ve köylünün daha uygun fiyatlarla tarım aletlerine sahip olabilmesi için Avrupa'dan getirilerek, Ziraat Bankası aracılığıyla köylüye uygun fiyatla tarım aletleri temin edileceği yanıtını verir. Ancak Ziya Bey'in önergesi uzun bir tartışma ortamı yaratmış, pek çok milletvekili söz almıştır. İktisat Vekili Mahmut Celal Bey, konuşmaların ziraat aletleri meselesinden çıkıp ülke ekonomisinin içinde bulunduğu koşullara döndüğünü ifade etmiştir. Tartışmalar İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in yaptığı açıklamanın yeterli görülmesiyle sona ermiş güven oylamasına gerek olmadığı kararlaştırılmıştır (TBMM Z.C., C.9, İ.5, s.53-64).

Yusuf Ziya Bey'in iki önergesi de kanun tekliflerinin ivedilikle görüşmeye alınmasına ilişkindir. 24 Temmuz 1921 tarihinde Yusuf Ziya Bey ve arkadaşları, Adana'da önceden Başadministör tarafından meydana getirilen "*gayrikanuni işlemlerin hiç olmamış gibi kabul edilmesi*" hakkındaki kanun layihasının acilen görüşülmesine dair önergesidir. Kabul edilmiştir (TBMM Z.C., C.21, İ.79, s.485-487). 24 Şubat 1923 tarihinde İhtiyat Zabitanının terfi ve ikdarları hakkındaki kanun teklifinin ivedilikle görüşülmesine ilişkin tavriri kabul edilmiş ve Encümeni Mahsusa gönderilmiştir (TBMM Z.C., C.27, İ.198, s.454).

Yusuf Ziya Bey 4 Aralık 1920 tarihinde at, araba, otomobil ve saireden vergi ahzi hakkında kanun teklifinde bulunmuş, teklifi Kavanini Maliye Encümeni'ne gönderilmiştir. Encümen teklifin tartışmaya uygun olmadığını açıklamış, Yusuf Ziya Bey'de teklifini geri çekmiştir (TBMM Z.C., C.6, İ.108, C.7, İ.124, s.61).

Meclis'te verdiği karar ve teklifler için yaptığı konuşmalar dâhil toplam yirmi dört kez ikisi kapalı oturum olmak üzere söz almıştır. Yusuf Ziya Bey'in Meclis'te söz alarak çeşitli konularda görüşlerini bildirmiştir. 5 Ağustos 1920 tarihli Pozantı Kongresinde, İsmail Safa Bey'in Adana vilayeti vali vekâletine getirilmesiyle yapılan düzenleme, Meclis'te yeniden ele alınmıştır. 11 Kasım 1920 tarihli oturumda Heyeti Vekile'nin, Adana vilayetinin işgalden önceki kazaları ihtiva etmek üzere merkez ve Cebelibereket sancaklarıyla beraber geri verilmek üzere düzenlenmesini ve Mersin sancağının geçici olarak kazaya dönüştürülerek Tarsus ile beraber Adana merkezine bağlanması üzerinde görüşülmüştür. Buna göre; Adana vilâyetine Pozantı, Mersin kazasına Ercil ve

Tarsus kazasına Karaköy kariyerleri geçici olarak merkez haline getirilmiştir. Dâhiliye Encümeni, Adana ve civarında yaşanan işgaller nedeniyle böyle bir düzenlemenin gerekli olduğunu Meclis'e sunmuştur. Bu konuda söz alanlardan biri de Mersin milletvekili olan Yusuf Ziya Bey'dir. Ziya Bey, Fransız işgaline karşı zor koşullarda mücadele edilen bölgede birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulduğunu ve bunun için Adana teşkilatında, livaların ayrılmamasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Mersin ve Tarsus'un birbirinden ayrılmaması gerektiği ve kırk seneden beri liva olan Mersin'in liva olarak kalmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Konunun yeniden tetkik edileceği söylenerek tartışma sona erdirilmiştir (TBMM Z.C., C.5, İ.97, s.356-358).

Veysel Genya, 15 Mayıs 1921 tarihli Birinci Grup Esas Defterine kayıtlı isimler arasında Yusuf Ziya Bey'in adına da yer vermiştir (Genya, 1945:246). Grubun 14 Nisan 1923 tarihli yoklama defterine göre verdiği listede Yusuf Ziya Bey'in adı yer almaz (Genya, 1945:248). Ahmet Demirel'de Yusuf Ziya Bey'in başlangıçta Birinci Grup içinde yer aldığını ve istifa ederek İkinci Gruba geçtiğini belirtir (Demirel, 1994:127). Damar Arıkoğlu, Ziya Bey'in İkinci Grupta yer almasını kitabında şu sözlerle ifade etmektedir: "*Sinirli, ruhan menfi tabiatlı bir insandı. Mebusluk başını döndürdü; ikinci grubun kurucusu Albay Selâhattin Bey'le sıkı fıkı dostluk tesis etti. Mustafa Kemal aleyhtarlığını alenen yapıyorlardı. Ziya, ikinci grubun müfritlerinden sayılırdı.*" (Arıkoğlu, 1961:254).

Yusuf Ziya Bey, İlk Meclis Anketi'ne Fahrettin Bey gibi oldukça kısa bir yanıt vermiştir. 29 Haziran 1922'de, ankete, "*İstiklal mücadelemizin semeredâr olabilmesi teşkilat-ı hükümetimizin tanzim ve ıslahına mütevakkıftır*" yanıtını vermiştir.⁴³

Sonuç

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, olağanüstü koşullar altında "*selahiyet-i fevkaladeyi haiz*" bir meclis görünümüyle seçimle oluşturulmuştur. Mondros Mütarekesi sonrası başlayan işgaller, İstanbul Hükümetinin ve işgal güçlerinin tutumları nedeniyle meclis üyelerinin seçimleri de zorluklar içinde yapılabilmektedir. Fahrettin (Altay) Bey, Salahattin (Köseoğlu) Bey, İsmail Safa (Özler) Bey, Muhtar Fikri (Gücüm) Bey, Yusuf Ziya (Eraydın) Bey gerek eğitimleri gerekse meslekleri çerçevesinde Birinci TBMM'ye katkıda bulunmak üzere Mersin milletvekilleri olarak seçilmişler ve Ankara'ya gitmişlerdir.

I.Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Romanya ve Filistin cephelerinde görev yapan Fahrettin Altay, Kurtuluş Savaşı'nın askeri mücadele bölümündeki katkılarıyla tanınan bir komutandır. Kütahya-Eskişehir, Sakarya ve Büyük Taarruzda değerli yararlılıklar göstermiş, bu arada İzmir'e ilk giren Süvari

⁴³ İlk Meclis Anketi, s. 311.

Kolordu Komutanı olarak tarihe geçmiştir. Birinci Meclis'te asker milletvekilleri arasında yer alan Fahrettin Altay, cephede görev aldığı için TBMM çalışmalarına yeteri kadar katılamamıştır. Bundan dolayıdır ki Meclis'te herhangi bir konuşması ve takriri tespit edilememiştir. Fahrettin Altay, birinci toplantı yılında birinci şubede, ikinci toplantı yılında üçüncü şubede, üçüncü toplantı yılında ikinci şubede, dördüncü toplantı yılında yine birinci şubede görev almıştır. Fahrettin Altay'ın, I.TBMM'de Grubu bağımsız, mesleği asker olarak belirtilmiş, sonraki mecliste de milletvekilliği devam etmiştir.

Salâhattin (Köseoğlu) Bey, Birinci Mecliste 128 kez söz almış, 14 takrir (önerge) vermiştir. Bunlar; 31 Ocak 1921 tarihinde; Meclis üyeleri arasında hafife bulunduğu Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı açıklama sonrası bu konunun araştırılmasına dair takriri; Samsun- Havza yolunun tamiri için takriri; engelli mahkûmların muayene ettirilerek sonucuna göre muamele yapılmasına dair takriri; Heyeti Vekile'nin yetki ve görevine dair olan kanun teklifinin Encümeni Mahsusa iadesine dair takriri; Ordudaki hayvan kayıplarının araştırılması amacıyla Sıhhiye Encümeni'nden veya Meclis'ten uzman iki kişinin seçilip görevlendirilmesine dair takriri; Adana ve çevresinde işgalden dolayı meydana gelen zarar ve ziyanın tespit edilmesi için bir maliye komisyonunun oluşturulmasına dair takriri; Refet Paşa'nın rahatsızlığı nedeniyle Müdafaa-i Milliye Vekâletinden istifa etmesi üzerine şimdiye kadar savaş meydanlarında ve çeşitli vekâletlerde fedakârca çalışmasından dolayı Meclis tarafından takdirnâme ile taltif edilmesine dair takriri; ruznamei müzakeratın hüsnü tanzimine ve Meclis müzakerelerine ait zabıtların günü gününe tabı ve tevzi edilmesine dair takriri; TBMM idaresinde bulunan hapisanelerde mahkûm olan kişilerin yetenek ve uzmanlıklarına göre işlerde çalışmaya mecbur tutulmalarını içeren takriri; iki gün sonra da aynı konuda mahkûmların çalışma yükümlülüklerinin uygulamaya geçirilmesi için otuz bin liralık bir avansın vekâlet emrine verilmesine ilişkin takriri; haftada bir gün Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkındaki kanunun müzakere edilmesine dair takriri; 8 Kasım 1922 tarihinde de Nafia Vekâletine bazı soruları içeren takriri; 27 Kasım 1922'de ise Mersin Mebusu Salâhaddin Beyle arkadaşlarının, Yenigün gazetesinde yayınlanan bir başmakaleye dair takriri bulunmaktadır. Salâhattin (Köseoğlu) Bey, Birinci Mecliste İkinci Grup üyesi ve mesleği asker olarak belirtilmiş, sonraki meclise de milletvekili seçilememiştir.

İsmail Safa (Özler) Bey, Birinci TBMM'de 18 defa söz almış, çeşitli konularda 4 takrir (önerge) vermiştir. Bu takrirler; Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan çıkarılması ile ilgili takriri; 29 Mayıs 1920'de Misak-ı Milli'de kabul edilen esasları vurgulayarak Güney sınırlarının daha belirgin biçimde tespit edilmesini ve kabul edilebilecek barış antlaşmasına ilişkin Meclise sunduğu üç madde ile ilgili takriri; 13 Ocak 1921 İnönü Meydan Muharebesinde ve onu takip edecek savaşlarda fedakârlığı görülen ve görülecek

olan askerler ve subayların bir derece terfi ettirilmesini içeren takriri; 1 Kasım 1922 tarihinde 63 arkadaşıyla birlikte verdiği Güney sınırlarına ilişkin takrirleridir. İsmail Safa (Özler) Bey, memurluk, gazetecilik ve çiftçilikle uğraşmıştır. II.TBMM döneminde de milletvekili olarak seçilebilmiş ve Kasım 1922- Mart 1924 tarihleri arasında Maarif Vekilliği görevinde bulunmuştur.

Muhtar Fikri (Gücüm) Bey mecliste 1 defa söz almış, bir takrir (önerge) vermiştir. Bu takriri de Adana göçmenlerine yardım edilmesiyle ilgilidir. Muhtar Fikri (Gücüm) Bey, Birinci Grup üyesi ve mesleği eşraf olduğu belirtilmiş, sonraki meclise seçilememiştir.

Yusuf Ziya (Eraydın) Bey, mecliste 16 kez söz almış, biri istizah (gensoru) takriri olmak üzere toplam 3 takrir vermiştir. 19 Mart 1921 tarihli gensoru takriri, İktisat Vekâletince Avrupa'ya gönderilecek iki kişilik heyet hakkında açıklama yapılması ile ilgilidir. Yusuf Ziya Bey'in diğer iki takriri de kanun tekliflerinin ivedilikle görüşmeye alınmasına ilişkindir. 24 Temmuz 1921 tarihinde Yusuf Ziya Bey ve arkadaşları, Adana'da önceden Başadministör tarafından meydana getirilen “*gayrikanuni işlemlerin hiç olmamış gibi kabul edilmesi*” hakkındaki kanun layihasının acilen görüşülmesine dair takriri diğeri de 24 Şubat 1923 tarihinde İhtiyat Zabitanının terfi ve iktidarları hakkındaki kanun teklifinin ivedilikle görüşülmesine ilişkin takriridir. Yusuf Ziya (Eraydın) Bey, İkinci Grup üyesi ve mesleği sivil olarak belirtilmiş, sonraki meclise seçilememiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları ve Resmi Yayınlar:

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- BCA, 030.18.01.01.1.8.9.
- BCA 030.10.00.00.83.545.1.1.
- BCA 030.10.00.00.83.545.1.2.
- BCA 030.11.1.164.28.7.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, (18 Eylül 1336), C. 1, İ.67, s. 128-130.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, (31 Teşrinievvel 1337), C. 2, İ.102, s. 431.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, (4 Şubat 1337), C.1, İ.144, s. 377-378.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (10.4.1338), C.19, (23.İçtima), s.81.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (12.1.1338), C.16, (143.İçtima), s.16, 17.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (17 Ocak 1337), C.7, s.290.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (20.12.1337), C.15, (131.İçtima), s.182, 185.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (20.6.1337), C.10, (40.İçtima), s.419.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (27.10.1337), C.13, (100.İçtima), s.280.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (27.11.1338), C.25, (146.İçtima), s.95, 96.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (27.11.1338), C.25, (146.İçtima), s.96.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (3.12.1337), C.15, (121.İçtima), s.4.

- TBMM Zabıt Ceridesi, (31.1.1337), C. 8, (141.İçtima) s. 30-31.
TBMM Zabıt Ceridesi, (31.12.1337), C.15, (137.İçtima), s.268.
TBMM Zabıt Ceridesi, (8.11.1338), C.24, (134.İçtima), s.429.
TBMM Zabıt Ceridesi, (8.4.1338), C.19, (22.İçtima), s. 52.
TBMM Zabıt Ceridesi, (8.4.1338), C.19, (22.İçtima), s.52, 56.
TBMM Zabıt Ceridesi, (9.3.1338), C.18, (5.İçtima), s.128, 136.
TBMM Zabıt Ceridesi, (9.3.1338), C.18, (5.İçtima), s.129, 130, 133, 136.
TBMM Zabıt Ceridesi, (9.9.1338), C.22, (99.İçtima), s.567, 568, 569.
TBMM Zabıt Ceridesi, (13.05.1336), C. 1, (15.İçtima), s. 289-291.
TBMM Zabıt Ceridesi, (19.05.1336), C. 1, (18.İçtima), s. 342-344.
TBMM Zabıt Ceridesi,(15.5.1336), C.1, (16.İçtima), s. 313.
TBMM Zabıt Ceridesi, (29.5.1336), C. 2, (21.İçtima), s. 34-35.
TBMM Zabıt Ceridesi, (5.7.1336), C.2, (28.İçtima), s. 175.
TBMM Zabıt Ceridesi,(13.7.1336), C.2, (33.İçtima), s. 302-303.
TBMM Zabıt Ceridesi, (7.7.1336), C.2, (25.İçtima), s. 104.
TBMM Zabıt Ceridesi, (27.X.1336), C.5, (91.İçtima), s. 213.
TBMM Zabıt Ceridesi, (27.X.1336), C.5, (91.İçtima), s. 217-218.
TBMM Zabıt Ceridesi, (11.XI.1336), C. 5, (97.İçtima), s. 356-358.
TBMM Zabıt Ceridesi, (4.XII.1336), C. 6, (108.İçtima), s. 189.
TBMM Zabıt Ceridesi, (14.12.1336),C. 6, (114.İçtima), s. 356.
TBMM Zabıt Ceridesi, (21.12.1336), C. 6, (118.İçtima), s. 457-458.
TBMM Zabıt Ceridesi, (13.1.1337), C. 7, (133.İçtima), s. 285-286.
TBMM Zabıt Ceridesi, (28.12.1336), C. 7,(124.İçtima), s. 61.
TBMM Zabıt Ceridesi, (29.1.1337), C.7, (139.İçtima), s. 413-415.
TBMM Zabıt Ceridesi, (8.2.1337), C.8, (147.İçtima), s. 141.
TBMM Zabıt Ceridesi, (10.3.1337), C. 9, (5.İçtima), s. 53-64.
TBMM Zabıt Ceridesi, (5.8.1337), C. 12, (62.İçtima), s. 20-21
TBMM Zabıt Ceridesi, (12.1.1338), (143.İçtima), C.16, s.42.
TBMM Zabıt Ceridesi, (24.7.1338), C. 21,(79.İçtima), s. 485-487.
TBMM Zabıt Ceridesi, (27.7.1338), C. 22, (81.İçtima), s. 9.
TBMM Zabıt Ceridesi, (20.9.1338), C. 23, (105.İçtima), s. 111.
TBMM Zabıt Ceridesi, (20.9.1338), C.23, (105.İçtima), s. 130.
TBMM Zabıt Ceridesi, (1.11.1338), C. 24, (130.İçtima), s.301.
TBMM Zabıt Ceridesi, (6.11.1338), C.24, (133.İçtima), s. 405.
TBMM Zabıt Ceridesi, (24.2.1339), C. 27, (198.İçtima), s. 454.
TBMM Zabıt Ceridesi, (17.I.1337), C.7, (134.İçtima), s.290

Araştırma Eserleri:

- AKIN, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
ALTAY, Fahrettin, *Görüp Geçirdiklerim, 10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, İnsel yayınları, İstanbul 1970.
ARIKOĞLU, Damar, *Hâtıralarım*, (Basımevi ve yeri bilgisi yok) 1961.
ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt: I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1962.
Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
ÇELİK, Kemal, *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

- ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, III. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994.
- DEMİREL, Ahmet, *İlk Meclis'in Vekilleri (Milli Mücadele Döneminde Seçimler)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- DEMİREL, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet – İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- DEMİREL, Ahmet, *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- ENER, Kasım, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1836, Ankara, 1996
- ERDEHA, Kâmil, *Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- GENYA, Veysel, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25'nci Yıl Dönemini Anış*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1945.
- GÜNEŞ, İhsan, "Atatürk Döneminde Türkiye'de Seçimler (1919-1938)", *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004.
- GÜNEŞ, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Basım Yeri Belirtilmemiş), 1997.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 1958, S.23, Vesika No.593-594, s.95.
- İlk Meclis Anketi* (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 100, Ankara, 2004.
- İSLAM, İbrahim, "Kurtuluş Savaşı'nda Milletvekili, Vali, Milli Eğitim Bakanı Bir İttihatçı İsmail Safa (Özler) Bey (1885-1940)", *The Journal of Social Science Studies*, Volume 5 Issue 6, p. 263-285, December, 2012.
- KARABEKİR, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, Genişletilmiş Yeni Baskı, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988.
- Kurtuluş Savaşında İçel*, Baha Matbaası, İstanbul 1971.
- Meclis Albümü*, (Türkiye Büyük Millet Meclisi Bir Tarihçe ile Meclis Azay-ı Kiramının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, Himaye-i Etfal Cemiyeti Nam ve Hesabına Ankara'da Yeni Gün Matbaasınca Tertib ve Tab Edilmiştir).
- NEZİROĞLU, İrfan -YILMAZ, Tuncer (Haz.), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C. 1, TBMM Basımevi, Ankara 2013.
- OĞUZCAN, Lütfi, "İlk Büyük Millet Meclisine Mersin Mebusları nasıl seçilmişti?", *Kuvayı Milliye*, Sayı: 38, 1969, s. 13.
- OKUKLU, Mustafa, *Fahrettin Altay*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.
- ÖZBEYLİ, Arif, *Mersin Mebusu Salâhaddin Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2015.
- SARI, Muhammed, "Yeni Türk Devleti'nin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları, 1920-1923)", *Atatürk Yolu*, S.54, Bahar 2013, s.169-194.
- TUNAYA, Tarık Zafer; "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 23, Sayı:3-4, 1958, 227-247.
- Türk İstiklal Harbi*, IV. Cilt, Güney Cephesi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009

BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMINDA SINIRLARI AŞAN BİR SOSYAL SORUN ALANI OLARAK UNUTULMA HAKKI

Güney NAİR-Emine BALTA***

Öz: Bilgi iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler hayatımızı kolaylaştırmanın yanında çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Sanal platformlar günümüzde bireylerin en savunmasız kaldıkları alanlar olarak bir tehdit unsuru olabilmektedir. Dijital dünyada gözlenen önemli sorun alanlarının başında kişilere ait verilerin, onların istemleri dışında başkaları tarafından izinleri alınmadan kullanımı gelmektedir. Bu durum mahremiyetle birlikte, özgürce hayatını sürdürmek isteyen bireylerin dijital dünyada bıraktıkları ama sonradan görülmesini istemedikleri izlerin silinmesi konusundaki tartışmaları arttırmış, sosyal sorun halini almıştır. Bireylerin isteyerek veya istemeden internet ortamında paylaştıkları; ya da kendileri hakkında başka kişi ya da kuruluşlarca paylaşılan bilgilerin, görüntülerin sosyal medya ya da arama motorları aracılığıyla başkalarına ulaşmasının engellenmesi konusunda modern ve demokratik toplumlarda önemli adımlar atılmaktadır. Türkiye de bu konuda gözlenen gelişmeler karşısında duyarlıdır ve 2015 yılında Yargıtay Genel Hukuk Kurulu'nun kararı ile "unutulma hakkı" hukuk sistemimize içtihat olarak dâhil edilmiş, bu alandaki en önemli adımlardan biri olan "6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilerek, 07.04.2016 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu makalede akademik literatür taranarak, dijital dünyada bireylerin bıraktıkları izlerin, daha sonra oluşturduğu tehditlerin bir sosyal sorun alanı olarak "unutulma hakkı" kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır, dünyada ve ülkemizde bu konuda yaşanan sorunlara yönelik atılan hukuki adımlar, dünyadaki gelişmeler ışığında Türkiye'nin durumu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyet, Unutulma Hakkı, Veri Güvenliği, Bilgi İletişim Teknolojileri, Özel Yaşamın Gizliliği.

The Right to be Forgotten as an Area of Social Issues that Crosses Borders in Usage of Information and Communication Technologies

Abstract: Developments in the field of information and communication technologies not only make our lives easier, but also bring about various problems. Virtual platforms may become an element of threat today as areas where individuals are the most

* *Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, SİVAS.*

** *Yüksek Lisans Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, SİVAS.*

Kabul Tarihi: 06.11.2017

Yayın Tarihi: 26.12.2017

defenseless. One of the primary areas of issues observed in the digital world is that data belonging to people are used by others without their permission. This situation, along with privacy, initiated debates about deleting the traces that people left in the digital world but would not want to be seen later, and this has become a social issue. Significant steps are being taken in modern and democratic societies on the issue of preventing access by others to information shared by people themselves or others knowingly or unknowingly on the internet through search engines. Turkey is also sensitive about the developments in this issue and the “right to be forgotten” was included in Turkey’s legal system with a 2015 decision by the Committee of Common Law of the Court of Appeals as a precedent. “Law No. 6698 on the Protection of Personal” was accepted by the Grand National Assembly of Turkey and entered into force upon publication on the official gazette on 07.04.2016. This is an important step. However, this area requires comprehensive legislative regulations. This article reviewed the relevant literature, investigated the threats created by traces people left in the digital world in the scope of the “right to be forgotten” as an area of issues, and analyzed the state of Turkey in the light of legislative steps taken in the world and in Turkey, as well as the developments in the world.

Keywords: Privacy, Right to be Forgotten, Data Security, Information and Communication Technologies, Right to Privacy.

Giriş

İnsanlığın özellikle son yarım yüzyıllık geçmişine bakıldığında yüksek teknoloji kullanımının dikkat çekici boyutlara ulaşıldığı görülmektedir. Henüz üç yüz yıl önce sanayi devrimini gerçekleştiren insanlık çok kısa sürede yeni bir toplumsal dönüşüm yaşamış, bu dönüşüme bilginin doğasında yaşanan değişim ile birlikte gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerin oluşturduğu bilişim kültürü kaynaklık etmiştir.

Sanayi toplumunun kurum ve kuralları üzerinde yeni bir toplum tipi şekillenmekte ve genel anlamda bu yeni toplum tipi bilgi toplumu olarak (Nair, 2008:80) adlandırılmaktadır. Hızla ve dünya çapında yayılan bilişim kültürü, insanlar arasındaki sosyal ilişkileri ve toplumsal yapıları derinden etkilemekte, bilgisayar ve internet dünyasında gözlenen değişim, toplumların yaşamlarında yeni değerlendirmeleri ve davranış kalıplarını gündeme getirmektedir. İnternet “tekerlekten elektriğe, matbaaya kadar birçok yenilik gibi toplumsal yaşantıda, insanların tutum, davranış ve alışkanlıklarında önemli değişikliklere yol açmakta, aileden, arkadaşlık ilişkilerine, iş ilişkilerine kadar sosyal yapıda” (Tarcan, 2005:3) değişikliklere neden olmaktadır.

Ulaşılan teknolojik olanaklar, bir yandan insan yaşamını kolaylaştırırken, diğer yandan uluslararası sözleşmelerle güvence altında bulunan haberleşmenin ve özel yaşamın gizliliğinin korunması gibi özgürlük alanlarında çeşitli risklere, tehditlere zemin hazırlamaktadır. “Özellikle yeni iletişim teknolojileri ve

sonucunda gelişen yeni medya, artık bireylerin sosyal ağlarda kendilerine oluşturdukları yeni kimlikler ve sanala doğru yapılan derin ve zaman zaman endişe verici bir yolculuğu da karşımıza çıkarmaktadır” (Baban, 2012:57). Eğlence ve dinlence kültürünün egemen olduğu, kişiler arası iletişimde görsel öğelerin, görmenin, göstermenin ve gözetle(n)menin ön plana çıktığı sosyal medya olarak adlandırılan dijital dünyada gerçekleştirilen paylaşımlar, görsel ve yazılı ifadeler başka kişi ve kurumlar tarafından bireylerin istemleri dışında ve kontrollerinden uzak mecralarda kullanılabilir. Gündelik yaşamda kullanılan teknolojik araç-gereçler çok fonksiyonludur. Veri kaydı ve paylaşımı kolaylıkla yapılabilmektedir. Kaydedilebilecek veriler arasında gizlilik içeren, özel yaşamları tehdit edenler de söz konusu olabilmektedir. “Örneğin Japonya’da cep telefonları çoğunlukla kadınların gizli şekilde resimlerinin çekilmesi veya videolarının kaydedilmesi suçlarında kullanılmaya başlanmıştır. 2011 yılında kayıt altına alınan 1741 vakanın %30’unda akıllı telefonlar” (Yavuz, 2016:15) kullanılmıştır. Kayıt altına alınan bu tür özel yaşamın gizliliğini tehdit eden, mahremiyeti sorgulatan verilerin dijital ortamdan paylaşımı sorunu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu yüzden “internetin ahlaki değerlere, güvene ve kanunlara sahip olan bir iletişim aracı haline gelmesi” (Çoruh, 2011:88) arzulanan bir durumdur.

Günümüzde internet “herkesle bağıntıyı olası kılarak, toplumsal hiyerarşilere son veren, ortak aklın gelişimini arttıran, bireyleri edilginliğe boğmuş televizyonda simgeleştiren bir kitle kültüründen” (Maigret, 2016:328) kurtarma gücünü elinde bulundurmakta, özellikle sosyal ağların gelişimiyle, insanların birbirleri hakkında bilgi sahibi olmalarının yolunu açmaktadır. Bireysel anlamda düşünüldüğünde günümüz dünyasında gözden kaybolmak artık olanaksız görünmekle birlikte “tüm toplumsal yaşamın denetim altında tutulması” (Marx, 2002:12) gibi ciddi toplumsal bir sorun karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin kendi rızalarıyla daha görünür hale gelmelerine zemin hazırlayan bilgi iletişim teknolojileri sayesinde kişisel yaşamın her türlü detayına erişilmekte, özel, mesleki ve kamusal yaşamda mahremiyet ve bireysel özgürlükler tartışmaya açılmaktadır. Mahremiyete yönelik tehditler ve ihlallerin ortaya çıkması son yıllarda sıkça tartışılan unutulma hakkını gündeme getirmektedir. Bu hak, dayanağını kişisel verilerin korunması tartışmalarında bulmaktadır.

1. Teknolojinin Sağladığı Olanaklar, İnternet ve Sosyal Medya

İnternet, bir çok bilgisayar sistemini “TCP/IP protokolü ile birbirine bağlayan” (Ayfer, 1997: 5) dünya çapında yaygın olan, “bütün bilgisayar kullanıcılarının bağlanabileceği ve yararlanabileceği genel bilgisayar ağıdır” (Çoruh, 2011:88). Bu gün ulaştığımız gelişme düzeyinde internet “gerçek bir süpermedya, ötekileri yutan bir dev olarak görülmekte evrenselliğiyle,

esnekliğiyle, aktarım biçimleri ve kullanımının az masraflı olması nedeniyle geleceğin tek medyası” (Maigret, 2016:329) olarak tanımlanmaktadır.

İnternet, Amerikan Savunma Bakanlığı ve çeşitli Amerikan Üniversiteleri tarafından başlatılmış bir proje olarak literatüre girmiştir. 1969 yılında “ilk olarak, Amerikan Savunma Bakanlığının araştırma dairesi tarafından bakanlığın bilgisayarlarını ağ üzerinde birleştirmek amacıyla tasarlanıp uygulamaya konulmuş” (Tarcan, 2005:2) daha sonra “Savunma Kurulu, Kaliforniya Üniversitesi’nin Los Angeles ve Santa Barbara Kampüsleri ile Utah Üniversitesi ve Stanford Üniversitesi Araştırma Enstitüsü arasında” (Castells, 2003:23) bağlantı kurulmasıyla genişletilmiştir. “Arpanet adlı bu proje sadece onbeş bilgisayarın birbirine bağlı olduğu bir ağ ile başlamış, 70’li yıllara gelindiğinde internet fikri yaygınlaşmış, 80’li yıllar internet fikrinin teknoloji ile harmanlandığı yıllar olmuştur” (Kara, 2012: vii) Günümüzde tıpkı televizyon gibi gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiş ve yaygınlaşmıştır. İnternet son yirmi yılda karşılaştığımız “kayda değer teknolojik gelişmelerin (dizüstü bilgisayarlar, akıllı telefonlar, GPS sistemleri) ilham perisi olmuş, bocalayan pek çok sektöre taze bir soluk getirmiştir” (Poynter, 2012: ix). İletişim araçlarının tarihsel gelişimi değerlendirildiğinde hiçbir iletişim tekniğinin toplumsal yapılara bu kadar kısa zamanda böyle yaygın bir biçimde yerleşmediği gözlemlenmektedir. “Ancak genelde internetin aile içi kullanımı elektronik postalarla, bazı alanlardaki web sayfası ziyaretleriyle” (Maigret, 2016:333) sınırlı kalmaktadır.

İnternet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak özellikle gelişmiş ülkelerde internet kullanıcı sayıları hızla artmaktadır. Türkiye, gelişmiş ülkelerde olduğu kadar olmasa da, bu gelişmeye anlamlı ölçülerde tepki vermektedir. Türkiye bilgisayar ile 1960 yılında tanışmıştır. ABD tarafından karayollarının tasarımında kullanılmak üzere bağışlanan IBM 650 bilgisayar sistemi ardından 1962 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nin kiraladığı IBM 1620 sistemi ülkenin ilk bilgisayar ile tanışma örnekleridir. “1968 yılına değin Türkiye’nin toplam bilgisayar yatırımı her yıl %100 dolaylarında artmış, 1967’de toplam 29 elektronik bilgisayar için yıllık kira 114. 000 doları bulmuştur” (Köksal, 2012:38). Türkiye’de internet ilk kez Nisan 1993 yılında ODTÜ’de kullanılmıştır.

Günümüzde internet geniş bir olanaklar dünyası olarak bilimsel üretkenlikten, ticari alış verişe, sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmesinden haberleşmeye, eğlence ve dinlence olanaklarından ev, ofis güvenliğine kadar yaşamın her alanında yeni davranış kalıplarını şekillendirmektedir. Günümüz internet teknolojisi sayesinde ortaya çıkan, sıkça kullanılan ve kimi zaman da bağımlılık yapan sosyal medya 2004 yılında “facebook”, 2006 yılında “twitter” uygulamalarının başlamasıyla internet ortamında hızla yayılmış ve gelişmiştir. Kişisel bilgilerin paylaşıldığı bu gibi sosyal ağlar, bireylerin eğlenceli zaman

geçirdiği ve iletişim sağladığı bir araç olduğu gibi, özel hayatın ifşa edilebilmesine de olanak tanımaktadır. Günümüz dijital teknolojilerinin sağladığı dikkat çekici bir unsur, bireylerin eş zamanlı olarak birden fazla karşılıklı iletişim kurabilmeleridir. “Birey, karşılıklı iletişim kurduğu bireylerden biri ile aynı uzam ve zamanı paylaşırken, makine ile aracılanmış iletişim kurduğu birey ile farklı gerçek uzamı, aynı zamanı ve aynı siber uzamı paylaşabilmektedir” (Şener, 2016:116). İnternet ortamında bireyler tüm dünyada yaygın olarak sosyal medya adı verilen yeni bir dijital tanımın içinde aktif olarak yer alabilmektedirler. Sosyal medya adı verilen dijital dünya “teknolojik gelişimin son halkasını temsil eden ve geleneksel medyanın gazete, dergi, televizyon gibi konvansiyonel araçlardan farklı bir iletişim ağı oluşturan alanını” (Gülener, 2012: 222) ifade etmektedir. Sosyal medya “kelimelerin, fotoğrafların ses ve görüntülerin oluşturulup online olarak paylaşımına olanak sağlayan web tabanlı uygulamalar, karşılıklı etkileşime dayalı olarak zihinden geçenlerin paylaşıldığı dijital alandır” (Safko ve Brake, 2009:6). Sosyal medya olarak ele alınan dijital alan “sürekli oyun, etkinlik ve benzeri uygulamaları ana ekranına yansıtırken, akış formatı ve güvenlik açıklarıyla profesyoneller için ciddi sorunlar” (Martinez, 2010:34) yaratabilmektedir. Tüm dünyada yaygın bir kullanımı olan sosyal medya “mesafeleri yakınlaştırmının yanında yakınlıkları da mesafelendirmektedir” (Dellaloğlu, 2015: 23). Sosyal medya her yaşta bireyin özel bir eğitim almadan kolaylıkla üye olup kullanabildiği bir platform olduğundan, dünya genelinde kullanıcılarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Sosyal medya sayesinde oluşturulan sosyal çevre genellikle klavye başında sohbet etme ve paylaşılan durumları beğenme, yorumlama ile sınırlı kalmanın yanında, dijital yaşamın dışına taşan tanışıklıklara da zemin hazırlayabilmektedir. Dünya genelinde birçok bilgisayarın birbirine bağlı olduğu ve anlık iletişime, görsel aktarıma olanak sağlayan internet ve sosyal medya uzantıları sürekli büyüyen bir iletişim ağı olarak, gerekli alt yapının oluşturulduğu her yere ulaşabilmektedir. Bu büyük paylaşım dünyası zaman zaman kişisel verilerin sıklıkla ihlal edildiği, kötüye kullanıldığı bir tehdit mekanizması da olabilmekte, bireysel mahremiyet sorgularına kaynaklık edebilmektedir.

2. Sosyal Medyada Gözetleme ve Gözetlenme Çerçevesinde Mahremiyet Olgusu

Görme davranışı bağlamında en büyük teknolojik icat olarak mikroskop ve dürbünden yararlanan insanlık yirminci yüzyılda televizyonun icat edilmesiyle birlikte görme davranışında devrim yaşamış, bedel ödemeksizin konuları, olayları evine taşımıştır. Günümüz dünyası televizyonun tartışılmaz üstünlüğünü bilgisayara bıraktığı çok medyalı bir çağı yaşamaktadır. “Bilgisayar ve onunla birlikte tüm medyanın dijitalleşmesi, sadece ses, görüntü

ve sözleri birleştirmekle kalmayıp, görülebilir olanların içine varsayılmış, yapay gerçeklikleri de katmakta” (Sartori, 2006: 24) bilgi ve iletişim teknolojilerinin kaynaklık ettiği bu büyük toplumsal dönüşüm, gören insandan gözetleyen/gözetlenen insana geçişi de simgelemektedir. İnternetin sunduğu dijital ortamda, özellikle sosyal medyada paylaşılan fotoğraflar, videolar, yer bildirimleri, kişisel bilgiler vb. kişisel veriler kalıcı olduğundan kimi zaman bu durum sosyal medya kullanıcılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bir kişiyi tek başına belirlenebilir kılan her türlü bilgi olarak tanımlayabileceğimiz kişisel verilerin kullanımındaki sınırlılıklar mahremiyete yönelik tartışmaları beraberinde getirmektedir. Dijital dünyada bireyler için mahremiyet öncelikli temel ihtiyaçlar arasındadır ve toplumdaki topluma, kültürden kültüre zamandan zamana farklılıklar gösterdiği için çok boyutlu bir kavramdır. İnsanlık tarihi boyunca mahremiyet her zaman olagelmiş bir olgu olarak başkalarına söylenmeyen, açıklanmayan gizliliği ifade eder. Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler mahremiyet konusundaki sınırları da tartışmaya açmıştır.

Modern toplumlarda özel hayatın gizliliği temel insan hakları arasında sayılmakta ve uluslararası sözleşmelerle ve ulusal anayasalarda güvence altına alınmaktadır. Braman (2002:45)’a göre bireylerin haberleşme gizliliği, veri gizliliği ve kimlik gizliliği her zaman hükümetler tarafından güvence altında tutulmalıdır. Bireylerin özel yaşamlarının gizliliği açısından bu önemli bir haktır, ancak hükümetler bu hakkı zaman zaman sansür amaçlı ve kendi lehlerine kullanabilmektedirler.

Sosyal medya çok sayıda göz ve bakış ile kuşatılmış gözetlenme alanıdır. Bu gözler alanı izler, görür, kaydeder ve yayar, böylelikle de büyümesine yardımcı olur” (Büyükarıslan ve Kırık, 2014: 47). Bu büyüme kimi zaman bireylerin hoşuna gider. Sanal alemde takipçi sayılarını çoğaltmak isteyen, fenomen olmak için paylaşım yapan kullanıcılar açısından bu büyüme, onlar için bir artıdır, ancak farklı bir kullanıcı sonucunu düşünmeden bir paylaşım yaptığında bu paylaşım da zamanla yayılır ve binlerce farklı kullanıcıya ulaşır. Bu durumdan rahatsız olan kullanıcılar için de sıkıntılı bir süreç başlayabilir. Sosyal medya her ne kadar eğlence amaçlı kullanılsa da sonradan kullanıcılar için beklenmedik büyük sorunlar yaratabilir. Bilinçsiz kullanıcılar kimlik bilgileri, ekonomik bilgileri, özel yaşamlarına ait görüntü ve bilgiler, adres bilgileri vb. verileri sonrasında doğabilecek sakıncaları öngörmeden paylaşabilmektedirler. Çeşitli öz eleştiriler, dış etkiler, pişmanlıklar vb. nedenlerden bir süre sonra silinen bir paylaşım kişiye ait sayfalardan kalkmış görünse bile sanal ortamlarda depolanmaktadır. Bireyler tarafından internet üzerinde gerçekleştirilen “aktivitelerin servis sağlayıcılar tarafından izinsiz bir şekilde kayıt altına alınması özel hayatın gizliliği ilkesinin ihlalidir” (Özdemir, 2015:93). Bununla birlikte kayıt altına alınan bu veriler çeşitli ticari şirketlere satılabilmekte, bireysel verilerimiz metalaştırılmaktadır. Paylaşılan bilgiler

sayesinde bir süre sonra kullanıcılar maddi ve manevi olarak zor duruma düşebilmektedir.

Bu nedenle günümüzde özel hayatın gizliliği ilkesinin uzantısı olarak kabul ettiğimiz, bireysel hak ve özgürlüklerin önemli bir ayağı olan unutulma hakkı hızla önem kazanmakta ve bireyler için önemli bir hak olarak görülmektedir. İnternet ortamında paylaşılan bilgilerin kalıcı olması ve bu durumdan doğan sıkıntılar, bireylerin dijital dünyada bıraktıkları izlerin kendi arzularıyla silinip silinemeyeceği tartışmasının yarattığı yeni kuşak bir hak olarak karşımıza çıkan unutulma hakkı çok boyutlu yasal düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır.

3. Uluslararası Düzenlemeler Işığında Unutulma Hakkı

Unutulma hakkı, anlam bakımından, bireyin dijital dünyadaki bilgilerinin silinmesi, özel verilerine ulaşılmasının servis sağlayıcılar tarafından engellenmesidir. “Dijital hafızada yer alan bireye ait fotoğraf, kimlik bilgisi, adres ve kişisel içeriğin, yine bireyin kendi talebi üzerine bir daha geri getirilemeyecek biçimde” (Gülener, 2012: 226) ortadan kaldırılması süreci olarak tanımlanabilir. Unutulma hakkı, kişilerin “internette yer alan kişisel verilerin arama sonuçlarında kendi adlarıyla bağlantılı olmamasını isteme hakkıdır” (Yavuz, 2016: 42). Uluslararası akademik çevrelerde, unutulma hakkının karşılığı olarak, “the right to oblivion” veya “the right to be forgotten” kavramları kullanılmaktadır. Buna karşılık genel olarak, bireyin kendisinde veya üçüncü kişilerin elinde bulunan kişisel verilerini kontrol etme ve mümkün olduğunda silme hakkı olarak ifade edilmektedir. Unutulma hakkı ile bireyler, “sahip oldukları ve özellikle silinmiş kişisel verilerin üçüncü kişiler tarafından izlenmemesini veya takip edilmemesini amaçlamaktadırlar” (Akgül, 2016:17). Unutulma hakkı, “Avrupa Birliği üyesi yirmi sekiz devlet ve Avrupa Birliği’nin yargı yetkisini tanıyan dört ayrı devlette uygulanmaktadır” (Taşkın, 2016:3-4). Unutulma hakkı ile ilgili ilk girişimde bulunan Mario Costeja adlı İspanyol bir avukattır. Costeja, “Google arama motorunda kendisi hakkında bir haber içeriğinin, olayın üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen haberin silinmemesi üzerine, yeni bir hak olan unutulma hakkını” (Taşkın, 2016:2) kullanmak istemiştir. Haberin içeriği, Gonzales’in yıllar önce vergi borcundan dolayı evini satmak zorunda kalmasıdır. Yayınlanan bu haberin dijital dünyada uzun süreden beri var olması İspanyol avukatın, hem özel hayatını hem de mesleki hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle Gonzales, özel hayatının gizliliğini korumak adına, haberin kaldırılması için önce Google’a konuyla ilgili başvuruda bulunmuş, ancak başvurusuna olumsuz yanıt almıştır. Bunun üzerine Gonzales, Avrupa Birliği Adalet Divanı’na konuyla ilgili başvuruda bulunmuştur. Adalet Divanı ise gerekli incelemelerden sonra İspanyol avukatı haklı bulmuş ve haberin kaldırılması kararını vermiştir. Böylelikle Mario

Costeja Gongales, unutulma hakkını arayan ve hakka sahip olan ilk kişi olarak kayıtlara geçmiştir.

Unutulma hakkına yönelik kanun çalışmalarından ilkinin, Fransa’da (2010) internette unutulma hakkının oluşturulmasına yönelik yapıldığı görülmektedir. Söz konusu kanun teklifinin, “ilgilinin isteği veya makul bir süreden sonra e-mail ve telefon mesajlarının tamamıyla yok edilmesi konusunda internet ve telefon firmalarına yükümlülük getirilmesine ilişkin olduğu” (Akgül, 2016:24) görülmektedir. “Unutulma hakkının Fransa’da hukuki bir zemin bulması diğer Avrupa ülkelerini de etkilemiştir. “Fransa’daki gelişmelerden hemen sonra, aynı yıl içinde unutulma hakkı Avrupa Komisyonu’nda” (Yavuz, 2016:69) gündeme alınmıştır. 2012 yılının başlarında ise Avrupa Komisyonu’nun “adalet, temel haklar ve vatandaşlıktan sorumlu üyesi, Viviane Reding tarafından yapılan açıklama ile gündeme gelen unutulma hakkı, özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması konusunda dikkat çeken yeni bir hak” (Gülener, 2012:220) olarak tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa Adalet Divanı’nın kararından sonra unutulma hakkı Fransa’da uygulanmaya başlanmıştır. “Uygulama başladıktan sonra da Fransız kamuoyunda önemli bir gündem maddesi olmuştur” (Yavuz, 2016: 68).

Unutulma hakkı, Avrupa parlamentosu ve Avrupa Konseyi’ne sunulmuş düzeltme ve silme başlığını taşıyan üçüncü bölümünün, on yedinci maddesince düzenlenmektedir. Düzenlemenin birinci fıkrasında kullanıcıya ait verilerin hangi durumda silinmesi gerektiği hükmüne bağlanmaktadır. Buna göre, “eğer veriler uzun süredir toplanış amacına göre kullanılmıyor, kullanıcı da söz konusu verilerin saklanmasına rıza göstermiyorsa kullanıcıya ait verileri silmek ve yayılmasını engellemek” (Gülener, 2012:234) servis sağlayıcıların zorunluluğu olarak açıklanmaktadır. Alınan karar sonrasında Google, Avrupa Birliği üyesi ülke vatandaşlarının talepleri doğrultusunda internette kendileriyle ilgili kişisel verileri silmeye, linklerini kaldırmaya başlamıştır. Kişi ad ve soyadları ile arama motorundan arama yapıldığında “bazı sonuçlar kaldırılmış olabilir” cümlesi bu uygulamanın karşılığı olarak sisteme eklenmiştir. Unutulma hakkının tanınması ise, Avrupa Adalet Divanı tarafından 13 Mayıs 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Küpeli: 2016:231). Avrupa Birliği Adalet Divanı (European Court of Justice), merkezi Lüksemburg’da bulunan, Avrupa Birliği’nin ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nun yargı kurumudur ve Avrupa Birliği bünyesinde yer alan en yüksek mahkemedir. Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadı gereğince, Avrupa Birliği sınırları içinde yaşayan herkes, “birlik vatandaşı olamasa dahi, Avrupa Birliği sınırlarında yaşıyor olmaları şartıyla, arama motorlarına bizzat veya vekilleri aracılığı ile başvurarak, görsel ya da yazılı içeriklerin kaldırılmasını talep ederek unutulma hakkından yararlanabilmektedir” (Taşkın, 2016:1).

Mario Costeja Gonzales adlı İspanyol avukatın yapmış olduğu şikayeti inceleyen İspanyol makamları, “2010’da, Google’ın ilgili linkleri kaldırmasını istediysen de herhangi bir karar alınmaması üzerine Google temyize gitmiş, İspanya Yüksek Ulusal Mahkemesi de konu hakkında görüş bildirmesi için davayı Avrupa Adalet Divanı’na taşımıştır” (Akgül, 2016:31). Avrupa Adalet Divanı, “sonraki içtihadını emsal oluşturacak şekilde 13 Mayıs 2014 günü (C-131/12) sayılı kararı ile davayı Gonzales lehine sonuçlandırmıştır” (Taşkın: 2016:2). Alınan kararda kişinin ismine dayalı olarak üçüncü kişiler tarafından internet ortamından yasal olarak işlenen ve ya yayımlanan kişisel verilerin, “arama motorları tarafından internet ortamına yüklenen söz konusu verilerin ve buna ilişkin sonuç listesinde yer alan bilgilerin silinmesi gerektiği” (Akgül, 2016:31) ifade edilmektedir. Avrupa Adalet Divanı, unutulma hakkını hak ve temel özgürlükler çerçevesinde değerlendirmiştir. Divan’a göre “direktif 95/46, gerçek kişilerin temel hak ve özgürlüklerini, özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin işlenmesi göz önünde bulundurularak yüksek seviyede korumayı amaçlamaktadır” (Yavuz, 2016:77). Adalet Divanı’na göre veri öznesinin bu hakkı, arama motorunun ekonomik çıkarına nazaran daha üstündür. Yine veri öznesinin, kendisi hakkındaki bilgilere ulaşılmamasını talep etme hakkı ile kamunun o bilgilere ulaşma hakkı kıyaslandığında, veri öznesinin hakkına öncelik tanınması gerekmektedir. Bu durumun tek istisnası, “veri öznesinin kamuya mal olmuş bir kişilik olmasıdır. Haberde üstün nitelikte kamusal yarar söz konusu ise, içerik arama motorunda” (Taşkın, 2016:3) kalabilecektir. Avrupa Adalet Divanı’nın bu kararının hemen ardından Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden içerik kaldırılması talebiyle arama motoru google’ye 12.000’in üzerinde başvuru yapılmıştır.

Dijital ortamda Google, Yahoo, Yandex gibi arama motorları kişilerin adlarıyla veya çeşitli konu başlıklarıyla ilintili olarak internette arama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Aramalar sonucunda o konu ya da kişiyle ilgili anahtar kelimelere bağlı tüm içeriğe ulaşılabilir. Gelişen teknolojiye bağlı olarak hem hızlı ve hem de detaylı olarak veri öznesi hakkında bütün bilgilere kısa sürede ulaşılabilir. İnternet alt yapısının bulunduğu her yerden her bilgiye kolaylıkla ulaşmak, arama motorları sayesinde mümkündür. Dolayısıyla, verilen karardan da anlaşılacağı gibi, yalnızca Google için değil tüm arama motorları için genel bir karar söz konusudur. Avrupa Adalet Divanı’nın vermiş olduğu karardan sonra, bu yeni hakkı kullanmak isteyen kullanıcılar Google’a internet üzerinden başvuruda bulunarak ve gerekli formları doldurarak arama motorunda yer alan içeriğin silinmesini isteyebilmekte, dolayısıyla unutulma hakkından yararlanabilmektedirler.

4. Türkiye’de Unutulma Hakkına İlişkin Düzenlemeler

Türkiye, Avrupa Birliği üyeliğine kabul edilmeyen bir ülke olmasına rağmen unutulma hakkı konusunda yaşanan gelişmeleri yakından takip etmekte ve bir takım düzenlemelere gitmektedir. Türk hukukunda kısmen de olsa unutulma hakkı yer almaktadır. Bu konudaki yasal düzenlemelerin başında 1982 anayasanın “özel hayatın gizliliği” başlıklı 20. maddesine 2010 yılında ek fıkra eklenmesi gelmektedir (www.tbmm.gov.tr):

“Ek fıkra: 12/9/2010-5982/2 md.) Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir”

Türk Ceza Kanunu’nun 134. maddesi ve devamında kişisel verilerin kullanılması ve özel hayatın gizliliğinin ihlalini oluşturacak eylemler suç olarak düzenlenmiştir. “Türk Ceza Kanunu’nun 134. maddesi, kişilerin özel hayatını ihlal eden kimselerin cezalandırılması gerektiğini öngörmüştür” (Küpeli, 2016:233). Ülkemizde kişilerin özel hayatı, haberleşme özgürlüğü, kişisel verilerinin hukuka aykırı kaydedilip kullanılması, kişilik haklarına yönelik saldırılara ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Bu konularda “5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında yasa, Türk Ceza Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve Medeni Kanun” (Ahi, 2014: 102) çeşitli hükümler içermektedir. Unutulma hakkı konusunda en önemli adım Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 17.06.2015 tarih 2014/4-56 esas, 2015/ 1679 sayılı kararıyla içtihat olarak hukuk sistemimize girmiştir.

Ülkemizde kişisel verilerin korunmasına yönelik kanun oluşturulması için ilk çalışmalar 1989 yılında başlamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde oluşturulan çeşitli komisyonlar bu konuda bir kanun tasarısı oluşturmakta başarılı sonuç elde edememiştir. 2004 yılında oluşturulan komisyonun 2006 yılında Başbakanlığa gönderdiği son tasarısı 2014 yılında Meclise sevk edilmiş ve ancak 24.03.2016 tarihinde gündeme alınarak “6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu” T.B.M.M’de kabul edilmiş, 07.04.2016 tarih ve 29677 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 1. maddede kanunun amacı, kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemek olarak belirtilmiştir. 6. maddenin 1. fıkrasında özel nitelikli kişisel veriler;

“kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileri olarak tanımlanmıştır. Özel nitelikli kişisel verilerin, ilginin açık rızası olmaksızın işlenmesi yasaklanmıştır” (www.resmigazete.gov.tr). Üçüncü maddede istisna olarak sağlık ve cinsel hayat dışındaki verilerin kanunlarda öngörülen hallerde ilgilinin açık rızası olmaksızın işlenebileceği belirtilmiştir.

Kişisel verilerin hukuka aykırı şekilde ele geçirilip, depolanıp, üçüncü şahıslara dağıtılması özel hayata müdahale olduğundan, kanunumuzda suç olarak yer almaktadır. Kişilerin özel hayatına, aile yaşamına, cinsel tercihlerine, dini inançlarına, sağlık durumlarına dair tüm alanlardaki bilgileri gizli kabul edilmektedir. “Bu bilgilerin ele geçirilmesi, depolanması, yayılması da özel hayatın gizliliğini ihlal etmekte ve Türk Ceza Kanunu’nda bu ihlal suç olarak” (Ahi, 2014:105) düzenlenmektedir.

Kişilerin, kendi fotoğrafları üzerindeki hakları, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun 86. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, bir eser mahiyetinde olmasalar bile, kişilerin resim ve portreleri, tasvir edilenin izni olmaksızın umuma arz edilemez. Dolayısıyla, kişilerin kendi fotoğrafları ile ilgili hakları üzerindeki yasal düzenleme açıktır. “Nitekim, Yargıtay’da, kişilerin fotoğraflarının kişisel değer olduğunu, bu fotoğrafların her ne surette olursa olsun o kişinin izni olmaksızın kullanılmasını veya umuma arzının kişilik haklarına saldırı anlamına geleceğini ifade etmiştir” (Özocak, 2014:114). Hatta Yargıtay, bir kişinin tesadüfen bir fotoğrafın kadrajına girmesi durumunda dahi kişinin hak talebinde bulunabileceğini kabul etmiştir. Ülkemizde her ne kadar kişisel verilerin korunması ile ilgili çalışmalar olsa da, bireylerin unutulma hakkından yararlanabilmesi için konuyla doğrudan ilgili yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Sonuç

Günümüz teknolojileri, bireylerin kişisel verilerine ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Kişisel verilerin zaman zaman olumsuz amaçlar için kişiler, gruplar, işletmeler ya da kamu yapıları tarafından veri öznelerinin iradeleri dışında kullanılması kişisel mahremiyetin sorgulanmasına neden olmaktadır. Dijital ortamda bırakılan izlerin üzerinden yıllar geçse bile silinmiyor olması, kişileri sosyal hayatlarında zor durumda bırakabilmekte, modern insanın bireysel özgürlüklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim akıl almaz hızda gerçekleşmekte, etkilediği toplumlarda yeni davranış kalıpları oluşturmanın yanında yeni sosyal sorunlara da zemin hazırlamaktadır. Gözlenen temel sorunlar arasında en başta, kişisel verilerin kayıt altına alınıp, bireylerin

istemleri dışında depolanması ve arama motorları aracılığıyla herkesin kolayca erişimine açılıyor olması gelmektedir. Özellikle bilgi toplumuna evrilen, sanayileşme sürecini tamamlamış toplumlarda bireyler gündelik yaşantılarının önemli bir bölümünde bilgisayar, internet, gsm vb. teknoloji unsurlarıyla iç içe yaşamakta, fotoğraf, video, ses kaydı, bilgi, e-mail gibi anlık paylaşımlarda bulunmaktadır. Genel olarak veri öznesinin arzusuyla sosyal medyada gerçekleşen paylaşımlar belirli kurallar içinde şifreleme yöntemiyle gerçekleştirilebilir olsa da, birçok kullanıcının teknik detaylar konusunda bilinçsiz olması ya da yapılan paylaşımların sonradan doğurabileceği olumsuzlukları dikkate almaması, veri öznesi açısından birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Sosyal medyadan yararlanan insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Facebook kurucusu Mark Zuckerberg, dünya genelinde 2012 Ekim ayında bir milyar olan kullanıcı sayısının beş yıl gibi kısa bir sürede yüzde yüz artarak 2017 Haziran ayında iki milyara ulaştığını ifade etmiştir (www.bbc.com). Aynı dönem içinde FactSet StreetAccount verilerine göre Twitter inc. kullanıcı sayısı ise aylık 328 milyon olarak açıklanmıştır (www.hurriyet.com.tr). Dijital dünya bireylere sağladığı kolaylıkların yanında, dikkatsiz ve bilinçsiz kullanımlarda birçok sorunu beraberinde getirmektedir. İnternet ortamında paylaşım yapmış ya da üçüncü kişiler tarafından kişisel bilgilerinin istemleri dışında paylaşıldığı bireyler yeni bir hak olarak, unutulma hakkını kullanmayı talep etmektedirler. Dijital dünyanın yarattığı veri bombardımanında veri öznelerinin istemedikleri kişisel verilerin kullanımının ortadan kaldırılmasını talep etme hakkı olarak literatüre giren bu hak, başta Avrupa Birliği üyesi ülkelerde hukuki zemin bulmuş ve uygulamaya konmuştur. Ülkemizde bu konuda uluslararası anlaşmalarla ve hukukla uyumlu yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Modern toplumların gündelik yaşamında özel hayatın gizliliği önem taşımaktadır. Kuşkusuz unutulma hakkı konusunda yapılacak düzenlemelerin, kötü amaçlıların kendilerini gizlemelerine de fırsat yaratmaması gerekir. Dünyayı yakından izleyen Türkiye'nin bilgi iletişim teknolojilerinde gözlenen gelişmeleri yakından izlemenin yanında, bu teknolojilerin kullanımının neden olabileceği olumsuzluklar konusunda özellikle uluslararası kimlikli sosyal medya ve internet kuruluşları karşısında yurttaşlarını koruyucu evrensel yasal düzenlemelere entegre olması son derece önemlidir. Dijital dünyanın neden olabileceği olumsuzluklar konusunda, toplumda yurttaş bilincinin artırılmasına yönelik eğitici çalışmaların ilköğretim sıralarından itibaren artırılması gerekmektedir. Eğitimli ve bilinçli yurttaşların giderek arttığı bir toplum, dijital dünyanın değişimine, kurum ve kurallarına uyum sağlamak konusunda zorlanmayacak, hak ve hukukunu korumada bilinçli davranacaktır. Türkiye, bilgi iletişim teknolojileri alanındaki gelişmelerin uzağında değildir.

KAYNAKÇA

- AHI, Şebnem (2014). Kişilere Kişisel Verileri Üzerinde Kontrol Yetkisi Veren Hak. *Bilişim Dergisi*. s:161 ss:98-110.
- AKGÜL, Aydın (2016). Kişisel Verilerin Korunmasında Yeni Bir Hak: Unutulma Hakkı ve AB Adalet Divanı'nın Google Kararı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. s:116. ss:11-38.
- AYFER, Can U. (1997). İnternet Kitabı. Ankara: Ada-Net.
- BABAN, Ece (2012). Mc Luhan ve Baudrillard'ın Penceresinden Sosyal Medyanın Etkisi: İfadenin Esareti, Gözetlenen Toplum ve Kayıp Kimlik Sendromu. Sosyal Medya / Akademi. Edit: T. Kara, E. Özgen. İstanbul: Beta Yayın.
- BRAMAN, Sandra (2002) Policy as a Research Context. BRAMAN, S. (der.) içinde. *Communication researchers and policy-making*. Cambridge: The MIT Press, s.35-58.
- BÜYÜKARSLAN, Ali ve KIRIK, Murat (2013). Sosyalleşen Birey, Sosyal Medya. Konya: Çizgi Kitapevi.
- CASTELLS, Manuel (2003). The Internet Galaxy: Reflections on the Internet Business and Society. New York: Oxford University Press.
- ÇORUH, Mustafa (2011). Bilişim Teknolojileri Ekonomisi Toplumu. 2. Baskı. İstanbul: Arı Matbaacılık.
- DELLALOĞLU, Besim (2015). Mesafeli Yakınlık: Facebook ve Twitter Çağının Yeni Toplumsallığı. *İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim*. Edit: O. Özlem. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık. S:21-27.
- GÜLENER, Serdar (2012). Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Unutulma Hakkı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. s:102 ss:219-241.
- KARA, Tolga ve ÖZGEN, Ebru (2012). Sosyal Medya/Akademi, İstanbul: Beta Yayınları.
- KÖKSAL, Aydın (2012). Bilişim Devriminde Türkiye. Ankara: Türkiye Bilişim Derneği Yayını.
- KÜPELİ, Ceren (2016). Şiddet Mağduru Kadınların Unutulma Hakkı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* (22)1 ss:229-239.
- MARX, Garry T. (2002). "What's New About the "New Surveillance?" Classifying for Change and Continuity." *Surveillance & Society* 1(1): 9-29.
- MAIGRET, Eric (2016). Medya ve İletişim Sosyolojisi. Çev: H. Yücel. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARTINEZ, Juan (2010). Marketing to a community. *CRM Magazine*. 14 (6). pp:30-35.
- NAİR, Güney (2008). Bilgi Toplumu ve Türkiye. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- ÖZOCAK, Gürkan (2014). Hassas Kişisel Verilerde Unutulma Hakkının Bulunmadığını Savunmak İmkansız. *Bilişim Dergisi*. s:161. ss:110-118.
- POYNTER, Ray (2012). İnternet ve Sosyal Medya Araştırmaları El Kitabı (Çev:Ü Şensoy). İstanbul: Optimist Yayınları.
- SAFKO, Lon and Brake David K. (2009). The Social Media Bible. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- SARTORI, Giovanni (2006). Görmenin İktidarı. (Çev. G. Batuş, B. Ulukan), 2. Basım. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- ŞENER, Nihal K. (2016). İletişimin Tekno-Sosyolojisi. Kocaeli: Volga Yayıncılık.

- TARCAN, Ahmet (2005). İnternet ve Toplum. Ankara: Anı Yayınları.
- TBD (2002). E-Devlet Yolunda Türkiye. Ankara: Türkiye Bilişim Derneği Yayını.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (erişim:15.10.2017).
- <http://www.bbc.com/turkce/haberler-40425186> (erişim:17.10.2017).
- <http://www.hurriyet.com.tr/iste-twitterin-kullanici-sayisi-40439371> (erişim:17.10.2017).
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-8.pdf> (erişim: 17.10.2017).
- YAVUZ, Can (2016). İnternetteki Arama Sonuçlarından Kişisel Verilerin Kaldırılması, Unutulma Hakkı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

XIX. YÜZYILDA BATIYLA İLİŞKİLERDE OSMANLI ŞEBBENDERLİKLERİ*

Mahmut AKPINAR**

Öz: Bu çalışmada Osmanlı tüccarlarından da gelen talep üzerine 1802 yılında başlatılan şebbenderlik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. İlk olarak etimolojik bakımdan şebbenderlik kavramı ele alınmıştır. Akabinde ilk teşkil edilen şebbenderliklerden ve 1821 Yunan isyanına kadar olan dönemde şebbenderlik açısından bahsedilmiştir. Devamında ise, 1836'da Hariciye Nezareti'nin kuruluşuyla yeniden başlatılan şebbenderlik faaliyetlerine yer verilip, kurumsallaşmaya dair belli başlı gelişmelere değinilmiştir. Ardından iki kategoriye ayrılan şebbenderlik memurları hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak da şebbenderlik sistemini somut ve tanımlı hale getiren hukuksal düzenlemelere yer verilmiştir. Başlangıçta basit bir yapıyla yürütülen bu hizmetler, XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde yazılı ve yasal düzenlemelerle kurumsallığı güçlendirilmiş, yirmiden fazla ülkede iki yüzden fazla kentteki varlığıyla hizmet ağı tüm kıtalara yayılmıştır. Aynı zamanda şebbenderlikler, dış dünyayı takipte ve onunla temasta Osmanlı Devleti'nin çok muazzam bir iletişim aracı haline dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şebbender, Ticaret, Hariciye, Hizmet, Kurumsallaşma, İletişim.

The Ottoman Consulships in the Relation to West in the 19th Century

Abstract: In this study, consular activities started in 1802 on demand from Ottoman merchants were emphasized. Firstly, the concept of consulate from the etymological side has been handled. Then from the In continuation, with the establishment of Ministry of Foreign Affairs in 1836, consular activities initiated from again and major developments in institutionalization have been mentioned. Then, it has been given about the consular officers divided into two categories. first opened consulates and the consular network are mentioned to the 1821 Greek riot. Finally, the legal arrangements that make the consular system concrete and defined. At the same time consulates, the follow up to the outside World and in contact with it, the Ottoman Empire has become a tremendous communication tool.

Keywords: Consul, Trade, Foreign Affairs, Service, Institutionalization, Communication.

* Bu çalışma, 2001 yılında tamamlanmış olan “Osmanlı Devleti’nde Şebbenderlik Müessesesi” adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak yapılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, SİVAS.

Kabul Tarihi: 29.10.2017

Yayın Tarihi: 26.12.2017

Giriş

1789 yılında tahta oturan III. Selim reform çalışmaları kapsamında biraz da İngilizlerin İstanbul elçisinin teşvikiyle ilk elçiyi 1793'te Londra'ya göndererek daimi elçilik faaliyetlerini başlatmış, daha sonra Paris, Viyana ve Berlin olmak üç Avrupa başkentine daha elçi tayin ederek daimi elçilik ağını nispeten genişletmiştir. Avrupa ile siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirmek, devletin askeri bakımdan zayıflaması nedeniyle olası dış politik meselelerde daha ziyade uluslararası hukuku kullanmak, değişen uluslararası şartlara adaptasyonu sağlamak, gelişen Avrupa'yı daha yakından tanımak, batıdaki ilmi ve teknik gelişmelerden olabildiğince istifade etmek ve bu emeller dâhilinde Avrupa ile entegrasyonu sağlayacak bir yapının oluşumunu gerçekleştirmek idi. Kurulan diplomasi ağının bir uzantısı olarak da, Osmanlı tüccarlarının talebiyle XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'nın çeşitli ticaret kentlerine Osmanlı tüccarlarının ve devletin haklarını ve çıkarlarını korumaları için şebenderler tayin edilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda gönderilen elçilerden beklenen istifade sağlanmadığı için dış dünya ile bağlantıda onlara alternatif olarak şebenderlere ihtiyaç duyulmuş olabilir.

1. Etimolojik Bakımdan Şebenderlik

“Şebender” kelimesi etimolojik bakımdan değerlendirildiğinde Farsça iki kelimeden oluştuğu görülür. İlki “*Kral, Hükümdar ve Padişah*”¹ anlamlarına gelen “*Şeh ya da Şah*” denilen kelime, diğeri ise, “Deniz veya Büyük Bir Nehir Üzerinde Liman”, Suriye ve Mısır Arapçasına göre “*Pazar, Ticaret Yeri, Mübadele Yeri, Sarraflık Merkezi*” gibi anlamlara gelen “*Bender*” kelimesidir.² Ayrıca “*Bender*” kelimesinin karşılığı olarak “*İşlek Ticaret İskeleyi*” ifadesi de kullanılmıştır.³ Bu kelimelerin bileşkesi olan “*Şebender*” ise “*Ticaret reisi, Ecnebi Memleketlerde Bulunan Memur-ı Mensub, Konsolos*” anlamlarına gelmektedir.⁴ Günümüz Türkçesi ile “*Şebenderlik*” “*Liman Reisliği veya Liman Başkanlığı*” gibi anlamlara geldiği söylenebilir.⁵ “*Şebenderhane*” kelimesine gelince “*Liman Reisliği veya Liman Başkanlığı Dairesi*” şeklinde ifade edilebilir.⁶ Ayrıca Batı kültürleri ve dilleri etkisiyle birçok yerde

¹ İbrahim Olgun, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967, s. 226.

² Clément Huart, “Bender”, *İslam Ansiklopedisi*, II, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 515.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s. 84.

⁴ Mehmet Salahi, *Kamus-ı Osmani*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1313, s. 175.

⁵ Bir devletin şehir veya iskelesinde, diğer bir devletin tebaasının hukukunu müdafaya memur olan şebenderin vazifesi ve sıfatı memuriyettir, bkz. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 790.

⁶ Şebender daire-i resmisi bir şebenderliklerin veya baş şebender ile maiyeti heyetinin ikametine mahsus hane ki tab olduğu devletin tebaasının mercii ve o devletin sancağı çekilir, bkz. Sami, *a.g.e*, s. 790.

“Şehbenderlik” kelimesinin karşılığı olarak “konsolosluk” kelimesi kullanılmıştır⁷. Ancak şehbenderlik, kurumsal ad olarak cumhuriyetin ilk yıllarına değin kullanılmaya devam etmiştir⁸.

2. III. Selim’den 1821 Yunan İsyanı’na İlk Şehbenderlikler

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıla girerken askeri gücün bir dış politika aracı olarak yetersizliğini görmesinin ardından Lale Devri’yle birlikte askeri alanda kendinden üstün gördüğü batı dünyasını Fransa aracılığıyla tanımak için, 1721 yılında Yirmisekiz Mehmet Çelebi’yi Fransa’ya elçi olarak göndermiştir⁹. Avrupa’dan ilim ve fen bakımından istifade edebilme arzusunun dışında Yirmisekiz Mehmet Çelebi Fransa ile dostluk münasebetlerini geliştirmek, Avusturya’ya karşı ittifak zemini aramak ve kutsal yerler kapsamında Kudüs’te Fransız devletine bazı imkânların tanındığını bildirmekle görevlendirildiği söylenebilir¹⁰. Paris’te takriben bir yıl kalan Yirmisekiz Mehmed Çelebi burada yaptığı çalışmaların neticesini sultana sunmuştur. Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin Viyana’ya şehbender sıfatıyla birinin gönderilmesini tavsiye ettiği belirtilir. Bu tavsiyeyle beraber Sadrazam Damat İbrahim Paşa, 1725 yılında Kazancızade Ömer Ağa adlı şahsı Viyana’ya Osmanlı tüccarlarının işlerine

⁷ Devletin ticari menfaatlerine nezaret, vatandaşlara, tüccarlara ve seyyahlara yardım, ticaret gelirlerinin inzibatına nezaret, ticaret seyr-i sefaın muahedelerinin tatbikatını murakabe etmek, vatandaşlarının idari veya bazı adli muamelelerini yapmak, yabancı memleketlerin zirai ve sanayi mahsulleri ve ticari muameleleri hakkında malumat toplamak ve kendi memleketlerinin mahsullerinin sürümünü sağlamak vazifesiyle yabancı devlet liman ve şehirlerinde yerleşmiş olan resmi memurdur, bkz. *Türk Hukuk Lügati*, “Konsolos”, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 204; Sami, *a.g.e.*, s. 1116; Mustafa Tayyip Gökbilgin, “Konsolos”, *İslam Ansiklopedisi*, VI, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 836-840.

⁸ Osmanlı Devleti’nin dışişleri alanında oluşturduğu şehbenderlik müessesesinin kelime olarak kullanımı bazı kaynaklarda ve eserlerde geçtiği gibi II. Meşrutiyet’le (1908) son bulmamış, bilakis yıkılış sürecine kadar devam ettiği gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında da kullanılmıştır., bkz. *1926 Devlet Salnamesi*, s. 133- 134; *1927-1928 Devlet Salnamesi*, s. 108–110; Şehbenderlik kelimesinin kullanıldığını gösteren örnekler için bkz., *Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti Tamîmât-ı Şehbenderî*, Ebuzziya Matbaası, İstanbul 1928.

⁹ Mehmed Efendi, Pasarofça Antlaşması görüşmelerine memur edilmiş ve burada müzakereler sırasındaki gayreti ve becerisiyle Damat İbrahim Paşa’nın dikkatini çekmiştir. Raşid Tarihi’nde Mehmed Efendi’den “*mükâleme-i mezbûrede tertîb-i muhâverât ve desâis-i nasarayâ tahsil-i utlâ etmiş bir kârdan-ı dakika-şinâs*”, şeklinde diplomatik ilişkiler bakımından işi bilen bir şahıs olarak bahsedilmiştir, bkz. Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, V, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1283, s. 212- 213; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1987, s. 54-58; *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Seyahatnamesi*, Sade. Şevket Rado, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1970, s. 1-10.

¹⁰ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul 1928, s. 44; Fatma Müge Göçek, *East Encounters West, France and the Ottoman Empire in the Eighteen Century*, Oxford University Press, Washington 1987, s. 4-5; Türkan Polatçı, “Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin Sefaretnamesinin Önemi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), Çankırı 2011, s. 253.

yardımcı olması ve onların haklarını gözetmesi için şebender unvanıyla tayin etmiştir.¹¹ Ömer Ağa'nın ne kadar bir süre görev yaptığına dair elde bir bilgi yoktur. Ancak ilerleyen yıllarda tıpkı elçilik faaliyetleri gibi şebenderlik faaliyetlerinin de devamı gelmemiş ve bu girişim akamete uğramıştır. Avrupa'da ise Endüstri Devrimi ile birlikte ticaret, sanayi ve gemicilik alanlarında yaşanan hızlı gelişmeler karşısında konsolosluk kurumuna verilen önem artmaya başlamıştır. 1769 yılında Fransa ile İspanya arasında imzalanan Pardo Antlaşması ile konsolosların görevleri, ayrıcalıkları ve bağışıklıklarına dair hükümler belirlenmiştir. 1781'de Fransızlar, 1786'da Hollandalılar ve 1792'de Amerikalılar kendilerince yeni düzenlemeler yaparak bu hizmetin yasal çerçevesini belirginleştirmeye ve geliştirmeye çalışmışlardır¹². Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da şebender tayinine dair bazı teşebbüslerin olduğu söylenebilir¹³. Ancak bir düzenden bahsetmek henüz mümkün değildir.

III. Selim 1791'de Ebubekir Râtib Efendi'yi Habsburg İmparatorluğu ile olan ilişkiler dolayısıyla Viyana'ya gönderdiğinde, beklentisi sadece siyasi ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi değildi. Ülkedeki iktisadi yapı ve koşullara dair gözlemler yapıp gereken bilgilerin aktarılması da talep edilmişti. Zira padişah, Avrupa'daki yeni üretim metot ve araçlarının öğrenilmesini sağlayarak Osmanlı ekonomisinin değişen koşullara adapte olmasını arzuluyordu¹⁴. III.

¹¹ *Cevdet Tasnif i Hariciye Kısmı*, 4417 (Bu belge çürük olduğu için, alıp değerlendirme imkânımız olmadı, ancak azda olsa belgenin özeti bize bir fikir verdi; 1130 yılında safer ayının sonunda Kazancızade Ömer Ağa 1130 tarihli sulh gereği şebender olarak Beç şehrine görevlendirilmiştir, bkz. Küçük Çelebizade İsmail Asım, *Raşid Tarihi Zeyli*, İstanbul 1282, s. 307.

¹² Rona Aybay, *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 15-16.

¹³ Şam şebenderinden alınan eşya defterinden bahsedilmiştir, bkz. *Başmuhasebe Kalemi Defterleri*(855-2222), 20/1, 26.05.1151; 1787 yılında Rus elçisiyle görüşen Reîsülküttâb Feyzi Efendi müzakereler esnasında Osmanlı tüccarlarının haklarının korunması için uygun yerlerde şebenderler bulundurulmasına izin verilmesini diğer ultiatom maddeleriyle elçiye bildirmiştir. Hatta bu talep doğrultusunda Osmanlı Devleti, Kırım'a bir memur göndermek istediğini belirtmiştir, bkz. *BOA. HAT*, 1219; Mufassal *Osmanlı Tarihi*, V, Güven Yayınevi, İstanbul 1962, s. 2634.

¹⁴ Râtib Efendi Viyana çevresinde bulunan güherçile karhanelerini ziyaret etmiş ve bilgi toplamaya çalışmıştır. Öte yandan kumaş fabrikası, altın-gümüş imalathaneleri, darphaneleri, porselen ve kumaş üreticilerini ziyaret ederek Osmanlı devletinin iktisadi problemlerine çözüm olabilecek bilgileri toplamaya çalışmıştır. Ayrıca bölgedeki Osmanlı tüccarlarından da imparatorluğun iktisadi durumuna dair bilgi edinmiştir, bkz. Fatih Yeşil, *Aydınlatma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 140-141, 152; Viyana temasları sırasında İngiliz elçisi ile ve diğer görüşmeleri neticesinde Râtib Efendi'nin, bir memlekette zenginliğin artırılması, devletin iktisat politikalarının en mühim ilkesi olmadır kanaatine vardığı ifade edilir, bkz. Yusuf Ziya İbrec, "Osmanlı Devleti'nin Dış Dünya ile Temasları Neticesinde İktisadi ve İçtimai Politikasında Oluşan Değişiklikler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 58, Şubat 1989, s. 129.

Selim döneminde mali ve ticari yapıyı yıpratın ve bu alanlarda çeşitli suistimallere de yol açın “Beratlı Tüccar”¹⁵ müessesesini sona erdirip, tüm Osmanlı tüccarına sahip çıkarak daha adil ve makul şartlar altında ticaret yapmalarını sağlamak için 1802 yılında alınan kararla şehbenderlik faaliyetleri başlatılmıştır¹⁶. İlgili belgede geçmişe nazaran Avrupa ile ticaret yapan tüccarın daha talepkar ve istekli olduğundan bahsedilmiştir. İlk olarak iyi ilişkiler içinde olunan İtalyan krallıkları tercih edilmiş ve aradaki mevcut ahidnamelerin sunduğu imkânlardan yararlanılarak görevlendirme yapılacağı ifade edilmiştir. Atamadan önce Napoli Krallığı’nın İstanbul’da bulunan elçisine tercüman vasıtasıyla bilgi verilmiştir¹⁷. Ahidnameler gereği, şehbender görev yerine giderken kendisine padişahın *emr-i şerifi* ile reisülküttap efendi tarafından yazılmış bir itimatname muhteviyatında mektubun verilmiştir. Görev mahalline vardığında bu evrakı başvekile takdim edeceği kendisine bildirilmiştir. Şehbenderlik faaliyetleri başlatıldığında, henüz kurumsal bir yapı yoktu. Nitekim 1821 Yunan isyanına kadar devam ilk dönem faaliyetlerinde bu tür bir yapılanmaya gidilmedi. Ancak tüm görevlendirmelerin Şehbenderlik Defteri’ne ilk andan itibaren kaydedildiğini görüyoruz. Bu ilk dönemde şehbenderler tüccarlar arasından seçildiği için şehbenderhanelere ihtiyaç duyulmamıştır. İlk atama belgesinde şehbenderlerin masraflarının ise, Hıristiyan ülke tüccarlarının mallarını taşıyan Devlet-i Aliyye tüccarına ait gemilerden alınacak vergi ile karşılanacağı ifade edilmiştir. Zira uluslararası ahidnameler gereği Hıristiyan ülke konsolosları da bu şekilde Osmanlı tüccarlarından vergi almaktaydı. Alınacak verginin aynı ölçüde olacağı belirtilmişti. Ayrıca şehbenderin o liman kentinde ikamet etmesi gerektiği tembih edilmiştir¹⁸.

İlk olarak ticari ilişkiler münasebetiyle Sicilya Krallığı sınırları içinde olan Napoli şehrine Kefalonyalı beyzadelerden Angelo Facetin şehbender unvanıyla tayin edilmiştir. Yapılan bu tayinle şehbenderden Osmanlı tüccarlarının işlerini

¹⁵ XVIII. yüzyıldan itibaren, gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasından Avrupa Devletleri’nin himayesine giren tüccarlar olmuştur. *Müste’min* veya *müste’men* tüccarlar gibi iç ve dış ticarete, Bu imtiyazlı bir şekilde ticaret yapan bu kişilere *beratlı tüccar* denilmiştir. Bu müessesenin doğuşunda verilen beratların ve tercümanlığın rolü olduğu kabul edilir, bkz. Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s. 17.

¹⁶ III. Selim önemli Akdeniz ticaret merkezlerinde konsolosluklar kurmak suretiyle, Osmanlı tüccarlarının Avrupalılarla olan rekabet koşullarını iyileştirmeye çalışmıştır, bkz. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 48; Bağış, *a.g.e.*, s. 39-70.

¹⁷ BOA. *Şehbenderlik Defterleri*, I, s. 1.

¹⁸ ... mersûmun istid’â eylediği ulûfeye bedel bundan böyle masârifine medâr olma için Devlet-i Âliyye tüccârından Düvel-i Nasârâ konsoloslarının Memâlik-i Devlet-i Âliyye iskelelerine tevârüd iden sefinelerden ber- müceb-i ahidnâme-i hümâyûn alageldikleri konsolone resmi misillü mersum dahi Sicilyateyn iskelelerine Devlet-i Âliyye tüccâr-ı sefinelerine va’z-ı hamûle ile tevârüd iden Düvel-i Nasârâ tüccârından konsolone resmi ahz ile ta’yîş idüb Sicilyateyn kralının kürsi ve memleketi olan Napoli iskelelerinde ikâmet eylemek..., bkz. Gös.yer.

takep etmesi, limanlara gelip giden Osmanlı bayrağı taşıyan gemilere gerektiği şekilde yardımcı olması, Osmanlı tebaasından olanlarla yabancı ülke vatandaşları arasında cereyan eden sorunların çözümüne yardımcı olmak, hak ve hukuklarını gözetmesi ve devletin üstün menfaatlerinin korunması ve bu doğrultuda mühim havadislerin devlete bildirilmesi istenmiştir. Bu bilgilerin gizlilikle iletilmesi istenmiştir¹⁹. Sadık ve güvenilir bir zat olduğu söylenen Facetin Efendi'nin daha evvelde bölgeye gelip giden Osmanlı firkateynlerinin ihtiyaçlarının karşılanmasında gösterdiği gayret ve aynı şekilde Viyana Sefiri İbrahim Afif Efendi'nin takdirleri münasebetiyle bu vazifeye tayin edildiği görülmektedir. Ticari faaliyetlerin yoğunluğu nedeniyle tek şebender yeterli görülmediği için krallığın diğer önemli parçası olan Sardunya Adası'ndaki Messina kentine aynı yıl içinde Atanas Diyaliro isminde bir başka güvenilir tüccar atanmıştır. Bir diğeri tayin ise kuzeydeki Venedik Cumhuriyeti'nin önemli liman kenti Venedik'e yapılmıştır. Devlet-i Aliyye şebender sayısını hızlı bir surette çoğalttığı görülür. Bu atamaları 1803 yılında yenileri izlemiş ve 1800 yılında Devlet-i Aliyye himayesinde kurulan Yedi Ada Cumhuriyeti'ne Yorgo Silyorgus isminde bir tüccar görevlendirilmiş olup cumhuriyetin merkezi Korfu'da ikamet ederek konsolosluk hizmeti vermiştir. Aynı yıl Marsilya, Amsterdam ve Cenova'ya şebender tayin edilerek Cenova Cumhuriyeti'nin dışında Fransa ve Hollanda ile de konsolosluk ilişkileri tesis edilmiştir²⁰. Hatırlatmak gerekir ki bu ülkeler daha evvelinden Osmanlı topraklarında konsolos bulundurmaya başlamıştı. Devlet-i Aliyye bu ülkelerdeki hizmetleri talimatlar dâhilinde yürüttüğü ve hususi bir yasal düzenlemeyi henüz yapmadığı görülmektedir

Tüccarlardan gelen taleplerle şebenderliklerin sayısını artırmaya gayret eden Devlet-i Aliyye 1804 yılında ise sadece Messina'ya yeni bir şebender tayin ederken İngiliz hükümetiyle de 1805 yılında Malta ve Londra'ya tayin ettiği şebenderler vasıtasıyla konsolosluk ilişkilerini karşılıklı hale getirmiştir. 1806'da ise İspanya'nın doğusunda yer alan Alicante kentine Artamaki Mefsho isimli tüccarı şebender tayin ederek konsolosluk münasebetlerine bir yenisini eklemiştir. Bir yıl sonra İspanya'nın güneyindeki Cadiz kentine ikinci bir şebender atanmıştır. 1807 yılında Portekiz ile tesis edilen ilişikler dâhilinde bölgeyle ticari münasebetleri olan Anton Efendi Lizbon şehrine görevlendirilmiş ve böylece Güney Avrupa'daki ağ biraz daha genişletilmiştir. III. Selim döneminde son şebender tayini, Avusturya İmparatorluğu'nun Adriyatik Denizi kıyısında yer alan Trieste şehrine yapılmıştır. Beş yıllık süre içinde on farklı ülkenin on iki kentine şebenderlik hizmeti götürülerek hem

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. BOA. *Şebenderlik Defterleri*, I; Bağış, a.g.e., s. 58.

²⁰ Marsilya'ya Selanikli bir tüccar olan Dimitriyos Efendi, Amsterdam'a Nikola Marçelo Efendi ve Cenova'ya da Nikola Petrofoks Efendi tayin edilmiştir, bkz. BOA. *Şebenderlik Defterleri*, I, s. 1-23.

Avrupa ile olan ticaret ağı daha düzenli hale getirilmeye çalışılmış, hem de güvenilir ve sadık olduğu ifade edilen bu tüccarlar vasıtasıyla Avrupa'da cereyan eden mühim hadiselerle dair bilgi edinilecek bir zemin oluşturulmuştur.

Aynı ülkelerle konsolosluk ilişkileri II. Mahmud döneminde 1821 yılında patlak veren Yunan isyanı hadisesine değin devam etmiştir. Yine şehbenderlik vazifesi için sadece Rum tüccarlar tercih edilmiştir. Bahsettiğimiz kentlere 1810 yılında Toskana Grandükalığı'nın liman kentlerinden Livorno eklenmiştir. Tekrar görevlendirmeler dikkate alındığında Yorgo Siliyorgus Efendi en uzun müddet görev yapan Osmanlı şehbenderi olduğu söylenebilir. Zira Siliyorgus Korfu'dan sonra 1816'da İspanya'nın Alicante kentine görevlendirilmiştir. 1820 yılında Trieste'ye Gregori Tabasgo'nun şehbender vekili unvanıyla atandığı görülmektedir. Bu dönemin son tayini Yedi Ada Cumhuriyeti dâhilindeki Korfu Adası'na olmuş ve Marko Efendi 1821 yılında buraya tayin edilmiştir²¹. Gelinek noktada geçmiş göz önünde bulundurulduğunda itibar edilen Rum cemaatinin son dönemde Devlet-i Aliyye'ye karşı gösterdiği sadakatsizliğin devlet adına görev yapan Rumlara da sirayet etmesiyle, Padişah II. Mahmud büsbütün hayal kırıklığına uğramıştır. Nitekim II. Mahmud, isyanla birlikte elçilik faaliyetleri gibi şehbenderlik faaliyetlerini de askıya almıştır. Ancak şehbenderlerle ilgili ihanet kabilinden herhangi bir olumsuzluğa incelediğimiz belgelerde rastlanılmadığını da eklemek gerekir. III. Selim döneminde hızlı gelişen hizmet ağı II. Mahmud döneminde büyüyememiştir. Bun da muhtemelen elçilik hizmetlerinde istenen verimin alınamamasının rolü vardır. Bu dönemki hizmetlerin Akdeniz ağırlıklı olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bunla birlikte hizmette ağırlığın İtalyan kentlerinin de olduğu da açık bir şekilde görülmektedir. Temeli III. Selim döneminde temeli atılmış olan bu ilişkilerin genişletilerek kurumsal hale getirilmesi beklenirken, durdurulmuş olması Devlet-i Aliyye'nin hem siyasi hem ticari geleceği açısından oldukça talihsiz bir durumdur.

Alınan kararlar Devlet-i Aliyye adeta eskiye dönmüş fevkalade elçilik heyetleriyle diplomatik ilişkileri yürütmeye çalışmıştır. Yaklaşık on yıl bu şekilde geçmiş ve Yunan sorunu ve Mehmed Ali Paşa sorunu ile büyük bir çıkmaza girilmiştir. 1830'lu yıllara girildiğinde Sultan II. Mahmud, daha evvelde devleti Viyana'da maslahatgüzar seviyesinde temsilen Mavroyeni Bey'i yeniden Viyana'ya aynı unvanla görevlendirmiştir. Birkaç yıl yine durağan bir şekilde geçtikten sonra 1835'te Mustafa Reşid Paşa Paris'e, 1837'de Mehmed Kamil Paşa Berlin'e ve Mehmed Şekib Paşa Londra'ya elçi olarak atanmasıyla müteakibiyet sistemi yeniden rayına oturmuştur. Zaten dış dünyadaki politik ve ticari gelişmeler ve beklentiler düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nin kendini izole ederek bunun dışında kalarak hayata tutunabilmesi hiç mümkün değildi.

²¹ BOA. Şehbenderlik Defterleri, I, s. 1

Nitekim bu zarureti doğrularcasına 1836 yılında Hariciye Nezareti'nin teşkil edilerek Osmanlı dışişleri örgütünün kurumsallaşma temeli atılmıştır. Akabinde hem iç hem de dış etkenler kapsamında Tanzimat dönemi diye ifade edilen yeni bir reform sayfasının açılmış olması dış dünya ile ilişki ve iletişimi geliştirmek bakımından önemli kararlılık göstergesi olmuştur. 1840'la beraber Avrupa ile iletişim ve ilişki de ehemmiyetine inanılan şebenderlikler hariciye bünyesinde yeniden teşkil edilmeye başlanmıştır. Ancak birçok kurum da olduğu gibi yapısal sorunlar nedeniyle şebenderlik hizmetinin sistemli bir surette gelişmesi zaman almıştır.

3. Hariciye Nezaretinin Teşkilinden Sonra Şebenderliklerin Yeniden Tesisi ve Kurumsallaşma

1836'da Hariciye Nezareti'nin teşkilinden sonra ilk olarak 1840'da Londra'ya Mösyö Zehrab başşebender unvanıyla tayin edilmiştir. Bu dönemde Avrupa diplomasisinde daha belirleyici role sahip olan İngilizlerle Osmanlı Devleti daha yakın bir ilişki içindedir. Bir başka deyişle birtakım beklentiler nedeniyle etkisi altındadır. Akabinde Fransa'nın Marsilya kentine de Kazemir Amerik adında bir başka tüccar Osmanlı başşebenderi olarak tayin edilmiştir. İran'a aynı dönemde bir başşebender tayin edildiği belgelerde geçmektedir. Büyük olasılıkla bu zat, Ali Namık Efendi'dir. 1840'lı yıllar içinde şebender sayısı gün geçtikçe artmıştır. 1265 Devlet Salnamesi'ne göre dokuz kente başşebender tayin edilirken bu kişilerden sekizi gayrimüslim sadece Paris'e atanan Rasim Efendi Müslüman tebaadandır²². Ayrıca on beş kente de şebender unvanıyla tayinler yapılmış ve bunların arasında hiç Müslüman veya Müslüman tebaadan bir zat yoktur²³. XIX. asrın ikinci yarısına girilirken Devlet-i Aliyye İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, İspanya, ABD, İtalyan krallıkları ve cumhuriyetleri, Alman devletleri olmak üzere ona yakın ülkeyle konsolosluk ilişkisi kurmuş ve yirmiden fazla kente şebender tayin etmiştir. Bu sayede tebaasından ticaretle meşgul olanları desteklediği gibi dünyayı takipte bilgi kanalı sayısını artırarak bu husustaki hassasiyetini de ortaya koymuştur. Devlet-i Aliyye henüz elçilik ilişkisi kurmadığı ABD hükümeti ile fahri de olsa konsolosluk ilişkisi kurarak dış dünya ile olan ilişkisinin Avrupa ile sınırlı olmayacağını da sinyalini vermiştir. Öte yandan İslam ülkesi İran ile kurduğu

²² İlk faaliyet dönemi ile karşılaştırıldığında, Napoli, Cenova, Lizbon, Korfu, Trieste, Londra, Marsilya şebenderlik faaliyetlerinde yine tercih edilen kentler olmuştur. Ancak bunlar yeni dönemde başşebenderlik statüsüyle hizmet veren merkezler olmuşlardır. Anvers ve Paris de aynı statüdedir bkz. *Salname-i Devlet-i Aliyye 1263*, s. 120-125.; *Salname-i Devlet-i Aliyye 1265*, s. 88-89.

²³ İkinci derecedeki merkezler ise şebenderler tayin edilmiştir. Amsterdam, Viyana, Venedik, Porto, Malta, Barselona, Hamburg, Le Havre, Hocabey, Birmingham, Cebelitarık, Zanta, Livorno, Şira ve New York gibi kentlere tayinler yapılmıştır. *Salname-i Devlet-i Aliyye 1263*, s. 120-125.

şehbender ilişkisi doğu yönünde bir ilk olurken, doğuya doğru açılma eğilimi ve istekliliğini de açığa vurmuştur.

Kırım Harbi döneminde dış politika ve diplomasi trafiği Hariciye Nezareti'nin önemini biraz daha artırmış ve bürokratik sistem içindeki yerini daha ehemmiyetli hale getirmiştir. Dolayısıyla nezareti sistemli bir surette büyötmek, bir zaruret haline gelmiştir. Bünyesinde teşkil edilen tüm birimleriyle gün geçtikçe gelişen ve teferruatlı hale gelen Osmanlı hariciyesi içinde şehbenderlik örgütü de gelişmiş ve nezaretin çok mühim bir parçasına dönüşmüştür. 1840'ların sonlarında 10 başşehbender ve 15 şehbender çeşitli yabancı kentlerde görev yaparken, bu sayı 1870'lere doğru 26 başşehbender ve 37 şehbendere yükselmiştir²⁴. Avrupa başta olmak üzere dış dünya ile temasa ve dış dünyanın her yönüyle takibine büyük önem veren Sultan II. Abdülhamid şehbenderlik hizmetlerini daha da büyötmek amacıyla bilhassa fahri şehbenderliklerin sayısını zaman içinde iyice artırmış ve iki yüzün üzerine çıkartmıştır²⁵. II. Abdülhamid döneminin dikkat çeken yanlarından biri de, görev yapan şehbenderler arasında Müslüman sayısının giderek artmasıdır²⁶.

Nezaretin kuruluşundan sonra ilk yıllarda hariciye teşkilatı oldukça sadeydi. Hususi olarak şehbenderlik hizmetleri önceleri Tahrirat-ı Hariciye Kalemi vasıtasıyla yürütölürken bu kalem bağılı olarak Umur- Şehbenderi Memuru unvanıyla bir memur tayin edildi²⁷. 1882 yılında ise bu görevli müdür yapılarak daha etkin bir hale getirildi²⁸. İki yıl sonra da bir müdüriyete dönüştürölerek müdürün maiyetine bir mümeyyiz, bir kontrol memuru ve altı nefer hulefa verildi²⁹. Ancak şehbenderlik ağının hızla büyümesine rağmen XIX. yüzyılın son çeyreğine gelene kadar şehbenderlik hizmetleriyle alakalı bağımsız yasal düzenlemeler yapılmamıştır. Atanan şehbenderlere verilen talimatlarla yetinilmiştir. Bu noksanlık II. Abdülhamid devrinde teşkilata verilen önemin daha da artmasıyla giderilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı topraklarında kendi vatandaşlarına hizmet veren yabancı ülke konsoloslarının zaman içinde ortaya koydukları tutum ve davranışlar devletin bütünlüğüne zarar verici bir hal almaya başlamıştır. Dolayısıyla XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu meseleye neşter vurmak adına yabancı ülke konsoloslarının denetim altına alınması için

²⁴ 1265 Devlet Salnamesi, s. 88-89; Salname-i Devlet-i Aliyye 1283, s. 96-97.

²⁵ Salname-i Devlet-i Aliyye 1328, s. 150-167.

²⁶ 1867'de dördü başşehbender, ikisi şehbender olmak üzere, altı Müslüman şehbender görevdeydi, bkz. Salname-i Devlet-i Aliyye 1283, s. 96-97; 1884'te ise onu başşehbender, yirmi dördü şehbender olmak üzere, otuz dört Müslüman şehbender olarak görevdeydi, bkz. 1302 Hariciye Salnamesi, s.

²⁷ 1295 Devlet Salnamesi, s. 81-95; Carter V. Findley, Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform (1789-1922), Çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 219.

²⁸ Salname-i Devlet-i Aliyye 1300, s. 93-104.

²⁹ Salname-i Devlet-i Aliyye 1300, s. 93-104; Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1301/1885), I, Yay. haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2003, s. 208, 211..

hukuki bir düzenleme yapılmış ve 1863 yılında bir nizamname hazırlanmıştır³⁰. Oldukça liberal denilebilecek bu düzenlemeye rağmen devletin bu hizmetleri tam olarak kontrol altına alabildiği pek söylenemez.

ŞEBBENDERLİK MEMURLARI

Vazifeli Şebbenderler

Vazifeli şebbenderler, Osmanlı vatandaşları arasından seçilirdi. Ancak, Devlet-i Aliyye, ilk yıllarda şebbenderleri gayrimüslim tüccarlar arasından seçmiştir³¹. Yunan isyanı ile birlikte Rumlara karşı olan güvenin azalmasıyla diplomasi alanındaki faaliyetler bir süreliğine de olsa askıya alınınca, bu durum şebbenderlik hizmetlerini de etkilemiş ve bir kesinti oluşmuştur³². Devlet-i Aliyye, Hariciye Nezareti'nin teşkilini müteakiben birkaç yıl sonra şebbenderlik hizmetleri nezaret bünyesine tekrardan başlamıştır. Osmanlı idaresi, aynı yıllarda yeniden şebbenderler tayin ederek bu hizmeti kaldığı yerden daha profesyonel bir şekilde sürdürmüştür. Bu yeni dönemde de İran dışındaki ülkelerde yine gayrimüslimlere görev verilmiştir³³. XIX. yüzyılın son çeyreğinde ise tüccarların yerini bürokratlar almaya başlamıştır. Şebbender olarak seçilen bir kişi kesinlikle bundan sonra başka bir işle meşgul olamazdı. Vazifeli şebbenderlere görev mahallerine gidişleriyle beraber “tahsîsât (alakasyon)” verilir, ayrıca maaş bağlanırdı³⁴. Şebbenderlerin aldığı maaşlar derecelerine göre değişirdi. Fakat görev yaptıkları mahal sebebiyle de maaşlarda farklılıklar olduğunu söylemek gerekir. Devletin resmi görevlileri konumunda olan şebbenderler, zamanla açılan okullar sayesinde mesleki bir eğitim alarak bu görevlere gelmeye başlamışlardır³⁵.

Üç sınıftan oluşan vazifeli şebbenderlerin üst sınıfını *başşebbenderler* oluşturmaktaydı. Genelde başşebbenderler, Osmanlılarda *vilayet* kabul edilen veya birinci dereceden öneme sahip şehirlere tayin edilirdi³⁶. Baş

³⁰ Bu düzenlemede izah edilen hususlardan biri, yerli ahalinden bir kişi konsoloslukta görevlendirilecekse, merkezde olursa hükümete, taşrada olursa ilin valisine bu konudaki bilgi verilmesi gerekecekti, bkz. Aybay, *a.g.e.*, s. 46-47.

³¹ BOA. *Şebbenderlik Defterleri*, I, s. 1-23

³² BOA. *Şebbenderlik Defterleri*, I, s. 27-31; Rumlara karşı olan güvensizlik geçici bir süre devam etmiş ve bir süre sonra Rumlara yine devlet kadrolarında görev verilmiştir.

³³ *Salname-i Devlet-i Aliyye 1263*, s. 120- 125; *Salname-i Devlet-i Aliyye 1265i*, s. 88- 89.

³⁴ Sefirlerin ve şebbenderleri maaşlarının ödenmesi ve diğer masraflarının devlet tarafından karşılanması, bkz. BOA. *HR.MKT.*, 97/77, 10. R. 1271; *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, Yay. haz. Ahmed Nezih Galitekin, s. 282.

³⁵ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 283; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, TTK, Ankara 1995, s. 202-203; Karal, *a.g.e.*, VIII., Ankara 1988, s. 395.

³⁶ Paris, Londra, Tebriz, Cenova, Lizbon ve Anvers gibi ticari açıdan daha önemli kentlere baş şebbenderler tayin edilirdi, bkz. *Salname-i Devlet-i Aliyye 1263*, s. 120-125; *Salname-i Devlet-i Aliyye 1265*, s. 88-89; *Salname-i Devlet-i Aliyye 1328*, s. 150-167.

şehbenderler buldukları yerin amiri konumunda olup, görev yerleri dâhilinde alt kademedeki görev yapan şehbender memurları olursa, bu memurlar onlara tabi olmak durumundaydı³⁷. Osmanlı Devleti, başşehbenderlik uygulamasını ilk defa 1840 yılında geçmiştir³⁸. “Başşehbender”, Batı ülkelerindeki “Başkonsolos” denilen devlet görevlilerinin Osmanlı’daki eşdeğeri. *Şehbenderler*, vazifeli şehbenderlerin orta sınıfını oluşturan görevlilerdir. Şehbenderler *liva* olarak adlandırılan ikinci dereceden öneme sahip şehirlere tayin edilmişlerdir³⁹. Görev açısından başşehbenderlerle arasında pek bir farklılık yoktur. Ancak başşehbenderlere göre daha az maaş ve tahsisat alırlardı⁴⁰. Daha öncede belirtildiği gibi Osmanlı Devleti, şehbender tayinine ilk olarak 1802’de başlamıştır. “Şehbender” Batı ülkelerinde “Konsolos” denilen devlet görevlilerinin Osmanlı Devleti’ndeki eşdeğeri.

Şehbender memurlarının alt sınıfını oluşturan *Şehbender vekilleri* görevlilerdir. Şehbender vekilleri *liva* dâhilinde olan yerlere, başka bir deyişle daha geri planda kalan şehirlere tayin edilmişlerdir⁴¹. Konumları itibarıyla genelde stajyer kabul edilen bu kişiler, durumuna göre bir şehbenderin sorumluluğunu üstlenebilirdi. Daha alt kademe görev yaptıkları için şehbenderlere göre daha az maaş ve tahsisat alırlardı. İlk olarak 1820 yılında vekil şehbender tayin edilmiştir. “Şehbender vekili”, Batı ülkelerinde viskonsolos (konsolos vekili) denilen devlet görevlileridir. *Kançılarya memurları*, şehbenderhanelerin yazı işlerinden sorumlu ve işlerin daha seri bir şekilde yürütülmesi için şehbenderlere yardımcı olan görevliler olarak bilinse de, zaman zaman şehbender vekili düzeyinde vazife aldıklarını, onlar gibi atamayla görevlendirildiklerini ve onların ayarında kabul edildiklerini söyleyebiliriz⁴². Kançılarya memurlarının, şehbenderliklerde XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görev yaptığı söylenebilir⁴³.

³⁷ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 282.

³⁸ Mösyö Edvar Zehrab İngiltere’nin Londra kentine baş şehbender unvanıyla tayin edilen ilk kişidir, bkz. *BOA. Şehbenderlik Defterleri*, I, s. 27.

³⁹ Amsterdam, Oporto, Alikante, Niv York ve Havr(i) gibi Osmanlı İmparatorluğu’na tali görülen kentlere tayin edilirdi, bkz. *Salname-i Devlet-i Aliyye 1263*, s. 120-125; *Salname-i Devlet-i Aliyye 1265*, s. 88-89; *Salname-i Devlet-i Aliyye 1328*, s. 150-167; *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 282.

⁴⁰ *BOA., HR.MTV.*, 68/21, 10 19 1908.

⁴¹ Briij, Kartacena, Falmut, Palermo ve Zanta gibi kentlere tayin edilirdi, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1301-1885)*, I, s. 224-231; *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 282.

⁴² *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 282.

⁴³ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1301/1885)*, I, s. 224-231.

Fahri Şehbenderler

Fahri Şehbenderler, Osmanlı Devleti'nin şehbenderlik ağını genişletmeye başladığı süreçte daha geri planda yer alan mahallerde görev verdiği kişilerdir.⁴⁴ Fakat şehbenderliklerin konumlarını devlet, sürekli değiştirmeye başladığı için yüzde yüz olarak kentler arasında bir derecelendirme yapmak kolay değildir. Fahri şehbenderler, Osmanlı Devleti'nin nazarında vazifeli şehbenderlerle aynı statüde değildir. Bir bakıma yarı resmi olduklarını söylemek mümkündür. Ancak fahri şehbenderlerden de, devlet, buldukları yerlere gelip giden Osmanlı tüccarlarının veya buldukları yerlerde yaşayan Osmanlı vatandaşlarının işlerine yardımcı olmalarını ve onların haklarını gözetmelerini istemiştir. Hiyerarşik açıdan değerlendirildiğinde ise fahri şehbenderlerde vazifeli şehbenderler gibi üçe ayrılır; fahri baş şehbender, fahri şehbender ve fahri şehbender vekili. Fahri şehbenderliklerde de devlet, şehirlerin ticari önemlerini dikkate alarak şehbenderlikleri oluşturmuş ve tayinler yapmıştır.⁴⁵

Hiyerarşik işleyiş içerisinde fahri baş şehbender, sorumluluk olarak vazifeli baş şehbenderden sonra gelirdi. Fahri şehbenderler, vazifeli şehbenderler gibi devletten maaş almazlar, devlet adına yapılan resmi işlemler çerçevesinde elde edilen hâsıllardan pay alırdı. Fahri şehbenderler genelde Osmanlı elçilerin önerileri üzerine, padişahın emriyle tayin edilirdi. Fahri şehbenderler, şehbenderliğin kurulduğu şehrin vatandaşları içinden seçildiği için büyük bir bölümü yabancı şahıslardan oluşmaktaydı. Ancak seçilen bu kişilerin itibarlı ve ticaretle meşgul olmuş olmaları ayırıcı özellikler olarak dikkate alınan hususlardır. Fahri şehbenderler sadece buldukları yerlerde görev yaptıkları için, tayin edilmeleri söz konusu değildir. Bu nedenle onlara yol harcırahı verilmez ve bu kişiler seçilirken herhangi bir imtihana tabi tutulmazlardı. Fahri bir şehbender, başka bir işle meşgul olabilirdi, ancak yaptığı iş sebebiyle şayet iflas ederse görevden alınır.⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren fahri şehbender tayin etmeye başlamıştır.

Şehbenderhaneler

Şehbender memurlarının çalışma daireleri olan “Şehbenderhaneler”, kurulduğu yerin büyüklüğü ve önemine göre *Baş Şehbenderlik*, *Şehbenderlik* ve *Şehbender vekilliği* olarak üçe ayrılır. Şehbenderlik teşkilatı, ticari çıkarlara endeksli oluşturulduğu için siyasi önemi haiz kentlerde değil, daha ziyade ticari öneme sahip olan liman kentlerinde şehbenderhanelerin açılmıştır.⁴⁷

⁴⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye 1328*, s. 150-167.

⁴⁵ Berlin fahri baş şehbenderliği, Nürnberg fahri şehbenderliği ve Königsberg fahri şehbender vekilliği gibi, bkz. *Salname-i Devlet-i Aliyye 1328*, s. 150; *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 290-291.

⁴⁶ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 290-291.

⁴⁷ Örnek olarak bkz. *1328 Devlet Salnamesi*, s. 150-167.

Şehbenderhanelerin genelde devlet tarafından kiralanın mahaller olup, ancak zaman zaman mülk haline getirildiği yerler de olmuştur.⁴⁸ Devlet adına yerli ve yabancı birçok kişinin işlerinin görüldüğü şehbenderhanelerde, şehbender memurları dışında birçok kişi görev almıştır; kançılara memurları, kâtipler, tercümanlar, imamlar, kayyumlar, bekçiler ayrıca kavvas, müstahdem ve odacı gibi hizmetliler de şehbenderhanelerde çalıştırılmıştır.⁴⁹

Bir mahalde yeni bir şehbenderhane hizmete açıldığında, Osmanlı Devleti tayin ettiği şehbendere, binayı döşemesi, düzenlemesi ve gerekli tüm masrafları karşılayabilmesi için maaşının bir mislini verirdi. Diğer taraftan devlet, şehbenderhanelerin masrafları arasında yer alan (Kançılara giderleri, diğer çalışan personelin maaşları, araba ve sandal ücretleri) gibi giderleri şehbenderlere gönderdiği “tahsisat(alakasyon)”larla karşıladı. Tahsisat yıllık olarak verilir ve şehbenderin görev mahalline ulaşmasıyla başlardı. Tahsisat bedeli şehbenderliğin ehemmiyetine göre belirlenir⁵⁰, ödemeler aydan aya yapılırdı. Ayrıca, devlet şehbenderhanenin kirasını, posta ve telgraf masraflarını ve Osmanlı vatandaşlarına yapılan tüm yardımları bizzat karşıladı.⁵¹

ŞEHBENDERLİĞE DAİR YAZILI VE HUKUKİ DÜZENLEMELER

Sultan II. Abdülhamid, bu ağı büyütürken sistemini disiplinli ve düzenli bir surette yürütmek adına uluslararası düzenlemeleri temel kabul edip gerekli hukuki çalışmaları da daha fazla geciktirmeden yaptırmıştır. 1882’de hazırlanan nizamname ile teşkilatın hukuki yapısı sağlamlaştırılmıştır. Uluslararası standartlara göre hazırlanan nizamname üç kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısım ise dört fasıldan ibaretti. Yirmi dört maddeden oluşan ilk fasılda, şehbenderhanelerin teşkiliyle ilgili hususlar yer almaktaydı. Bu bölümünde şehbenderlerin kaç türü olduğu (“vazifeli ve fahri”) ve kendi içinde kaç sınıfa ayrıldığı (“başşehbender, şehbender, şehbender vekili veya kançılara memuru”), nasıl atandıkları, harcırah, tahsisat ve maaş gibi mali konularda bilgiler verilmiştir. Ayrıca şehbenderlerin mesleğe girişleri ne şekilde olacağına dair malumat verilmiştir. Bunların dışında şehbenderlerin görev yerlerinin değiştirilmesi, tayinleri ve görevlerinden azledilmeleri, terfi ve ödüllendirilmeleri ile işlenen suçlarda alınacak disiplin cezaları hakkında

⁴⁸ BOA. HR.MTV., 68/21 nolu dosyanın mali tablosuna bakınız.; Şehbenderhane olarak kullanılmak üzere Ülgün’de satın alınan binanın intikali meselesi, bkz. BOA. HR.MTV., 418 (11-14), 29. 06. 1892.

⁴⁹ BOA, HR.MTV., 68/21 nolu dosyanın mali tablosuna bakınız, *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1301/1885)*, I, s. 472-474.

⁵⁰ Örneğin, 1908’de Peşte baş şehbenderliğine 4000 florin, Cenevre 1. sınıf şehbenderliğine 1000 kuruş ve Narde şehbender vekilliğine 500 kuruş aylık tahsisat gönderilmiştir, bkz. BOA., HR.MTV., 68/21.

⁵¹ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 283.

bilgiler verildiği görülür. Diğer taraftan tesis edilecek şehbenderhanelerin masraflarından bahsedilmiştir. Bu kısımda son olarak şehbenderlerin bağlı oldukları elçiliklerle olan iletişimleri ve Hariciye Nezareti ile haberleşmeleri ve bunlara dair konular⁵². İkinci fasılda ise şehbenderlik tesis edilecek yerler hakkında yani vilayet ve livalarla ilgili bilgi veren dört madde yer almıştır. Üçüncü fasılda ise dokuz maddeden ibaret olup, şehbenderlerin vazifeleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü fasılda ise şehbenderhanelerin teftiş usulüne dair hususlara temas eden iki madde bulunmaktaydı. İkinci kısımda ise pasaport, tasdikname, zabıtname gibi evrak işlemlerinden alınacak olan vergi ve ücretler ile şehbenderhanelerin gider kayıtlarına dair düzenlemeleri ihtiva eden on sekiz madde yer almaktaydı. Üçüncü kısım ise, fahri şehbenderliklerle ilgiliydi. Bu bölüm on bir maddeden ibaretti⁵³. Son olarak da şehbender maaşlarıyla ilgili ilave bilgileri içeren genel hükümler başlığı altında üç maddeye yer verilmiştir⁵⁴. Böylece ilk kez yazılı bir surette şehbenderlik hizmetleriyle ilgili yetmiş bir maddeden oluşan yasal bir düzenleme ortaya konulmuştur. Bu düzenleme ile bürokratik işleyiş ve kurumun sistemi yazılı ve tanımlı bir hale getirilmiştir.

Müesseseye gösterilen önem paralelinde hazırlanan nizamnameden sonra 1884'te oldukça geniş ve ayrıntılı bir şehbenderlik talimatnamesi hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur. Bu tür çalışmaların, devletin dünyadaki hukukunu ve prestijini korumaya yönelik olduğunu da hatırlatmak gerekir⁵⁵. Talimatnamenin birinci kısmı yedi fasıldan oluşmaktaydı. Birinci fasılda, şehbenderlerin işe başlar başlamaz yapmaları gereken işler hakkında bilgi veren yedi madde yer almıştır. İkinci fasılda yer alan beş madde ile şehbenderlerin iletecekleri malumatların muhteviyatı hakkında bilgi verilmiştir. On maddeden mürekkep üçüncü fasılda ise şehbenderlerin yetkili çevrelerle iletişimlerinden, haberleşme usulünden ve evrak ile ilgili işlemlerden bahsedilmiştir. Dördüncü fasılda ise şehbenderhanelerdeki kaydı oluşturulması gereken evrak ve bunlara dair işlemler hakkında malumat verildiği görülüyor. Beşinci fasılda ise, şehbenderhanelerdeki eşyaların kaydının tutulduğu defter hakkında bilgi verilmiştir. Üç maddeden mürekkep altınca fasılda ise, boşatılacak şehbenderhanelerde yapılacak işlemlere dair bilgiler yer almıştır. Bu kısmın son faslında ise yardıma muhtaç olan Devlet-i Aliyye uyuğundan olanlara nasıl muamele edileceği ve bunların ülkeye dönüşleri için gereken işlemlere dair bilgiler verilmiştir⁵⁶. İkinci kısmın ilk faslında yer alan altı maddede idari ve noter işleri kapsamında pasaport ve vize işlemlerine değinilmiştir. Dokuz

⁵² 1.-24. maddeler, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 282-285.

⁵³ 25- 68. maddeler, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 290-291.

⁵⁴ 69.-71. maddeler, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s.291.

⁵⁵ Edip F. Çelikel, *Milletlerarası Hukuk*, Hukuk Fakültesi Matbaası, İstanbul 1980, s. 559

⁵⁶ 1.- 48. maddeler, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 292-300.

maddelik ikinci fasılda ise, tabiiyet işlemleri ile alakaları hususlar yer almıştır. Üçte doğum, dörtte evlilik ve beşte ölüm hadisleriyle ilgili işlemler hakkında malumatlara yer verilmiştir. Uzunca bir bölüm olan altıncı fasılda ise muhtelif evrak hakkında yapılacak işlemlerden bahsedildiği görülür. Yedinci fasılda ise tebaanın vasiyetnameleri ile ilgili işlemlerden bahsedildiği görülür. Sekizinci fasılda ise şehbenderlerin miras işleriyle alakalı yapacakları işlemler hakkında bilgi verilmiştir⁵⁷. Üçüncü kısmın ilk faslında şehbenderhanelerin bulunduğu limanlara gelip giden Osmanlı savaş gemilerine yapılacak yardım ve muamelelere dair usul ve esaslardan bahsedilmiştir. Yine bu gemi yetkilileriyle paylaşılacak bilgiler, sıhhiye patente vizesi işlemleri, Osmanlı gemilerinde vuku bulan suç ve cinayet hadiseleri ile gemi çalışanları arasındaki ihtilafların çözümüne dair izlenecek yollar hakkında malumat verilmiştir. Ayrıca hastalar ve firar edenlerle ilgili muamelelere değinilmiştir. Gemiler dahilinde yaşanan doğum ve ölüm hadiseleri sebebiyle yapılması gereken işlemler hakkında, deniz kazalarında ve gemilerin kurtarılmasında izlenecek yollardan bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde Osmanlı tüccarlarının gemi alım satım işlemlerindeki muamelattan bahsedilmiştir⁵⁸. Talimatnamenin son kısmında ise fahri şehbenderlerle ilgili yedi maddelik genel hükümlere yer verilmiştir⁵⁹. Nizamnamenin ardından teşkil edilen yazılı talimatname ile kurum ve mensuplarının mesuliyet alanı daha açık ve tanımlı hale getirilmiştir. Dünyadaki değişim ve gelişmelere bağlı olarak her geçen gün daha karmaşık hale gelen ilişkiler düşünüldüğünde şehbenderlerin görev ve sorumluluklarının detaylı olarak yazılı bir surette ortaya konmuş olması, geçte olsa yerinde bir adımdır. Öte yandan düzenlemelere bağlı olarak 1884'te teşkil edilen Umur-ı Şehbenderi Müdüriyeti ile şehbenderlik hizmetleri bürokratik bakımından hariciye içinde daha müstakil bir hale getirilmiştir⁶⁰. Müstakilleşen kurumla birlikte

Sonuç

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi batı ülkelerinin üretim güçlerini yukarı doğru çekerken ticaret kapasitelerini ve potansiyellerini de artırdı. Bu durum ülkelerin konsolosluk ilişkilerine de doğrudan artırıcı bir etki yaptı. Bu hususta oldukça yavaş hareket eden Devlet-i Aliyye XIX. yüzyılın başlarında tüccarlarından da gelen taleplerle dış dünyaya ayak uydurabilmek ve yeni bir temas kanalı oluşturmak için adım atmıştır. Osmanlı Devleti'nin, şehbenderlik hizmetleri başlangıçta oldukça alelade idi. Bu aşamada batıyla temas oldukça sınırlı idi. Elçilik faaliyetlerinin gölgesinde

⁵⁷ 49.-104. maddeler, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 301-310.

⁵⁸ 105.-183. maddeler, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/-1900)*, III, Ns.311-323.

⁵⁹ 184.-191..maddeler, bkz. *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1318/1900)*, III, s. 342.

⁶⁰ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1301/1885)*, III, 211; Findley, a.g.e., s. 271.

yürütülmesine rağmen şehbenderlik hizmetlerinin götürüldüğü ticari alan daha genişti. Bu dönemin hizmet ağı, aşağı yukarı III. Selim döneminde şekillenmiş, II. Mahmud'un döneminde pek bir genişleme olmamıştır. Elçilik hizmetlerin de olduğu gibi 1821 Yunan isyanı nedeniyle faaliyetler askıya alınınca adeta başa dönmüştür. Ancak Hariciye Nezareti'nin teşkilinden sonra şehbenderlik hizmeti tekrardan başlatılıp kurumsallaşmanın önü açıldı. Hariciye bünyesinde XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru örgütsel olarak yapısını güçlendiren teşkilat, XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, organize yapısıyla yirmi üç ülkede ve iki yüz otuzu aşkın kentte, vazifeli ve fahri şehbenderleriyle uyruklarına hizmet veren muazzam bir örgüt haline dönüşmüştü. Bu dönüşümde dış dünyayı takipte ve dış dünya ile temasta şehbenderliklerin elçilik faaliyetlerine alternatif olarak görülmesinin de payı vardır. Başlangıçta daha ziyade gayrimüslim tüccarlar vasıtasıyla sağlanan bu hizmet, XIX. Yüzyılın son çeyreğiyle birlikte bünyesinde Müslümanlardan da çokça kişinin yer aldığı memurlarca yürütülmüştür. İlk başta tüccarlar arasından tercih yapılırken sadakat en temel esastı. Zamanla kurumsallaşma kapsamında mesleki bir görev olarak tanımlanıp şehbenderler sınavlarla tayin edilmeye başlandı.

İlk teşkil edildiğinde çok sade bir görev tanımlaması olan şehbenderleri vazife ve sorumlulukları XIX. yüzyılın son çeyreğinde nizamname ve talimatnamelerle çok teferruatlı bir hale getirilmiştir. Ticari, adli, dini, idari, sıhhi ve sair alanlarda birçok konuda şehbenderlere yetki ve sorumluluk tanımlaması yapılmıştır. Başlangıçta talimatlarla sürdürülen hizmetler 1882 Nizamnamesi ve 1884 Talimatnamesi ile hukuksal olarak yazılı ve daha bağlayıcı hale getirilirken, işin ehemmiyeti ve değeri de artmıştır. Bu aşamadaki gayret ve istekliliği ile teşkilatın daha güçlü ve etkin hale gelişinde Sultan II. Abdülhamid'in payı büyüktür. Hızla çöken tarihi devletin örgütsel sistemi içinde kaybolmuş gibi duran, ancak her geçen büyüyen şehbenderlik teşkilatı, yeni düzende konsolosluk hizmetlerinin daha sağlıklı ve bir düzen içinde yürütülebilmesi adına mühim bir tecrübe olmuştur.

KAYNAKÇA

1.Arşive Vesikaları

Cevdet Hariciye (C.HR.)
Hatt-ı Hümayunlar (HAT.)
Hariciye Nezaret i Evrak -ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usulü Envanteri (HR.MTV.)
Hariciye Nezareti Mektubi Kalemı (HR. MKT.)
Şehbenderlik Defteri, 1

II. Salnameler

Salname-i Devlet-i Aliyye
Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciyye
Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi

III. Matbu Eserler ve İncelemeler

AYBAY, Rona, *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.
ÇELİKEL, Edip F. *Milletlerarası Hukuk*, Hukuk Fakültesi Matbaası, İstanbul 1980.
DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1997.
FINDLEY, Carter V., *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform (1789-1922)*, Çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
GERÇEK, Selim Nüzhet, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul 1928.
GÖÇEK, Fatma Müge, *East Encounters West, France and the Ottoman Empire in the Eighteen Century*, Oxford University Press, Washington 1987.
GÖKBİLGİN, Mustafa Tayyip, "Konsolos", *İslam Ansiklopedisi*, VI, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
HUART, Clément, "Bender", *İslam Ansiklopedisi*, II, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
İBREC, Yusuf Ziya, "Osmanlı Devleti'nin Dış Dünya ile Temasları Neticesinde İktisadi ve İçtimai Politikasında Oluşan Değişiklikler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 58, Şubat 1989, s. 117-135.
KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VII, VIII, TTK, Ankara 1988,1995.
KÜÇÜK ÇELEBİZADE İSMAIL ASIM, *Raşid Tarihi Zeyli*, İstanbul 1282.
Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, V, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1283.
Mufasssal Osmanlı Tarihi, V, Güven Yayınevi, İstanbul 1962.
OLGUN, İbrahim *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967.
POLATÇI, Türkan, "Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Sefaretnamesinin Önemi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), Çankırı 2011, s. 249- 263.

- SALAHİ, Mehmed, *Kamus-ı Osmani*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1313.
Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hariciyye (1301/1885, 1318/1900), I, III, Yay. haz. Ahmed Nezir Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2003.
- SAMİ, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Tamimât-ı Şehbenderî, Ebuuzziya Matbaası, İstanbul 1928.
- Türk Hukuk Lügati*, “Konsolos”, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1987.
Yirmisekiz Çelebi Mehmet Seyahatnamesi, Sade. Şevket Rado, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1970.
- ZURCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

ABDUSSELÂM EL-UCEYLÎ VE EL-İNZİLÂK ADLI ÖYKÜSÜ

*İlknur EMEKLİ**

Öz: Arap dünyasında edebî faaliyetlerin yoğun olarak görüldüğü ülkelerden biri de Suriye'dir. Mısır ve Lübnan'da kısa öykünün ortaya çıkışı Suriye ile benzerlik göstermektedir. Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de kısa öykü ilk olarak tercüme faaliyetleriyle başlamıştır. Ancak, yabancı dil bilenlerin başka ülkelere göç etmesi nedeniyle Suriye'de tercüme faaliyetleri beklenen veya olması gereken düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu durum hikâyenin Suriye'deki gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışmamızda Suriye'de modern hikâyenin doğuşu, gelişimi ve öne çıkan isimleri hakkında genel bir bilgi verdikten sonra, hikâye türünün bu coğrafyada gelişimine katkı sağlayan en önemli isimlerinden birini, Abdusselâm el-Uceylî'yi ele alıp, yazarın Mechûle ala't-tarîk (Yoldaki Bilinmeyen Kadın) isimli hikâye seçkinde yer alan *el-İnzilâk* (Kayma) öyküsünü teknik açıdan incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Öykü, Abdusselâm el-Uceylî, Mechûle ala't-tarîk, el-İnzilâk.

Abdussalam Al-Ojaili and His Story Al-Inzilak (Downfall)

Abstract: Syria is one of the countries where literary activities are intensely seen in the Arab world. The emergence of a short narration in Egypt and Lebanon resembles Syria. As in the other Arab countries, the short story in Syria first appeared with translation activities. However, due to the migration of foreign language speakers to other countries, translation activities in Syria have not been at the previously expected or regular level. This situation has affected the story's development in Syria negatively. In this study after giving general information about the rise, development and prominent names of the modern story in Syria, upon handling Abdussalam al-Ojaili who is one of the most important names contributing to the development of the narrative in this geographical area, we will try to analyze author's Al-Inzilak which is a story in the author's story collection called Mechûle ala't-Tarîk (Nameless on the Road).

Keywords: Syria, Story, Abdussalam Al-Ojaili, Mechûle ala't-Tarîk, Al-Inzilak.

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, ERZURUM.

Kabul Tarihi: 29.11.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

Giriş

XIX. yüzyıldan itibaren Suriye ve Lübnan'da, Arap Dili ve Edebiyatı'na duyulan ilgi artmış ve bu ülkelerde dünya edebiyatından çeviri hareketleri yoğun olarak başlamıştır. Bunun başlıca ve belki de en önemli nedeni, baş gösteren yabancı işgalleri ile başlayan kültür hareketleridir. (el-Hatîb, 1991: 96) Bu kültür hareketlerine, özellikle Fransız edebiyatının etkisi çok olmuştur. Lübnan'da olduğu gibi Suriye'de de, Fransız manda yönetimi sırasında yazarlar ve yayıncılar için en çok Fransa veya Batı ülkelerinden birinde okumuş bir aydın seçkinler grubu söz konusudur. Fakat Fransızlaştırma etkileri Suriye'de pek derine gitmemiştir. Bu durum Lübnan'dan farklı olarak burada, ne politik alanda ne de yazarlık alanında milli hareketlere bir engel oluşturmamıştır. (Kadûr, 1989: 65)

Suriye'de başlayan modern edebî türlerin diğer Arap ülkeleriyle kıyaslandığında; burada daha geç bir dönemde olgunlaşmaya başladığını söylemek mümkündür. Suriye'de modern hikâyenin doğuşu on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Fransız işgalinden sonra yeni eğitim kurumları açılmış, Lübnanlıların teşviki ve önderliği sonucu matbaaların kurulması ile gazeteler yayımlanmaya başlamıştır. Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de kısa öykü tercüme hareketleri ile başlamıştır. Ancak, yabancı dil bilenlerin göç etmesi nedeniyle tercüme faaliyetleri beklenen veya olması gereken düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu durum, batılı anlamda hikâyenin Suriye'ye girişini geciktirmiştir.” (Fettahoğlu, 2016: 64)

Genel anlamda Suriye'de kısa öykücülüğün 1930'lu yılların başlarında başladığı söylenebilir. 1948'i takip eden ilk on yıl, Suriye öykü tarihi bakımından incelemeye değer bir dönemdir. Zira hikâye alanındaki çalışmalar bu dönemde meyve vermeye başlamıştır. Bu dönemin hâkim konularının, vatan sevgisi, bağımsızlık, Filistin sorunu, kadın hakları, geri kalmışlık ve töre baskısı olduğu görülmektedir. Daha sonraki yıllarda bu konulara, Arap dünyasında yaşanan gelişmelerin ortaya koyduğu millet olarak var olma sorunu, gelecek kaygısı ve ümitlerin yok olması gibi toplumsal konular eklenmiştir. Altmışlı yıllarda ülkede yaşanan siyasî istikrarsızlık, Arap birliğini sağlama çalışmalarının akamete uğraması ve Filistin sorunu, Suriye halkında hayal kırıklığı, endişe ve ümitsizliğin artmasına sebep olmuştur. (Fettahoğlu, 2016: 64)

Aslında Suriye'de hikâye, 1937-1949, 1950-1958, 1959-1967 ve 1967'den günümüze kadar ki süre olmak üzere dört dönem içerisinde gelişmiştir. Suriye'de Batı'dan hikâyeler çeviren ilk yazar Circî Cebrâ'il Büleyt el-Halebî'dir. Onun ilk hikâye çevirisi, 1871 yılında Racul zû İmra'ateyn başlığı altında yayımlanmıştır. Aynı zamanda Muhammed Kürd Ali (1876-1952), Yusuf Elyân Sarkis (1856-1929) ve Halîl Mihâ'il Bedevî'nin çevirileri de Suriye hikâyeciliğinin tarih sahnesinde yerini almıştır. 1930'larda Suriye'de

hâkim olan hikâyecilik türüne bakıldığında ilk etapta vatan konusunun ağırlıkta olduğunu görürüz. 1940'ların başında milliyetçilik ve vatan sevgisi hikâyede baskın gelmeye başlamıştır. Ali Halkî (1911-1984)'nin, 1930'larda Nehm adlı eseriyle gelecek nesillerin yolunu açan Şekîb el-Câbirî (1912...)'nin, Muhammed en-Neccâr (1900-1961)'in sonra Edîb en-Nahvî (1926...)'nin ve Lübnan'da doğan Halîl el-Hindâvî (1906-1976)'nin eserlerinde, yabancı güçlere karşı milliyetçi duyguların hareketlenmesi için manevi davetler çok popüler bir hale gelmiştir. (Yazıcı, 2011: 121)

Suriye'de modern hikâyenin gelişimine katkıda bulunan isimler arasında, el-Bedâ'î (1936), el-Hubbu'l-Evvel (1950) ve Dem'atu Salâhiddîn (1958) gibi hikâye koleksiyonlarında bağımsızlık, Fransız işgaline karşı direniş ve Arapların birliği gibi konuları işleyen Halîl Hindâvî (1906-1976), sosyal konuları ve günlük hayatı ele alan hikâyeleriyle Mîşel 'Aflak, Ma'a'n Nâs (1952) ve Ahbâr mine'l-Beled (1955) adlı hikâye koleksiyonlarında sosyal eşitlik ve Filistin sorununu işleyen Hasîb el-Keyyâlî (1921-1993) gibi isimler vardır. (Kula, 2011: 30)

Abdusselâm el-Uceylî, Sa'id Havrâniyye, Hannâ Mîne, Ulfet İdlîbî, Murâd es-Sibâ'î, Ğâde es- Semmân ve Zekeriyâ Tâmir gibi birçok edebiyatçı bu dönemde hikâye ile yazın hayatına girmiştir. (Fettahoğlu, 2016: 64)

Çok erken yaşlarda yazmaya başlayan Ğâde es-Semmân Suriye'nin en ünlü yazarlarından biridir. En önemli hikâye kitapları şunlardır: Rahîlu'l-merâfi'l-kadîme (1960), Lâ bahr fî Beyrut (1963), Leylu'l-gurebâ (1966) ve el-Bahr yuhâkimu semeke (1986). Ğâde es-Semmân kadın yazarlar arasında önemli bir yere sahiptir. O, Filistin sorunlarıyla ilgilenir ve aynı zamanda Arap halkını da ihmal etmemektedir. Ğâde es-Semmân'ın kahramanlarının çoğu kadınlardır. Sadece "Cerîmetu şeref" hikâyesindeki kahraman bir erkektir. Kahramanlarının psikolojik sorunlardan ve kaygılardan acı çektiği Ğâde es-Semmân, eğitim görmüş kadınların sorunlarına ve onların erkeklerle olan ilişkilerine vurgu yapmaktadır. (Yazıcı, 2011: 132)

Diğer taraftan Suriye'de kabul etmemiz gereken gerçekten önemli yazarlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Hirmân, Zevâyâ ve el Hubb ba'de'l-hamsîn gibi eserleriyle Selmâ el-Kuzberî; Vidâ'en yâ Dimaşk, Kısas Şâmiyye, 'Asiyyu'd-dem' eserleriyle Ulfet İdlîbî; Nidâ'u Nûh, hümanizm hakkındaki er-Ra'd, Sahîlu'l-cevâdi'l-ebyad, Dimaşku'l-harâ'ik ve Senadhak gibi hikâyeler yazan ve döneminin en önemli hikâye yazarlarından olan Zekeriyâ Tâmir; felsefik ve Marksist düşünceleriyle ün yapan George Sâlim; kadın haklarını savunan Kûlît Hûrî ve Kamer Keylânî gibi isimleri saymak mümkündür. (Yazıcı, 2011: 133-134)

Yukarıda adı geçen Ulfet İdlîbî, Suriye'nin en önemli hikâye yazarlarından biridir. İçerisinde on yedi hikâye bulunan Vidâ'en yâ Dimaşk, güçlülerin işgallerine karşı Arap halkının göstermiş olduğu direnişe ve toplumsal adalete

vurgu yapar. Diğer taraftan bu çalışma çocuklara geçmişlerini unutmamaları için hatırlatmalar niteliğinde mesajlar içerir. Yazar bu eserinde çocuklarla geçmiş arasında bir köprü kurmak ister ve gelenekleriyle, kahramanlıklarıyla ve tüm felaketleriyle geçmişi onlara tanıtmayı amaçlar. Ayrıca bu eser toplumun geleneklerinden kaynaklanan zor şartlar altında yaşamak zorunda kalan kadınların sorunları üzerinde de yoğunlaşır. Bu realist hikâyeler genellikle geçmişle alakalıdır. (el-Kiyâlî, 1968: 78)

Ayrıca bu yazarlar arasında Hannâ Mîne, er-Raculu'l-lezî yedubbu ilâ firâşihî adlı eseriyle Suriye hikâyeciliğinin zirvede yer alan ismi kabul edilir. Ancak yine de bazı eleştirmenlere göre bu hikâyeye modern hikâyenin hiçbir özelliğine sahip değildir. Çünkü bu eleştirmenlere göre hikâyenin konusu çok basittir. Fakir bir işçi fitik hastalığına yakalanır. Yeterli parası olmadığı için patronuna başvurur. Fakat patronu onun bu talebini dikkate almamak için çeşitli hilelere başvurur. (Yazıcı, 2011: 137)

Buradan anlaşılmaktadır ki; özellikle 1977 yılı diğer yıllarla kıyaslandığında hikâyeye derlemeleri açısından daha verimli bir yıl olmuştur. Bu yıl içerisinde otuz derleme yayımlanmıştır. (Dekkâk, 1965: 74, el-Eğânî, 1973: 29)

Abdusselâm el-Uceylî, 1918 Suriye Rakka doğumlu, doktor, romancı ve siyasetçi. Rakka, Halep ve Şam'da aldığı eğitimlerini Şam Üniversitesini bitirerek taçlandırmış olan yazar, 1945 yılında başladığı doktorluğa fazla devam etmemiştir. 1947 yılında Rakka milletvekili seçilen, Kültür, Dışişleri ve Enformasyon Bakanlıklarında pek çok pozisyonlarda görev almış bir siyasetçidir. 1947-1962 yılları arasında resmi görevlerde bulunan Uceylî ilk öyküsünü 1948 yılında “ Bintu's-sâhira” ismiyle çıkarmıştır. Öykü, roman, şiir ve pek çok makaleler kaleme alan yazarın 1948-2005 arasında yayınladığı toplam 41 kitabı bulunmaktadır. 2004 yılında Kuveyt'te yayınlanan bir dergi, yazarın eserleri ve hayatı hakkında derginin 248. sayısında 16 araştırma yayınlamıştır. 5 Nisan 2006 senesinde 88 yaşında vefat eden yazar hakkında 7 Nisan 2006'da New York Times'da bir makale yayımlanmıştır.

Modern Suriye hikâyesinin gelişme seyrinde, Abdusselâm el-Uceylî (1918-2006)'nin katkısı önemli yer tutmaktadır. Bu katkı, sadece yazdığı hikâyelerin sayısının fazlalığından değil, bir hikâyeye kitabından diğerine geçişte süreklilik arz eden kendi tecrübesi ve gelişim çizgisinden dolayıdır. Bu gelişim, hikâyeyi ele alış biçiminde, kullandığı teknikte ve bakış açısında görülmektedir. el-Uceylî, bir yandan tekniğini geliştirirken diğer taraftan ele aldığı konuları, çalkantılı bir dönem geçirmekte olan bağımsızlık sonrası Suriye'sinin şartları ölçüsünde çeşitlendirmeye ve geliştirmeye çalışmıştır.” (Kula, 2011: 31; Faysal, 1992: 47)

Hikâye yazarlığı yanında mizah, köşe ve roman yazarlığıyla da ün kazanan Uceylî, Suriye ve Arap dünyasının en ünlü çağdaş edebiyatçıları arasında yer

almaktadır. Yapıtlarının çoğunda gerçekçilik ekolünün etkisi bariz olarak görülmektedir. (Ramazan, 1998: 97) Edebiyat örgütlenmeleri içerisinde etkin bir rol üstlenmiştir. Bu örgütlemelerin yazara göre belki de en önemlisi Mizahçılar Topluluğu'dur. Hayatını edebiyata adayın yazarın en önemli eseri Bâsime beyne'd-dumû' (1958) adlı ilk roman çalışmasıdır. el-hubb ve'n-nefs (1959), Bintu's-sâhira (1948), Hezîmetu Fârisi'l-kantara (1971), Hikâyetu mecânîn (1972) ve Mechûle alâ't-tarîk (1997) diğer önemli eserleridir. Eserleri pek çok dile çevrilmiştir.

Abdusselâm el-Uceylî "Bâsime beyne'd-dumû' " (Dâru's-Şark el-Arab/Beyrut) adlı eserini 1959 yılında yayınlamıştır ki, bu yıllar Suriye edebiyatının yeni yeşermeye başladığı, ilk meyvelerini verdiği döneme rastlamaktadır. Bâsime beyne'd-dumû' romanı yazarın ilk roman çalışmasıdır. Yazar bu eserini bir dergide dizi halinde yayınlanması için yedi ay gibi kısa bir süre içerisinde kaleme almıştır. İlk roman denemesi olması ve kısa süre içinde yazmak zorunda kalması sebebiyle bu eserin kendisini tam olarak memnun etmediğini şu sözleriyle açıklamıştır: "Bâsime beyne'd-dumû' romanını yazmadan önce hikâyeler yazıyordum, bunlar çok vakit almıyordu. Riyâz Talha (ö.1980) el-İctihâd adlı dergide dizi halinde yayınlamak için benden duygusal içerikli bir roman yazmamı istedi. Beyrut'tan dönerken arabam yuvarlandı, neredeyse ölüyordum. Bu olay romanın konusu oldu." Diğer bir ifadeyle yazar bu romanının yazımında kendi hayat hikâyesinden oldukça çok yararlandığının işaretlerini bu sözleriyle açıklamıştır. (Hazer, 2004: 312)

Abdusselâm el-Uceylî (1925-2008)'nin *Sâatu'l-mulâzim* (Beyrut 1951), *Hikâyât mine'r-rahâlât* (Kahire 1954), *Kanâdil İşbiliyye* (Beyrut 1956), *el-Hâin* (Beyrut 1960), *Vasfu'l-azrâi's-sevdâ'* (Beyrut 1960), *el-Hayl ve'n-nisâ'* (Beyrut 1965) adlı eserleri, hiç şüphesiz Suriye öykücülüğünü önemli ve oldukça başarılı bir noktaya taşımıştır. İfade ve tasvir kabiliyeti oldukça güçlü olan el-Uceylî, özellikle son eserinde, ait olduğu çevreyi ve ziyaret etmiş olduğu Batılı başkentleri anlatırken, öykü alanında tasvir ustası olduğunu göstermiştir. Onun *el-Hâin* adlı öykü koleksiyonu içerisinde yer alan "en-Nehru sultân" adlı öyküsü günümüzde de sıkça yaşanan bir doğa felaketi ile ilgilidir. Zaman zaman doğada meydana gelen felaketler karşısında insanın acizliği ya da tedbirsizliği yüzünden başına pek çok felaket gelebilir. Öykü, Fırat nehri kıyısında bulunan bir köyde geçmektedir. Fırat nehri zaman zaman taşmakta, bazı insanları, evleri ve arazileri yok etmektedir. Fırat nehri etrafındaki ekinleri sularken adil bir sultan, ancak nehir taşıp etrafını yıkarken zalim bir sultana dönüşmektedir: (Yazıcı, 2011: 124)

"Fırat, sultandır. Zâlim ve gaddar bir sultan. Mebrûk bunu çok iyi biliyor..."

Yine bir felaket anında hikâyenin kahramanı "Mebrûk" arkasına dönüp bakar ve tek oğlunun sel sularına kapıldığını fark eder. 81 yaşında olan

Mebrûk, oğlunu kaybettikten sonra tek başına bir yaşam sürer. Mebrûk'un hanımı daha önce ölmüştür. Beş kızının hepsi evli olup uzak köylerde yaşamaktadırlar. Hayatının sonlarına doğru, baraj yapımında görevli mühendislerin yanında çalışmaya başlar. Bu barajın yapılmasıyla Fırat'tan intikam alacağını düşünmektedir. Ancak baraj bitmeden üç ay önce hayata veda eder. Mebrûk'un düşü gerçekleşmiştir. Günümüzde de sıkça yaşadığımız bu sorun, insanoğlu ve doğa var olduğu sürece tekrarlanacaktır. Burada önemli olan tabiatın insanı yok eden değil, insanı yaşatan, insana hizmet veren bir duruma nasıl getirilebileceğinin çarelerini aramaktır. Öyküden de anlaşılacağı üzere Fırat Nehri, adil bir sultan; gerekli tedbirler alınmazsa, bir anda zalim ve gaddar bir sultana dönüşebilmektedir. Uceylî kaleme aldığı bu son derece önemli temaları ele alan eseriyle, yaşanan bazı felaketlerin ancak insanoğlunun alacağı tedbirler sayesinde bir kez daha yaşanmayacağını mesajını vermektedir. Geçmiş ile bugünün keder ve üzüntü içerisinde değil; sevinç içerisinde yaşanması gerektiğinin de buna bağlı olduğunu açıkça dile getirmektedir.

Asıl mesleği doktorluk olan el-Uceylî, sahip olduğu geniş edebî ve kültürel birikimiyle hikâyelerinde ele aldığı konuları gerçekçi bir tarzda işlemiştir. O, hikâyelerinde ele aldığı konuları işlerken, sadece olayları ve gününbirlik kaygıları aktarmakla yetinmeyip bir fikri ifade etme çabası ve kaygısı içerisinde olmuştur. el-Uceylî, bu kaygısı ve yenilik arayışı ile hikâyede yerleşik anlayışı aşma çabasıdır. Bu çabasıyla o, türün anlamı ve rolü ile ilgili olarak gerek yazarların gerekse okuyucuların zihninde yeni ufukların doğmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle hikâyelerinde bilim ve hurafe ile hayal ve gerçek ikilemi önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, Bintu's-Sâhira adlı hikâyesinde vaka, hayal ile gerçek, bilim ile hurafe arasındaki ikilem üzerine kurulmuştur. Aslında yazarın buradaki asıl amacını, bu bakış açısıyla göstermektedir. Hakikatin iki yönü vardır. Bir yönü bilgi ve tecrübeyle keşfedilirken; diğer yönüne ancak sanat yoluyla ulaşılabilir. İşte el-Uceylî, hikâyelerinde hakikatin bu yönünü arama gayreti ve sorgulama çabası içerisinde dir. (Kula, 2011: 32)

Abdusselâm el-Uceylî'nin hikâyelerinde, yazarın aynı zamanda bir doktor olmasından ötürü tıp vakaları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuyu işleyen Bintu's-Sâhira adlı öykü seçkinde yer alan Hummâ adlı hikâyesinde, humma hastalığına yakalanan bir çocuğun, hastalığının ateşinin derecesine göre bilinçaltı ortaya çıkarılmaktadır. Arap insanının yaşanan acılar, yenilgiler ve felaketler sonucu, millet olarak amaçsız ve bilinçsiz şekilde geleceğini göremediği ve hedefini kestiremediği dönemin hikâyesidir aslında Hummâ. (Kula, 2011: 35)

İfade ve betimleme kapasitesi çok güçlü olan el-Uceylî geldiği çevreyi ve ziyaret ettiği Batı şehirleri hakkında yazdıklarında, betimleme ustası olduğunu ispatlamıştır. Bintu's-Sâhira eseri, Suriye hikâyecilik tarihinde hem tarihsel hem

de sanatsal açıdan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Arap öykücülüğüne benzersiz bir tarz getirmiş ve yeni ufuklar açmıştır. Öyle ki çok geçmeden Irak ve Mısır gibi diğer Arap ülkelerinde el-Uceylî'nin yazıdaki yöntem, metot ve üslubundan etkilenen çok sayıda edip ortaya çıkmıştır.

“El- İnzilâk”¹ Adlı Öykünün İncelenmesi

Yazarın “el-İnzilâk” (Kayma) adlı bu öyküsü, 1997 yılında Riyad El-Rayyes Books Ltd yayınevi tarafından Londra/ İngiltere ve Beyrut/Lübnan’da ilk baskısı yapılan, yedi kısa ve uzun öyküden oluşan, 271 sayfalık “Mechûle ala’t-tarîk” adlı öykü seçkisinin ikinci öyküsüdür. Öykü toplam 26 sayfadan oluşmaktadır.

Ele alacağımız bu öykü başlığının altında, öyküye dair bize kısa bir bilgi verilmektedir.

“el-İnzilâk”

Tarihsiz 11 mektuptan oluşan bir hikâye.

(Hikâye hayalidir. Hikâyenin bütün olayları Allah’ın hükmettiği beldelerden bir beldede geçtiği için tesadüfidir.)

K.....’dan S.....’ya, M..... Şehrinde.

Hikâye seçkinde ikinci öykü olarak kaleme aldığı “el-İnzilâk” adlı öyküde yazar öykünün başında bunun kendi tabiriyle hayali bir hikâye olduğunu, Allah’ın hükmettiği beldelerden birinde geçen tesadüfi olaylardan teşekkül ettiğini belirtmektedir. Yine bu kısımda parantez içinde K.. yazdığı mektupların M... şehrinde olduğuna değinmektedir. K... isimli bir erkek kahramanımız, aynı zamanda kahraman-anlatıcıdır, çok uzakta bulunan bilgeliğine ve arkadaşlığına güvendiği S... isimli arkadaşına yaşadıklarıyla ilgili ve arkadaşı S..’nin mektuplarına cevap niteliğinde yazdığı mektuplara verdiği cevaplardan oluşan bir öyküdür.

Bu kısa açıklamadan anlatıcı-kahramanın bu öyküyü mektup tekniği kullanarak, toplamda 11 mektupla öyküyü sonlandırdığını görmekteyiz. Bu mektuplardan 11. Mektupla ilgili olarak herhangi bir bilgi verilmemiş ve bu durum üç sıra halinde konulan noktalarla geçiştirilmiştir. Ayrıca bu mektuplar arasında belki de en hacimli mektup 8. Mektup olarak karşımıza çıkmaktadır. el-Uceylî öykünün bütününde anlatıcı-kahraman bakış açısını kullanırken bazı kahramanların adlarını vermiş olmasına rağmen; öykünün tamamında birbirleriyle yazışan iki kahramanın adlarını vermekten kaçınmıştır. Kısa

¹ el-Uceylî, Abdusselâm, Beyrut 1997, (1. Baskı), 271 s. (Çalışmamızda eserin bu baskısı esas alınmıştır ve çalışmamızda romana yapılan göndermeler metinde parantez içi sayfa numaralarıyla gösterilecektir.)

açıklamadan kahramanların, isimlerinin baş harflerinin K... ve S.... olan iki erkek karakter olduklarını anlamaktayız. Hikâyenin hayali olduğunu belirten yazar, aslında bize bütün karakterlerin de hayali kurgulanmış olduğunu düşündürmektedir.

Yazarın bu öyküsünde zaman ve mekân kavramının çok net olmadığını, gerçek ile hayalin iç içe geçtiğini, mektup dili olduğu için dilin sade ve akıcı olduğunu görmekteyiz. Öykünün dili fasih olup, kullandığı kelimeleri net ve anlaşılır yapan yazarın sade bir dil kullanmasıdır. Şiirsel bir dil kullanan yazar, bu üslubuyla kendisine has yeni bir öykü dili oluşturmuştur.

Olay Örgüsü

Birinci mektupta “ Niçin bizi bırakıp gittin ” (s. 67) diyerek seslendiği muhatabı, arkadaşı S...’ye, “Ey sınırları yıpranmış olan!” (s. 67) şeklinde seslenerek arkadaşının bulunduğu yerden dönmesini, onun gibi örnek kişilere ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. Yine birinci mektubunda kendileri için “Biz büyük mantık ustaları” (s. 68) diye seslenmekte ve sorumluluklarının, olumsuzluklara karşı çıkıp onları dağıtarak olumluya çevirmek olduğunu zikretmektedir. Kahraman “Dön bize, gel!” (s. 68) diyerek birinci mektubu sonlandırır.

İkinci mektupta anlatıcı-yazar, arkadaşının burada zikredilmeyen ama mektubunda sorgulamalarda bulunduğunu, çokça sorularının ve şüphelerinin olduğuna değinilirken gençlerin görüşlerine karşı çıkmasına ve onların bu konudaki aceleciliklerine değinmektedir. K..., sahibi oldukları gazetelerin yayımladıkları bir nüshanın, yazım tarihinden 15 gün önce sonuçlandırılan bir toplantının nüshası olduğunu ve bunun uzaktaki arkadaşına da ulaştığına dair ifadelerinin ardından toplumdaki iki önemsiz karakteri ifade eden “falan ile filanca” ya yönelik değerlendirmelerde bulunup kendisinin bunlara saygı duymadığına, ancak arkadaşı S...’nin saygı duyduğuna işaret etmektedir. Mektupta bu iki karakterin aydınlatılması gerektiği, ahlaki yozlaşmalarının olduğu, manevra yapmaya çalıştıkları, fesat ve kaosu mırıldandıkları gibi niteliklerine değinip kendilerinin sabredip şefkat beslemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. “İşte bunlara karşı uyanık iki kişi olalım diye niçin sen de gelmiyorsun?” diyerek arkadaşına çağrıda bulunmaktadır. Arkadaşının kendisine nasihatlerde bulunup sorgulamasından bahsederken bir toplantıda oturum başkanıyla aralarındaki yaklaşım farklılıklarını S...’nin sorguladığını anlıyoruz. Burada oturum başkanı Sümeyye adında her ikisinin de bildiği (Daha sonra bu bayanı üniversiteden tanıdığına değinecektir) bir bayan arkadaşları olduğunu söylemektedir. Güzelliğinin cazibesıyla toplantıya katılanların çirkinliklerini dengelediğini düşünen K... arkadaşı S...’ye neden Sümeyye’nin toplantıya katılmasını eleştirdiğini sorar. Sümeyye’nin kimseyi etkilemeyeceğini, onun ilişkisinin kendisiyle olacağını dile getiren K...,

toplantıya katılanların Sümeyye'yi ofisine müdüre olarak atmasını önermeleri üzerine bu teklifi kabul eder. Sümeyye'nin de kendisine güvenip inandığını düşünür. Hem kendine hem de arzularına set çekebileceğine güvenen K... evli ve çocukları olan biridir. Eşinin adı Su'âd'dır. Su'âd'ın kişiliğinin onu kızlara yaklaşma arzularından koruyan en etkili tılsım olduğunu söylerken gençler gibi arzularına boyun eğmeyeceğini ifade eder. Bu durumu da iş ahlakına benzetir. İkinci mektubunu arkadaşına “Benden çokça mektup bekle, gönüllü sürgününden vazgeçinceye, ilerde yükleri paylaşmak için gelinceye kadar sana yazmaya devam edeceğim!” (s. 69) diyerek sonlandırır.

Üçüncü mektup yine K... tarafından yazılan ve S...'nin yazdığı mektuba atıflarda bulunarak suallerinin ve endişelerinin yersizliğini dile getirdiği cümlelerde arkadaşısı S... 'ye “Ey efendim” (s. 70) diyerek ve bir yerde Sümeyye'nin onun gibi yaşlı bir adama kötü zanda bulunmasının ve bunun onu korkutmasının nedenini sorgularken, S...'nin 3000 km uzakta ikamet eden yaşlı, bilgisine ve arkadaşlığına güvendiği biri olduğuna işaretlerde bulunmaktadır. Sümeyye ile olan ilişkisini ona izah ederken normal bir ilişkisi olduğuna değinip kendisinin de özgürce mücadelelere girişmekten zevk aldığını söyler. Yine bu mektupta arkadaşlıklarını bilen başka birinden bahseder. O Behîc adında bir erkek kahramandır. K... onu bu mektubunda S...'ye söylediği gibi “Kaprisli ve aşırı” (s. 71) diye niteler. Behîc için, bizim onu, onun da bizi iyi bildiğini biliyoruz diyerek onu tanıdıklarına işaret etmektedir. Behîc'in sertliğinden, onun kendisine eleştiriler getirdiğinden bahseder ve arkadaşısı S...ye Behîc'e bu söylediği eleştirileri telkin eden sen misin diye sorar. Behîc'in eleştirisi; K...'nin kendisine ve davasına zarar verdiği, bir nesil tarafından artık gerçek bir bilgiye sahip olmadığından gözlem ve yürütme işinde de bir yerinin olmadığını dile getiren iddialardır. Behîc kendisiyle ilgili bu sözlerini arkadaşısına anlatır, hatta Behîc'in imalı bir şekilde kendisini şu sözlerle tehdit ettiğini dile getirirken cevabını ve yorumlarını bekliyorum diyerek mektubu sonlandırır:

“Behîc, benden burada Behîc'in yüzüzlük yaptığını söyleyeyim, ayaklarımın altından toprağı çekmeden önce üzerinde durduğum yeryüzünden çekilmemi istedi. Bu benim için bir tehdit midir yoksa bir acıma mıdır?” (s. 71)

Dördüncü mektupta S...'ye hitabında arkadaşından beklentisinin yanlış olduğunu dile getirip mektubuna atıfta bulunarak, Behîc'e yönelik fiziksel tasvirlerini yapıp arkadaşısını Behîc'in şaşkına çevirdiğini ancak Sümeyye'nin onu şaşırtmadığına değinmekte ve S...'nin kendisine çaylak bir çocuk gibi uyarılar yapmasını eleştirmektedir. Fakat “Seninle şakalaşıyorum” (s. 72) diyerek onun gönlünü almaya çalışır. Sümeyye'nin kıskanç olduğu uyarısını yapan arkadaşısına anlatici-yazarımız K..., “Sen daha kıskançsın! ” (s. 72) diyerek Sümeyye'ye olan ilgisini de gözler önüne seren fiziksel özelliklerine yönelik detaylı ve gözlemsel tasvirlerde bulunur. Hatta “Sana duygularımı

göstermekten kendimi alamıyorum.” (s. 73) diye söylenir. Sümeyye'nin zeki bir kadın olduğuna değinirken birden arkadaşı S...’nin kadın-erkek eşitliğine dair düşüncelerini yargılar ve ona “ ... Buna karşı çıktığın sürece sen ey dostum, köhnemiş gerici düşüncelere sahip biri olarak kalacaksın” (s. 73) der. Sonrasın da tekrar “ Yaptığım şaka seni güldürdü mü?” (s. 73) diye sorar, peşinden onun okuduğu şeye duyarlılığına ve yaptığı çıkarımlarının güzelliğine hayran olduğunu belirterek övgüde bulunur. Arkadaşının bir yerde imzasını taşıyan bir açıklamasının olduğuna dikkat çektiğinde, onu gıyabında Sümeyye'nin yazdığını belirtir. Yine Sümeyye'ye yönelik onun kabiliyetlerini över, arkadaşının Sümeyye'nin üslubuna karşı çıkmayacağını, metni inşa etmeye onun gücünün yettiğine ve üniversitede ikisinin de şahit olduğu üzere edebi yazılarda en yüksek puanları onun aldığını vurgular. Ayrıca kendisini meşgul eden yazma işlerinde vaktini kolaylaştırdığına değinir. Gıyabında yazılan ve imzasını taşıyan açıklama için kendisinin bunu üstlendiğini, bununla ilgili geriye sadece S...’nin serzenişlerinin kaldığını söyler. Saha çalışmasının kusurları olduğuna, teorik planlamada çizildiği gibi dosdoğru bir istikamette yürünemeyeceğinden, bir iş yapılırken kazanılanın yanında kaybedilenlerin de olduğuna, herkesin hak ettiği şeye uygun bir şeyle karşılaşacağına ve emin olduğu tek şeyin “kendi işini kendi yapıp uygulama” prensibi olduğuna değinmektedir. Mektubunu “Eleştirilerime kızma, rica ediyorum.” (s. 74) diyerek olayları tekrar etmemeye çalışacağını belirtip kendisinde şiddete karşı bir meylinin olmadığını ve şayet toplantıya katılma konusundaki dayatmalar ve iki günlük yokluğu olmasaydı; bu olayların hiçbirinin olmayacağını belirtmektedir. Kendisini mutlu edecek yeni haberlerini beklediğini diler bir şekilde mektubu sonlandırır.

Beşinci mektupta yazmayı geciktirdiğinden, önünde bir tanesine cevap veremediği üç mektubunun olduğundan, mektuplara cevap vermese bile onu takip edeceğinden bahseder. Kendisinin arkadaşına şakacı veya ağlayan şakacı olarak görüldüğünü söyler. “Bugünkü gibi, geçen hafta çarşamba günüydü.” (s. 75) diye başladığı bir paragrafta, eşi Su'âd'ın aniden işyerine gelerek baskın yapmasını, kendisini Sümeyye ile şüphelenilecek şekilde yakın bir şekilde görmesi üzerine sinir krizi geçirmesini, ağlayıp sızlamasını, sonra onu teskin edip yatıştırmaya çalışmasını, sonrasında da hanımının erkek çocuklarından küçüğü ile evi terk edip babasının evine gittiğini arkadaşına anlatır. Burada Sümeyye'yi de azarladığı için eşinin ona mutlaka inanacağından bahseder. Sümeyye ile ilgili olarak o gıyabında imzasını kullanarak yaptığı açıklamayı görüştüğünü, bu konunun burada kalmayıp resmi bir haber ajansına verilen bir açıklamada da aynı şeyler olduğunu söyler. Bundan dolayı suçsuz olduğunu, başka bir şehirde eğitim kapanış toplantısına başkanlık ettiğini ve orada haberi olmamasına rağmen tebrikler aldığından bahseder. Bazı isimler verilerek bu kişilerin hain olduklarına yönelik açıklama yayılır ve bu haber her yerde yankılanır. Sümeyye'nin onun imzasıyla yaptığı bu açıklamada sadece bir

ismin hain olduğunu düşünür. Bunları arkadaşıyla paylaşır, bu olayı duyduğunda hemen başkente geldiğini, bunun nasıl olduğunu Sümeyye'ye sorduğunda ise onun sırtarak bunu bizzat kendisinin yaptığını anlatır. Üstüne yürüyüp nerdeyse ona tokat atacakken, bir anda o güzelliğe kapıldığından ve bu yüzden de yumuşadığından bahseder. Hatta Sümeyye kendini savunur ve üstüne bir de teşekkür bekler. O yazının bir nüshasının çıkarılmasının zaruri olduğunu, bu yüzden de ona bir nüsha çıkardığını söyler. Neredeyse Sümeyye'yi ağlatacağından bahseder. İşte haberlerimdeki ağlayan şakacı budur diyerek, daha fazla Sümeyye hakkında konuşmak istemediğini, arkadaşının öncekiler gibi nasihatlerin detaylarına takılıp kalmamasını ve isimler söyleyip açıklamaya çalışmamasını ister. Mektubunun son ikisinin açık olduğunu, göndermeden önce her iki tarafını da yapıştırmasını isteyerek sonlandırır.

Altıncı mektupta, özetle Üstat Behîc'in mektubu önündeki dosyaya koyarak kendisiyle ilgili olarak onun kötü biri olduğunu zannetmemesini diler. Görevini iyi yapmaya çalıştığından ve iyiliğin kötülüğe galip gelmesi için gayretlerinden bahseden anlatıcı K..., arkadaşına verdiği haberde eşi Su'âd'ın evine ve çocuklarına döndüğüne, Sümeyye'yle ilgili konuda bir şey olmadığına, onun bu durumu yanlış anladığı yönünde onu ikna ettiğini haber verir. Sümeyye ile ilgili öfkesinin ise onu gözyaşlarına boğduğundan bahsederken, arkadaşının Sümeyye'yi sert ve küstah olarak nitelediğini belirtmektedir. Burada çok iddialı bir şekilde sonunda kendisine ders olacak olan şu sözleri dile getirir:

“Ben ne senin zannettiğin gibi kötü kaderli birisiyim ne de onların zannettiği gibi kaderin kırıp döktüğü biriyim.” (s. 78)

Yedinci mektupta yazılanların kendisinden kaynaklı olduğu hususundaki şüphelerine değinir ve içinde Behîc'e karşı bir nefret duygusunun olduğunu söyler. Arkadaşının uyarıları konusunda haklı çıktığını söyler. Kendisiyle uğraşanlar olduğunu dile getirir. Çok güzel benzetmelerle durumunu anlatmaya çalışır:

“Tıpkı bize davrandıkları şekilde onlara da davrandıklarını söylediğin o limonlar gibi olmayacağım. Limonları içindekilerin tamamını çıkartıncaya kadar sıkıyorlar, sonra ezik ve posası çıkmış bir halde çöplüğe atıyorlar. Şayet benim uyanımda olsaydın; onlara ait her şeyin, sahip olduğum hayallerimi nasıl değiştirdiğini görürdün... Yok oluncaya dek itaat ve korkuncaya kadar güvence.” (s. 80)

Burada mektuplarında yönelttiği sorulara ve bu sorulara verilen cevaplara dair bakış açısını, ünlü Arap şairi el-Mütenebbî'nin bir sözüne atıfta bulunarak şu sözle anlatmaktadır:

“Çokça soru özlem; çokça cevap ise avuntudur... O halde ben seni avutuyorum!” (s. 81)

Sümeyye ile olan ilişkisini anlatırken, Sümeyye'yi âşık olduğu kadın gibi gördüğünden, onun eziyet edilmekten hoşnut bir bayan olduğundan, kendisine eziyet eden kişiyi de tutkulu bir şekilde karşıladığı için bazen onun bir mazoşist olduğunu düşündüğünden ve ona karşı hissettiği duygularından bahseder. Sümeyye'yi fareye benzettiği için onun buna kesinlikle kızmadığını, aynı zamanda kimi zamanda onu bir ceylan veya dişi bir geyiğe benzettiğini söyleyerek mektubunu sonlandırır.

Sekizinci mektup bu öykünün en uzun mektubudur. Kendisini suçlayarak önünde hala cevap vermediği dört mektubun olduğunu dile getiren K... bu durum için özür ve af dilemeye hiçbir şekilde hakkının olmadığını söyler. Dört haftadır süren bütün olayların, aslında bir elektrik işçisiyle başladığını anlatır. Bitirmesi gereken dosyaları inceleyip raporlandırmak üzere ofisine gittiği gece, orada o işçiyle karşılaştığını ve onun bir şeyler paketlediğini gördüğünü anlatır arkadaşına. İşçi de klimaları tamir etmek için bizzat Sümeyye Hanım tarafından görevlendirildiğini söyler. Başlangıçta pek de dikkat çekmeyen bu olayla K... bunun kendisiyle uğraşanlar tarafından kurulan bir tuzak olduğunu henüz anlamamıştır. Öyle ki, bir iş toplantısında K...'nın şirketin bütün sorumluluğunu ve hisselerini asistanına verdiği, bunun da ona hem şöhret hem de büyük bir ev kazandırdığı yönündeki suçlamalar karşısında, her ne kadar bu hususta apaçık bir delil olmasa da büyük bir karmaşa çıkar. K... bütün bu suçlamaları kesin bir dille reddeder. Altı kişiye karşı tek olmasına rağmen, yine de söylediklerine ve görüşlerine sınımsız bağlı kalır. Buraya kadar olan kısımda anlaşıldığı üzere K... gazete ve radyo gibi bazı yayın kuruluşlarının başında bulunan oldukça zengin ve makam sahibi bir kişidir. K... toplantının bu aşamasında karşı tarafı ikna edip savundukları bu tezi biraz çürütmeye çalışınca; karşı tarafın da yavaş yavaş geri çekildiğini söyleyerek başlangıçtan sonraki ikinci bölümün sona erdiğini belirtir. S...'ye hitaben:

“Sen gazetede yayımlanan ilk nüshamızda benimle birlikte olmasından şüphelendiğin falanca ile filancayı hatırlarsın, bu son toplantımızda bu falan benden bir şey istedi. Filanca da onun isteğini kırmadı. Bizim bildiğimiz bir yerde ancak yarın akşam eline geçecek önemli bir dosyayı almadan son durumu kabul etmememi istedi.” (s. 82)

Falanca ile filancanın sözlerinde aba altından sopa gösterircesine şantaj kokusu hissedilmekte ve K...'nın her şeyinden vazgeçmesi istenmektedir. Bunları arkadaşına anlatan K... ertesi akşamı da üçüncü bölüm olarak niteler. Sümeyye ile kendisi dışında herkes ofisi boşalttığı bir sırada, vaat edilen o dosyayı beklemeye koyulurlar. K...tam ümidini kesmişken Sümeyye kapıyı tıklatıp izin alarak içeri girer. Elinde oldukça büyük bir zarf vardır. Bekledikleri şey işte budur. Üstat falan ise içeri girmek istemeyip zarfı Sümeyye'ye vererek hızlıca oradan ayrılır. Sümeyye K...'ya herhangi bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sorar ve odadan çıkar. K... ise kendisini koltuğun

üzerine bırakarak o önemli dosyayı okumaya koyulur. O büyük zarfta üç dört yaprağı geçmeyecek kadar kâğıt vardır. Ayrıca o zarfın içerisinde hacimce daha küçük olan ve kırmızı mumla mühürlenmiş başka bir zarf daha vardır. Bir tanesi dışında daktiloyle yazılmış o matbu yapraklar içinde, el yazısıyla ve büyük harflerle yazılı olan şu söz dikkatini çeker:

“Bir rica: Kesinlikle gerekçe, dayanak ve hükümler okunmadan küçük zarf açılmaz.” (s. 85)

Rica şeklinde yöneltilen bu emre gülümseyen K... küçük zarfı bir kenara itip matbu kâğıtları okumaya başlar. Okudukça sinirlenir ve gerilir. O falan ile filancaya karşı olan öfkesi giderek artar. Kendi isminin üzerinde şüphelilere, alınan hükümleri ilan eden özel mahkemenin başkanı şeklinde bir unvan görür. Sinirinden o yaprakları avuçları arasında top gibi bir kütle haline getirip karşı duvara fırlatır. Bu arada diğer mühürlü zarfı hatırlar ve onu açmaya çalışır. Kendisine bir selef bulmaya çalıştıklarından inandıklarına karşı muhalefet etmesini istiyorlardı. O zarfta öldürücü bir son vardır yazarın tabiriyle:

“O zarfın içinde ne vardı? Onun içinde bir son vardı, ey kardeşim S...Öldürücü son. Zarfın içinde 9x16 ölçüsünde renkli ve adeta konuşan, senin kardeşin K...’nın rezaletini konuşan üç fotoğraf vardı. Evet, o üç fotoğraf biriyle birlikte bana ait. Sana söyleyeceğim o isim ve ben, bedenimi başımdan ayırman için boynumu önüne uzatıyorum: O kişi... Sümeyye’dir!” (s. 86)

Son bölümünde K...arkadaşı S...’ye bu ilişkinin hem kendisine hem de Sümeyye’ye zararı dokunduğunu itiraf etmekteydi. Gözyaşı döktüğünü anlatan K... şüphesiz bu olayın arkasında, o gece ofisindeki elektrik işçisinin hazırladığı bir tezgâh olduğunu anlamıştı. “Sümeyye, Sümeyye beni böyle bir çöküşün içerisine nasıl sürükleyip götürdün?” (s. 86) şeklinde bir ifadeyle üzüntü içerisinde mektubunu sonlandırır.

Dokuzuncu mektupta bütün duyduklarına rağmen kendisiyle ilişkisini koparmayan ve onu takip eden arkadaşına şükranlarını ifade eder. Kendi durumu ve Hz. Âdem (as) ile Havva annemizin cennetten kovulmalarına değinerek bununla kendi durumu arasında bir benzerlik kurmaya çalışır. Arkadaşı, Sümeyye hakkında kendisine hiçbir soru sormamasına rağmen; yine de onun hakkında konuşmak ister. Vicdan azabıyla düşmüş olduğu derin çukurun mesuliyetini onun omuzlarına yüklemek istemez. Arkadaşına beni nasıl nitelersen nitele; senin kötü sözlerin şimdi içinde gizlendiğim çukurun derinliklerine kesinlikle ulaşamaz diye seslenir.

“Eğer tuzaklar bizi dibe doğru itmeyi bırakmazsa; tehdit tıpkı başımızın üzerine musallat olan keskin bir kılıç gibi onur kırıcı bir şekilde ortaya çıkar, bizim yukarıya çıkmamızı ve yüzeye tırmanmamızı engeller.” (s. 87)

Arkadaşına bu haberin ulaşması durumunda; onun kendisini lanetleyeceğini düşünür. Zaten düşebileceği en alçak seviyeye düştüğünü ve sürekli tehdit edilerek daha da alçalmamayı arzuladığını söyleyerek mektubunu sonlandırır.

Onuncu mektup aslında son mektuptur ve bir veda niteliğindedir. Yazar, öykünün on bir mektuptan oluştuğunu söylemiş olmasına rağmen; on birinci mektup boş bırakılmıştır. Kendisine tuzak kurup görevini, makamını ve sahip olduğu her şeyi bırakmasını isteyenler, sürekli daha fazlasını istemektedirler. Her çukura düştüğünde ve sana şantaj yapanların her isteğini yerine getirdiğinde; bilirsin ki bu yerine getirilen isteğin her zaman bir sonraki adımı olacaktır. Bu istekler seni battıkça daha da dibe batırır. Bütün bu duyguları onuncu mektupta belirten yazar, en sonunda bu duruma bir dur demek için onlara şu cümleleri söyleyip boynunu cellada uzatır. “Elveda! Ey kardeşim S... Elveda! Ey inanıp bağlı olduğum her şey! Elveda! Ey Sümeyye!” (s. 89) şeklinde seslenerek hem mektubunu hem de öyküyü sonlandırır.

Zaman ve Mekân

Zaman ve mekân olmadan aktarılan olayların gerçekçilik yönünü kaybetmesi durumunun beraberinde anlaşılmazlığı doğurması kaçınılmazdır.(Çetişli, 2004: 56) Vaka ve anlatma zamanı olarak öyküye baktığımızda yazar belirli bir zaman dilimi belirtmemektedir. Hayali bir hikâyede mektup tekniği şeklinde bir yapıya sahip öykünün bütününde birtakım zaman kavramlarına rastlarız. Yazarın geçmiş ve şimdiki zamanın kıyaslamaları ile kültürel farklılıkları ve genç-yaşlı karşılaştırmasını yaptığını görürüz. “...yazım tarihinden 15 gün önce..”, “...her iki günde veya üç günde..”, “..dört haftadan beri süren olaylar..”, “...bir gece ofisime döndüm...” ve “yarın akşam...” gibi öykü içinde belirsiz bir tarihi gösteren bu ifadeler öykünün olaylarının öncelik-sonralık sıralamasında bize ışık tutmaktadır. Bu tarihlerin belirsiz olması öyküyü gerçekçilikten bir hayli uzaklaştırmaktadır. Yazar da bu yüzden öyküye hayali bir öykü diyerek başlar ve bu açıdan bakıldığında öyküde zamanın yapısal bütünlüğe uygun olduğu söylenebilir.

Mekân açısından bakıldığında ise, mekân kavramı olarak yazar burada da herhangi bir betimlemeye başvurmamıştır. En belirgin mekân yazarın öykünün başında belirttiği “Allah’ın hükmettiği beldelerden birinde geçen olaylar diye ifade eder. Ayrıca K...’nın, yazdığı mektupları baş harfi M... olan bir şehirde yazdığını anlıyoruz. Hikâye içinde bir toplantı dönüşü başkente döndüğünden bahseden yazar hiçbir ayrıntıya yer vermemektedir. Gazete ve radyonun olduğu yerler, toplantı yapılan mekânlar ve K...’nın evleri hakkında da hiçbir ayrıntıya değinilmez. Sadece ofisle ilgili Başkan K...’nın odası ile müdüre Sümeyye’nin odalarının birbirine açılan kapılarının olduğuna, ziyaretçi girişleri ve oradaki

görevliye dair detaylar verilmektedir. Yazar yer yer çok güzel betimlemelerde bulunup gözlemlerini yansıtmaya çalışmaktadır.

Şahıs Kadrosu

Şahıs kadrosu açısından öncelikle ana karakteri belirtmek yerinde olacaktır. Ana kahramanımız mektupları yazan ve isminin baş harfi K... olan bir erkek karakterdir. Zengin bir şahıs kadrosuna sahip olmayan bu öyküde bazı şahısların isimleri açık bir şekilde verilirken, iki önemli kahramanımızın isminin sadece baş harfleri verilmiştir. Ayrıca “Falan ve Filanca” diye çoğu toplumda ismini zikretmek istemediğimiz zaman çoğunluğu temsil eden önemsiz karakterleri ifade etmede kullanılan bu kavramlar öyküde sıkça geçmekte ve başkahramanımıza tuzak kurup tehdit eden şahısları temsil etmektedir. Kahramanlarımız arasında K..., S....., arkadaşları Behiç, K... ve S....’nin her ikisinin de arkadaşı olup daha sonra K....’nın sevgilisi olan Sümeyye, K....’nın karısı Suad ve çocukları, falan ile filanca ve elektrikçi sayılabilir.

Yazarın öykülerindeki karakterlerden S..., sürekli sorgulamalar yapan, nasihatlerde bulunan korkuları olduğu için arkadaşlarından 3000 km uzakta kendisinin dönmesi istenilen bilge bir karakterdir. K... ise zaafı olan, evli olmasına rağmen gönlünü iş arkadaşına kaptırmış, öykünün başında bulunduğu iddiaların hepsini yaşayan, eleştirilmeyi çok sevmeyen biraz alıngan biridir. Behiç’in sert tutumuna dair ifadelerin yanında Sümeyye ile ilgili birçok fiziksel betimleme yapılmıştır. Yazar bu şekilde olay örgüsünü ve şahıs kadrosunu gözümüzde canlandırmaya çalışmıştır. Yazara göre Sümeyye cazibesi olan büyüleyici bir bayandır. Çalışkan ve işini iyi yapan bir müdüredir. K...’nin eşi Suad’a dair çok az bilgi verilmektedir.

Yazar ana karakteri olan K...’yı çok fazla açmamış ve olduğu gibi yalın bir şekilde okuyucularına aktarmıştır. Öykünün bütününde en önemli rolü üstlenen karakter K... olmuştur. Öyküdeki diğer karakterler hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Anlatım Teknikleri Açısından İncelenmesi

Öykü esasında anlatan ve anlatılan olarak iki unsurdan oluşur. Anlatılanı da belirleyen anlatıcı ve anlatıcının bakış açısı eser tahlilleri yapılırken önem arz etmektedir. Modern öykü ve romanlarda zaman, mekân ve anlatıcı gibi pek çok unsurun kurmaca olması, anlatıcıya sayısız olanaklar sağlamıştır. Basit haliyle birinci tekil kişi “Ben”, üçüncü tekil kişi “O” ve ikinci çoğul kişi “Siz” ile anlatan anlatıcının belirlenmesidir. (Çetişli, 2004: 142)

Bu öykümüzde anlatıcı K....’dır. Esasında iki kişi arasındaki yazışmaları konu edinen öykü tek taraflı sadece K....’nın mektuplarına yer vermiştir. Orada

da diğer yazışma arkadaşı olan S...’nin soru ve cevaplarına atıflarda bulunarak işlenen bir olay örgümüz vardır. Kahraman-anlatıcı çoğunlukla birinci tekil kişi diliyle konuşmuştur. Ara ara hâkim bakış açılı üçüncü tekil şahıs ile anlattığı bazı olaylar ve tasvirler örnek olarak gösterilebilir. Burada hâkim bir bakış açısının bulunduğunu söylemek de mümkündür.

Kahraman bakış açılı anlatım tekniğini kullanan kahraman-anlatıcı kendi dil ve üslubunu da yansıtmaktadır. Yazarın bu öyküsünde müzikten edebiyata geçmiş bir kavram ve anlatım tarzı olan Leitmotiv tekniğini kullandığını görüyoruz. Herhangi bir tavır, hareket veya sözün eserde çeşitli vesilelerle birçok kez tekrar edilmesidir. Leitmotiv tekniği, öyküdeki kahramanların telaffuz farklılıklarını, jest ve mimikleriyle kendilerine has yaratılış özelliklerini kullanarak esere simetrik ve estetik bir değer katmaktadır. Ayrıca sık sık tekrarlanan söz grupları, herhangi bir dize, yine konu ve kişilerle ilgili olarak tekrarlanan bazı kelimelerde Leitmotiv olarak kabul edilmektedir. (Çetişli, 2004:171) Öyküde mektuplara özel bazı hitapların tekrar edildiğini görmekteyiz. Ayrıca şahıs kiplerinin vurgulama amaçlı tekrarları da söz konusudur.

Anlatma/tahkiye, yazılı metinlerin olmadığı dönemlerde bile insanoğlunun konuşmak suretiyle kullanmış oldukları bir iletişim yöntemidir. Birçok edebi türün ortak paydası olan anlatma tekniği öykünün de temel taşıdır. Bu teknikte öyküde yoğun ve baskın olarak kullanılmıştır. Anlatıcı-yazar öyküsünü dili geçmiş zaman kipi kullanarak ve yer yer şimdiki zamana dair ifadelerle olaylara öncelik ve sonralık katan zarflar kullanarak çok az olan şahıs kadrosunu, net tanımlanmayan mekân ve zaman ekseninde gezdirerek öyküyü gözümüzde canlandırmaktadır. Öyküde betimlemelere yer verilmiş, özellikle şahısların fiziksel betimlemelerine değinilmiştir.

Yazar bu öyküsünde mektup tekniğini kullanmaktadır. Türk edebiyatında da mektup şeklinde yazılmış öyküler bulunmaktadır. Bunlar arasında Ömer Seyfettin’in “Yüksek Ökçeler”, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Bir Ölünün Mektupları (Bir Serencam)”, Reşat Nuri Güntekin’in Bir Damla Gözyaşı (Sönmüş Yıldızlar) adlı eserleri sayılabilir. Eskinin en popüler iletişim aracı olan mektuplaşma, edebiyatta farklı mekânlarda birbirlerine içlerini döktükleri sevdalarını ve dertlerini haykırdıkları bir araç olarak kullanılmıştır. Mehmet Tekin mektuplu romanın 18. yy’den itibaren ilgi gördüğünü ve okurun romana ilgisini de artırdığını söylemektedir. Bu anlatıda yazar bir kenara çekilerek sözü mektubu yazan kahramana bırakır. Öykümüzde olduğu gibi mektubu yazan kişi yaşadığı çevreyi ve hayatı anlatır. Öyküdeki en önemli özellik, öykünün karşılıklı mektuplardan oluşmamasıdır. Sadece K... tarafından gönderilen ve ana karakterin karşı tarafın mektuplarına da atıfta bulunduğu bir öyküdür.

Öyküye Dair Dikkat ve Değerlendirmeler

Yazar bu öyküsünde kahramanlarının iş ve özel hayatlarında yaptıkları hataların bedelini ağır ödemelerini, açıklarını kullanan kişilerin hiçbir ahlaki değere önem vermeden tehdit ve şantaj ile insanların hayatlarını nasıl altüst ettiklerine değinmektedir. Özellikle belli makamları işgal eden insanların yaşamlarını göz önüne sermektedir. Yine insanın şantaja bir kez boyun eğdi mi; devamının kişiyi bitirip yok edinceye kadar karşı tarafın bunun peşini asla bırakmayacağına ve yazarın böyle bir çaresizlik karşısında hissettiklerini bize açık bir şekilde yansıtmaktadır. Hatta intihar gibi kötü sonuçlarla da karşılaşılabilen benzer vakaların olduğuna dair burada bir işaret olsa da; net olmayan bir şekilde öykünün son paragrafında “Onlara bunu söyledim ve boynumu cellada uzattım. Elveda! Ey kardeşim!.....” (s. 89) diyerek artık son noktaya ulaştığını göstermeye çalışıyor kahraman-anlatıcımız.

Hikâyenin başında hayali olduğunu söylese de; yazar asıl kahramanlarının adlarını gizlemeye çalışmıştır. Aslında yapılan şantajın bir parçası ve K...’nın sevgilisi olan kadının ve kahramanın eşinin isimleri açıktan zikredilirken; kahramanın kendi isminin duyulmasını istemediğini, makam ve şöhretini kaybeden bir kişiliği yansıtmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Öyküde arkadaşının uzakta bir nevi gönüllü sürgün yaşamasından, eski-yeni nesil kuşak çatışmasından, kadın-erkek ilişkilerine dair psikolojik değerlendirmelerden bahseden yazar, mizahi dili ara sıra kullanmaya çalışan, ancak hemen arkasından övgülerde bulunarak muhatabının alınmasını istemeyen bir kişiliği yansıtmaktadır. “Şakam seni güldürdü mü?” ve “Bırak seninle şakalaşıyorum” (s. 73) gibi ifadelerle yazarın gerçek hayatında da kurduğu edebi örgütlenmelerden Mizahçılar Topluluğu vasıtasıyla mizah ile ilgilendiğine ve bunun kırıntılarına da bu öyküde rastladığımızı söyleyebiliriz.

Öykünün bütününde anlatıcı-kahramanın, kadınlara karşı zaafi olmadığını söylemesine rağmen iş arkadaşı Sümeyye’ye karşı zaafını yine arkadaşına “Ben kötü kaderli biri değilim”, “Kötü birisi de değilim” (s. 78) gibi iddialarda bulunup aslında kaderin en kötüsünü yaşadığını ve en sonunda her şeyini kaybettiğini görmekteyiz.

En belirgin duygu olarak öyküde K...’nın arkadaşı S...’ye karşı samimi duyguları olduğunu, ona güvendiğini ve onu incitmekten sakındığını anlıyoruz. Arkadaşıyla fikri mücadelelere girmekten zevk alan, ama onun uyarı ve nasihatlerinden sıkıldığını söylese de bir mektubunda “Sen uyarılarında haklı çıktın!” diyerek arkadaşının hakkını teslim eden kahramanımız, içerisine düştüğü zor durumdan yine arkadaşının nasihatleriyle çıkmayı ümit etmektedir.

Yazar öyküsünde detay vermekten kaçınmakta, şahısların, mekânın ve olayların tasvir ile tahlillerine fazla değinmeden her şeyi tamamen okuyucunun yorumuna bıraktığını görmekteyiz. Yalın ve sade bir dille şekillendirdiği öyküde kısa cümleler kullanması, metni sorularla desteklemesi ve mektupların

vazgeçilmezi olan muhatabına seslendiği hitaplara yer vermesi dikkat çekicidir “ Ey dostum”, “Ey kardeşim”, “Ey arkadaşım” ve “Ey Sümeyye” gibi hitapları sıkça kullanmaktadır.

Dikkat çeken hususlardan biri de menfaat konusunda yazarın örneklerle çalıştığı durumdur. Yazar şu benzetmelerle bunu sağlamaya çalışmaktadır:

“Onların benim ve benim gibilerle olan menfaati, tıpkı meyve suyu sikanın limonatayla olan menfaati gibidir; onun suyunu bitirir ve sonra onu işe yaramayan bir posa olarak çöpe atar...”

Öykünün bütünde anlatıcı-kahramanın ve arkadaşlarının entelektüel kişilerden seçildiğini söyleyebiliriz. Ancak toplumda yaşanan bütün hileler, tuzaklar, şantajlar, ahlaki yozlaşmalar, hayata dair her şey onların da hayatındadır ve neticeleri diğer kişilere göre biraz daha ağırdır. Bu öyküde en önemli işaret olarak entelektüelliklerin sorgulamalar yapan, toplumu eleştiren, toplumda medya ve edebi ortamla iç içe olan kişiler olduklarını görüyoruz. Gazete ve radyo sahibi olmaları, yazın işleriyle uğraşmaları, toplantılar ve oturumlar yapmaları buna bir örnektir.

Öykünün dokuzuncu bölümünde Hz. Âdem (as) ile Havva annemizin cennet kovulmalarına neden olan hatalarını, K...’nın kendi hatasıyla kıyasladığını görüyoruz. Bu hatanın sonucunda Sümeyye ile olan çıplak resimlerinin şantaj olarak kullanılmasıyla kahramanımızın her şeyini kaybettiğini, ayrıca Sümeyye’nin onun kanuni eşi olmamasından ötürü K...’nın başını dik tutamadığını ve bu durum karşısında da büyük utanç duyduğunu dile getirmektedir.

Sonuç olarak el-İnzilâk adlı bu öyküde insana ve hayata dair pek çok temanın kullanıldığını görmekteyiz. Kadın-erkek ilişkileri, aşk, nefret, kıskançlık, aldatma, menfaat, çıkar ilişkileri, şantaj, tehdit, itaat, korku gibi temalar öykünün tamamında büyük bir ustalıkla işlenmektedir.

KAYNAKÇA

- ÇETİŞLİ, İsmail (2004). Metin Tahlillerine Giriş 2, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEKKÂK, Ömer (1965). *Târihu'l-Edebi'l-Hadis fî Sûriye*, Dimaşk.
- EL-EĞÂNÎ, Süleyman (1973). *Nazariyyât fî'l-Edebi'l-Muâ'sır*, Kahire.
- EL-HATÎB, Muhammed Kâmil (1991). *Subulu'l-Muessirâti'l-Ecnebiyye ve Eşkâluha fî'l-Kıssati's-Sûriyye*, Dimaşk: Metâbi'u'l-İdâreti's-Siyâsiyye.
- EL-KİYÂLÎ, Sâmî (1968). *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır fî Sûriye (1850-1950)*, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- EL-UCEYLÎ, Abdusselâm (1997). *Mechûletun ala't-Tarik*, Beyrut: Riad el-Rayyes Books.
- FAYSAL, Semer Rûhî (1992). *en-Nakdu'l-Edebiyyu'l-Hadis fî Sûriye*, Dimaşk.
- FETTAHOĞLU, Yeşim (2016). "Suriyeli Yazar Zekeriyâ Tâmir'in Onuncu Günde Kaplanlar Adlı Hikâyesi ve Tahlili", Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5(10), 63-74.
- HAZER, Dursun (2004). *Abdusselâm el-Uceylî'nin Edebî Kişiliği ve Hikâyeciliği*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- HAZER, Dursun (2004). "Abdusselâm el-'Uceylî'nin Edebî Kişiliği ve Bâsime Beyne'd-Dumû' Adlı Romanı", VII(19), Dinî Araştırmalar Dergisi, 311-326.
- KADÛR, Ömer (1989). *fî Müşkilâti'r-Rivâyeti's-Sûriyye ve Âfâku Tatavvurihâ*, Beyrut.
- KULA, Mevlüt (2011). "Modern Suriye Hikâyesine Genel Bir Bakış", 7, İstanbul: Doğu Araştırmaları Dergisi, 17-48.
- RAMAZAN, Muhammed Hâlid (1998). *el-Kıssatu'l-Kasıra fî Sûriye*, Dimaşk: Dirâsât İştirâkiyye.
- TASA, Muhammed (2008). "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", XXVII, Ankara: Hece Öykü, 46-51.
- YAZICI, Hüseyin (2011). "Suriye'de Kısa Öykü" İstanbul: *Şarkiyat Mecmuası*, 2(19), 119-142.

İDEOLOJİK BELLEĞİN TEŞKİLİNDE ÇEVİRİNİN ROLÜ: *GERMINAL**

Gülay GÜLER**

Öz: Toplumların şekillenmesinde belirleyici role sahip olan ideolojiler çeviri kanalıyla uluslararası bir dolaşıma girer. Bu noktada da çevirinin, toplumsal belleğin teşkilindeki rolü gündeme gelir. Özellikle Sanayi Devrimi'nin ardından Avrupa'nın sosyal, iktisadi ve fikrî yapısındaki değişim, sonraki dönemde bütün dünyanın kaderini tayin edecek bir noktaya ulaşır. Osmanlı Devleti de söz konusu değişimden payını alır ve Osmanlı'da sosyalizmin tanınmaya, tartışılmaya başlanması dış kaynaklardan yapılan okumalar ve çeviriler aracılığıyla gerçekleşir. Fransız yazar Emile Zola'nın kaleme aldığı *Germinal*, küçük bir maden kasabası olan Montsou'da, kömür ocaklarında çalışan işçilerin zorlu çalışma koşullarını, çaresizliklerini, sermayeye karşı örgütlenme çabalarını ve grev girişimlerini anlatan bir romandır. Eser, dönemin sosyal sorunlarını, madencilerin çalışma hayatlarını ve sermayeye karşı mücadelelerini ele alması ve Fransız işçi sınıfının durumuna toplumsal ve siyasal açıdan yeni bir yaklaşım getirmesi yönüyle sosyalist bir roman olarak değerlendirilir. Türk okurunun belleğinde sosyalizme yaptığı vurguyla önemli bir yere sahip olan *Germinal*'in dilimize birçok çevirisi yapılmıştır. Bunun yanı sıra çok kısa bir zaman önce, 2014'te yaşanan Soma maden faciasının ardından romanın belleklerdeki yeri tazelenir ve birçok yazar romanı köşesine taşır. Bu çalışmada, Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrasında işçi sınıfının sorunları temelinde teşekkül eden sosyalizmin Türk toplumunun zihninde yer etmesi sürecinde çeviri faaliyetlerinin rolüne ve *Germinal* romanının sosyalizm açısından Türk okurunun belleğinde nasıl yer ettiğine çeviri sosyolojisi bağlamında değinilecektir. Ayrıca çevirinin toplumu yönlendirmedeki rolü irdelenecek ve erek kültür üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Bellek, Çeviri, Çeviri Sosyolojisi, *Germinal*.

The Role of Translation in Forming Ideological Memory: *Germinal*

Abstract: Ideology, having fundamental role to form the nations', enters in international circulation via translation. At this point, the role of translation in forming collective memory comes into mind. The social, economical and ideological change

* Bu makale, 4-6 Ekim 2017 tarihinde Cumhuriyet Üniversitesi tarafından düzenlenen V. Uluslararası Batı Kültürü ve Edebiyatları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, SIVAS.

Kabul Tarihi: 14.12.2017

Yayın Tarihi: 26.12.2017

occured in Europe especially just after Industriel Revolution and reaches at a point which can totally determine the destiny of the whole World. Ottoman Empire was also effected from these changes and socialism started to be known and to be discussed in Ottoman Empire through the reading from foreign resources and translations. *Germinal* written by French author Emile Zola is a novel which illustrates the hard working conditions of mine workers in Montsou -a small mine town- their hopelessness, their effort to be become an organisation against the capital and their attempt to strike. The novel considered as a socialist novel because of its aspects which try to provide a new social, political approach to French workers' situation and the novel deals with the social problems of the period, workers' working conditions and their struggle against the capital. *Germinal* having an important role with its emphasis on socialism in Turk's memory was translated to Turkish many times. Beside this a very short time ago, after a mine disaster occured in Soma in 2014, it again came into minds and lots of authors wrote about it in newspapers. In this study, the role of translation studies during the process when socialism, which forms the basis of workers' problems after Industriel Revolution in Europe, started to take its place in Turk's mind will be examined. Also the role of the translation to direct the culture will be examined and its effects on target culture will be handled.

Keywords: Socialism, Memory, Translation, Translation Sociology, *Germinal*.

Giriş

Fransız yazar Emile Zola'nın kaleme aldığı *Germinal*, küçük bir maden kasabası olan Montsou'da kömür ocaklarında çalışan işçilerin zorlu çalışma koşullarını, çaresizliklerini, sermayeye karşı örgütlenme çabalarını ve grev girişimlerini anlatır. İşçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizliği, emek-sermaye çıkmazını kısacası sosyal adaletsizliği büyük bir titizlikle betimler. *Germinal*, dönemin sosyal sorunlarını, madencilerin çalışma hayatlarını ve sermayeye karşı mücadelelerini ele alması, Fransız işçi sınıfının durumuna toplumsal ve siyasal açıdan yeni bir yaklaşım getirmesi yönüyle sosyalist bir roman olarak değerlendirilir. Ayrıca, roman kaleme alınış biçimiyle de sosyal bir roman olarak düşünülebilir. Deneysel roman yöntemiyle yazan Zola, *Germinal*'i yazmadan önce, madende çalışan işçilerin hayatını daha iyi tasvir edebilmek için bir maden kasabası olan Anzin'de gözlemler yapar, bir yandan madene inip madencilerin çalışma şartlarını gözlemlerken diğer yandan ise madencilerin hayatlarını, hastalıklarını, örf ve adetlerini araştırıp anketler yapar, elde ettiği tüm verileri ise romanın yazımında kullanır.

Bu çalışmada, Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrasında işçi sınıfının sorunları temelinde teşekkül eden sosyalizmin Türk toplumunun zihninde yer etmesi sürecinde çeviri faaliyetlerinin rolüne ve *Germinal* romanının sosyalizm açısından Türk okurunun belleğinde nasıl yer ettiğine çeviri sosyolojisi

bağlamında değinilecektir. Ayrıca çevirinin toplumu yönlendirmedeki rolü irdelenecek ve erek kültür üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Germinal'in kaleme alındığı XIX. yüzyıl, Fransa'da köklü değişikliklerin ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı bir yüzyıldır. Gelişen sanayi ile birlikte burjuva sınıfı git gide zenginleşirken; işçi sınıfı ise ağır iş koşulları altında gündün güne daha da yoksullaşır. Zengin ile yoksulun arasındaki uçurumun gittikçe büyümesi, işçi sınıfı için katlanılmaz bir hal alır. Sonuç olarak, bu dengesiz ekonomik sistem emek ve sermaye için kalıtsal bir kadere dönüşür. Fransız Devrimi ile birlikte çalışma şartlarının iyileşeceğini düşünen işçi sınıfı devrim sonunda da istediğini elde edemez. Var olan yoksulluk, sefalet ve adaletsizlik aynı şekilde devam eder. Roman boyunca söz konusu sosyal eşitsizlik çarpıcı örneklerle gözler önüne serilir:

“Devrim, yoksulluğu artırmaktan başka bir işe yaramamıştı, 1789'dan beri aslan payını alan burjuvazi, sömüre sömüre öyle palazlanmıştı ki, emekçilere yalayacak çanak bile bırakmamıştı. Gören varsa söylesin bakalım: Yüzyıldır olağan üstü artan zenginlik ve refahtan, işçilere doğru dürüst bir pay verilmiş miydi?” (Zola, 2010, s. 142).

Avrupa'da Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrası süreç, en çok, yöneticiler ve sermaye sahipleri dışında kalan, toplumun alt katmanı olarak tabir edilen kitlede değişikliklere sebep olur. Buhar makinesi, dokuma tezgâhları ve benzeri sanayi makinelerinin icadıyla başlayan Sanayi Devrimi, söz konusu “alt katman”da proleterya (işçi sınıfı) olarak anılan bir sınıfı doğurur. Proleterya, işgücünden başka hiçbir şeye sahip olmayan topluluğu ifade eder. Bu sınıfa mensup kişiler sermaye sahiplerince ağır şartlarda çalıştırılıp emekleri sömürülen bir topluluk hâline gelir. Öyle ki saatlerce zor şartlar altında çalışmalarına rağmen aldıkları ücret en temel ihtiyaçlarını gidermeye bile yetmez, çoğu gün yiyecek ekmeğe muhtaç kalırlar. Romandaki önemli ailelerden biri olan Mahuede ailesi, kuşaklar boyu madende çalışan ve tek geçim kaynağı madenden kazandığı düşük ücretler olan bir ailedir. Ailedeki çocuklar 7-8 yaşından itibaren madene inmeye başlar ve neredeyse son nefeslerine kadar madende çalışmaya devam ederler. Kazançları karınlarını doyurmaya bile yetmez ama yine de madende çalışmak onlar için tek çaredir, hepsi bu adaletsiz yazgının bir kurbanı olmuştur:

“[...] Ama yemek dolabı tamtakırdı; ne bir ekmek dilimi, ne bir erzak kalıntısı, ne de bir sebze parçası, hiçbir şey yoktu. [...] Erkeklerle kız, madenden dönünce bir şeyler yemek isteyeceklerdi elbette. Çünkü aç açına yaşamanın yolu henüz bulunmamıştı. [...] Catherine bir gün önce telveye su eklemiş olmasına karşın, Maheude de aynı telveye yeniden sıcak su ekledi,

kahveden çok paslı bulaşık suyunu andıran bu sıvıdan üst üste iki bardak içti. Ne de olsa içini ısıtır, açlığını yatıştırırdı” (Zola, 2010, s. 86).

XIX. yüzyılın başlarından itibaren İngiltere, Almanya ve Fransa’da işçi sınıfının haklarını savunan, onların daha ferah ve eşitlikçi bir düzende yaşamasını destekleyen çeşitli fikirler gündeme gelir. Nihayetinde ise 1844 sonrasında Marks ve Engels’le birlikte bu fikirler sistemli bir hâl alır. Marks’ın fikirleri en temelde emek sahiplerinin iktidarda yer almaları gerektiğini ve refahın sıkı devlet politikalarıyla sağlanacağını, bu politikaların da tarımda, eğitimde ve vergi sisteminde yoğunlaşması gerektiğini savunan bir teoriye dönüşür. Böylece “Sosyalizm” özellikle sömürgeci, kapitalist ve işçi sınıfının sermaye tarafından ezildiği coğrafyalarda, işçi sınıfının haklarını korumak, onlara daha iyi ve eşitlikçi bir dünya inşa etmek iddiasıyla ortaya çıkar.

Avrupa’da sözünü ettiğimiz gibi bir gelişme gösteren sosyalizmin bizdeki macerası Avrupa’ya göre daha geç tarihlere rastlar. Osmanlı’da ilk sosyalist fikirler XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkar. Başlarda azınlıklar arasında yayılmaya başlayan bu fikir Tanzimat’la birlikte gazete ve dergilerde kendine yer bulur. 1866’da ilk işçi teşkilatı olan “Ameleperver Cemiyeti” kurulur. Ancak bu cemiyet sadece ekonomik amaçlı bir işçi hareketidir.

Türkiye’de I. Dünya Savaşı’nın ardından fazlaca kendini göstermeye başlayan işçi hareketleri ve sosyalist topluluklar Cumhuriyet’in ilanından sonra da çeşitli mecralarda yaşama imkânı bulur, günümüzde de partiler, dernekler, çeşitli basın yayın organları vasıtasıyla faaliyetler göstermeye devam etmektedir.

Toplumda gerçekleşen yapısal, kültürel, ideolojik değişim/dönüşümlere bakıldığında toplumların ekonomik, politik, sosyolojik veya kültürel nedenlerle zaman içerisinde değişime uğradıkları görülür. Bu değişimde çevirinin katkısı büyüktür. Uluslararası alanda gerçekleşen her türlü etkileşimde, “alışveriş”te çeviri ve çevirmen önemli bir rol oynar. Sosyalizm kavramının dilimize girmesinde ve toplumsal belleğimizde yer edinmesinde yabancı kaynakların ve çevirinin payı büyüktür. Diğer bir ifadeyle, aydınların yabancı kaynaklardan yaptığı okumalar, bazı temel kaynakların Türkçeye çevrilmesi ve bu yolla dilimize kazandırılan bazı kelime ve kavramlar aracılığıyla sosyalizm kavramı hayatımıza girmiş olur. Böylece çeviri ve çevirmenlerin toplumda köklü değişikliklerin yaşanmasına kaynaklık ettiğine tanık oluruz.

Çeviri Sosyolojisi

Çeviri çalışmalarına yeni bir yaklaşım getiren çeviri sosyolojisi, çeviri eylemini, sadece çeviri üründen ibaret olarak görmenin yeterli olmadığını; bu eylemi etraflıca anlayabilmek için çeviri sürecini bütünüyle ele almak

gerektiğini savunur. Sevinç Arı'nın *Çeviri Soyolojisi* adlı çalışmasında belirttiği gibi, "Sosyolojik yaklaşımların öncelikli arzusu çeviriyi sosyal bir uygulama, toplumsal boyutta düzenlenmiş bir eylem olarak göstermek, açıklamak ve tanımlamaktır" (Arı, 2014, s. 77), çeviri soyolojisi, araştırmalarında daha önceki kuramsal yaklaşımlarda olduğu gibi sadece metin ve çevirmenin somut çeviri eylemiyle sınırlı kalmaz; bunun yerine çeviriye daha bütünsel ve toplumsal bakabilmeyi sağlayan bir yaklaşım önerir.

Bu alanda adı en sık anılan kuramcı şüphesiz ki Fransız sosyolog ve araştırmacı Pierre Bourdieu'dür. Çeviri soyolojisinin büyük ölçüde Bourdieu kuramlarıyla geliştiğini söylemek mümkündür ve Bourdieu'nün çeviri eylemine kazandırdığı (alan, habitus ve sermaye) kavramlar sayesinde çeviri sosyal bir boyut kazanır. Böylece, çeviri sadece çeviriye katılan aktörlerin eylemi olmaktan çıkar ve sosyal bir nitelik kazanır.

"Çeviri soyolojisinin özelliği çevirinin yöntem ve pratiğini incelemektir. Yani çeviri soyolojisi, bireysel çevirmen pratiğinin ötesinde, çeviri alanındaki genel pratiğe yönelik sorunlarla ilgilenmekte ve çeviriye bu alanda yeni yaklaşımlar getirmektedir. [...] Söz konusu, çevirmen pratiğinin nasıl işlediğinden çok, çevirmenlerin ve çevirilerin toplumsal alandaki etkilerinin belirlenmesi ve yönlendirilmesidir (agy. 47).

Tüm bu düşüncelerden hareketle *Germinal* romanın Türkçeye yapılan çevirileri incelendiğinde, yapılan çevirilerde dönemin sosyal koşullarının büyük ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Öyle ki eserin ilk çevirilerinin yapıldığı tarihler ülkemizde sosyalizmin tartışılmaya başlandığı yıllara rastlar. "Çeviriye ilişkin tartışmaların, dönemin toplumsal, siyasi koşullarından, teknolojik gelişmelerinden ve sanat alanındaki hareketliliklerinden bağımsız düşünülmeeyeceğini görüyoruz" (B. Demirel, 2014, s. 407).

Bourdieu, 30 Ekim 1989'da Fribourg Üniversitesi'nde Frankreich Zentrum'un açılışında yaptığı "Düşüncelerin Uluslararası Dolaşımının Toplumsal Koşulları" (Les conditions sociales de la circulation internationale des idées)¹ adlı konuşmasında entelektüel ithalat-ihracat, alış-veriş, metinlerin çeviri yoluyla uluslararası dolaşımından ve fikirlerin uluslararası dolaşımının sosyal koşullarından bahseder. Bu konuşmasının çeviri soyolojisine katkısı büyüktür. Bourdieu, çeviri eylemini sadece çeviri üründen ibaret olarak görmeyi yeterli olmadığını; bu eylemi etraflıca anlayabilmek için çeviri sürecini bütünüyle ele almak gerektiğini savunur, metinlerin ve düşüncelerin

¹ Bu konuşma 1990 yılında makale olarak yayımlanmıştır.

uluslararası dolaşımının ancak çeviriyle mümkün olduğunu dile getirir². Bu düşünceden hareketle, toplumlararası ve kültürlerarası bilgi ve düşünce aktarımının çeviri kanalıyla gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Düşünceler, çeviri yoluyla uluslararası dolaşıma girer bu yolla erek toplumda birtakım yeniliklere ve değişimlere yol açar. Yenilikçi bir ruha sahip olduğunu düşündüğümüz çeviri, geldiği coğrafyadan yeni düşünce akımları, yeni kavramlar, yeni edebî türler getirir, beraberinde getirdikleriyle de erek toplumda yeni bir algı, yeni bir bakış açısı yaratır. Esra Akcan'ın da belirttiği gibi: “İnsanlar ve eşyalar gibi fikirler ve kuramlar da yolculuk eder”. (Akcan, 2009, s. 41). Sosyalizm fikri de başka topraklarda doğar ve düşüncelerin uluslararası dolaşımını sağlayan çeviri sayesinde ülkemizde kendine yer edinir.

Bourdieu, konuşmasında çevrilecek eserlerin bağlamıyla birlikte taşınması gerektiğine vurgu yapar. Bağlamından kopuk aktarılan eserlerin, erek kültürde birtakım yanlış anlaşılmalara neden olacağını savunur. “Uluslararası alışveriş, yanlış anlamalar üreten bir takım yapısal faktörlere tabidir. Birinci faktör: Metinlerin bağlamlarından kopuk dolaşımı” (Bourdieu, 1990, s. 3). Uluslararası iletişimde -burada söz konusu olan çeviri yoluyla kurulan iletişim- yanlış anlaşımaların temel nedeni, çevirisi yapılan eserin kaynak kültürdeki bağlamından kopuk olarak erek kültüre aktarılmasıdır. Bu düşüncelerden hareketle, *Germinal*'in dilimize çevirisi yapılırken onun oluşturulduğu sosyal ve kültürel şartların dikkate alınması gerekliliğini vurgulamak gerekir.

Çeviri eylemi, çevrilecek eserin seçilmesiyle başlar. Bu aşamada karar verecek olan ya çevirmenin kendisidir ya da bu eylemde söz hakkı olan diğer “aktörler”dir. Yayınevleri, editörler, işverenler çeviri eyleminde belirleyici bir role sahiptir. Tüm bunların yanı sıra, çeviri metnin yalnızca metinsel-dilsel açıdan ele alınmasının yeterli olmadığını savunan çeviri sosyolojisi metni değerlendirirken “[...]çeviri ürününü biçimlendiren süreci, çeviri sürecini belirleyen dış koşulları, çeviri sürecine katılıp ürünün ortaya çıkmasında rolü olan tüm eyleyicileri inceler. Ürünü toplumsal bir olgu olarak ele alıp toplumsal boyuttaki iz düşümlerine bakarak, dış etmenlerin içi nasıl değiştir(me)diğini değerlendirir” (B. Demirel, 2014, s. 403).

Kaynak metin önce çevirmeni etkisi altına alır daha sonra ise yapılan çevirisi ile okuyucuyu etkilemeyi başarır. Böylelikle aktarılan unsur erek toplumda belirleyici bir role sahip olur ve yayılır. Tarihin yönünü belirlemede, yeni akımların, dönemlerin ortaya çıkmasında yerel yazın kadar çevirilerin de rolü olduğu unutulmamalıdır. Tüm bu düşüncelerden hareketle *Germinal*'e baktığımızda, sosyalist bir roman olarak değerlendirebileceğimiz eser çevirisiyle birlikte ülkemizde sosyalizmin doğuşuna ve gelişmesine doğrudan veya dolaylı olarak kaynaklık eder. Romanın sosyalist özellikler taşıyan

² Çevirmen adı belirtilmediği takdirde bu makaleden yapılan alıntılar tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir.

başkahramanı, Etienne Lantier, okuyucunun gözünde öncü bir kahraman olur. Etienne, madencilerden daha eğitilidir, işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki uçurumun farkındadır ve bu ayrım onu işçi sınıfının lideri haline getirir. Madencilerden farklı olarak gelecek ile ilgili hayaller kurar, sosyalizmle ilgili eserler okur, düşünür ve yarı-bilgin bir hale gelir. Madencilerin toplandığı kahvehanelerde konuşur, propaganda yapar, onları sermayeye karşı direnme konusunda yüreklendirir ve onlara daha adil bir dünyanın müjdesini verir. Böylelikle, o güne kadar yaşadıklarını bir kader olarak kabullenen madenciler bu durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Etienne'den hareketle, sosyalizm düşüncesinin insanlığa, işçi sınıfına neler sunabileceğini öğrenen okur benzer isteklerle Etienne'i kendine örnek alır:

“[...] Şimdiyse bir yığın soru takılıyordu kafasına. Neden insanların bir bölümü yoksul, bir bölümü zengindi? Neden yoksullar, zenginlerin ökçesi altında eziliyor, günün birinde onların yerine geçme umudu olmaksızın ömür tüketiyordu? Ve ilk aşamada, ne denli bilgisiz olduğu kafasına dank etti. O andan sonra gizli bir utançla, sinsi bir acıyla, içi içini kemirmeye başladı. Derinlemesine bir bilgisi yoktu, bu yüzden de, tutkuyla bağlandığı konulardan, insanların eşitliğinden, yeryüzü nimetlerinin hakça paylaşılmasından söz etmeyi göze alamıyordu. Yine de, bilime susamış cahillerin yöntem tanımayan oburluğuyla rastgele geniş bilgiler edinmeye koyuldu. Bu konularda kendisinden daha çok şey bilen, sosyalist hareketin içinde bulunan Pluchart'la düzenli olarak mektuplaşmaya başladı” (Zola, 2010, s. 162).

Germinal'de maden işçilerinin olumsuz çalışma ve yaşam koşullarının anlatılmasının yanı sıra bu koşulları düzeltme çabaları da anlatılır. Roman boyunca grev tek çözüm olarak görülür, işçilerin grev girişimleri, grev boyunca yaşananlar ve grev sonunda işçilerin kaderlerine yenik bir şekilde tekrar madene inmesi konu edilir. Çeviri ve çevirmen, erek toplumdaki okuru o güne kadar yabancı olduğu kavramlara yaklaştırır. “[...] çünkü çeviriler beraberinde daima bir yabancı unsur getirmektedir ve bu nedenle de söz konusu yazın çerçevesinde yenilikçi bir rol oynamaktadır. Böylece çeviri özgün bir metin türüne dönüşmektedir” (Stolze (çev. Durukan) 2013, s. 171). *Germinal*, okuyucusuna sosyalizm, kapitalizm, sınıf ayrımı, emek, sermaye ve grev gibi kavramlar sunar. Grev belleğimize yerleşen en önemli kavram olarak değerlendirilebilir. Çünkü Sanayi Devrimi'nin ülkemizde Batı'ya göre daha geç gerçekleşmesiyle birlikte işçi sınıfı, bu sınıfa yönelik kavramlar, işçi-işveren ilişkisi Türk toplumunda varlığı daha sonraki yıllarda görülür. “Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde 1946 yılından itibaren işçilerin sendikalarda örgütlenmeleri artık serbest olmakla birlikte, bir iş mücadelesi aracı olarak grev 1960'lara kadar yasaktır” (Makal, 2008, s. 35). Ülkemizde

grevin yasaklı olduğu yıllarda toplum grevi ve greve değin unsurları yaptığı okumalar aracılığıyla öğrenmiştir. *Germinal*, greve ve greve dair düşüncelere önemli ölçüde yer verir:

“[...] Ama şimdi kuyunun dibindeki madenci uyanıyor, toprağın derinliklerindeki bir tohum gibi yeşeriyordu. Günün birinde, bir tarlanın ortasında bitiverdiği görülecekti! Evet evet, insanlar yetişecekti, adaleti yeniden sağlayacak olan bir işçi ordusu! Devrimden beri bütün yurttaşlar eşit değil miydi? Madem ki hep birlikte oy veriliyordu, öyleyse işçi ne diye kendisine ücret verenin kul kölesi oluyordu? ...” (Zola, 2010, s. 165).

“[...] Etienne’in ektiği tohumlar yeşeriyor, bir isyan çılgılığı halinde büyüüp serpiliyordu. Kendilerine vaat edilen altın çağın gelmesini iple çeken insanların sabırsızlığı, dört bir yanlarını saran kahrolası sefaletin ötesindeki mutluluktan pay almak isteyen insanların coşkusuydu bu. Bu haksızlık canlarına tak demişti artık; yedikleri bir lokmacık ekmeği bile çekip almak istediklerine göre, haklarını söke söke alacakları gün yaklaşıyor demekti” (agy. 182).

Bu bağlamda, ülkemizde sosyalizmin doğuşunun ve gelişiminin dış kaynaklı olduğunu, bu kaynakların da o dili bilen kişiler tarafından okunup benimsendiğini ve daha geniş kitlelere çeviri yoluyla ulaştığını söylemek mümkündür. “Çeviri metinler oluşturulduğu tarihsel, toplumsal ve kültürel şartların ürünüdür ve oluşturulduğu sosyal alanın dışında düşünülemez” (Arı, 2014, s. 223). Çeviri metinler incelenirken içinde buldukları toplumsal koşullar ve bu metinlerin toplumsal süreçler üzerindeki etkileri de hesaba katılmalıdır. Çeviri eylemini toplumun dışında düşünmemiz mümkün değildir çünkü çeviri “toplum içinde gerçekleşen, topluma sunulan ve toplum tarafından alınılan bir eylem ve süreçtir” (B. Demirel, 2014, s. 404).

İdeolojik belleğin teşkilinde genelde sanat özelde edebiyat çok önemli bir yere sahiptir. Çeşitli işitsel ve görsel yayın organlarının olmadığı/yaygın olmadığı bir dönemde en etkili propaganda aracı yazılı basın ve onu tamamlar nitelikte edebi eserlerdir. Öyle ki Sovyet Rusya sosyalizmin toplumda benimsenmesi adına Marksist temelden beslenen “sosyalist gerçekçilik” görüşünü 1934 yılında yapılan Sovyet yazarlar kurultayında ülke bütününde kesin sanat görüşü olarak kabul eder. Bu görüşe uygun olmayan hemen hiçbir kitap yaklaşık elli yıl boyunca yayımlanamaz.³ Ülkemizde de belirli dönemlerde hem yazın hem çeviri alanında bazı yasaklamalar uygulanır. Örneğin, John Steinbeck’in emek içerikli *Bitmeyen Kavga* adlı ünlü romanı Türkiye’de ilk yayımlandığında mahkeme kararıyla yasaklanarak toplatılır. Bu örnekler, gerek

³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Moran 2008.

telif gerekse çeviri yazınının toplumu şekillendirmedeki rolü ve önemi konusunda bizlere ışık tutmaktadır.

Germinal'in dilimize ilk çevirisi 1941 yılında Hamdi Varoğlu tarafından *Jerminal* adıyla yapılır ve Semih Lûtfi Kitabevi'nden iki cilt halinde yayımlanır. Eserin, söz konusu tarihten itibaren günümüze kadar birçok farklı çevirmen tarafından yapılmış ve birçok farklı yayınevi tarafından basılmış çevirilerini görmek mümkündür. Bunlardan başlıcalarını saymak gerekirse:

- 1960, *Jerminal*, Çevirmen: Rıza TEMEL, Ak Kitabevi.
1963, *Germinal*, Çevirmen: Adnan CEMGİL, Şaheser Romanlar.
1968, *Germinal*, Çevirmen: Adnan CEMGİL, Güven Yayınevi.
1969, *Germinal*, Çevirmen: Hamdi VAROĞLU, Remzi Kitabevi.
1973, *Jerminal*, Çevirmen: Rıza TEMEL, Ak Kitabevi.
1984, *Germinal*, Çevirmen: Nesrin ALTINOVA, Oda Yayınları.
1989, *Germinal*, Çevirmen: Adnan CEMGİL, Engin Yayıncılık.
1990, *Germinal*, Çevirmen: Nesrin ALTINOVA, Oda Yayınları.
1993, *Germinal*, Çevirmen: Oktay İNCESU, Gözlem Yayınevi.
1998, *Germinal*, Çevirmen: Soner YILMAZ, Oda Yayınları.
1999, *Germinal*, Çevirmen: Fuat PEHLİVAN, Morpa Kültür Yayınları.
2000, *Germinal*, Çevirmen: Zeynep TÜRKER, Öteki Yayınları.
2003, *Germinal*, Çevirmen: İsmail YERGUZ, Oğlak Yayınları.
2014, *Germinal*, Çevirmen: Volkan YALÇINTOKU, Can yayınları.
2014, *Germinal*, Çevirmen: Nesrin ALTINOVA, İmge Kitabevi.
2014, *Germinal*, Çevirmen: Şerif YEŞİLBUCAK, Anonim Yayıncılık.
2014, *Germinal*, Çevirmen: Hamdi VAROĞLU, Yordam Kitap.
2016, *Germinal*, Çevirmen: İsmail YERGUZ, Kırmızı Yayınları.

Germinal dilimize yapılan çevirilerinin yanı sıra ülkemizde benzer eserlerin yazılmasında da esin kaynağı olur. Örneğin, Zonguldaklı yazar Metin Köse, Mükellefiyet Kanunu'yla Zonguldak köylerinde yaşayan 13-50 yaş arasındaki her erkeğin zorla kömür ocaklarında çalıştırılmasının hikâyesini anlattığı *Mükellefiyet* adlı romanını yazma fikrinin, Emile Zola'nın madencilerin isyanını anlattığı *Germinal* romanını okuduktan sonra yerleştiğini ifade eder. (30.05.2010. Hürriyet Pazar).

Soma Maden Kazası ve Türk Okurunun Belleğinde *Germinal*

Germinal romanın Türk okurunun belleğinde nasıl bir yer ettiğinin en çarpıcı örneği 2014 yılında yaşadığımız Soma maden faciasıdır. Zola'nın yaklaşık yüz elli yıl önce anlattıklarıyla 2014 yılında yaşanan olaylar hemen hemen aynıdır. Yaşanan olaylar okurun zihninde *Germinal*'i tekrar canlandırır ve gün yüzüne çıkarır. Birçok yazılı ve görsel basın *Germinal*'den bahseder. Bunlardan bazılarına örnek verecek olursak:

Vatan Gazetesi yazarlarından Murat Çelik, “*Germinal*'den Soma'ya” başlıklı köşe yazısında, romandan kısa bir bölüm yayımlar ve yazısını “Lise yıllarında okumuştum *Germinal*'i [...] Arkadaşlarına ağlayan bir başka madencinin kömür karası gözleri... Ve onlardan süzülen kararmış gözyaşlarını görünce geldi aklıma *Germinal*. Montsou ve Soma... Aynı” (15.05.2014, Gazetevatan) sözleriyle bitirir.

Star Gazetesi köşe yazarı Erdinç Akkoyunlu, “*Germinal*'den Soma'ya” başlıklı köşe yazısında, “Hatırımıza İlk Gelenlerden” başlığıyla *Germinal*'den bahseder. “[...]Emile Zola, *Germinal* ile birlikte sadece iyi bir roman yaratmakla kalmamış, edebiyatın dünya durdukça var olabileceğini de göstermiştir. Öyle olmasaydı, Soma'da paranın insan canının önüne geçmesinden kaynaklı bu facia ilk duyulduğu anda aklımıza Zola ve *Germinal* gelmezdi” (23.05.2014, Star Gazetesi).

Fatih Polat, “Soma'da *Germinal*'i Hatırlamak” başlıklı yazısında, romandan bahseder ve Soma'daki facia ile *Germinal* arasındaki benzerlikleri gözler önüne serer. “Ne yazık ki, *Germinal*'e konu olan gerçekliklerin yaşandığı tarihten 150 yıl sonra Soma'da da uzun yıllar yerin altında çalışmış olan maden işçileri böyle kömür tükürüyorlar. Ve bu son derece sağlıksız çalışma koşullarından kaynaklı sağlık sorunları yıllar sonra da yakalarını bırakmıyor” (28.05.2014, Evrensel.net).

Kerime Yıldız, Haber Vaktim adlı internet sitesindeki “Türkiye'nin *Germinal*'i Soma” başlıklı yazısında okuduğu *Germinal* romanından hatırladıklarını anlatır. *Germinal* ile Soma arasındaki benzer ilişkileri kaleme alır.

Sosyal medyada ve bloglarda birlikte kitap okuma etkinlikleri düzenlenir ve Soma için Emile Zola'nın *Germinal* isimli kitabını okuma çağrıları yapılır.

Milliyet Gazetesi yazarı Sina Koloğlu, “Madenci Filmi Hangi Kanaldaydı?” başlıklı yazısında *Germinal*'den şu şekilde bahseder:

Soma faciası ardından Başbakan'ın “1880'lerin İngilteresi”nden örnekler vermesi dikkatleri bir kitaba yöneltti; “*Germinal*”. Soma'da yaşananların işçiler nezdinde ifadeleri ve oradaki şartlar romanı gündeme getirdi (25.05.2014, Milliyet).

Claude Berri yönetmenliğinde 1993 yılında beyaz perdeye aktarılan *Germinal*, Soma faciasının yaşandığı hafta boyunca bazı televizyon kanallarında gösterilir.

Yordam Kitap yetkilileri o tarihlerde yaptığımız görüşmeler neticesinde, 2014 Mayıs ayında *Germinal*'in yeni baskısına hazırlandıklarını ve bu yeni basımın Soma maden faciasının yaşandığı günlere denk gelmesiyle romanın satışından elde edilecek gelirin Somalı madenci ailelerine dağıtılacağı bilgisi bizlerle paylaştı. Ayrıca, aynı bilgi medyada da paylaşıldı: Yordam Kitap'tan Hayri Erdoğan, “Soma faciası yaşandığında biz eseri matbaaya hazırlamaktaydık. Bu acı tesadüf üzerine, eseri Somalı madencilere adamaya, geliri de babasını kaybetmiş öğrenim gören madenci çocuklarına bağışlamaya karar verdik” diye açıklama yapar (27.05.2014, cnettürk.com).

Sonuç

Burada sunduğumuz örneklerden de anlaşılacağı gibi Soma maden faciası, Türk okurunun belleğinde sosyalizme yaptığı vurguyla önemli bir yere sahip olan *Germinal*'i hatırlatır ve tekrar gün yüzüne çıkarır. Sonuç olarak, dışarıda doğmuş bir ideolojinin tanınma, kavranma serüveninde çevirinin önemli bir paya sahip olduğunu ve düşüncelerin uluslararası yolculuğunun çeviri ile başladığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada, ideolojik belleğin teşkilinde, düşünce alanında, uluslararası kültürel değişimlerde çevirinin rolü, önemi ve toplumu fikri açıdan nasıl yönlendirdiği *Germinal* romanı üzerinden örneklerle incelenmiştir. Toplumların zaman içerisindeki kültürel, sosyal ve siyasal değişimlerinde çevirinin önemli bir ölçüde etkili olduğunu gözlemledik. Çeviriye ilişkin bütün değerlendirme ve tartışmalar dönemin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısından hareketle yapılmalıdır çünkü çeviri eylemi birebir tüm bu faktörlerle yakından ilişkilidir ve toplumun düşünce yönünü tayin etmede önemli bir role sahiptir.

KAYNAKÇA

- AKCAN, E. (2009). *Çeviride Modern Olan, Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- AKKOYUNLU, E. (2014). *Germinal*'den Soma'ya. Star Gazetesi. Erişim adresi: <http://haber.stargazete.com/cumartesi/germinalden-somaya/haber-886709/>
- ARI, S. (2014). *Çeviri Sosyolojisi*. İstanbul: Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık.
- BOURDİEU, P. (1990). “Les conditions sociales de la circulation internationale des idées”, *Cahiers d'histoire des littératures romanes* (14e année, 1-2, p.1-10).
- BOURDİEU, P. (2006). *Pratik Nedenler*. (Çev. H. Uğur Tanrıöver). İstanbul: Hil yayın.
- BOGENÇ DEMİREL, E. (2014). “Çevirinin Bourdieu Sosyolojisiyle Yapılanan Yüzü, Çeviri Sosyolojisi”. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- ÇELİK, M. (2014). Germinal'den Soma'ya. Gazetevatan. Erişim adresi: <http://haber.gazetevatan.com/germinalden-somaya/6375964/yazarlar>
- MAKAL, A. (2008). "Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak 'Edebiyat'". *Çalışma ve Toplum, Sayı: 18*, "10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Emek Tartışmaları Özel Sayısı", Özel Sayı Editörü: Ahmet Makal, s. 15-42.
- MORAN, B. (2008). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- POLAT, F. (2014). Soma'da Germinal'i Hatırlamak. Everensel.Net. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/yazi/71437/somada-germinali-hatirlamak/>
- RİTZER, G. ve Stepnisky J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (Çev. I. Ertuna Howison). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- SAPIRO, G. (2008). "Normes de traduction et contraintes sociales". *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury*, ed. Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Daniel Simeoni, Amsterdam: Benjamins Translation Library, s. 199-208.
- STOLZE, R. (2013). *Çeviri Kuramları*. (Çev. E. Durukan). İstanbul: Değişim Yayınları.
- YILDIZ, K. (2014). Türkiye'nin "Germinal"i: Soma. Habervaktim. Erişim adresi: <http://www.habervaktim.com/yazar/65085/turkiyenin-germinali-soma.html>
- KOLOĞLU, S. (2014). "Madenci" Filmi hangi Kanaldaydı? Milliyet. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/>
- Yordam Kitap, Germinal'in geliriyle Soma'daki madenci çocuklarına burs verecek. erişim adresi: <http://www.cnnturk.com/haber/kultur-sanat/kitap/yordam-kitap-germinalin-geliriyle-somadaki-madenci-cocuklarina-burs-verecek>
- ZOLA, E. (2010). *Germinal*. (Çev. N. Altınova). İstanbul: Oda Yayınları.

ALMANCA, TÜRKÇE VE İNGİLİZCEDE TÜMEL VEYA TİKEL NİCELEYİCİ BARINDIRAN TÜMCE YAPILARININ VICTOR YNGVE’NİN DERİNLİK HİPOTEZİ BAĞLAMINDA ANALİZİ*

Özge Sinem İMRAĞ**

Öz: Edinilen bilgi ve becerileri saklama ve gerektiğinde yeniden canlandırma yetisi şeklinde tanımlanabilen bellek, kısa süreli ve uzun süreli olmak üzere ikiye ayrılır. Uzun süreli bellek, dil bilgisi kuralları da dâhil olmak üzere birçok bilginin depolandığı yerdir. Kısa süreli bellek ise bilgi saklama süresi uzun süreli bellekten daha kısa olan, sınırlı kapasitedeki bellektir. Tümce üretme, sonradan kullanılmak üzere uzun süreli bellekte tutulan bilgilerin kısa süreli bellekte işlenmesiyle gerçekleşir. Bellek, tümceyi oluşturan sözcüklerin sayısından çok bu sözcüklerin birbirine eklemelişinden etkilenir. Eklemelişmiş sözcük dizilerinde anlam ya soldan-sağa ya da sağdan-sola evrim yoluyla ortaya çıkar. Soldan-sağa evrilen tümce yapılarının insanın bellek yetisi üzerine daha çok yük koyduğunu ileri süren Victor Yngve'nin derinlik hipotezine göre, bu yapılar tümcenin derinliğini artırır; çünkü soldan-sağa evrim, kısa süreli bellekte sağdan-sola evrimden daha fazla yer kaplar. Tümcenin derinliği arttıkça psikolojik karmaşıklığı da artar. Bükünlü birer dil olan Almanca ve İngilizcede hem soldan-sağa hem de sağdan-sola evrilen yapılara rastlanır. Eklemeli bir dil olan Türkçede ise çoğunlukla soldan-sağa evrilen yapılar bulunur. Örneğin “hepsi” gibi *tümel-* veya “bazıları” gibi *tikel niceleyicileri* barındıran tamlamalar Türkçede bu niceleyiciler yerine açıklayıcı özelliklerle başlar. Bu durum anlatılmak istenen ögeye varılana dek bu açıklayıcı özelliklerin akılda tutulmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Almanca ve İngilizcede böyle tümceleri anlamaya başlamak için tümcenin bitmesini beklemek gerekmezken, Türkçede çoğunlukla tümcenin sonuna gelindiğinde anlam netleşir. Bu çalışmada Almanca, Türkçe ve İngilizcede tümel- veya tikel niceleyici barındıran tümce yapıları derinlik hipotezi bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Derinlik Hipotezi, Victor Yngve, Tümel/ Tikel Niceleyici, Psikolinguistik.

* Bu makale, 4-6 Ekim 2017 tarihinde Cumhuriyet Üniversitesi tarafından düzenlenen V. Uluslararası Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, SİVAS.

Kabul Tarihi: 14.12.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

The Analysis of the Sentence Structures Containing Universal or Particular Quantifiers in German, Turkish and English in the Light of Victor Yngve's Depth Hypothesis

Abstract: The memory, which can be defined as the process to conserve and -when necessary- recall the obtained information and abilities, is divided in two parts as temporary and permanent memory. Permanent memory is where a lot of information like grammatical rules is stored. Temporary memory is the kind of memory which has a limited capacity to conserve information in comparison with the permanent memory. Sentence making occurs by processing the information stored in temporary memory for later use in the permanent memory. Memory is not affected by the number of the words which are composing the sentence, but by the articulation of these words. In the articulated word strings the meaning emerges from either left-to-right or right-to-left articulation. According to the depth hypothesis by Victor Yngve, who claims that left recursive sentence structures increase the amount of space taken up in the temporary memory, left recursive structures add to the depth of a sentence. The more the depth of a sentence increases, the more the psychological complexity of the sentence increases. In German and English, which are conjugative languages, both left recursive and right recursive sentence structures are to be found. But in Turkish, which is an agglutinative language, there are usually left recursive structures. For example noun phrases containing a universal quantifier like "all" or a particular quantifier like "some" begin in Turkish not with these quantifiers, but with other elements. Therefore all elements used until the basic element must be stored in memory. So in German and English it is not necessary to wait the end of a sentence so as to understand its meaning, but in Turkish the meaning becomes clear just in the very end of sentence. In this study the sentence structures containing universal- or particular quantifiers will be analysed in the light of the depth hypothesis.

Keywords: Memory, Depth Hypothesis, Victor Yngve, Universal/ Particular Quantifier, Psycholinguistics.

Giriş

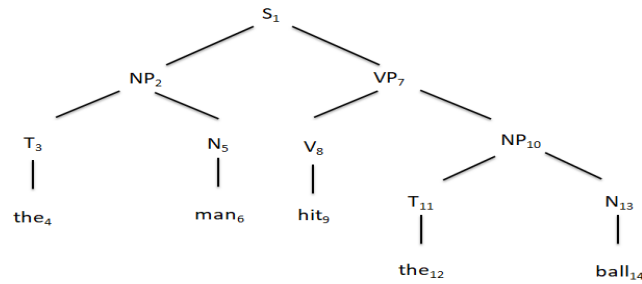
Bellek, bilgi ve becerileri saklama ve gerektiğinde yeniden canlandırma şeklinde tanımlanabilir. Çoğunlukla iki tür bellekten söz edilir. Bunlardan biri kısa süreli bellek ikincisi ise uzun süreli bellektir. Kısa süreli bellekte saklanan bilgi miktarı sınırlıdır. Bu kapasite sınırlılığı dışında kısa süreli belleğin bir de süre sınırlılığı vardır. Yani kısa süreli bellekte bilginin kalış süresi sınırlıdır. Uzun süreli belleğin bilgiyi saklama kapasitesi kısa süreli bellek gibi sınırlı değildir. Yani edinilen bilgi uzun süreli bellekte kalıcı bir biçimde depolanmaktadır. Dil bilgisi kuralları gibi bilgiler uzun süreli bellekte tutulur.

Herhangi bir dili öğrenen bir kişinin edindiği dil verileri veya bilgileri, benzer bilgilerle karşılaştırılmak ve analiz edilmek üzere depolanır. Böylelikle analiz yoluyla keşfedilen kural daha sonra tümce kurmada kullanılmak üzere depolanmış olur (Steinberg, 1999, s. 176).

Bir tümce belirli kurallar çerçevesinde bir araya getirilen sözcüklerden oluşur. *Belirli bir yapıya ve anlama sahip olması, bir tümcenin rastgele sıralanmış sözcükler dizisine oranla daha kolay hatırlanmasını sağlar* (Lyons 1972, s. 267). Tümce kurma, uzun süreli bellekte depolanmış olan bilgilerin kısa süreli bellekte işlenmesiyle gerçekleşir. Belleği etkileyen şey, tümceyi oluşturan sözcüklerin sayısı değil, birbirine eklemelişidir. Bu eklemeliş bazı dillerde soldan sağa doğru bazı dillerde ise sağdan sola doğru gerçekleşir. Amerikalı dil bilimci Victor Yngve (1920-2012) sola veya sağa doğru evrimin çeşitli dillerin psikolojik karmaşıklığı üzerinde etkili olduğunu savunur ve derinlik hipotezini¹ ileri sürer. Derinlik hipotezi sözcüklerin birbirine eklemeliş yönüyle ilgilidir. Bazı dillerde sözcükler soldan sağa doğru eklemelişirken bazı dillerde sağdan sola doğru eklemelişir.

Yngve'nin derinlik hipotezine göre bellek, sözcüklerin sayısından çok birbirlerine eklemeliş biçimiyle yüklenir ve Yngve'nin modelinde soldan sağa evrim sağdan sola evrimden daha fazla edim gerektirir. "Soldan sağa evrilen "geriye doğru" yapılar, bir boğumun genişlemesinin ardından konuşucunun yeniden baskın olan boğuma geri dönmesini gerektirirken, sağdan sola evrilen "ileriye doğru" yapılar ek kayıt kapasitesi kullanmaksızın sonsuza kadar ilerleyebilir" (List, 1973, s. 55).

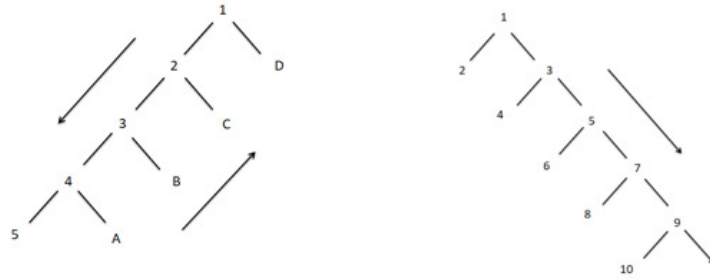
The Depth Hypothesis adlı makalesinde Yngve bu durumu mekanik bir çeviri sistemi için düzenlenmiş olan ve bir bilgisayara kolaylıkla programlanabilen bir model üzerinden şu şekilde açıklar:

¹ Derinlik hipotezi ile ilgili yabancı kuramsal kaynaklardan yapılan alıntılar tarafımdan çevrilmiştir.

Bellekte bir yerlerde yukarıda belirtilen öbek kuralları bulunmaktadır. Diyagramın tepesinde tümceyi ifade eden S sembolü yer alır. İlk olarak tümce temel bileşenlerine ayrılır. Bu bileşenler NP (ad öbeği) ve VP (eylem öbeği) şeklinde ifade edilir. Daha sonra her bir öge bileşenlerine ayrılarak işleme devam edilir. Ögelerin bileşenlere ayrılma sırası alt simgelerle gösterilmektedir. Bu sıra daima öncelikle soldaki her bir ögenin bileşenlerine ayrılması ve en alta ulaşıldığında sağ üst taraftaki ögeye geçme şeklindedir. Bu şekilde sözcükler soldan sağa doğru bir sıralamayla üretilir. En soldan başlanarak uygulanan bileşenlere ayırma işleminde sol taraftaki ad öbeği (NP) bütün bileşenlerine ayrıldığında, eylem öbeğine (VP) geçilmesi gerektiği bilgisi bellekte mevcuttur. Böylelikle sol taraftaki her bir dal genişletilirken kısa süreli bellekte her bir adım için bir sembol depolanmalıdır (Yngve'den akt. Householder, 1972, s. 116).

Yngve geriye doğru ve ileriye doğru yapıları şu şekiller üzerinden açıklar:

Sol taraftaki şekil geriye doğru bir yapıyı ifade eder, çünkü burada 1,2,3,4, ve 5 şeklinde numaralandırılmış olan ögeler bileşenlerine ayrılırken her seferinde bir dizi sembolün bellekte tutulması gerekir (yukarıdaki şekilde daha fazla genişletilemeyen dört öge bulunduğu için dört tane ögenin bellekte tutulması gerekir). Yani geriye doğru bu yapının dört birim derinliği vardır. Bir boğumun derinliği sayısal olarak o boğum genişletileceği sırada kısa süreli bellekte tutulan sembollerin sayısına eşittir. Yukarıda sağ taraftaki şekil ise ileriye doğru bir yapıyı ifade eder. Bu yapıda ögeler tekrar önceki adımlara dönülmeksizin genişleyebildiği kadar genişletilebilir ve her seferinde kısa süreli bellekte yalnızca bir öge tutulur. Dolayısıyla geriye doğru yapıların genişleme sırasında bellekte ileriye doğru yapılara oranla çok daha fazla yer gerektirdiği açıkça görülmektedir. (Yngve'den akt. Householder, 1972, ss. 118-119).

Sola veya sağa doğru eklenme veya evrilme durumu özellikle tamlamalarda göze çarpar. Örneğin *arkadaşım Görkem'in arabasının rengi* şeklindeki bir tamlamada asıl vurgulanmak istenen öge *renktir*. Fakat bu öge

tamlamanın en sonunda bulunduğu için söz konusu bu ögeye varıncaya dek soldan sağa doğru bir evrim söz konusudur ve bu sırada diğer bütün sözcüklerin kısa süreli bellekte tutulması gerekmektedir. Aynı tamlama Almancada *die Farbe vom Auto von meinem Freund Görkem*, İngilizcede ise *the colour of the car of my friend Görkem* şeklinde sağdan sola doğru evrilen birer yapıyla ifade edilir. Görüldüğü üzere vurgulanmak istenen öge olan “renk” sözcüğü (Almancada *Farbe*, İngilizcede *colour*) tamlamanın en başında yer aldığı için kısa süreli belleğe aşırı yüklenme söz konusu değildir.

Yngve'nin derinlik hipotezine göre soldan sağa evrim tümcenin oluşum aşamasında kısa süreli bellekte daha fazla yer kapladığı için, soldan sağa evrilen yapılar bir tümcenin derinliğini ya da psikolojik karmaşıklığını artırır. Bir tümcenin derinliğinin kısa süreli bellek kapasitesi tarafından belirlenen bu kritik limiti aştığı zaman, tümcenin devam etmesinin mümkün olmadığını ileri süren Yngve'ye göre dilde dönüşümlerin olmasının nedenlerinden biri sağdan sola evrilen yapılar yerine soldan sağa evrilen yapıların kullanılmasıyla aşırı derinliği engellemeye çalışmaktır (Bkz. Lyons, 1971, s. 100).

Bu durum yine tamlamalar üzerinden bir örnekle açıklanabilir:

Bilindiği üzere Türkçede çoğunlukla önce tamlayan, daha sonra ise tamlanan unsur kullanılır. Bazen belirtili isim tamlamalarında tamlamayı oluşturan unsurlar yer değiştirebilir. Fakat belirtisiz isim tamlamalarında bu mümkün değildir. Daima önce ilgi hâl eki almamış olan tamlayan öge, daha sonra ise iyelik eki almış olan tamlanan öge gelmelidir. Batı dillerinin, özellikle de Fransızcanın etkisi altında kalan Türkçede zaman zaman bu kuralın çiğnendiği ve belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan öğelerin yer değiştirdiği görülebilmektedir. Örneğin, “Dedeman Oteli” yerine “Otel Dedeman” gibi (Bkz.: Sarı, 2014, ss. 214-215).

Soldan sağa doğru evrilen bir yapının tersine çevrildiği bu durum Yngve'nin ileri sürdüğü gibi derinliği önlemek için başvurulan bir dönüşüm olarak algılanabilir. Derinlik hipotezinin tıpkı üretici-dönüşümsel dil bilgisi gibi teknik bir yönü vardır.

Dönüşümsel dil bilgisinin amacı, bir dilin tümcelerini üretmek için bir makine tarafından kullanılacak biçimsel kurallar dizisi oluşturmaktır. Benzer şekilde Yngve'nin sistemi de makineye çeviri yaptrabilmek amacıyla tümceler üretebilmek için kullanılan bir bilgisayar programı biçimindedir (Greene, 1972, s. 149).

Sola veya sağa doğru evrimin çeşitli diller üzerindeki etkisi özellikle mantıksal niceleyici barındıran tümceler söz konusu olduğunda dikkat çekicidir.

Mantıksal Niceleyiciler

Mantıktaki önermelerin niceliklerini belirten ifadelere mantıksal niceleyiciler denir. Niceleyiciler tümel niceleyici ve tikel niceleyici olmak üzere ikiye ayrılır.

Tümel niceleyiciler *bütün*, *her*, *hepsi* gibi evrensel yargılarda bulunmaya yarayan ifadelerdir ve \forall sembolüyle gösterilir. Tümel niceleyici $\forall x$, “tüm x’ler için, x geçerlidir/doğrudur” şeklinde çevrilir. Örneğin “bütün çilekler tatlıdır” önermesinde x’in çilek olduğu düşünülürse *bütün çilekler* $\forall x$ ile, *tatlıdır* ise Fx veya P(x) ile ifade edilir. Bu da genel olarak şu şekilde gösterilir:

$$\forall x Fx \text{ veya } \forall x P(x)$$

Tikel niceleyiciler ise *bazı*, *birkaç*, *en az bir* gibi kısmî yargılarda bulunmaya yarayan ifadelerdir ve \exists sembolüyle gösterilir. Tikel niceleyici $\exists x$, „bazı x’ler için, x geçerlidir/ doğrudur“ şeklinde çevrilir. Örneğin “bazı meyveler tatlıdır” önermesinde x’in meyve olduğu düşünülürse *bazı meyveler* $\exists x$ ile, *tatlıdır* ise Fx veya P(x) ile ifade edilir. Bu da genel olarak şu şekilde gösterilir:

$$\exists x Fx \text{ veya } \exists x P(x)$$

Aristo’dan beri bütün mantık geleneğinde, mantıksal niceleyicilerin olumlu veya olumsuz olma durumu göz önünde bulundurulduğunda dört farklı ulamdan söz edilir: “*Bütün F’ler G’dir*”, “*Hiçbir F G değildir*”, “*Bazı F’ler G’dir*” ve “*Bazı F’ler G değildir*”. Bu dört ulam şu tanımlama ve harflerle gösterilir: (Bkz.: Quine, 1990, ss. 100-101).

A	(Tümel evetleme):	Bütün F’ler G’dir.
E	(Tümel değilme):	Hiçbir F G değildir.
I	(Tikel evetleme):	Bazı F’ler G’dir.
O	(Tikel değilme):	Bazı F’ler G değildir.

Mantıksal niceleyiciler tümcede ya nesne ya da özne konumunda yer alır. Dolayısıyla Almanca ve İngilizcede özne konumunda bulduklarında genellikle tümcenin başında, nesne konumunda bulduklarında ise genellikle yüklemden sonra kullanılırlar. Türkçede ise kurallı tümcelerde her zaman yüklemden önce kullanılırlar. Ancak *Türkçede yargıya bir duygu değeri kazandırmak ve anlatımda sıklık sağlamak amacıyla yüklem bazen tümcenin başında veya ortasında kullanılabilir* (Özkan, Sevinçli, 2015, s. 192). Yüklemin başta veya ortada kullanıldığı tümcelere devrik tümce denir. “*Devrik tümcelerde özne, nesne, nesnenin bir parçası, yer tamlayıcısı, zarf gibi unsurlar yüklemden sonra gelebilir*” (Bkz. Karahan, 2015, ss. 101-102). Mantıksal niceleyicilerin nesne konumunda bulunduğu durumlarda bu şekilde oluşturulan devrik yapılar İngilizce ve Almancadaki tümce yapılarıyla benzerlik gösterir. Örneğin *Birazını*

da sonra yersin portakalların. tümcesinde nesnenin bir parçası olan tikel niceleyici birazını sözcüğü yüklemden önce kullanılmıştır. Görüldüğü üzere portakalların birazını tamlaması burada Almanca ve İngilizcedeki gibi önce tamlanan daha sonra tamlayan unsur kullanılarak oluşturulmuştur.

Niceleyicilerin Denklikleri ve Derinlik Hipotezi

Doğal dilleri oluşturan bileşenler arasında denklikler bulunur. Yani doğal bir dildeki herhangi bir tümceye denk düşen - başka bir deyişle o tümcenin derininde yatan - başka bir tümce bulunur. Doğal dillerin bileşenleri arasında denklikler bulunduğu gibi, tümel niceleyiciler ve tikel niceleyiciler arasında da denklikler vardır. Bu denklikler şu şekildedir:

1. $\forall x P(x) \equiv \neg \exists x \neg P(x)$

Bu kural, içinde olumlu bir tümel niceleyici barındıran ve olumlu bir yargı bildiren tümcelerle, içinde değillenmiş bir tikel niceleyici barındıran ve olumsuz bir yargı bildiren tümceler arasındaki denkliği gösterir. Bu denklik üç dilde verilecek şöyle bir örnekle açıklanabilir:

	TÜRKÇE	ALMANCA	İNGİLİZCE
Yüzey Yapı:	<i>Şehrin en güzel otelinde düzenlenen partiye davet edilen misafirlerin hepsi erken <u>geldi</u>.</i>	<i>Alle Gäste, die zur im besten Hotel der Stadt stattgefundenen Party eingeladen wurden, <u>sind früh angekommen</u>.</i>	<i>All of the guests who were invited to the party which took place in the best hotel of the city <u>came early</u>.</i>
	$\forall x [x \text{ bir misafirdir} \rightarrow x \text{ erken geldi}] =$ $\forall x P(x)$	$\forall x [x \text{ ist ein Gast} \rightarrow x \text{ ist früh gekommen}] =$ $\forall x P(x)$	$\forall x [x \text{ is a guest} \rightarrow x \text{ came early}] =$ $\forall x P(x)$
Derin Yapı:	<i>Erken <u>gelmeyen</u> en az bir misafir (bile) <u>yok</u>.</i>	<i>Es gibt <u>nicht einen</u> Gast, der <u>nicht früh</u> gekommen ist.</i>	<i>There is <u>not a</u> guest who did <u>not</u> come early.</i>
	$\neg \exists x [x \text{ bir misafirdir} \rightarrow x \text{ erken gelmedi}] =$ $\neg \exists x \neg P(x)$	$\neg \exists x [x \text{ ist ein Gast} \rightarrow x \text{ ist nicht früh gekommen}] =$ $\neg \exists x \neg P(x)$	$\neg \exists x [x \text{ is a guest} \rightarrow x \text{ did not come early}] =$ $\neg \exists x \neg P(x)$

Örneklerden de görüleceği üzere mantıksal niceleyicilerin tümce içindeki kullanım yerleri her dilde farklılıklar gösterir. Türkçede bu ifadeler tümcenin sonunda yükleme yakın bir yerde bulunur:

Şehrin en güzel otelinde düzenlenen partiye davet edilen misafirlerin hepsi erken geldi.

Görüldüğü üzere tümel niceleyici olan “hepsi” sözcüğü tümcenin sonunda yer almıştır. Dolayısıyla asıl anlatılmak istenen unsur olan niceleyiciye varıncaya kadar soldan sağa doğru bir evrim söz konusudur ve bu sırada dokuz sözcüğün kısa süreli bellekte tutulması gerekmektedir. Bu durum tümcenin psikolojik karmaşıklığını artırmaktadır.

Almanca ve İngilizcede ise tümel niceleyiciler sonda değil tümcenin en başında kullanılmaktadır, yani sağdan sola doğru bir evrim söz konusudur. Vurgulanmak istenen unsurdan önce başka unsurların akılda tutulması gerekmediği için bu iki dildeki tümceler psikolojik olarak Türkçe karşılıklarında olduğu kadar karmaşık değildir. Mantıksal niceleyiciler arasındaki denklik de bu durumu kanıtlayan niteliktedir. Özellikle derin yapıda tikel niceleyicinin değillendiğini anlamak için Türkçede tümcenin sonunu beklemek gerekir, fakat Almanca ve İngilizcede bu olumsuzluk hemen tümcenin başında anlaşılmaktadır.

2. $\forall x \neg P(x) \equiv \neg \exists x P(x)$

Bu kural tikel niceleyicinin değilleme kuralı olarak da bilinir. İçinde olumsuz bir tümel niceleyici barındıran ve olumsuz bir yargı bildiren tümcelerle, içinde değillenmiş bir tikel niceleyici barındıran ve olumlu bir yargı bildiren tümceler arasındaki denkliği gösterir. Bu denklik üç dilde verilecek şöyle bir örnekle açıklanabilir:

	TÜRKÇE	ALMANCA	İNGİLİZCE
Yüzey yapı:	<i>Bu küçük köyde yaşayan insanların hiç biri arabaya ihtiyaç duymaz.</i>	<i>Kein Mensch, der in diesem kleinen Dorf wohnt, braucht einen Wagen.</i>	<i>None of the people, who live in this small village, needs a car.</i>
	$\forall x [x \text{ bir insandır} \rightarrow x \text{ arabaya ihtiyaç duymaz}] = \forall x \neg P(x)$	$\forall x [x \text{ ist ein Mensch} \rightarrow x \text{ braucht keinen Wagen}] = \forall x \neg P(x)$	$\forall x [x \text{ is a person} \rightarrow x \text{ doesn't need a car}] = \forall x \neg P(x)$

Derin Yapı:	<i>Burada bir arabaya <u>ihtiyaç duyan en az bir</u> insan bile <u>yok</u>.</i>	<i>Es gibt hier <u>nicht einen einzigen</u> Menschen, der einen Wagen <u>braucht</u>.</i>	<i>Here there is <u>not even a single</u> person who <u>needs</u> a car.</i>
	- $\exists x$ [x bir insandır \rightarrow x arabaya ihtiyaç duyar] = = - $\exists x P(x)$	- $\exists x$ [x ist ein Mensch \rightarrow x braucht einen Wagen] = = - $\exists x P(x)$	- $\exists x$ [x is a person \rightarrow x needs a car] = = - $\exists x P(x)$

Örneklerden görüleceği üzere bu kuralda da yine mantıksal niceleyicilerin kullanım yerleri üç dilde farklılık gösterir ve diğer kuraldaki kullanım yerleriyle aynıdır. Yani Türkçede tümcenin sonlarına doğru kullanılırken, Almanca ve İngilizcede en başta kullanılır. Başka bir deyişle yine Türkçede sağa doğru, Almanca ve İngilizcede ise sola doğru evrim söz konusudur.

Özellikle derin yapılar incelendiğinde, Almanca ve İngilizcede olumsuzluk ifade eden unsurun en başta kullanılmasının tümcelerin mantık diline çevrilmesini daha kolay hale getirdiği görülmektedir. Türkçede ise - $\exists x$ şeklinde başlayan kurala örnek verilen böyle bir tümcenin olumsuz olduğunu anlamak için tümcenin en sonunda bulunan “yok” sözcüğüne varıncaya dek pek çok sözcüğün akılda tutulması gerekmekte ve yine psikolojik bir karmaşayla karşılaşmaktadır.

3. - $\forall x P(x) \equiv \exists x \neg P(x)$

Bu kural tümel niceleyicinin değilleme kuralı olarak da bilinir. İçinde değillenmiş bir tümel niceleyici barındıran ve olumlu bir yargı bildiren tümcelerle, içinde olumlu bir tikel niceleyici barındıran ve olumsuz bir yargı bildiren tümceler arasındaki denkliği gösterir. Bu denklik üç dilde verilecek şöyle bir örnekle açıklanabilir:

	TÜRKÇE	ALMANCA	İNGİLİZCE
Yüzey yapı:	<i>Ona yardım etmek isteyenlerin <u>hepsi</u> onun arkadaşı <u>değil</u>.</i>	<i><u>Nicht jeder</u>, der ihm helfen will, <u>ist sein</u> Freund.</i>	<i><u>Not everybody</u>, who wants to help him, <u>is his</u> friend.</i>
	- $\forall x$ [x bir insandır \rightarrow x onun arkadaşıdır] = - $\forall x P(x)$	- $\forall x$ [x ist eine Person \rightarrow x ist sein Freund] = - $\forall x P(x)$	- $\forall x$ [x is a person \rightarrow x is his friend] = - $\forall x P(x)$

	<i>Onun arkadaşı olmayan en az bir kişi var.</i>	<i>Es gibt mindestens einen Menschen, der nicht ein Freund von ihm ist.</i>	<i>There is at least one person, who is not his friend.</i>
Derin Yapı:	$\exists x [x \text{ bir insandır} \rightarrow x \text{ onun arkadaşı değildir}] =$ $\exists x \neg P(x)$	$\exists x [x \text{ ist ein Mensch} \rightarrow x \text{ ist nicht sein Freund}] =$ $\exists x \neg P(x)$	$\exists x [x \text{ is a person} \rightarrow x \text{ is not his friend}] =$ $\exists x \neg P(x)$

Yine örneklerden görüleceği üzere bu kuralda da mantıksal niceleyiciler diğer kurallarda olduğu gibi Türkçede tümcenin sonlarına doğru Almanca ve İngilizcede ise en başta kullanılmaktadır. Yani yine Türkçede sağa doğru, Almanca ve İngilizcede ise sola doğru evrim gerçekleşmektedir.

Derinlik hipotezi ışığında üç dil arasındaki en belirgin farklılık bu kuralda göze çarpmaktadır. Yüzey yapılar incelendiğinde, Almanca ve İngilizcede olumsuzluk ifade eden unsurun en başta, Türkçede ise tümcenin en sonunda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum daha önce üstünde durulan diğer iki kuralda da aynı şekildedir. Fakat burada ek olarak bir de Almanca ve İngilizcede mantıksal niceleyicinin önünde bir olumsuzluk ifadesinin kullanıldığı, Türkçede ise olumsuzluk ifadesinin mantıksal niceleyicinin önünde değil, tümcenin en sonunda yüklem ile verildiği görülmektedir. Çünkü Türkçede olumsuzluk, herhangi bir mantıksal niceleyiciyle değil, yüklem ile sağlanır. Almanca ve İngilizcede ise olumsuzluk daha önce verilen “*Kein Mensch, der in diesem kleinen Dorf wohnt, braucht einen Wagen.*” ve “*None of the people, who live in this small village, needs a car.*” örneklerinde olduğu gibi olumsuz anlam taşıyan mantıksal niceleyicilerle de ifade edilebilir. Bu durum Almanca ve İngilizcede bu tür tümcelerin mantık diline çevrilmesini daha kolay kılar. Türkçede ise $\neg \forall x$ şeklinde başlayan kurala örnek verilen böyle bir tümcenin olumsuz olduğunu anlamak için tümcenin en sonunda bulunan “değil” sözcüğüne varıncaya dek pek çok sözcüğün kısa süreli bellekte tutulması gerekmektedir. Kısacası bu kurala göre oluşturulan tümcelerde, söz konusu tümcenin olumlu veya olumsuz olduğunun anlaşılması için Almanca ve İngilizcede tümcenin bitmesinin beklenmesi gerekmezken, Türkçede tümcenin bitmesini beklemek zorunludur.

4. - $\forall x \neg P(x) \equiv \exists x P(x)$

Bu kural, içinde değillenmiş olumsuz bir tümel niceleyici barındıran ve olumsuz bir yargı bildiren tümcelerle, içinde olumlu bir tikel niceleyici barındıran ve olumlu bir yargı bildiren tümceler arasındaki denkliliği gösterir. Bu denklik şöyle bir örnekle açıklanabilir:

	TÜRKÇE	ALMANCA	İNGİLİZCE
Yüzey yapı:	<i>Müze'yi ziyaret eden turistlerin hiç birinin Türkçe <u>bilmediği doğru değil.</u></i>	<i>Es ist <u>nicht richtig</u>, dass kein Tourist, der das Museum besucht, Türkisch <u>spricht</u>.</i>	<i>It's <u>not true</u> that none of the tourists, who visit the museum, <u>knows</u> Turkish.</i>
	- $\forall x$ [x bir turisttir \rightarrow x Türkçe bilmez] = - $\forall x - P(x)$	- $\forall x$ [x ist ein Tourist \rightarrow x spricht nicht Türkisch] = - $\forall x - P(x)$	- $\forall x$ [x is a tourist \rightarrow x knows Turkish] = - $\forall x - P(x)$
Derin Yapı:	<i>Müze'yi ziyaret eden turistlerin en az birinin Türkçe <u>bildiği doğru.</u></i>	<i>Es ist <u>richtig</u>, dass <u>mindestens ein</u> Tourist, der das Museum besucht, Türkisch <u>spricht</u>.</i>	<i>It's <u>true</u> that at least one tourist, who visits the museum, <u>knows</u> Turkish.</i>
	$\exists x$ [x bir turisttir \rightarrow x Türkçe bilmez] = $\exists x P(x)$	$\exists x$ [x ist ein Tourist \rightarrow x spricht nicht Türkisch] = $\exists x P(x)$	$\exists x$ [x is a tourist \rightarrow x knows Turkish] = $\exists x P(x)$

Bu kuralda da yine niceleyicilerin kullanım yerleri diğer kurallarda olduğu gibidir. Türkçede yine soldan sağa doğru bir evrim söz konusu olduğu için tümcenin yüzey yapıda olumsuz, derin yapıda ise olumlu olma durumu ve niceleyicilere varıncaya dek kullanılan pek çok sözcük kısa süreli bellekte tutulmalıdır. Almanca ve İngilizcede ise özellikle yüzey yapıda tümcelerin olumsuz olduğu daha tümcenin en başında belirtildiği için kısa süreli bellek aşırı yüklenmemektedir. Bu tümceleri mantık diline çevirmenin de Türkçe karşılıklarına oranla daha kolay olduğu görülmektedir.

Sonuç

Dil bilim deneysel bir bilim dalıdır ve psikoloji, felsefe, mantık, matematik gibi birçok farklı disiplinle iç içedir. Bu çalışmada da disiplinler arası bir inceleme söz konusudur. Mantıksal niceleyici barındıran tümce yapıları Almanca, Türkçe ve İngilizcedeki kullanım yerlerine göre Victor Yngve'nin ileri sürdüğü derinlik hipotezi bağlamında analiz edilmiştir. Analiz sırasında tümcelerin her üç dilde yüzey- ve derin yapıları ortaya konulmuş ve ardından her biri mantık diline çevrilmiştir. Özellikle mantık diline çevirirken Yngve'nin ileri sürdüğü gibi soldan sağa doğru evrimin kısa süreli bellek üzerine sağdan

sola doğru evrime oranla daha fazla yük koyduğu görülmüştür. Yani Türkçede tümcenin olumlu veya olumsuz olduğunu belirten ifadelerin ve niceleyici sözcüklerin tümcenin sonunda yer alması nedeniyle, bu önemli unsurları öğrenmek için tümcenin bitmesini beklemek ve bu esnada o ifadelere varıncaya dek geçen bütün sözcükleri bellekte tutmak gerekmektedir. Almanca ve İngilizcede bu önemli unsurlar tümcenin başında kullanıldığı için kısa süreli belleğe Türkçede olduğu kadar yüklenilmemektedir.

KAYNAKÇA

- GREENE, J. (1972). *Psycholinguistics – Chomsky and Psychology*. Great Britain: Penguin Books.
- HOUSEHOLDER F. W. (Ed.). (1972). *Syntactic Theory I*. Great Britain: Penguin Books.
- KARAHAN, L. (2015). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları (22. Baskı).
- LIST, G. (1973). *Psycholinguistik – Eine Einführung*, Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer (2. Auflage).
- LYONS, J. 1971. *Noam Chomsky*, New York: The Viking Press (Fourth Printing).
- LYONS, J. (Ed.). (1972). *New Horizons in Linguistics*, Great Britain: Penguin Books.
- ÖZKAN M, Sevinçli V. (2015). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar (7. Baskı).
- QUINE, W. v. O. (1990). *Grundzüge der Logik*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag (7. Auflage).
- SARI, M. (2014). *Türkçenin Batı Dilleriyle İlişkisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (2. Baskı).
- STEINBERG, D. D. (1999). *Psycholinguistics – Language, Mind and World*, Singapore: Longman Group Limited (Sixth Impression).

ROLE OF TELEVISION IN CONSUMER SOCIETY IN *NIGHT TRAIN* AND *ABOUT A BOY*

Halil İbrahim ARPA*

Abstract: Since the Frankfurt School, essential points of cultural studies have changed rapidly up to zeitgeist. While cinema and radio were primary concerns of those studies for their early stages, television and internet have replaced them in our postmodern world. However, academic researches for cultural effects of internet are still fresh; television has been subjected even to criminology after Birmingham School. This study examines relation between television and ideology in respect of their effects for fictional characters of Martin Amis's *Night Train* (1997) and Nick Hornby's *About a Boy* (1998). When Amis's Mike and Jennifer realize author's dystopic world, they evaluate suicide as a foremost option. On the other hand, Hornby's cosmos is clearly more open to utopian dreams but there is still suicide in his world. Within consumer society and popular culture all the characters of the novels live, society is more prone to suicide and crimes for Strain theories. Television, as consumerism's and popular culture's most crucial 'apparatus' triggers various negative attitudes leading to suicide as the eventual peak; but, because it blurs distinction between fact and fiction consumer society cannot be aware of what is really going on around and that's why suicide rate is still limited. In post-modern world, life is not imitated anymore; life mimics screen: screen of mass-media, of cinema, of television, of stores which are tools of popular culture that educates us and teaches what to think, how to think, how to perceive 'the other', how to dress, what to desire; in short, how to live. This paper argues how violence and suicide on screen are imitated and how ideology and hegemony reach to audience through the screen in the two novels.

Keywords: Consumer Society, Popular Culture, Television, Strain Theories.

Gece Yarısı Treni ve Bir Erkek Hakkında Romanları Örneğinde Tüketim Toplumunda Televizyonun Rolü

Öz: Frankfurt Okulu'ndan bu yana kültürel çalışmaların ana unsurları zamanın ruhuna göre hızla değişmiştir. Erken dönemde sinema ve radyo bu çalışmaların temelindeyken, post-modern dünyada televizyon ve internet bunların yerini almıştır. İnternetin kültürel

* Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, ÇANKIRI.

Kabul Tarihi: 09.10.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

etkileri üzerine akademik çalışmalar hala çok taze olsa da; Birmingham Okulu'ndan sonra televizyon kriminolojiye bile konu olmuştur. Bu çalışma, televizyon ve ideoloji arasındaki ilişkiyi Martin Amis' in *Gece Yarısı Treni* (1997) ve Nick Hornby'nin *Bir Erkek Hakkında* (1998) kitaplarındaki karakterlere etkisi bağlamında incelemeyi amaçlar. Mike ve Jennifer Amis'in distopik dünyasının farkına vardıklarında, intiharı öncelikli bir seçenek olarak değerlendirmeye başlarlar. Hornby'nin dünyası ise ütopyik rüyalara çok daha açıktır fakat yine de bu dünyada intihar da vardır. Gerilim teorisine göre post-modern dünyada toplum intihara ve suça daha çok meyillidir. Tüketim ve popüler kültür ideolojisinin en hayati aparatı olan televizyon bu çalışmanın karakterlerin hayatlarında gösterdiği gibi toplumu nihai noktası intihar olan birçok olumsuz davranışlara iter. Yine de, gerçek ile kurgu arasındaki farkın televizyon tarafından muallaklaştırılması sebebiyle günümüzdeki intihar oranı sınırlıdır çünkü insanlar etraflarında aslında neler olup bittiğinin farkında değildirlir. Post-modern dünyada yaşam artık taklit edilmez; aksine, popüler kültürün aracı olan 'ekranı' (medyanın, sinemanın, televizyonun, mağazaların ekranları) taklit eder. Ve bu ekranlar bize ne düşüneceğimizi, nasıl düşüneceğimizi, ötekini nasıl algılayacağımızı, nasıl giyineceğimizi, ne arzulanacağımızı; kısacası, nasıl yaşayacağımızı öğretir ve bizi bu yönde eğitir. Bu çalışma, bu iki romanda ekrandaki şiddet ve intiharın nasıl taklit edildiğini ve hegemonya ile ideolojinin izleyiciye ekran vasıtasıyla nasıl ulaştığını göstermeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Toplumu, Popüler Kültür, Televizyon, Gerilim Teorisi.

Introduction

As today's mostly watched screen, television has been in one of the focal points of Cultural Studies since the Frankfurt School which handles it as a tool of mass entertainment in its early stages. Moreover, "from the classical Frankfurt School perspective, commercial television is a form of what Horkheimer and Adorno and their colleagues called culture industry" (Kellner,2009:30). Such a full-scale entertainment was surely a part of commercial zones of capitalist enterprises and to stress the situation the Frankfurt School declared television as a cornerstone for culture industry in that production process of Fordism was replaced by a similar process. Accordingly, Marx's grundrisse/circuit (production-distribution-consumption-production) ensured by unqualified standard workers' standard and mass production was reformed for culture from the same point of capitalist industry. Yet, instead of Ford industry, it was the Frankfurt School who coined the term 'culture industry' which Horkheimer and Adorno used for the first time in the book *Dialectic of Enlightenment* (1947).

The circuit continues just as inspirer of culture industry. As the first phase, action of unqualified standard workers becomes the means of commodification; then, standardization takes place of standard production and at last, mass-

production transforms into massification. Hereby, construction of a capitalist society is built and so, duplicate production of values, life-styles and desires becomes the only matter to standardize “uniformity and homogeneity of needs, thought, and behaviour” (Kellner,2002:40). This post-war mass society means end of individual who is enculturated by dominant patterns of capitalism. For that kind of mission of social formation, television is the best communication tool to capitalist ideology whose commercial imperatives impose a conformist social order; therein homogenous needs can only be replaced with new ones. Within this context, fashion in various fields of life reaches most of the corners in life as Lyotard asserts “one listens reggae, watches a western, eats McDonald’s food for lunch and local cuisine for dinner, wears Paris perfume in Tokyo and retro clothes in Hong Kong” (1984:76). This post-modern condition is a result of global consumerism which dates back to Nazi dominance in Europe that prompts the Frankfurt School to examine how Nazi ideology affects millions of people and manages to “transform a man into a nobody” (Anders,1963:360) with help of media instruments. Still, the time when advocators of the movement get on the stage; “low” and “high” culture are splatted up considering Marx’s famous distinction between employer and proletariat. However, the Frankfurt School has cleared the way for cultural studies; popular culture of postmodern condition comes into existence as juxtaposition by means of later practices. Marcuse, a prominent philosopher associated with the Frankfurt School, places television as an apparatus of dominant ideology which is later theorised by Althusser (1970) who reveals how ideology reaches to society. Before him, Marcuse presents television as an early deconstructive element imposing rebellion and conformity to family norms for the sake of capitalist goals to individualise people firstly in the most crucial foundation of society:

The repressive organization of the instincts seems to be collective, and the ego seems to be prematurely socialized by a whole system of extra-familial agents and agencies. As early as the pre-school level, gangs, radio, and television set the pattern for conformity and rebellion; deviations from the pattern are punished not so much in the family as outside and against the family. The experts of the mass media transmit the required values; they offer the perfect training in efficiency, toughness, personality, dream and romance. With this education, the family can no longer compete (Marcuse, 1966:97).

Beside negative effects of television, David Foster Wallace, a famous American novelist in recent epoch, thinks that it mimics people and shows “what we as audience want to see ourselves as” (1998:152). For him, television offers the best way for writers to observe people. He claims that “if we want to know what American normality is--what Americans want to regard as normal—

we can trust television” (1998:152). On the contrary, French cultural theorist Baudrillard approaches television as a “deflective screen, which is no longer a mirror.” (2001:216) He believes in endless reproducibility of hyper reality in that “simulation is the ecstasy of the real. To prove this, all you need do is watch television, where real events follow one another in a perfectly ecstatic relation...” (2001:190) While Wallace handles it as a writer, Baudrillard appraises television from the context of audience who is a decoder of the encoding apparatus (Hall,2006:117) that presents “phantom” (Anders,1963:358) as an idealistic orientation over reality. For this reason, audience becomes passive consumers alienated from the real world. Wallace’s position in a postmodern world is the old stance of Plato’s doctrine of imitation which is not anymore approved as a reflection of world because “if art no longer reflects, it is not because it seeks to change the world rather than mimic it, but because there is in truth nothing there to be reflected, no reality which is not itself already image, spectacle, simulacrum, gratuitous fiction” (Eagleton,1985:62). Commodity, then, becomes an image constructed by producers “in order to remain in power” (Lowenthal,1984:14); not a reflection of society’s needs. In this regard, capitalism prepares consumers for adjustment to a future situation (new desires, tastes, fashion, etc.) to sustain the circuit of production as Hausknecht coins the term as “anticipatory socialization” (1963:378).

Since almost everybody has one from high income groups to lower ones, television's audience is not a class group anymore. The expanding gap between low and high has been fulfilled since Marx by popular culture which “have its own genuine characteristics: standardization, stereotypy, conservatism, mendacity, manipulated consumer goods” (Lowenthal, 1984:14). While consumerism was only provided by a certain elite group in the first two phases of capitalism, it has been stretched globally to any part of social classes in post-industrial facet. Even if the poorest ones have no chance to consume many of its productions, capitalism always sell dreams with help of television centred in majority of each kind of houses throughout the world. However, it is not possible to raise a consensus on the taste of the whole populace of world, universality of some common wishes and desires such as strong feelings for power, money, ego, passion, sex and love resulting happiness or sadness (but always dissatisfaction) suffices necessity of global capitalism to ensure sustainability of consuming productions. Despite the fact that working class-based culture begins to be displaced by newer mass-produced culture, British Cultural Studies try to protect working class culture against mass culture. Richard Hoggart, Raymond Williams and E.P. Thompson paved the way Frankfurt school had opened. But, Stuart Hall was more political in nature on account of mobilising oppositional youth subculture and active audience that formed its identity against capitalist hegemony’s standard and dominant models. Besides, what makes studies of Birmingham distinctive from earlier

cultural researches based only on dominance is that “employing Gramsci’s model of hegemony and counter hegemony, it sought to analyse hegemonic, or ruling, social and cultural forces of domination and to seek counterhegemonic forces of resistance and struggle” (Kellner, 2002:37). Just as the Frankfurt School had been affected by structuralism, British Cultural Studies was in close interest to poststructuralism. However, the two approaches have the same background, “the most recognizable and possibly the most important theoretical strategy *British* cultural studies has developed is that of ‘reading’ cultural products, social practices, even institutions, as ‘texts’” (Turner, 2003:71). While doing this, alongside its contributions to anthropology, psychoanalysis, philosophy and knowledge, structuralism helps Birmingham Centre to discover on which structures the world is built. In this manner, Saussure invites us to think about cultural and social dimensions of language which is not a natural born but culturally constructed because he says that “we can say that what is natural to mankind is not oral speech but the faculty of constructing a language, i.e. a system of distinct signs corresponding to distinct ideas” (Saussure,2011:10). In this respect, if television is a sign, then it naturally has signifiers just as everything inside of it is a sign and its audience is signifier. Even so, constructors of the signs have their own ideology to be signified through language. For structuralism, the order we see in the world is the order we impose on it. There is no more reflection but we have human consciousness nominated as a structuring mechanism and through it we project its structures onto the world to limit and organise conceptual systems originate within. Language is the most fundamental structure of human mind that produce meaning by structuring the world in terms of binary oppositions and their relation to each other. On the basis of structural approach, Cultural Studies concentrates on how language in differing cultures shapes its own identity:

Reality is made relative, while the power of constructing ‘the real’ is attributed to the mechanisms of language within the culture. Meaning is revealed to be culturally grounded – even culturally specific. Different cultures may not only use different language systems but they may also, in a definitive sense, inhabit different worlds. Culture, as the site where meaning is generated and experienced, becomes a determining, productive field through which social realities are constructed, experienced and interpreted (Turner,2003:12).

Then, in prospect of language differences, each culture needs to have its own unique world. In this way, Saussurian reality prompts Althusser’s definition of ideology “through which men interpret, make sense of, experience and “live” the material conditions in which they find themselves” (Hall,2006:20). Ideology presents world’s numerous cultures a standardization

through which we form and shape our consciousness of reality not by our own cultural structures but by ideology. Because ideology is unconscious, it is internalized and thus it is not easy to recognize its existence or its results as Althusser reforms Freudian consciousness according to class societies in history. He alleges that “the eternity of the unconscious is not unrelated to the eternity of ideology in general” (Althusser,2014:255). Furthermore, as it had created various classes, ideology presented us a new and an unstable standard culture: popular culture after World War II.

Within that mass culture, our own unconscious is not generated by individually, but culture shapes it because individuals learn to speak in the language and customs of their culture unconsciously as Lacan proposes that “the unconscious is the Other's discourse” (2006:10). Thus, unconscious of us is constructed by the ideology of others and so, “our view of ourselves is composed from a repertoire given to us, not produced by us, and so we are the subjects, not the authors, of cultural processes” (Turner, 2003:21).

Besides, as it comes to poststructuralism there are flexibility of signifiers and multi-various meanings of the signified. In this manner, British Cultural Studies encourages hope for a possible revolution and shifts the paradigm from dominance of ideology to resistance of subcultures such as punk culture, black culture and their reflection in music: rock, rap and jazz. The emphasis of cultural studies places on audience rather than media texts produced by television's encoding systems. Birmingham School, especially Hall, presents us how multiple audiences decode the messages sent by ideology. However, he favours youth subcultures against leading models of life; it is experienced in recent time that how popular culture has managed to reach even the lowest cultures who may even consume suicide note of Kurt Cobain as t-shirts to stress meaninglessness of life but at the end they take their position in capitalist circuit as consumers. In most of the fields of society, ideology succeeds sustainability of consumption because it is unconscious and has powerful controlling apparatuses.

About A Boy and Night Train

About A Boy, published in 1998 by Nick Hornby, is a popular postmodern novel in that a thirty six years old, single, rich, conformist, consumer and untroubled man, Will creates a boy in his mind to attract women and attends an association for single parents because he thinks that single fathers are more adorable. Marcus, on the other hand, is the other protagonist who is a natural outcome of divorced parents on account of his loneliness in life and a creation of Hornby's earlier experiences. He says in an interview that “I used to be an English teacher and I'd always been rather haunted by one particular boy that I used to teach; and he was a sort of prototype for Marcus in *About A Boy*”

(Thomas,2004:168). The boy's parents are from South-Africa and he struggles in a mixed-raced school in England and Hornby replaces African background with a reference to English hippy culture to be able to create Marcus. In the same interview, question of another match-up between Will and Hornby occur Simon Thomas's mind instantly but Hornby replies that "I think he was more based on single friends that I knew" (Thomas, 2004:168). As an existentially free man in appearance, Will has no responsibilities and boundaries to parents, children, and a family until he meets with Marcus who unconsciously educate Will to make him a normal and standard grown man in a postmodern world. In the same world, Will consciously but half-heartedly teaches him how to adapt his age as a child who listens to music from his mother's (Fiona) generation and he is raised as a vegetarian without his consent. In that recent world order the novel fictionalised, most of people do not believe in marriage anymore and divorcement rates are at the highest in history. In this sense, Güneş clearly portrays the situation with its results:

On the one hand, marriage has become less and less important in the views of young men and women; and, on the other hand, the proportion of divorce has increased dramatically, causing the emergence of single parenthood, which has been a blow to heterosexual relations and traditional marriage, and which eventually has also altered the roles and identities of man and woman in the contemporary period accordingly (Güneş,2011:62).

In the novel, there a numerous single parents (Fiona, Rachel, Suzie, Katrina) and they even constitute a regular meeting called SPAT with other females who are not mentioned. Will is the only single male parent in there with an imaginary boy and a divorced wife. However, the story seems like a lad-lit, majority of the characters are women as Elder remarks that "Nick Hornby is supposed to be a guys' writer, but his female characters keep bursting off the page and screen" (2015:50). Among various single female parents of the story, this paper underscores Fiona to be able to find the reasons behind her attempt to suicide in association with Mike Hoolihan and Jennifer Rockwell's actualised suicide in Martin Amis's *Night Train* and examines the novels by their relation to popular culture and its most effective apparatus television.

Aside from their characters, both Amis and Hornby share also a same ground which is ground of American writing style. However, *Night Train* is placed in an imaginary American city and the story of *About a Boy* is built in London, their creators express the motivation behind their writing style triggered by America. Amis says that "there's undoubtedly a kind of gravitational attraction exerted by the centre of the world. Things that happen in Washington matter all over the world, and that has long ceased to be the case for London" ('Author Martin Amis on Leaving England and Finding America').

Moreover, Hornby tells his own reasons that “both Zadie and I write about our own cities and countries, but we probably both feel that we've been shaped much more by American writing than by our own. It's that American simplicity and inclusivity, its soul, its lack of allusion...” (‘An Interview with Nick Hornby’).

As a result of lack of a father and husband figure in Fiona and Marcus’ house, insufficiency for sense of belonging and security ensured by constitution of a nuclear family with its all members comes into existence in life of Fiona and Marcus in different directions. However Fiona is economically free in the story, she needs a male figure and meets with other men after divorce. On the other hand, Marcus unconsciously shows his insufficiency for a father through his idea of connecting Will and Fiona to secure his mother after the attempted suicide because he thinks that “two wasn't enough, that was the trouble. He'd always thought that two was a good number, and that he'd hate to live in a family of three or four or five” (Hornby, 2002:75). After his mother's top of the depressive actions, Marcus becomes a controller in house, of Fiona, of television and of its soaps because for him “soaps were full of trouble, and he was worried that the trouble in the soaps would remind his mum of the trouble she had in her own life.” (4) Besides, popular culture changes so rapidly that it is easily seen in the story how different generations have different desires and wishes. Will is the figure of the last phase of that culture with posters of music stars using drugs on his wall, with his *Ray Ban* glasses and with his *Paul Smith* clothes. Additionally, he earns a livelihood by his father *Santa's Super Sleigh* consumed by majority of society specifically in each Christmas again and again. As a passive conformist bereft of any responsibilities like work or family, he spends much of his time in front of television. That's why; ideology can easily reach to him through media elements and make him a standard consumer in popular culture. However, all of the characters in the novel are parts of the same post-modern world; Fiona and Marcus cannot chase recent popular culture because they still listen to Joni Mitchell songs from 1980s while the story is depicted in 1993. Moreover, Marcus gets his first *Adidas* shoes thanks to Will whereas his friends in school, especially Ellie with her Kurt Cobain t-shirt, live at the centre of the recent popular culture. On the contrary to Will, Marcus “was not a brass-rubbing sort of a child, or a puppet theatre sort of a child, or even a child at all; at twelve, his childhood was over.” (84) Will compares and contrasts his childhood with Marcus' time and sees how youth culture resist against law and order through crime, drugs and prostitution. However, he seems to take a share in Hall's position for Cultural Studies, by saying that “they were on the menu now” (84) he neglects role of ideology imposing new menus to be consumed:

Films? Video arcades? Ice-skating? Museums? Art galleries? Brent Cross? McDonald's? Jesus, how did anyone get through childhood without falling into a slumber lasting several years? If he were forced to relive his childhood, he would go to bed when Blue Peter had ceased to exert its allure and ask to be woken up when it was time to sign on. It was no wonder young people were turning to crime and drugs and prostitution. They were turning to crime and drugs and prostitution simply because they were on the menu now, an exciting, colourful and tasty new range of options that he had been denied. The real question was why his generation had been quite so apathetically, unenterprisingly law-abiding —especially given the lack of even the token sops to teens, the Australian soaps and the chicken dippers, that passed for youthful entertainment in contemporary society. (84)

With his close relation to popular culture, Hornby does not narrate historical stories but recent ones. By asserting that “To me, Elvis Presley is a greater artist than Virginia Woolf...” (‘An Interview with Nick Hornby’) he shows how his interest in popular culture stands over his concern in literature. Like Hornby, Amis favours popular desires rather than canons of literature:

No one wants to read a difficult literary novel or deal with a prose style which reminds them how thick they are. There's a push towards egalitarianism, making writing more chummy and interactive, instead of a higher voice, and that's what I go to literature for (Muir:2003).

Martin Amis's *Night Train* is a postmodern detective story published in 1997. The novel is based on detection of a heavenly-being, happy and beautiful astrophysicist Jennifer Rockwell's suicide. As a male-like and male-named police officer, Mike Hoolihan does a “psychological autopsy” (Amis, 1999:83) for the reason behind the suicide.

Martin Amis's fictional world in *Night Train* is dystopic while Marcus manages to construct a utopian extended family in *About a Boy*. On the one hand, although he lives at the midst of postmodernism, he can save his hope for future in spite of its ontological dominants. On the other hand, Amis's postmodernism asks basic post-cognitive questions towards those dominants such as “Which world is this? What is to be done in it? Which of my selves is to do it? What is a world?” (cited by McHale from Higgins, 2004:1) Astrophysicist Jennifer deals with black holes in universe in that she may present us a romantic point of view to escape a fragmented, ambiguous and alienated postmodern world she lives in. Yet, she seems happy with her life and her suicide perceived as a “pubic disgrace” (74) by postmodern society's remained morality shocks everyone because none of them can resolve on what grounds she needs a suicide after a marvellous and successful life. Above all, her father Colonel Tom asks Mike to find a murderer for the reason that he does

not even think about possibility of a suicide by his daughter and says to Mike “Bring me something I can live with.” (29)

Behind Jennifer father’s wish, there underlies the connection amidst language and ideology in that the relationship between denotative meaning and connotation of a word in a language can easily be related that the latter may present wider social dimension of the word as a sign constructed by outside forces. According to OED, suicide means “the action of killing oneself intentionally.” (‘Oxford Dictionaries’) But to social language, it may signify “public disgrace” (74) as it does in *Night Train*. For Turner:

We need to understand the social dimension of the sign: the ways in which culture supplies us with the signifier, the form, and the signified, the mental concept. A conventional system of classification is of some relevance here: the distinction between literal and associative meanings – or denotation and connotation. (Turner, 2003:14)

Then, Hoolihan begins the detection to remove the disgrace and to find answers by tracing clues leading to more clues because her post-modern world is not the world of hard-boiled or British Golden Age detective stories. On the other hand, postmodern sleuths are not as successful as the previous ones in solving crimes because “The detective is unable to impose a meaning, an interpretation of the outside occurrences he is asked, as a sleuth, to solve and interpret. Reality is so tentacular and full of clues that the detective risks his sanity as he tries to find a solution.” (Tani, 1984:76) Because postmodern detective novels are pastiches of the earlier genres and parody them, postmodern detectives are not obsessed with finding closures. However, Mike traces the clues just as former colleagues at first; she discovers ontological dissolution of Jennifer towards the end of the story at the very time when Mike begins to realize her own existential nihilism:

Mike’s world, by contrast, is one of emotional and economic determinism, cause and effect, discipline and punishment. Significantly, she tries to import improper, positivist analysis to Jennifer’s postmodern quandary. She seeks a mimetic, rationalist universe containing answers, logic, and order, yet in the end, she symbolically –and ironically –inherits Jennifer’s contingency and indeterminacy (Keulks,2006:164).

Thereupon, she begins a psychological autopsy and seems to question the night train (referring to suicide in the novel) that “If Jennifer Rockwell would kill herself, those with less talent, less intelligence, less beauty should choose to live?” (Keulks, 2006:164) While Mike struggles for finding a killer just as in classical whodunits, then she becomes conscious of necessity for a why in a

psychological autopsy and so the story is shifted to detection after a “why”. Jennifer’s suicide changes Mike’s life from the top on down that she says “Jennifer Rockwell inside of me, trying to reveal what I don’t want to see.” (83) While they are mostly different by means of binary oppositions (ugly-beautiful, sad-happy, having family- having no family and so forth), the most common feature of Jennifer and Mike is that both of them do not watch television. There is no TV in their lives; that’s why, they can go beyond the wall of postmodern world where fact and fiction is blurred by ideological apparatuses. While Jennifer has a screen that is the screen of a telescope, it shows the true reflection; reflection of atmosphere. Yet, by the time she removes her eyes to look at the postmodern world with her bare eyes without any screen, she can see what actually happens in the world; the world Mike lives in with crimes, murders and violence who is unable to aware of Jennifer’s life seeming wonderful once upon a time. Without any ideological screen, the rift between fact and fiction is bridged and life reflects itself as it is. Mike recognizes as she comes across with her dead body that neither Jennifer nor her life is worth to live. In other words, Jennifer becomes Mike’s ‘screen’, a spectacle creating its own spectator, through which she begins to watch the actual condition of the post-modern world she has been neglecting. For this reason, Jennifer and Mike becomes a screen for each other in which they both see how life is televised and simulated. In Mike, Jennifer sees how that police woman’s life is encircled by crime, violence and darkest sides of the earth. With Amis’ Baudrillardian vision of postmodern simulation, *Night Train* shows how fiction and reality is intertwined in that fiction does not mimic reality anymore but fiction becomes reality. In this sense, by using characteristics of postmodernism such as hyper-reality and faction, Amis depicts that an old lady Mrs. Rolfe, a neighbour of Jennifer, is not able to distinguish a real gunshot from the one staged on a cop show in television. Additionally, Mike remarks on how gangsters in the city emulate actions of mafia not from their previous generations in Sicily but from movies about the Italian gangs. Inside of such a simulacrum, only Mike is aware of the condition outside not of her inside:

TV, etcetera, has had a terrible effect on perpetrators. It has given them style. And TV has ruined American juries forever. And American lawyers. But TV has also fucked up police. No profession has been so massively fictionalized. [...] But this was Colonel Tom I was talking to. So I spoke the plain truth (Amis,1999:29).

However, Mike is able to cope with post-modern world’s the worst crimes with her own eyes possibly because of professional deformation, Jennifer cannot even deal with the world she sees as an outsider after observing the sky.

Likewise, Mike is unable to overcome the reason behind the suicide of Jennifer who is the figure of perfectness in a terrible world. At last, Mike begins to think that if Jennifer can commit suicide after a happy life, then why she cannot do it with an unfavourable one? That's why, in the first page of Vintage version of *Night Train*, the New Yorker's acclaim for Amis puts forward that "It isn't a whodunit, or even a whydunit, but it may be the first work of a new, very Amisian, and postmodern genre, the whynotdoit" (1999:1). The point is that both Mike and Jennifer look for a change but it is not a revolution against dominance of outside forces as it is in British Cultural Studies. It is just a desperate reaction to Martin Amis's invincible postmodern fictional world as Mike confesses "Homicide can't change and I don't mean the department. It can evolve. It can't change. There's nowhere for murder to go. But what if suicide could change?" (125)

Conclusion

In short, popular post-modern novels *Night Train* and *About a Boy* are in close relationship with popular culture, consumer society and their effective apparatus (television) by means of novels' characters' suicide attempts prompted by crises of postmodernism. Wilde's striking inversion of traditional mimesis "life imitates art far more than art imitates life" (2016, p:22) can also be transformed into "life imitates screen", screen of mass-media, of cinema, of television because by these apparatuses enculturated, massified, standardized people of popular culture makes meaning in their lives. They learn what to think, how to think, how to communicate with 'the other', how to dress, what to desire; in short, how to live. And the teacher is culture and its screens. In the two novels, it is popular culture teaching and educating the characters and television operates as its most crucial apparatus in their lives. Giroux broadens Raymond William's "permanent education" (cited from Giroux,2004:63) of culture into "pedagogical force of culture" in that "Culture now plays a central role in producing narratives, metaphors, and images that exercise a powerful pedagogical force over how people think of themselves and their relationship to others" (Giroux,2004:62). While Hornby's Fiona, as a regular tele viewer, attempts not to commit suicide under the direct influence of television in which she sees post-modern's world reflection; her son prevents Fiona to continue watching violent scenes due to possible future results because "representations of violence on the TV screen are not violence but messages about violence" (Hall,2006:120). And, she is unable to decode the encoded messages behind; hence, she may try suicide for the second time. The reason behind her hopelessness for life is that she cannot catch up with rapidness in change of popular culture in which divorcement is turning into a fashion and makes her a lonely, single parent who tries to fulfil the gap of a father figure in Marcus' life

but fails most of the time. Fiona neglects messages or codes of popular culture and what she sees is just her loneliness on television. So, Marcus does not allow his mother to imitate the scenes she watches. On the other hand, Amis' Jennifer also fails to cope with the postmodern condition by the time she realizes by not watching television that people around have been consuming what ideology presents fiction or simulation as reality. Moreover, she becomes a mirror for Mike to notice how her life is conditioned at the centre of postmodernism's fragmented, chaotic and alienated world. While Jennifer and Mike handle suicide as a desperate reaction to that dystopic and inescapable land, Fiona prefers it without conscious of its grounds which directly absorbs her into growing loneliness and responsibility of being a single parent. She consumes her own life.

Within this direction, it is necessary to find certain strains or stressors behind Fiona and Jennifer's suicidal actions. As a prominent but mostly attacked part of sociological and criminological researches, Strain theories play a social-psychological role in explanations of crime, deviance, delinquency, suicide and so forth. Since Robert Merton tried to understand social structures behind committing crime with his first work in 1938, Strain theories have undergone changes to be able to cope with postmodern condition. For Merton, society has five "modes of individual adaptation" (1968:194) to cultural goals which have institutionalised means in that conformity, innovation, ritualism, retreatism and rebellion circle repeatedly just as in Marx's *Grundrisse*. An individual may accept that modes of adaptation to remain in social structure (as it is for the Frankfurt School) or s/he can resist to change (as it is in British Cultural Studies) "the existing cultural and social structure rather than to accommodate efforts within this structure" (Merton, 1968: 194). On the other hand, with his General Strain Theory (GST) in 1992, Robert Agnew succeeded to construct a general overview for various postmodern slippery strains prompting society to oblige to crimes in a fragmented, contingent and alienated world controlled by outside forces. To Agnew, GST can be applied to a range of grounds to explain the causes behind crime rates triggered by strain that "refers to negative or adverse relations with others." (1992:61) That relationship may include differences in gender, race, social status, religion leading to crime and deviance. Among others, suicide is one of the most common results of social and psychological strains in an individual's life. Suicide comes into existence after four types of strains: "value, aspiration, deprivation and coping" (Zhang, Lester, and Tan, 2013:230). Zhang, Lester, and Tan examine 72 suicides and their strains documented in biographies or suicide notes. "Of the 72 suicides, one had no strains, one had all the four strains, four had only one, 30 had two, and 36 had three strains. The most common strain was aspiration strain (97%), followed by deprivation strain (89%), value strain (54%) and coping deficiency strain (4%)." (230) Fiona's psychological strains clustering series of negative

events precede the suicide. Inside of that “strain clusters” (see Agnew), Fiona has “aspiration” for being a good mother and for not being lonely, “deprivation” of a husband and “coping deficiency” with divorcement and single-parenting. On the other hand, as a figure of perfectness it seems that Jennifer does not to aspire for anything, she is deprived of nothing and she does not have such things as divorce or single-parenting to cope with until her suicide. Besides, as deprived of everything Jennifer has got in life, Mike aspires for many things, and still she can cope with the deficiencies in her life because she is unconscious for what she is actually living. Nevertheless, by the time she detects Jennifer’s suicide psychologically she discovers her own real identity in the postmodern world. For this reason, suicide becomes a choice for her just like it did for Jennifer because the world they live in is impossible to be changed and thus the only reaction may be given is just suicide. Even so, question of why other characters both in *Night Train* and *About a Boy* do not commit suicide is also a key matter for suicide researches. Van Orden et al. asks that “if all individuals in a society are exposed to the shifts in social forces, why then do only particular individuals, and a very small subset of them at that, die by suicide?” (2010:9). The answer is that reality “itself already image, spectacle, simulacrum, gratuitous fiction” (Eagleton, 985:62) and such a “simulation is the ecstasy of the real” (Baudrillard,2001:190). In that simulated world, most of the people are made unconscious through ideological apparatuses of outside forces. Television “where real events follow one another in a perfectly ecstatic relation...” (Baudrillard,2001:190) is one of the best and imposes what ideology needs in an infinite circuit to be able to create a passive and consumer global society who is after never-ending and malcontent desires giving a sense of pseudo-happiness that is material oriented. At the final point, those who have value, aspiration, deprivation and coping strains become the closest ones for suicide handling it as an ultimate desperate reaction against the invincible postmodern epoch. However, Hornby connects everyone in the end thanks to Marcus and thus saves Fiona; he creates a mass single-parents society in which he standardizes each of them through a romantic point of view. As a television addicted, Will normalizes Marcus to place securely in popular culture. On the other hand, Amis narrates that Jennifer and Mike become a screen for each other and watch the world beyond phantoms and relates both the characters with suicide as a desperate but an active reaction to postmodern condition. While Hornby favours sustaining the order, Amis prefers a desperate revolution.

REFERENCES

- AGNEW, Robert. 'Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency'. *Criminology* 30.1 (1992): 47–88.
- ALTHUSSER, Louis. *On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses*. New York: Verso, 2014.
- AMIS, Martin. *Night Train*. New York: Vintage, 1999.
- 'An Interview with Nick Hornby'. *Barcelona Review*. May-June 2002. Web. 27 Apr. 2017.
- ANDERS, G. (1963). The Phantom World of TV. In D. M. White & B. Rosenberg (Eds.), *Mass culture: The Popular Arts in America* (pp. 358–368). United States: Free Press.
- 'Author Martin Amis on Leaving England and Finding America'. *Maclean's*. 6 Sept. 2012. Web. 2 Mar. 2017.
- BAUDRILLARD, Jean. *Selected Writings*. (M. Poster, Ed.) Stanford: Stanford University Press, 2001.
- DE SAUSSURE, F. *Course in General Linguistics*. (P. Meisel & H. Saussy, Eds., W. Baskin, Trans.). New York: Columbia University Press, 2011.
- ELDER, Sean. 'About a Girl'. *Newsweek Global* 164.9 (2015): 50.
- GIROUX, Henry A. Cultural Studies, Public Pedagogy, and the Responsibility of Intellectuals. *Communication and Critical/Cultural Studies* 1.1 (2004): 59–79.
- GUNES, Ali. 'From Mother-Care to Father-Care: The Split-Up of The Traditional Heterosexual Family Relationship and Destruction of Patriarchal Man's Image and Identity in Nick Hornby's *About A Boy*'. *SKASE Journal of Literary Studies* 3.1 (2011): 59-75.
- HALL, Stuart. *Culture, Media, Language Working Papers in Cultural Studies, 1972-79*. Birmingham: Routledge, 2006.
- HAUSKNECHT, M. (1963). The Mike in the Bosom. In B. Rosenberg & D. M. White (Eds.), *Mass culture: the popular arts in America* (pp. 375–379). Free Press.
- HORNBY, Nick. *About a Boy*. London: Penguin, 2002.
- KELLNER, Douglas. 'Critical Perspectives on Television from the Frankfurt School to Postmodernism'. *A companion to television* 28 (2008): 29.
- KELLNER, Douglas. 'The Frankfurt School and British Cultural Studies: The Missed Articulation'. *Rethinking the Frankfurt School: Alternative legacies of cultural critique* (2002): 31–58.
- KEULKS, Gavin, ed. *Martin Amis: Postmodernism and Beyond*. London: Palgrave Macmillan UK: 2006.
- LACAN, Jacques. *Ecrits: The First Complete Edition in English*. New York: W.W. Norton & Co, 2006.
- LOWENTHAL, L. *Literature and Mass Culture*. New York&London: Transaction Books, 1984.
- LYOTARD, J.-F. *The postmodern condition: A report on knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.
- MARCUSE, Herbert. *Eros and Civilization: Philosophical Inquiry Into Freud*. Beacon Pr, 1966.
- MCHALE, Brian. *Postmodernist Fiction*. London; New York: Routledge : Taylor and Francis, 2004.

- MERTON, Robert King. *Social Theory and Social Structure*. New York: Simon and Schuster, 1968.
- MUIR, K. (2003). Amis Needs a Drink [The London Times]. Retrieved from http://www.martinamisweb.com/pre_2006/amis/ydlinterview.htm
- ‘Oxford Dictionaries’. *Oxford Dictionaries*. 26 Apr. 2017. Web. 26 Apr. 2017.
- TANI, Stefano. *The Doomed Detective: The Contribution of the Detective Novel to Postmodern American & Italian Fiction*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1984.
- THOMAS, Simon. ‘Conversation between Nick Hornby and Simon Thomas’. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice* 77 (2004): 167–179.
- TURNER, Graeme. *British Cultural Studies: An Introduction*. London; New York: Routledge, 2003.
- VAN ORDEN, Kimberly A. et al. ‘The Interpersonal Theory of Suicide.’ *Psychological Review* 117.2 (2010): 575–600. *CrossRef*. Web.
- WALLACE, David Forster. ‘Television and US Fiction’. *Abacus* 13.2 (1998): 21–82.
- WILDE, Oscar. *Intentions*. : Wentworth Press, 2016.
- ZHANG, Jie, David Lester, and Jiandan Tan. ‘Psychological Strains Found in the Suicides of 72 Celebrities’. *Journal of Affective Disorders* 149.1-3 (2013): 230–234. Web.

AN EXPLORATORY STUDY ON INTERCULTURAL PHENOMENON: INTERVIEW WITH ERASMUS STUDENTS*

*Belkıs Zeynep ÖZİŞİK**

Abstract: Taking the reality of necessity for promoting the dialogue between cultures and civilizations into consideration a growing body of literature has emphasized the demand and the role of the intercultural sensitivity in our increasingly globalized and mobile world. Study abroad programmes are expected to become primary factor to promote interculturality. Although cultural travels are significant drivers for combating cultural prejudice, it is still a subject of debate whether student mobility has actually potential to cross boundaries and engage in cross cultural interactions. When dealing with a foreign culture in abroad the students, bringing their cultural memory with them, are supposed to tolerate themselves and the others with whom they don't share a common cultural background. In this respect this study tries to reveal the role of Erasmus to promote students intercultural sensitivity, students' prejudices and their tendency to move from ethnocentric to ethnorelative perspective, to cause students make self analysis and make discussion on experiences about cultural bias and handling cultural diversity and to display students' expectations and to what extent they get them. For the purpose of gaining information the researcher has interviewed 20 Erasmus students. Offering interview questions by way of email, the researcher intends to analyse how the students handle cultural diversity, stereotypes and make self-analysis on their experience of cultural threads.

Keywords: Intercultural Sensitivity, Stereotype, Erasmus Programme, Cultural Prejudice.

Kültürlerarası Olgusu Üzerine Bir Keşif Çalışması: Erasmus Öğrencileriyle Görüşme

Öz: Kültürler ve medeniyetler arası diyalog geliştirmenin gerekliliğinin önemini göz önünde bulundurarak büyümekte olan bir alanyazın, giderek küreselleşen ve değişen dünyamızda kültürlerarası duyarlılığın rağbet ve görevini vurgulamaktadır. Yurtdışı eğitim programlarının kültürlerarası bilinci artırmada birincil unsur olması beklenmektedir. Her ne kadar kültürel yolculuklar kültürel önyargı ile mücadelede

* This paper is an expanded version of the article presented at BAKEA, 4-6 October 2017.

* *Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, SİVAS.*

Kabul Tarihi: 14.12.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

önemli etken olsalar da, öğrenci hareketliliğinin sınırları aşma ve kültürlerarası etkileşimde bulunma potansiyelinin gerçekten var olup olmadığı hala tartışma konusudur. Kültürel belleklerini de yanlarına alan öğrencilerden, yurt dışında yabancı bir kültürle muhatap olurken kendilerine ve ortak kültür geçmişine sahip olmayan diğer insanlara karşı hoşgörü göstermeleri istenmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, Erasmus Programının öğrencilerin kültürlerarası duyarlılığını artırmada ve etnomerkezci bakış açısından etnorelatif bakış açısına geçme eğilimlerindeki etkisini ve öğrencilerin önyargılarını, kendi kendilerini analiz etme becerilerini, kültürel önyargı ve kültürel çeşitliliği ele ama konusu üzerine tartışmalarını, programdan beklentilerini ve ne kadarını elde ettiklerini açıklamaya çalışmıştır. Araştırmacı bilgi edinme amacıyla 20 öğrenci ile görüşme yapmıştır. Elektronik posta yoluyla röportaj soruları sunan araştırmacı, öğrencilerin kültürel farklılığı, kalıp yargıyı nasıl ele aldıklarını ve kültürel konularla ilgili deneyimlerini analiz etmelerini çözümlenmeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası Duyarlılık, Kalıp Yargı, Erasmus Programı, Kültürel Önyargı.

Introduction

A growing body of literature has emphasized the demand and the role of the intercultural sensitivity in our increasingly globalized and mobile world (Bloom, 2004; Guest, 2002; Gundara, 2014; Martin & Nakayama, 2010; Perry & Southwell, 2011; Rosvall & Öhrn, 2014; Suarez-Orozco & Qin-Hilliari, 2004). As a result scholars from different disciplines are in line with the idea that it will become increasingly necessary to define, model, and assess the intercultural competence (Perry & Southwell, 2011). While the experiences of youth in today's rapidly changing world are linked to technological innovations, social processes, and cultural flows, the education should undergo intense transformations to better equip the youth to deal with the challenges of globalization. Study abroad programmes are expected to become primary factor to promote intercultural sensitivity by giving students multiple opportunities to enrich their cultural horizons. Erasmus Exchange Programme focusing its aim on personal development and job prospects since it was introduced in 1987 provides students opportunities to experience new cultures and relate and compare them to their own culture.

It is unfortunate that students in Turkey find little chance to go abroad. Their perceptions of different cultures are shaped limitedly by social media, TV shows, magazines and literary texts. In this respect this study tries to reveal the role of Erasmus Exchange Program to promote students intercultural sensitivity, students' prejudices and their tendency to move from ethnocentric to ethno relative perspective, to provide students a chance to make self analysis and make discussion on experiences about cultural bias and handling cultural diversity and to display students' expectations and to what extent they get them.

When we turn our attention to the global and social justice issues the desired outcome of Erasmus programme is expected to gain students the skills of interpreting and relating by embracing different cultures with enthusiasm. The limited literature available is far from satisfactory to give impetus to the recent research on the development of intercultural sensitivity of Erasmus students. This paper would further like to highlight the neglected outcomes of the programme including, but not limited to, outgoing students' transcultural understanding.

Literature Review

Using survey data Otero (2008) examines in his article the financial aspects and the family background of Erasmus students. Taking the socio-economic barriers into consideration the research aims to compare the results with a similar survey taken in 1998 and to present the expansion of the students from lower socio-economic backgrounds within the Erasmus programme. As the article puts greater emphasis into the social and financial portrait of the families of Erasmus students by collecting data from 30 countries with 15,513 valid responses, describing intercultural behaviours of students is left untouched. In their empirical study Gonzalez, Mesanza, and Mariel (2010) seek the determinants of Erasmus student mobility revealing both push and pull factors behind the students' decisions to study abroad. Here again, in an attempt to give possible explanations for the problems influencing student flows the study touches on the issue of family background and socio-cultural dimensions. The panel study conducted by Wilson (2011) aims to primarily reveal the objectives of Erasmus programme and how they have changed throughout its history, and then to present reasonable suggestions for why 'Erasmus generation' seems unrealistic in contrast to the expectations of the programme itself. For the methodological approach the panel study carried out in the article provides reliable evidences for the argument of the study, which concludes that "the Erasmus did not *cause* students to become more pro-European" (p.1134). In more recent years the literature has built greater resource on credit Erasmus mobility programme as the programme is becoming one of the largest international exchange programme in the world (Otero, Huisman, Beerkens, Wit, Vujic, 2013; Juvan & Lesjak, 2013; Breznik, Law, Skrbinjek, 2013; Ersoy, 2013; Böttcher, Araujo, Nagler, Mendes, Helbing, Herrmann, 2016). Carrying out a web survey including seven countries with 17.845 respondents Otero et al. (2013) mentions the benefits of Erasmus briefly and identifies barriers for non-mobile students. As a detailed research, the study differentiates barriers for both participants and non-participants under the five main types of barriers each of which has sub-factors. Also, Juvan & Lesjak (2013) highlight the main motives of students for participating in Erasmus as the goal of their article by giving an

outline of the process of Erasmus mobility over the years in terms of varying motives of students. It is also a basic tenet of another study conducted by Breznik et al. (2013) to provide a general overview of Erasmus student flow and to reveal three main groups of exporting and importing countries. In his phenomenological research Ersoy (2013) tries to understand the challenges that Turkish candidates have experienced during Erasmus period. To offer important insights into Erasmus mobility Böttcher et al. (2016) provides a focus for thinking about the gender gap in Erasmus programme by their large scale-study. Leaving the reasons untouched the analysis of the data gathered from 2551 universities reveals the fact that female students tend to be over-represented.

All these studies noted just above develop a clear understanding of the benefits of the Erasmus programme exploring motives of participants and non-participants from social, political, financial, and cultural aspects. This study stressing the personal development of the outgoing students and offering participants self analysis takes another perspective on the issue of Erasmus programme. While it is the case that countries become more interconnected the researcher recognising the importance of intercultural sensitivity tries to highlight the impacts of the programme upon the intercultural phenomenon.

Keywords

Intercultural sensitivity: While culture can be simply defined as a shared way of life of a group of people which transmits from one generation to the next, intercultural sensitivity is required in our rapidly globalized world. Our world becomes more interrelated and cultures are in a changing and developing process. In this regard, we human beings are to be more respectful to other cultures and adopt a manner of empathy. Intercultural sensitivity is an ability to realize and accept the similarities and differences of cultures in a bias free way.

Cultural Memory: Suffice it to say just now that cultural memory is viewed as an institutionalized and stored form that transfers to generations. Here it is related to collective memory and its effects on shaping students' opinions about the target culture.

Cultural Prejudice: Cultural prejudice results mostly from ethnocentrism and it is more than likely politically motivated. If it is needed to reduce the explanation we can simply say that it is an unfortunate reaction to strangers and just the opposite manner of curiosity that intercultural sensitivity demands for.

Stereotype: While the generalization is acceptable up to some extent, exaggerating and distorting reality cause problematic results just like a stereotype. It should be noted that cultures are dynamic and multi-layered including sub-cultures. Hence, problems occur when describing cultural behaviour we behave personal characters as the representative of the foreign

culture (Guest, 2002). As Clouet (2006, p.57) pinpoints that stereotypes result from “narrow view of culture, distorting reality, exaggerating some national characteristics.”

Ethnocentric and Ethnorelative Perspective: Bennet (1993) presents a framework called “Development Model of Intercultural Sensitivity”. He offers six levels of intercultural sensitivity: denial, defence, and minimization which compose Ethnocentrism, and acceptance, adaptation, and integration which compose ethnorelativism. Ethnocentric view supposes itself superior to all the other cultures and positions itself on the centre of everything. However, ethnorelativism explains cultures by relating one and other and only in a cultural context. The conclusion drawn from this analysis is that in order to gain intercultural sensitivity we should “move through the ethnocentric stages and progress toward more ethnorelativist stages” (Olson & Kroeger, 2001, p. 119).

Methodology

As the nature of exploratory research method doesn't intend to reach a mere conclusion this study intends to help us understand and view the Erasmus programme from a cultural perspective, which makes this study different from the recent studies. Organizing a meeting with the volunteer students to participate the study the researcher has explained the details to the students and then given them the interview questions. Students are asked to respond the question in a week by email. In a written form students feel more confident, hence they answer the interview question giving details in a more open way. The data set contains the information about the host country and gender of the participants. The volunteers involved in this study are 6 male and 14 female students from the Department of English Language and Literature at Cumhuriyet University. Host countries are Germany, Romania, and Portugal.

Table 1. *Participants of the study*

	Germany	Romania	Portugal
Female	6	4	4
Male	3	2	1

Discussion and Conclusion

The study sets the data by interviewing 20 yearlong Erasmus students by asking these questions below:

1. *Have you ever been to abroad before Erasmus programme?*

2. *Before you have been to abroad have you made any research about host country? What was your resource?*
3. *What were the reasons to choose that country?*
4. *During your Erasmus period did you feel cultural bias? If your answer is yes, can you please give examples?*
5. *By the help of this programme what has changed about your personal development?*
6. *Can you tell that you get what you have expected from Erasmus mobility?*

Students participated in this study have never been to abroad before Erasmus Exchange. Therefore it has been their first experience to develop their cultural observation and comparison skills. A related point worth rising here is that students may exoticize or overestimate the other. Here ‘the other’ becomes the culture of the host country. As just noted above, the interview raises the question about students’ interest in the culture of the host country and tries to find out their resources to gain information. Not surprisingly, we can hardly say that students have a fairly clear idea of the host culture. Moreover, as they state they have had cultural prejudices about the target culture. The access to knowledge or information is through web pages of host institutions and social media. Some of the students state that they have met exchange students who have participated the Erasmus programme before and they have taken their advice. The superficial research they make about the host country includes the overview of the country, transportation, food, climate and such features of the city. In general, their research is on the financial issues as they prefer countries where they can live economically comfortable as Otero (2008) states financial problems emerge as one of the most significant barriers to mobility. Some responses of students whose code names are given in the parentheses are illustrated below as an example:

Yes, I made research about that country. I searched where it is. How much far it is from other places. And I looked the city’s pictures to have an idea about the city. (Tuba)

I made a comprehensive research about Romania. I chose that country because I learned that Romania is a very cheap country. This was an important reason to go there. Also I heard that the courses of my host university in Romania are not different from my home university. (Hasan)

According to the responses, students choose Romania because it is cheaper than the other participating countries that they can go. And they choose Germany considering its educational advantages and to have Schengen visa which opens up an opportunity to visit neighbour countries. Also, the reason

why they prefer Portugal lies in the fact that they think they may never find a chance to go Portugal as it is quite far away from Turkey.

The main reason of my choosing Germany was Schengen visa. Because I wanted to see more, visit more, and learn more about different countries. (Fatma)

I didn't want to go to Germany and Romania. Because everybody knows that Germany is the second country of Turkish people. There are lots of Turkish people there. I thought that if I choose Germany I couldn't improve my language skills. Also I thought that whenever I want I can go Romania. But Portugal is the farthest country of Europe and it is so difficult for me to go there whenever I want. After all, I choose Portugal to go. (Ahmet)

Participants state that students from different countries have misleading information about the Turkish culture and they experience stereotype or cultural prejudice. However, most students indicate that people are, in general, tend to learn about our culture and pay a good deal of attention to share their own culture.

The primary aim of this study is to explore the impact of Erasmus programme upon exchange students' personal development. Students state that they have some prejudices about the target culture before they have gone to host country but now they feel more confident and empathy for the foreign cultures. When students make self-analysis they mostly find themselves ethnocentric and realize that they prejudge the cultures before Erasmus Programme. Taking students' responses fully into account we can say that students gain the ability to see things in new ways and build greater intercultural awareness. Intercultural sensitivity is a lifelong process and cannot be achieved in a yearlong experience on abroad. However, in the light of the findings, it will not be exaggerated to state that Erasmus mobility enriches students' perspectives by providing a deeper understanding of both home and host culture and promote authentic communication.

Limitations

The significant limitation of the study is the quantity of the participants. The study is limited to 20 students from the department of English Language and Literature. As the researcher bases the study on volunteering, it is significant that all the participants are willing to take part in this research. Another limitation that is worthy of note is that the study is restricted to only three Erasmus countries. However, it depends on the Erasmus agreement between universities for student exchange.

REFERENCES

- BLOOM, D. E. (2004). Globalization and Education: An Economic Perspective. In M. M. Suarez-Orozco & D. B. Qin-Hilliard (Eds.), *Globalization: Culture and Education in the New Millenium* (pp. 56-78). Los Angeles, CA: California University Press.
- BÖTTCHER, L., Araujo, N. A. M., Nagler, J., Mendes, J. F. F., Helbing, D., & Herrmann, H. J. (2016). Gender Gap in the Erasmus Mobility Program. *Plos One*, *11*(2), 1-8.
- BREZNİK, K., Skrbinjek, V., & Law, K. M. Y. (2013). On the Erasmus Student Mobility for Studies. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/305710521>
- CLOUET, R. (2006). Between One's Own Culture and the Target Culture: the Language Teacher as Intercultural Mediator. *Porta Linguarum*, *5*, 53-62.
- ERSOY, A. (2013). Turkish Teacher Candidates' Challenges Regarding Cross-cultural Experiences: The Case of Erasmus Exchange Program. *Education and Science*, *38*(168), 154-166.
- GONZALEZ, C. R., Mesanza, R. B., & Marei, P. (2010). The determinants of international student mobility flows: an empirical study on Erasmus programme. *High Educ*, *62*, 413-430. doi: 10.1007/s10734-010-9396-5
- GUEST, M. (2002). A Critical 'Checkbook' for Culture Teaching and Learning. *ELT Journal*, *56*(2), 154-161.
- GUNDARA, J. S. (2014). Global and Civilisational Knowledge: Eurocentrism, Intercultural Education and Civic Engagements. *Intercultural Education*, *25*(2), 114-127. doi: 10.1080/14675986.2014.888802
- JUVAN, E., & Lesjak, M. (2013). Erasmus Exchange Program: Opportunity for Professional Growth or Sponsored Vacations? *Journal of Hospitality & Tourism Education*, *23*(2), 23-29. doi: 10.1080/10963758.2011.10697003
- MARTIN, J. N., & Nakayama, T. M. (2010). *Intercultural Communication in Contexts* (5th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- OLSON, K. L., & Kroeger, K. R. (2001). Global Competency and Intercultural Sensitivity. *Journal of Studies in Intercultural Education*, *5*(2), 116-137.
- OTERO, M. S. (2008). The Socio-Economic Background of Erasmus Students: A Trend towards Wider Inclusion? *International Review of Education*, *54*, 135-154. doi: 10.1007/s11159-007-9081-9
- OTERO, M. S., Huisman, J., Beerkens, M., Wit, H., & Vujic, S. (2013). Barriers to International Student Mobility: Evidence From the Erasmus Program. *Educational Researcher*, *42*(2), 70-77. doi: 10.3102/0013189X12466696
- PERRY, L. B., & Southwell, L. (2011). Developing Intercultural Understanding and Skills: Models and Approaches. *Intercultural Education*, *22*(6), 453-466. doi: 10.1080/14675986.2011.644948
- ROSVALL, P., & Öhrn, E. (2014). Teachers' Silences About Racist Attitudes and Students' Desires to Address These Attitudes. *Intercultural Education*, *25*(5), 337-348. doi: 10.1080/14675986.2014.967972
- WILSON, I. (2011). What Should We Expect of 'Erasmus Generation'? *Journal of Common Market Studies*, *49*, 1113-1140. doi: 10.1111/j.1468-5965.2010.02158.x

ZEYTİNLİ ADA TOPLULUĞUNA AİT KAFATASI İSKELETLERİNİN PARANAZAL SİNÜS (BT) BOŞLUĞU MORFOLOJİLERİNİN BİLGİSAYARLI TOMOGRAFİ GÖRÜNTÜLEME YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Hakan ÖZ-Fadime SUATA ALPASLAN***

Öz: Balıkesir İli Erdek ilçesi sınırları içerisinde yer alan Zeytinli Ada, tarihi yapısı ve arkeolojik buluntuları nedeniyle önemli bir konuma sahiptir. Çalışma materyallerimizi içeren Zeytinli Ada'sı, tarihsel olarak MÖ 2.yy. – MS 12.yy. arasında Hellen-Roma-Bizans ve Osmanlı olmak üzere dört farklı kültürün izlerinin bulunduğu mozaik bir oluşum sergiler. Çalışma materyalini, daha önceki çalışmalarda cinsiyet ve yaş tayini yapılan (Bıçak & Suata Alpaslan, 2015 ve Bekmez & Suata Alpaslan, 2016); 18 kadın, 37 erkek, 11 bebek ve çocuk, 60'ı cinsiyeti bilinmeyen olmak üzere toplam 126 bireye ait iskelet topluluğu oluşturmaktadır. Bu topluluktaki sadece 22 bireye ait kafatası iskeleti, bütünlüğünü koruduğundan dolayı çalışma materyali olarak seçilmiştir. Çalışmanın amacı, Zeytinli Ada bireyelerine ait kafatası iskeletlerinde bulunan paranasal sinüs boşluklarının bilgisayarlı tomografi yöntemi ile görüntülenmesi; bu boşlukların bireyler arasındaki büyüklük ve yapısal farklılıklarının, yaş ve cinsiyet açısından değerlendirilerek adli vakalarda kimlik tespitinde güvenilir bir şekilde kullanılıp kullanılamayacağı araştırılmasıdır. Bu çalışma ile, Zeytinli Ada popülasyonunun da bulunan 22 bireye ait kafatası iskeletinin, paranasal sinüs boşluklarının bilgisayarlı tomografi tekniğiyle görüntülenmesi yapılmış, bireyler arasında görüntüleme sonuçları karşılaştırılmış ve her bir bireyin paranasal sinüs boşluklarının birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Cinsiyet açısından da farklılık sunan paranasal sinüs boşluğu özellikleri adli vakalarda kimlik tespitinde güvenilir bir yöntem olarak kullanılabilceği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adli Tıp, Kimlik Tespiti, Paranasal Sinüs Boşluğu, Bilgisayarlı Tomografi (BT).

Examination of Paranasal Sinus (Bt) Cavity Morphology of Skull Skeletons of Zeytinli Island Community by Computerized Tomography Imaging Method

Abstract: Zeytinli Island is located within the boundaries of Balıkesir's Erdek district and takes an important position because of its historical structure and archaeological finds. Zeytinli Island is exhibited a mosaic formation with four different cultural traces,

* *Yüksek Lisans Mezunu, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, SİVAS.*

** *Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, SİVAS.*

Kabul Tarihi: 25.10.2017

Yayın Tarihi: 26.12.2017

Hellen-Roman-Byzantine and Ottoman, between the 2nd century AD and the 12th century AD historically. The material of study which was completed gender and age determination in previous studies; (Bıçak & Suata Alpaslan, 2015 ve Bekmez & Suata Alpaslan, 2016), consisted of a total of 126 skeletons, which are women of 18, men of 37, infants and children of 11 and unknown sex of 60 individual. The skull skeleton of only 22 individuals in this community has been selected as the study material because of its integrity. The aim of the study is to display the paranasal sinus cavities in the skull skeletons belonging to Zeytinli Island individuals by computerized tomography method; to investigate whether can be or not used reliably in identification of forensic cases, evaluated in term age and gender of greatness and structural differences among individuals of these cavities. In the study, it was made visualisation with computerized tomography technique of paranasal sinus cavities of the skull skeleton of 22 individuals in Zeytinli Island; imaging results were compared between individuals. and it has been seen that each individual is different from the others of paranasal sinus cavities. Paranasal sinus cavity features, which also differ in terms of gender, have been identified to using as a reliable method in identification of forensic cases.

Keywords: Forensic Medicine, Identification, Paranasal Sinus Cavity, Computerized Tomography (CT).

Giriş

Antropoloji, insanı kültürel ve biyolojik olmak üzere tüm yönleriyle inceleyen bir bilim dalıdır. Antropoloji biliminin bir alt dalı olan Biyolojik Antropoloji ise geçmişte ve günümüzde yaşayan insanların morfolojik, anatomik, fizyolojik, biyolojik özelliklerinin ve gelişiminin, zaman içerisindeki değişimini araştırır (Akın 2001). Biyolojik antropoloji, insana ait büyüme standartlarının gelişmesine ve biyolojik yaşın ölçülmesine çok önemli katkılar yapmıştır. Ayrıca, büyüme ve gelişme üzerindeki biyolojik ve çevresel etkileri, morfolojik ve fizyolojik varyasyonu ve yetişkin dönemdeki değişiklikleri de araştırmaktadır (Crews 1990).

Biyolojik Antropolojinin bir alt dalı ise Adli Antropolojidir. Adli Antropoloji, adli vakaların çözümlenmesinde biyolojik/fiziksel antropoloji yöntemlerinin adli amaçlı kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Çöloğlu ve İşcan 1998; Steward 1979; Libal 2006; Adams 2007; Ubelaker 2006). Adli Antropolojide temel konu kimliklendirmedir başka bir deyişle Adli Antropoloji çalışmaları, genellikle ileri derecede çürümüş ya da iskeletleşmiş cesetlerin kimlik tespitinde kullanılan yöntemlerdir (Zeyfeoğlu ve Hancı 2001).

İskelet sistemini dış etkenlerin nasıl etkilediği sorusuna yanıt arar ve çalışmalarını birey temelinde yürütür. İskelet ya da kemik kalıntıları ile karşılaşıldığında bunun bir insana ait olup olmadığı, eğer insana ait ise, cinsiyeti, yaşı, boy uzunluğu ve etnik grubu gibi faktörlerin belirlenmesi adli

antropolojinin ilgilendiği konuların başında gelir (Çöloğlu ve İşcan 1998; Duyar 1994; Krogman ve İşcan 1986).

Bir insanın tanınmasında, tanımlanmasında ve diğer insanlardan ayırt edilmesinde etkili olan özelliklere “kimlik” denir. Kişinin kendisi hakkında bilgi vermesini engelleyen durumlarda, göç, miras, adli olaylar ve yaş sınırlaması gerektiren işlemlerde bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu gibi nedenlerle canlılarda kimlik tespiti yapılmaktadır. Ölülerde ise etik ve insani sebeplerin dışında, kriminal olaylar nedeniyle de kimlik tespiti yapılması gerekmektedir (Çöloğlu 1999).

Kayıp kişilerin kalıntılarından kimliklendirme, sıklıkla hukuk uygulamasının ve araştırmacıların sorunudur. Yüksek oranda göç yaşanan geniş topraklarda, farklı iklim alanlarında, ölü bulunan, şüpheli ya da bilinmeyen durumlarda kişinin iskelet kalıntısından kim olduğunu bulmak ve tanımlamak büyük sorun teşkil etmektedir (Fedosyutkin ve Nainys 1993).

Kimlik tespitinde radyografik görüntüleme yöntemlerinin kullanılmasının gerekliliğini Schuller 1943’de belirtmiştir. Ancak, ilk radyografi görüntülemesi 1927 yılında Culbert ve Law tarafından yapılmıştır (Gustafson 1966). Culbert ve Law kafatasındaki pnömatik boşlukların radyografilerini çekmişler ve bu radyografilerin kimliklendirme çalışmalarıda kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Elde ettikleri görüntülerde paranzal ve sfenoidal sinüslerin farklı kişilerde farklı görünüm verdiğini göstermişlerdir (Gustafson 1966).

Kimlik tespiti için önerilen birçok yöntem parmak izi, yüz, iris ve retina gibi biyometrik parametrelere dayanır. Ama ölmüş şahışlar için böyle biyometrik ölçümler mevcut değildir. Bu durumlarda, insan iskeleti parçası, dişsel kayıt, göğüs kafesi, omurga, omuz ve sinüs boşluğu gibi parametreler tespiti için kullanılabilir. Sinüs boşluğu alın kemiğinde bulunur ve çiftlerden oluşur, düzensiz şekle sahiptir. Kalburumsu bir hücreden embriyoniksel olarak gelişen sinüs boşluğu doğumda görünmez, yaşamın ikinci yılı boyunca gelişmeye başlar, yirmi yaşında maksimum boyuta ulaşır ve yaşamın geri kalan zamanı boyunca durağan kalır. Önceki çalışmalara göre, sinüs boşluğunun biçimi her şahıs için eşsiz olacağı ve genetik - çevresel faktörler tarafından kontrol edilebildiği öne sürülmektedir (Schuller, 1943). Sinüs boşluğu çeşitliliği raporlarda monozigotik ikizler için bile geçerli olduğu ifade edilmektedir. Schuller, 1943’de sinüs boşluğu radyografilerini karşılaştırarak, kişileri teşhis etmenin olasılığını ortaya koyan ilk kişidir. Sinüs boşluğu asimetrisi, X-Ray filmlerinden elde edilen sinüs ölçümlerini analiz ederek, kişileri teşhis etmek için kullanılan bir teknik olarak karşımuza çıkmaktadır.

Son yıllarda literatürde paranzal sinüs özellikleri üzerine yapılan yaş, cinsiyet ve kimlik tayini çalışmaları yapılmaya başlanmış ancak özellikle ölkemizde bu çalışmaların yetersiz olduğu görölmüş ve paranzal sinüs boşluğu özelliklerinin sayısı artırılarak öncül niteliğindeki bu çalışma oluşturulmuştur.

Çalışmamızın konusunu, Zeytinli Ada (Balıkesir İli - Erdek İlçesi) kazıları sırasında gün ışığına çıkarılan kafatası iskeletleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise, Zeytinli Ada bireyelerine ait kafatası iskeletlerinde paranazal sinüs boşluk özelliklerinin (dairesellik, genişlik, yükseklik, alan, çevre ve feret'in çapı gibi özellikleri) ölçümlerinin yapılması, bilgisayarlı tomografi yöntemi ile görüntülenmesi, bu ölçüm değerlerinin bireyler arasında karşılaştırmalarının yapılarak farklılıkların çıkarılması ve bu farklılıkların cinsiyet - yaş tayininde ve hatta adli vakalarda kimlik tespitinde kimlik tespitinde güvenilir bir şekilde kullanılabileceğinin ortaya konulmasıdır.

MATERYAL ve METOT

Çalışma materyallerini, 2007-2011 yılları arasında Prof. Dr. Nurettin Öztürk başkanlığında yürütülen Zeytinli Ada (Balıkesir İli - Erdek İlçesi) kazıları sonucunda ortaya çıkarılan iskeletler oluşturmaktadır. Çalışma materyali Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Paleoantropoloji Laboratuvarına getirilerek 18 kadın, 37 erkek, 11 bebek ve çocuk, 60'ı cinsiyeti bilinmeyen (Bıçak & Suata Alpaslan, 2015 ve Bekmez & Suata Alpaslan, 2016) olmak üzere 126 bireye ait insan iskeletleri incelemeye alınmıştır. Bu bireylere ait 78 kafatasından 22 tanesinin Paranazal Sinüs Bilgisayarlı Tomografi (BT) çekimi için elverişli olduğu tespit edilmiş ve bilgisayarlı tomografi çekimine hazırlanan bu örneklerin craniumlarının numaralandırma işlemine geçilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1- Zeytinli Ada Bireyelerine Ait Cranium Numaraları.

Sıra No	Cranium No
1	ZK-2
2	ZK-3
3	ZK-6
4	ZK-7
5	ZK-10
6	ZK-11
7	ZK-12
8	ZK-13
9	ZK-14
10	ZK-15
11	ZK-17
12	ZK-18
13	ZK-20
14	ZK-21
15	ZK-22
16	ZK-23
17	ZK-25
18	ZK-26
19	ZK-27
20	ZK-38
21	ZK-54
22	ZK-57

Numaralandırma işlemleri tamamlanan örnekler Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Radyoloji Ana Bilim Dalı Başkanlığı Bilgisayarlı Tomografi Laboratuvarına getirilerek burada bulunan Tomografi cihazının (Philips MX 16-Slice Marka) 2mm kesitlerle çekim yapması için gerekli ayarlamalar yapılmıştır. Çekimleri tamamlanan bu örneklerin 3 boyutlu ve retropektif verileri Radyoloji Ana Bilim Dalı Başkanlığında bulunan PACS bilgi ve veri merkezine aktarımı sağlanmıştır. Bu veriler bilgisayar ortamında değerlendirmeye alınmış ve paranazal sinüslere ait özelliklerin ölçümleri detaylı olarak yapılmıştır (Resim 1-22). Zeytinli Ada bireylerinin paranazal sinüs boşluğu ölçümünde kullandığımız parametreler şunlardır;

- a) Çevre Uzunluğu: Paranazal sinüs boşluğu şeklinin çevre uzunluğunu ifade eder, milimetre (mm).
- b) Alan: Paranazal sinüs boşluğu şeklinin alanını ifade eder, milimetre kare (mm²).
- c) Yükseklik: Paranazal sinüs boşluğu şeklini çevreleyen en küçük dikdörtgen yüksekliğidir, milimetre (mm).
- d) Genişlik: (Paranazal sinüs boşluğu şeklini çevreleyen en küçük dikdörtgen genişliğidir, milimetre (mm).
- e) Dairesellik: Paranazal sinüs boşluğu şeklinin daireselliğini ifade eder, milimetre kare (mm²).

$$\text{Dairesellik} = 4\pi \frac{\text{ParanazalSinüsAlanı.100}}{\text{ParanazalSinüs Çevresi}^2}$$

($\pi=3.14$ olarak alınmıştır).

- f) Feret'in Çapı: Paranazal sinüs boşluğu şekli üzerinde bulunan herhangi iki nokta arasındaki en uzun mesafe, aynı zamanda çap pergel uzunluğu olarak da bilinir, milimetre (mm).

BULGULAR

Zeytinli Ada topluluğuna ait 22 bireyin kafatası iskeletlerinde paranazal sinüs boşluklarının morfolojik özelliklerini saptamak için sırasıyla; paranazal sinüslerde çevre ölçümü (Tablo 2), paranazal sinüslerde alan ölçümü (Tablo 3), paranazal sinüslerde yükseklik ölçümü (Tablo 4), paranazal sinüslerde genişlik ölçümü (Tablo 5), paranazal sinüslerde dairesellik ölçümü (Tablo 6) ve paranazal sinüslerde feret çapı ölçümü (Tablo 7) gibi altı parametre belirlenmiştir. Her bir bireyde bu parametreler göz önüne alınarak paranazal sinüs boşluğu ölçümleri yapılmıştır. Ölçümü yapılan Zeytinli Ada örneklerinin bilgisayarlı tomografi yöntemi ile görüntüleme işlemi gerçekleştirilmiştir (Resim1-22).

Zeytinli Ada bireyelerine ait kafatası ölçümleri sırasında, bu kafataslarından birinde sağ (Resim 9; ZK 14 nolu örnek), birinde sol (Resim 15, ZK 22 nolu örnek) ve ikisinde de sağ-sol (Resim 1; ZK 2 ve Resim 2; ZK 3 nolu örnek) paranasal sinüslerin gelişmediği (rudimenter) görülmüştür. Gelişmeyen paranasal sinüs varlığında diğer maksiller ve sfenoid kemiklerde bulunan sinüslere bakılarak süperimpozisyon metoduyla karşılaştırma yapılarak farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Paranasal sinüs boşluklarının morfolojik özellikleri

1.1. Paranasal Sinüslerin Çevre Ölçümü

Zeytinli Ada bireyelerinin paranasal sinüs boşluklarının çevre ölçüm değerleri aşağıda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Zeytinli Ada Bireyelerine Ait Paranasal Sinüslerin Çevre Ölçüm Değerleri (mm).

Sıra No	Cranium No	Paranasal Sinüslerin Çevre Ölçümü	
		Sağ	Sol
1	ZK-2	Rudimenter	Rudimenter
2	ZK-3	Rudimenter	Rudimenter
3	ZK-6	32	29
4	ZK-7	100	138
5	ZK-10	74	75
6	ZK-11	83	82
7	ZK-12	34	61
8	ZK-13	30	23
9	ZK-14	Rudimenter	29
10	ZK-15	61	78
11	ZK-17	65	46
12	ZK-18	84	55
13	ZK-20	43	82
14	ZK-21	49	68
15	ZK-22	48	Rudimenter
16	ZK-23	26	55
17	ZK-25	92	84
18	ZK-26	66	78
19	ZK-27	88	86
20	ZK-38	63	60
21	ZK-54	72	75
22	ZK-57	46	77

1.2. Paranasal Sinüslerin Alan Ölçümü

Zeytinli Ada bireylerinin paranasal sinüs boşluklarının alan ölçüm değerleri aşağıda sunulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Zeytinli Ada Bireyelerine Ait Paranasal Sinüslerin Alan Ölçüm Değerleri (mm²).

Sıra No	Cranium No	Paranasal Sinüslerin Alan Ölçümü	
		Sağ	Sol
1	ZK-2	Rudimenter	Rudimenter
2	ZK-3	Rudimenter	Rudimenter
3	ZK-6	0.63	0.61
4	ZK-7	4.4	6.4
5	ZK-10	3.6	3.3
6	ZK-11	3.8	4.6
7	ZK-12	0.81	2
8	ZK-13	0.35	0.27
9	ZK-14	Rudimenter	0.42
10	ZK-15	2.3	3.8
11	ZK-17	2.3	1.6
12	ZK-18	3.6	1.3
13	ZK-20	1.2	3.2
14	ZK-21	1.9	3
15	ZK-22	1.4	Rudimenter
16	ZK-23	0.4	1.9
17	ZK-25	4.7	3.8
18	ZK-26	2.4	2.9
19	ZK-27	3.9	4.1
20	ZK-38	2.2	2
21	ZK-54	3.5	3
22	ZK-57	1.5	2.9

1.3. Paranasal Sinüslerin Yükseklik Ölçümü

Zeytinli Ada bireyelerinin paranasal sinüslerinin yükseklik ölçüm değerleri aşağıda verilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Zeytinli Ada Bireyelerine Ait Paranasal Sinüslerin Yükseklik Ölçüm Değerleri (mm).

Sıra No	Cranium No	Paranasal Sinüslerin Yükseklik Ölçümü	
		Sağ	Sol
1	ZK-2	Rudimenter	Rudimenter
2	ZK-3	Rudimenter	Rudimenter
3	ZK-6	10	9.9
4	ZK-7	30	36
5	ZK-10	25	22
6	ZK-11	27	33
7	ZK-12	10	12
8	ZK-13	7.3	7.3
9	ZK-14	Rudimenter	6.5
10	ZK-15	18	23
11	ZK-17	15	13
12	ZK-18	25	19
13	ZK-20	13	19
14	ZK-21	14	20
15	ZK-22	17	Rudimenter
16	ZK-23	9.4	13
17	ZK-25	25	28
18	ZK-26	19	24
19	ZK-27	25	25
20	ZK-38	16	20
21	ZK-54	27	21
22	ZK-57	15	21

1.4. Paranasal Sinüslerin Genişlik Ölçümü

Zeytinli Ada bireyelerinin paranasal sinüslerinin genişlik ölçüm değerleri aşağıda tabloda sunulmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Zeytinli Ada Bireyelerine Ait Paranasal Sinüslerin Genişlik Ölçüm Değerleri (mm).

Sıra No	Cranium No	Paranasal Sinüslerin Genişlik Ölçümü	
		Sağ	Sol
1	ZK-2	Rudimenter	Rudimenter
2	ZK-3	Rudimenter	Rudimenter
3	ZK-6	9.4	9
4	ZK-7	28	28
5	ZK-10	22	20
6	ZK-11	22	20
7	ZK-12	10	21
8	ZK-13	6.1	5.6
9	ZK-14	Rudimenter	6.3

10	ZK-15	17	20
11	ZK-17	16	12
12	ZK-18	22	13
13	ZK-20	15	26
14	ZK-21	16	20
15	ZK-22	9.7	Rudimenter
16	ZK-23	6.3	18
17	ZK-25	24	20
18	ZK-26	11	16
19	ZK-27	24	25
20	ZK-38	16	16
21	ZK-54	18	19
22	ZK-57	13	18

1.5. Paranazal Sinüslerin Dairesellik Ölçümü

$$\text{Dairesellik} = 4\pi \frac{\text{Paranazal Sinüs Alanı} \cdot 100}{\text{Paranazal Sinüs Çevresi}^2} \quad (\pi=3.14 \text{ olarak alınmıştır}).$$

Paranazal sinüslerin daireellik ölçüm değerleri yukarıdaki formül baz alınarak hesaplanmış ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur (Tablo 6).

Tablo 6. Zeytinli Ada Bireylerine Ait Paranazal Sinüslerin Dairesellik Ölçüm Değerleri (mm²).

Sıra No	Cranium No	Paranazal Sinüslerin Dairesellik Ölçümü	
		Sağ	Sol
1	ZK-2	Rudimenter	Rudimenter
2	ZK-3	Rudimenter	Rudimenter
3	ZK-6	0.77	0.91
4	ZK-7	0.55	0.42
5	ZK-10	0.82	0.73
6	ZK-11	0.69	0.85
7	ZK-12	0.88	0.67
8	ZK-13	0.48	0.64
9	ZK-14	Rudimenter	0.62
10	ZK-15	0.77	0.78
11	ZK-17	0.68	0.95
12	ZK-18	0.64	0.54
13	ZK-20	0.81	0.59
14	ZK-21	0.99	0.81
15	ZK-22	0.76	Rudimenter

16	ZK-23	0.74	0.78
17	ZK-25	0.69	0.67
18	ZK-26	0.69	0.59
19	ZK-27	0.63	0.69
20	ZK-38	0.69	0.69
21	ZK-54	0.84	0.67
22	ZK-57	0.89	0.61

1.6. Paranasal Sinüslerin Feret Çapı Ölçümü

Zeytinli Ada bireylerinin paranasal sinüslerinin feret çapı ölçüm değerleri aşağıda tabloda verilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Zeytinli Ada Bireyelerine Ait Paranasal Sinüslerin Feret Çapı Ölçüm Değerleri (mm).

Sıra No	Cranium No	Paranasal Sinüslerin Feret Çapı Ölçümü	
		Sağ	Sol
1	ZK-2	Rudimenter	Rudimenter
2	ZK-3	Rudimenter	Rudimenter
3	ZK-6	11	10
4	ZK-7	32	37
5	ZK-10	27	25
6	ZK-11	29	33
7	ZK-12	14	21
8	ZK-13	12	7,3
9	ZK-14	Rudimenter	11
10	ZK-15	18	23
11	ZK-17	19	16
12	ZK-18	26	19
13	ZK-20	16	27
14	ZK-21	18	24
15	ZK-22	20	Rudimenter
16	ZK-23	10	20
17	ZK-25	35	29
18	ZK-26	25	27
19	ZK-27	28	30
20	ZK-38	24	21
21	ZK-54	28	24
22	ZK-57	17	27

1.7. İstatistiksel Analiz

Zeytinli Ada kafatası iskeletlerinin paranasal sinüs boşluklarının; çevre, alan, yükseklik, genişlik, dairesellik ve feret çapı gibi özellikleri göz önüne alınarak ölçümleri yapılmış ve elde edilen ölçüm değerleri “IBM – SPSS” istatistik 20 programına göre değerlendirilmiştir.

Yukarıda bahsedilen paranasal sinüs boşluğu özelliklerine ait en düşük, en yüksek, ortalama ve standart sapma değerleri tanımlayıcı istatistik tablosunda sunulmuştur (Tablo 8).

Tablo 8. Zeytinli Ada Popülasyonunun Tanımlayıcı İstatistik Tablosu.

Paranasal Sinüslerin Ölçüm Özellikleri	N (toplam örnek sayısı)	En Düşük Değer	En Yüksek Değer	Ortalama Değer	Standart Sapma
Çevre sağ	22	0	100	52.54	29.89
Çevre sol	22	0	138	58.22	33.82
Alan sağ	22	0	4.70	2.04	1.53
Alan sol	22	0	6.40	2.32	1.71
Genişlik sağ	22	0	32	14.34	8.88
Genişlik sol	22	0	28	15.13	8.37
Yükseklik sağ	22	0	30	15.80	9.12
Yükseklik sol	22	0	36	16.94	10.11
Dairesellik sağ	22	0	0.99	0.64	0.28
Dairesellik sol	22	0	0.95	0.60	0.27
Feret çapı sağ	22	0	35	18.59	10.17
Feret çapı sol	22	0	37	19.60	10.71

Örneklem grubunda değerlendirmeye alınan 22 adet Zeytinli Ada kafatası iskeletlerinin %36.4'ü 45 yaş ve üzeri, %18.2'si 33 – 45, %36.4'ü 25 – 35 ve geri kalan %9'u ise 17 - 25 yaş aralığındadır (Tablo 9).

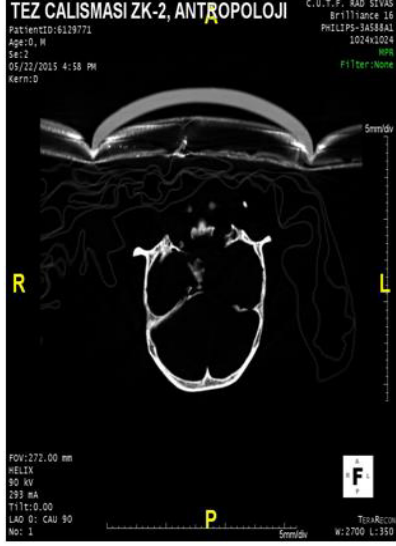
Tablo 9. Zeytinli Ada Popülasyonunun Yaş Aralığı Dağılımı (N: Toplam Örnek Sayısı)

Yaş Aralığı	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
17-25	2	9	9	9
25-35	8	36.4	36.4	45.5
33-45	4	18.2	18.2	63.6
45+	8	36.4	36.4	100
N	22	100	100	

Zeytinli Ada popülasyonu %68.2'i erkek, geri kalan %31.8'si ise kadın bireylerden oluşmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10. Zeytinli Ada Popülasyonunun Cinsiyete Göre Dağılımı

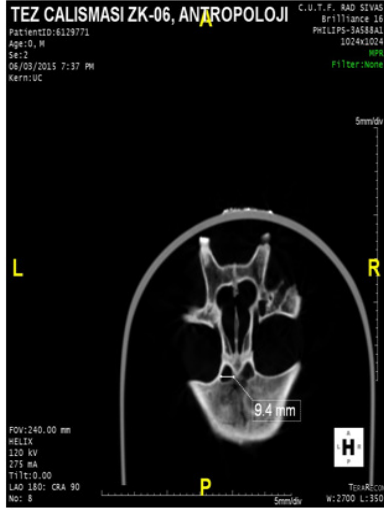
Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Erkek	15	68.2	68.2	68.2
Kadın	7	31.8	31.8	100
N	22	100	100	

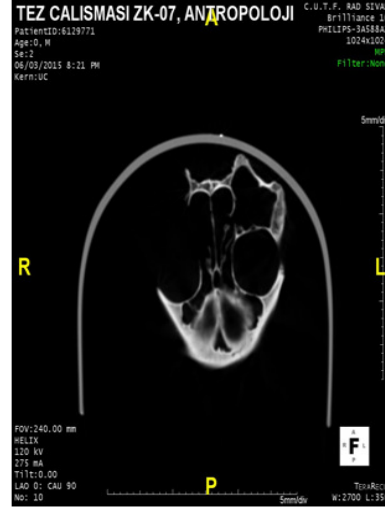
Resim 1. ZK-2 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

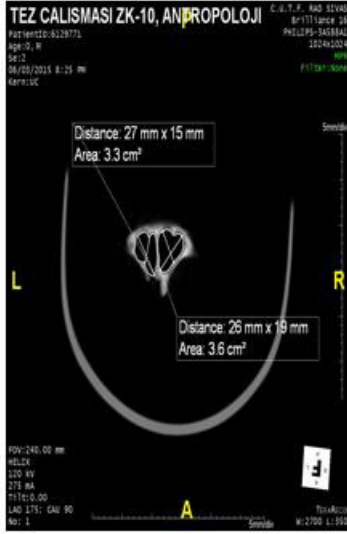
Resim 2. ZK-3 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

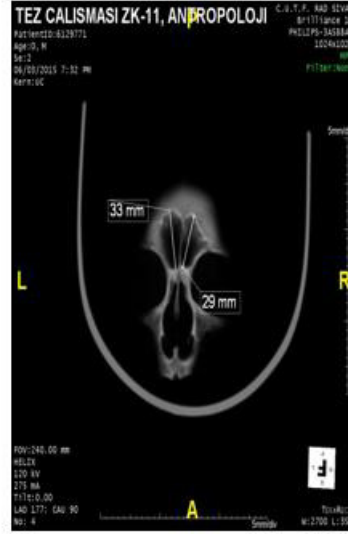
Resim 3. ZK-6 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

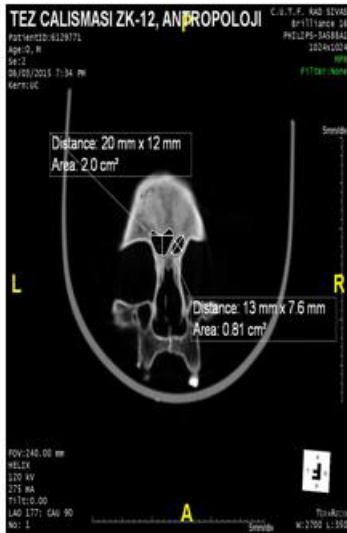
Resim 4. ZK-7 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

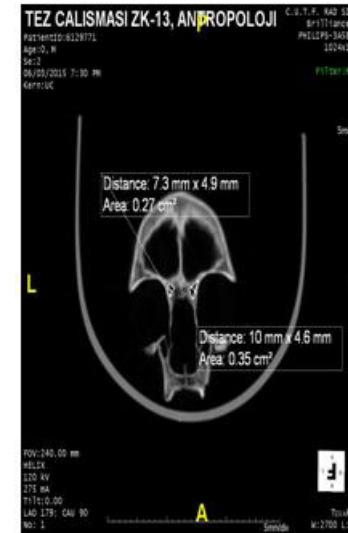
Resim 5. ZK-10 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

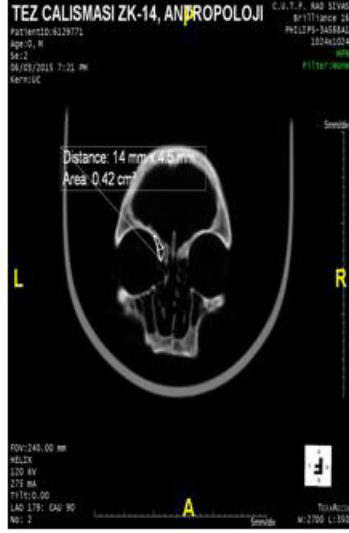
Resim 6. ZK-11 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

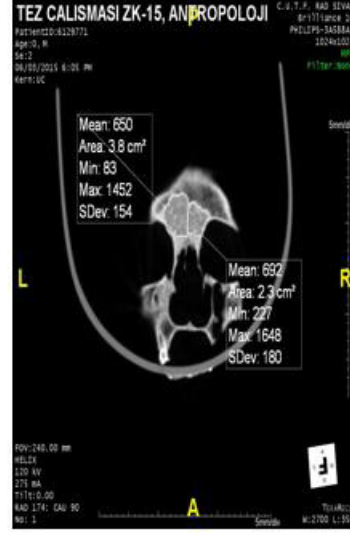
Resim 7. ZK-12 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

Resim 8. ZK-13 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

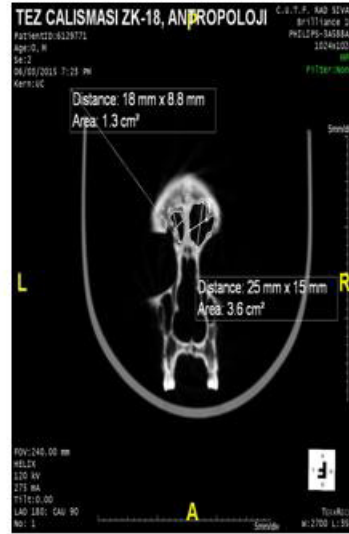
Resim 9. ZK-14 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

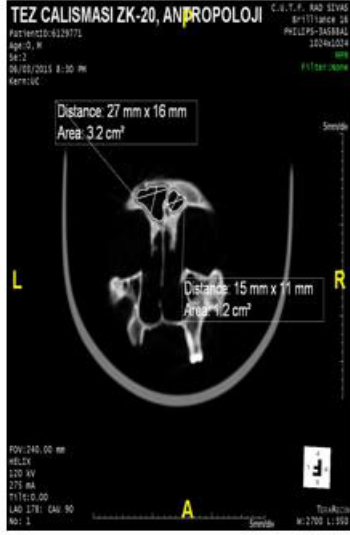
Resim 10. ZK-15 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

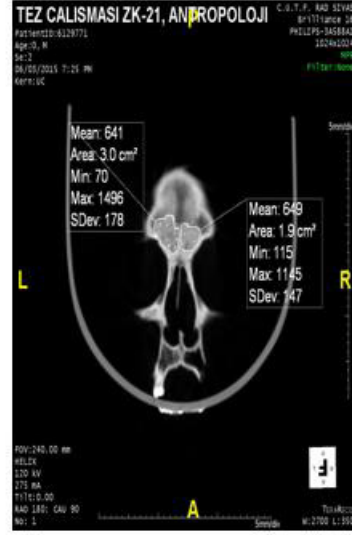
Resim 11. ZK-17 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

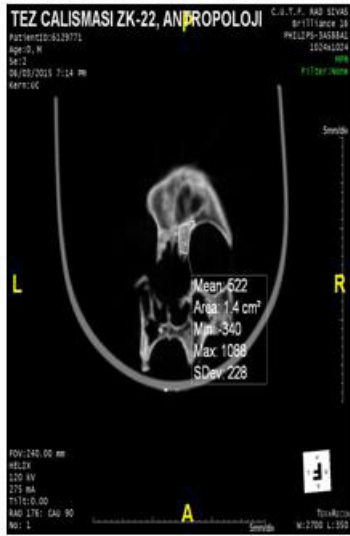
Resim 12. ZK-18 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

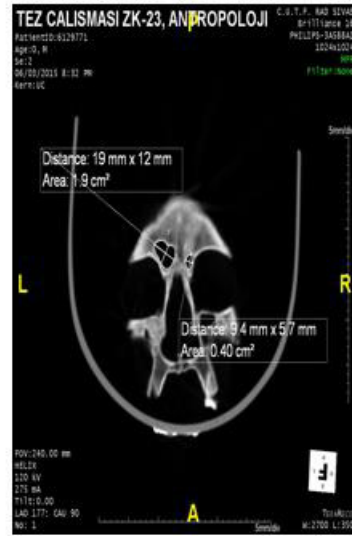
Resim 13. ZK-20 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

Resim 14. ZK-21 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

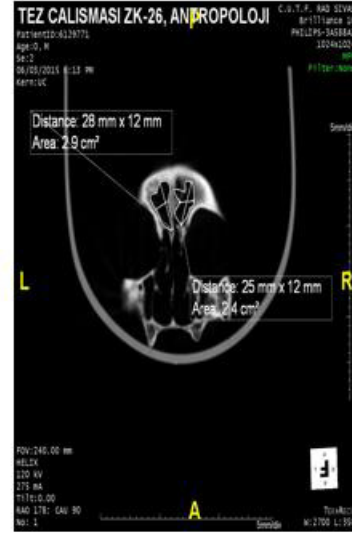
Resim 15. ZK-22 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

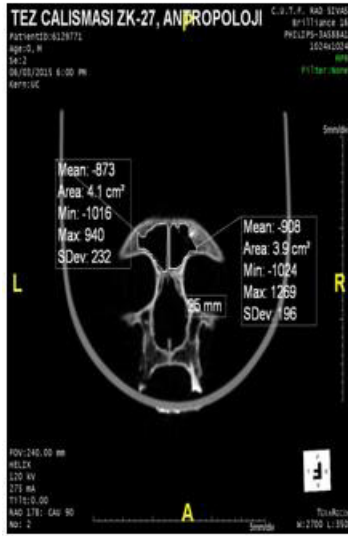
Resim 16. ZK-23 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

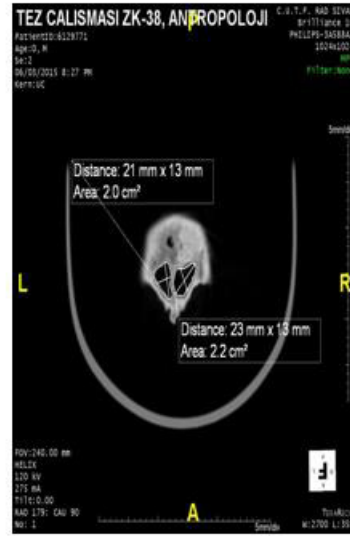
Resim 17. ZK-25 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

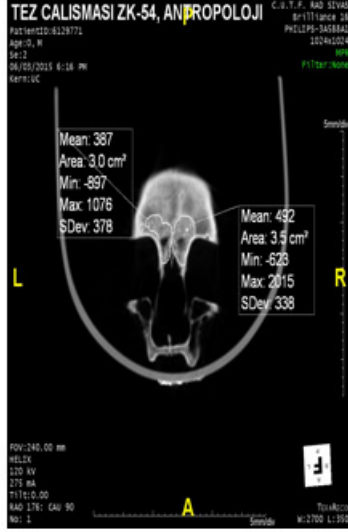
Resim 18. ZK-26 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

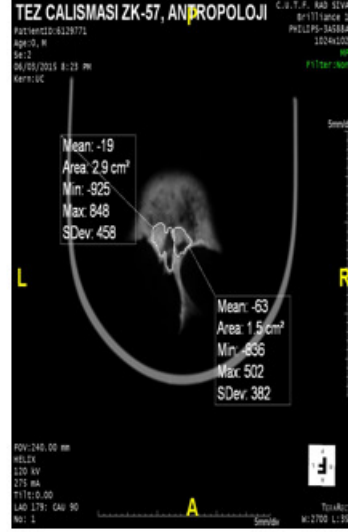
Resim 19. ZK-27 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

Resim 20. ZK-38 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

Resim 21. ZK-54 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

Resim 22. ZK-57 No'lu Bireyin BT Görüntüsü

SONUÇLAR

Balıkesir ili, Erdek ilçesi kıyısında yer alan Zeytinli Ada, tarihi yapısı ve arkeolojik buluntuları nedeniyle önemli bir konuma sahiptir. Çalışma materyallerini içeren bu ada, MÖ 2.yy. ile MS 12.yy. arasında Hellen-Roma-Bizans ve Osmanlı olmak üzere dört farklı kültüre ev sahipliği yapmıştır.

Çalışmanın konusunu, 2007-2011 yılları arasında Prof. Dr. Nurettin Öztürk başkanlığında yürütülen Zeytinli Ada kazıları sonucunda ortaya çıkarılan iskeletler oluşturmaktadır. Önceki çalışmalarda cinsiyet ve yaş tayini yapılmış olan Zeytinli Ada topluluğu; 18 kadın, 37 erkek, 11 bebek ve çocuk, 60'ı cinsiyeti bilinmeyen olmak üzere toplam 126 birey ile temsil edilmektedir. Bu topluluktaki sadece 22 bireye ait kafatası iskeleti, bütünlüğünü koruduğu için çalışma materyali olarak seçilmiştir. Örneklem grubunda değerlendirmeye alınan Zeytinli Ada topluluğunun %36. 4'ü 45 yaş ve üzeri, %18. 2'si 33 – 45, %36. 4'ü 25 – 35 ve geri kalan %9'u ise 17 - 25 yaş aralığındadır (Tablo 9). Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise topluluğun %68. 2'si erkek, geri kalan %31. 8'i kadın bireylerden oluşmaktadır (Tablo 10).

Çalışmamızın amacı, Zeytinli Ada topluluğunda yer alan 22 bireye ait kafatasında paranasal sinüs boşluklarının ölçümlerinin yapılması, bilgisayarlı tomografi yöntemi ile görüntülenmesi, bu ölçüm değerlerinin bireyler arasında karşılaştırmalarının yapılması, farklılıkların çıkarılması ve bu farklılıkların adli

vakalarda kimlik tespitinde güvenilir bir şekilde kullanılabileceğinin ortaya konulmasıdır.

Ölçümler öncesinde kafatası iskeletlerinin paranasal sinüs boşluklarının morfolojik yapıları; çevre, alan, yükseklik, genişlik, dairesellik ve feret çapı gibi özellikleri açısından bakıldığında birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Paranasal sinüs boşluklarının ölçümleri aşamasında ise, bu kafatası iskeletlerinin birinde sağ (Resim 9; ZK 14 nolu örnek), birinde sol (Resim 15, ZK 22 nolu örnek) ve ikisinde de sağ-sol (Resim 1; ZK 2 ve Resim 2; ZK 3 nolu örnek) olmak üzere paranasal sinüslerin gelişmediği saptanmıştır. Gelişmeyen paranasal sinüs varlığının olması durumunda diğer maksiller ve sfenoid kemiklerde bulunan sinüslere bakılarak süperimpozisyon metoduyla karşılaştırma işlemi yapılmış ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bilgisayarlı tomografi yöntemi çekimleri sonucunda retropektif görüntülerde (Resim 1, Resim 6) paranasal sinüslerden bazılarının iç kısımlarının toprakla tepkimeye girmesine bağlı olarak parlak bir görüntü verdiği izlenmiştir. Bu parlak yapının yüz sinüsleri yüzeyindeki mukoza zarının iltihaplanması sonucu ortaya çıkan sinüzit hastalığına bağlı olabileceği düşünölmüştür.

Zeytinli Ada Popölasyonunda paranasal sinüs boşluğu özelliklerinin (dairelilik, yükseklik, genişlik, çevre, alan ve feret çapı) cinsiyete göre farklılaştığı ve erkeklerin paranasal sinüs boşluğu özelliklerinin kadınlardan yüksek olduğu bulunmuştur. Yaş gruplarına göre yapılan analiz sonucuna göre paranasal sinüs boşluğu özelliklerinin yaş gruplarına göre farklılaşmadığı görölmüştür.

Yaptığımız çalışma özellikle felaket kurbanlarının kimliklendirilmesinde alternatif bir metod olarak güvenli bir şekilde uygulanabilir. Örneğin bir uçak kazası sonrası elimizde sadece insana ait yanmış bir kafatası bulunması durumunda kullanılabilecek bir yöntemdir. Uçakta bulunanların listesinin mevcut olduğu ve eğer verdiyse hastanelerde bulunan Bilgisayarlı Tomografi (BT) sonuçlarının kullanılmasıyla elimizde bulunan kafatasına ait verilerin karşılaştırılmasıyla doğru sonuçlara ulaşılabileceği düşünölmektedir. Burada ilerleyen süreçlerde Parmak izi Tanıma Sistemi gibi “Paranasal Sinüs Tanıma Sistemlerinin” kurulması öngörülmektedir.

Gelecekte, yaşıyan bireylerin paranasal sinüs boşluklarına ait bilgisayarlı tomografi görüntülerinin saklandığı veri merkezleri (parmak izi arşivleri gibi) oluşturulabilir, adli vakalarda kimlik tespitinin yapılamadığı durumlarda bu veri merkezlerinden yararlanılarak bireylerin “paranasal sinüs boşluğu farklılıkları” yeni bir yöntem olarak kimlik tespitinde kullanılabilir.

Elde edilen üç boyutlu görüntülerle de yeniden yüzlendirme çalışmasının yapılabileceği veriler elde edilmiştir.

Sonuç olarak; Zeytinli Ada popülasyonunda bulunan 22 bireye ait kafatası iskeletinin, paranazal sinüs boşluklarının bilgisayarlı tomografi tekniğiyle görüntülenmesi yapılmış, bireyler arasında görüntüleme sonuçları karşılaştırılmış ve her bir bireyin paranazal sinüs boşluklarının birbirlerinden farklı olduğu saptanmıştır. Kafatası iskeleti üzerinde yapılan bu çalışma ile bireylerin paranazal sinüs boşluğu farklılıklarının özellikle kimlik tespiti yapılamayan felaket kurbanlarının kimlik tespitinde alternatif bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, daha büyük örneklemeler üzerinde yeni parametrelerin uygulanması ile yapılacak çalışmaların cinsiyet, yaş ve hatta etnik kökeni belirlemede olumlu sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR

Zeytinli Ada iskeletlerini çalışma imkânı tanıyan Sayın Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK'e (Atatürk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü), kafatası iskeletlerinin Bilgisayarlı Tomografi yöntemi ile görüntülenmesinde yardımcı olan Sayın Prof. Dr. İbrahim ÖZTOPRAK'a (Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Radyoloji Ana Bilim Dalı Başkanı,) paranazal sinüs boşluğu ölçümlerinin alınmasında yardımcı olan Araştırma Görevlisi Dr. İsmet CAN'a (Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Radyoloji Bölümü) ve çekimlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayan Laboratuvar Sorumlu Teknisyeni Baha ALPASLAN'a (Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Radyoloji Bölümü) sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- ADAMS Bradley J (2007). Forensic Anthropology, New York: Infobase Publishing.
- AKIN Galip (2001). Antropometri ve Ergonomi, İnkansa Ofset Mabaacılık, 35.
- BEKMEZ Mehmet Sabri, SUATA ALPASLAN Fadime (2016). Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, 37(1):41-56.
- BİÇAK Saadet, SUATA ALPASLAN Fadime (2015). Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, , 36(5):32-46
- CREWS Douglas (1990). Anthropological Issues *in* Biological Gerontology, In (eds) Rubinstein, (ed.) Anthropology and Aging. Comprehensive Reviews, Dordrecht: Kluwer Academic Publ.: 11-38.
- CULBERT William Ledlie, LAW Frederick (1927). Identification by Comparison of Roentgenograms of Nasal Accessory Sinuses and Mastoid Processes. Journal of the American Medical Association 88: 1634-1636.
- ÇÖLOĞLU Sedat, İŞCAN Yaşar (1998). Adli Osteoloji, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yayınları, Rek. No:4150, Dilek Ofset Matbaacılık.
- ÇÖLOĞLU Sedat (1999). Adli Olgularda Kimlik Belirlemesi, Adli Tıp İst. Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, Cilt I, 73-92.

- DUYAR İzzet (1994). Fizik Antropoloji ve Antropometri, Bilim ve Teknik Dergisi, 320/22-7.
- FEDOSYUTKİN BA, NAINYS JV (1993). The Relationship of Skull Morphology to Facial Features, Forensic Analysis of the Skull: Craniofacial Analysis, Reconstruction, and Identification, 199-213.
- GUSTAFSON Fred Gosta (1966). Forensic Odontology, Staples Press, London.
- KROGMAN Wilton Marion, İŞCAN Yaşar. (1986). The Human Skeleton in Forensic Medicine, 90-485.
- LİBAL Angela (2006). Forensic Anthropology, Pennsylvania: Mason Crest Publishers Inc.
- SCHULLER A (1943). A note on the identification of skulls by x-ray pictures of the frontal sinuses Med J Aust. 25: 554-557.
- STEWART Thomas Dale (1979). Essentials of Forensic Anthropology: Especially as Developed in the United States.
- UBELAKER Douglas H (2006). Introduction to Forensic Anthropology, In: Forensic Anthropology and Medicine.,
- ZEYFEOĞLU Yıldray, HANCI Hamit (2001). İnsanlarda Kimlik Tespiti, Türk Tabipleri Birliği Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 375.

THE INTERPLAY BETWEEN SUB-WORLDS AND HYPOTHETICALLY REAL CONSTRUCTS IN HAROLD PINTER'S *OLD TIMES*

Zafer ŞAFAK*

Abstract: *Old Times*, which was written by Nobel laureate playwright Harold Pinter, narrates the story of a couple named Deeley and Kate and their guest Anna. The play, which is set in a claustrophobic and somber atmosphere like many other Pinter's plays, turns out to be a narrative knotted with verbal violence, latent menace and hidden aims when opposing characters Deeley and Anna regard Kate as a battleground for domination and subjugation. While struggling to oppress and abuse one another, each character endeavors to impose his or her own version of reality upon other characters through the maneuvers of excluding and trivialization tactics. In doing so, particularly Deeley and Anna reveal their unuttered expectations, dreams and phantasies all of which can be easily missed if the work is analyzed in a linear or literal manner and if the possibilities of multiple readings are ignored. By placing the Possible/Text(ual) World Theories on the basis of the study as a theoretical background, it is aimed to unearth the hypothetically real constructs exemplified under such titles as oneiric, deontic, epistemic, doxastic and boulomaic. *Old Times*, in which characters invade each other's personal space, provides referential wealth, extensive and rich interpretative opportunity by means of Text World Theory through which the study tries to enlarge the horizons of the readers and reset the nature of grasping a dramatic play by giving a chance a diverging reading on a theoretical basis.

Keywords: Harold Pinter, *Old Times*, Verbal Violence, Maneuvers of Exclusion and Trivialization Possible World Theory, Hypothetically Real Constructs.

Harold Pinter'in *Eski Zamanlar* Adlı Eserinde Altdünyalar ve Varsayımsal Gerçek Yapılar Arasındaki Etkileşim

Öz: Nobel ödüllü oyun yazarı Harold Pinter tarafından yazılan *Eski Zamanlar* Deeley ve Kate adında bir çifti ve onların misafiri Anna'nın hikâyesini anlatır. Diğer pek çok Pinter oyunu gibi kloströfobik ve kasvetli bir ortamda geçen *Eski Zamanlar*, çatışan karakterler Deeley ve Anna'nın Kate'i boyun eğdirme ve tahakküm için savaş alanı

* Arş. Gör., Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, IĞDIR

Kabul Tarihi: 27.07.2017
Yayın Tarihi: 26.12.2017

olarak gördüklerinde; oyun, sözel şiddet, örtük tehdit ve gizli amaçlarla düğümlenen bir anlatıya dönüşür. Her bir karakter bir diğerini baskılamak ve taciz etmek için çaba gösterirken, dışlama ve itibarsızlaştırma manevralarıyla diğer karaktere kendine ait gerçeğin bir versiyonunu dayatır. Bu şekilde, özellikle Deeley ve Anna dillendirilmemiş beklentilerini, rüyalarını ve hayallerini açığa vururlar ki bunların tümü, eser doğrusal/düz ya da lafzi anlamıyla incelendiğinde ve çoklu okumanın olanakları önemsenmediğinde kolaylıkla gözden kaçırılabilirler. Olası/Metin(sel) Dünya Teorileri'ni çalışmanın alt katmanına kuramsal arka plan olarak yerleştirerek; düşsel, deontik, epistemik, boulamaik ve düşünsel başlıkları altında örneklendirilen varsayımsal gerçek yapıların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Karakterlerin birbirlerinin kişisel alanını istila ettiği *Eski Zamanlar*, Metinsel Dünya Teorisi açısından göndergesel zenginlik, kapsamlı ve zengin yorum olanağı sağlar. Çalışma, okuyucuların ufkunu genişletmeyi ve kuramsal temelde farklı bir okumaya olanak sağlayarak dramatik bir oyunun doğasını kavramayı yeniden konumlandırmayı dener.

Anahtar Kelimeler: Harold Pinter, *Eski Zamanlar*, Sözel Şiddet, Dışlama ve İtibarsızlaştırma Manevraları, Olası Dünya Teorisi, Varsayımsal Gerçek Yapılar

*If you just let a play speak,
it may not make a sound¹*

The Possible World Theory: A Riposte to the Insipidity or Re-setting the Tone of the Nature of Drama

A dramatic play is often presented as a detached reality beyond the scope and outside the domain of audiences' potential to regulate possible or more appropriately, alternative fictional constructs. While a taken for granted pseudo-reality of a fictional world of a work restricts its addressees (the audience or the reader) to "receive" the work at hand in particular manner, Text World Theory² or Possible World Theory enlarges the horizon of spectators and readers in the investigation and interpretation of these works thereby allowing them to reveal the unuttered expectations, dreams and conflicts of characters. In a way, possible worlds reveal the incomplete nature of the literary works and indicate the assumption that "possible worlds are [the] way things [that] could have been" (Lewis, 1983:84). It is argued that these "could have been" possibilities are actualized either through the inevitability that the individual as a reader/spectator is a cultural 'product' or it may derive from the fact that "the

¹ Brook, Peter (1991) quoted in *The Language of Drama Critical Theory and Practice* by David Birch, The Macmillan Press, London.

² For a comprehensive discussion of the subject, see; Gavins, Joanna (2007): *Text World Theory: An Introduction*, Edinburg University Press. In her seminal book, Gavins both explains the theory together with its history and presents examples of its application to the texts extending from newspaper advertisements to car manuals.

clashing of different and often opposing possibilities” (Elam, 2005:62) in the plot of a narrative. At the heart of the issue, possible worlds foil the one dimensional interpretation of characters’ interactions with each other and subsequent events taking place in the narration depending on the “counterfactual” reality and “as if” rule (Elam, 2005:62). The rationale of such a theory results from the supposition that a linear reading of a work usually conspires against its purpose (to comprehend what a text fully means and may “possibly” refer) and fumbles the “requirements” of the act of reading and understanding. In relation to the central idea of the theory, it is also put forward that theory is “concerned with how language [...] and context in which it is produced and received leads participants [...] to build mental representations [...] to explain how fictional worlds are created and how they develop and change as a text progresses” (Hargreaves, 2010:1).

The hypothetically real constructs in a dramatic play mostly come to the fore by the statements of belief (doxastic world), expectations (boulomaic world), dreams/phantasies (oneiric world), commands (deontic world) and knowledge (epistemic world). And these worlds are usually expressed through or realized by means of “modalities” (Gavins, 2007:94) or modal lexical verbs such as wish, desire, think and so on. The sub-worlds are often diametrically opposed when the focus shifts from one character to another and it is fundamentally what moves the action(s) in a certain plot:

Old Hamlet orders his son to bring about the death of Claudius, while Claudius commands the death of Hamlet himself, first on the voyage to England and then through the duel with Laertes. It appears that the sub-worlds proposed are mutually exclusive (in logical jargon, ‘impossible’), since each involves the elimination of the protagonist of the other (Hamlet and Claudius respectively). But one of the ironies of the play is that both orders are carried out almost simultaneously in the final scene (Elam, 2005:70).

It is obvious that the desires of each character in *Hamlet* clash and oppose but dénouement of the play corroborates only one sort of sub-world of a character by excluding the other forms of possible ends/worlds. It is true that while a single form of end abrogates or supersedes other possible worlds, it must be highlighted that only in this particular way can a relationship between two worlds be constructed. In other words, the structured world or the sub-world in a play is defined by the real world, which is termed as “accessibility” (Elam, 2005:63). Although accessibility catalyzes the definition or pinpoints the dominance of a particular world in relation to other world (between the actual and textual actual world), the boundary between worlds such as boulomaic and

deontic might be blurred due to the world switches. Recognizing the participant-accessible, enactor accessible and the one who inhabits the discourse world will enable reader/audience to distinguish the ontological status or domain of any entity; however, it is out of question for the same addressees to state precisely the truth-value of worlds before the end of the play.

Text World Theory provides new insights for the interpretation of dramatic plays together with the conflicting desires, day-dreams and expectations of their characters. Harold Pinter, who is a Nobel laureate playwright and referred as “the playwright of silence” (Yerebakan and Göktekin, 2003:1) wrote plays of ample verbal violence, menace and hidden secrets the themes of which are very conformable with possible world theories. *Old Times* (1971) will be the subject of analysis in the matrix of text world since the play is a supreme example of distortion of memory, games of power and claustrophobic menace blended with the characters’ almost hostile interrogation with one another all of which would provide rich data and new insights in the interpretation of the play.

Old Times: Memory Battles, Games of Truth and Victimization among “Ménage à Trois”

Like many other Pinter’s plays, which are set in somber rooms (Yerebakan, 2000:5) in which the characters are distressed without any overt reason, the actions of *Old Times* take place in a similar setting. It is the story of a couple named Kate and Deeley and their guest Anna whom Kate roomed together twenty years ago. Deeley interrogates Kate about her friend named Anna in order to gain knowledge about her so that he can dominate and have control over both of them. When Anna arrives, she talks about their past with a particular effort to exclude Deeley out of her conversation with Kate. Kate mums the word. Not to be completely dismissed from the discourse, Deeley takes the turn and mentions how he met Kate by pushing Anna outside of his discourse. To counter his excluding and trivialization tactics, Anna talks of her experiences with Kate while she was rooming with her and she mentions a man sobbing desperately in their room implying that he was nobody but Deeley himself. Kate does not conform or reject their different version of stories about themselves and herself and she exits to have a bath. After Kate having gone to have a bath, another and a more fierce verbal battle takes place between Deeley and Anna in the form of invading each other’s privacy and deconstructing and reconstructing past in order to destabilize their present positions. Deeley and Anna construct fictional realities by the help of discourse; the power and manipulation of language. Deeley claims to have met Anna before and he denigrates Anna indicating her frivolity at the time they met. Anna, who is first anxious and hesitant to acknowledge that they met before, claims later that she tried to imitate Kate’s coy demeanors. When Kate gets out of the bath, both of

the “contenders” give up their tactics of subjugating Kate and instead they maneuver into having her appreciation. Each of their attempts ends up with failure for Kate preserves her silence. To push the boundaries even further, Anna brings about the issue how Kate once let her wear Kate’s underwear; finally Kate responds firmly that she remembers Anna was “dead” (Pinter, 1997:209) in a way she metaphorically buries Anna in the past. Kate, who overpowers Anna, turns to her husband Deeley unfolding that she remembers him sobbing in her room, which reduces Deeley into the position of a helpless child.

What runs throughout Pinter’s gripping drama is the story of subjugation, domination, degradation, invasion of privacy and exploitation all of which are realized by means of re-constructing of the self in accordance with the wishes, phantasies, hopes and desires of each separate character. In the play, the characters –particularly Deeley and Anna- utilize language so that they can fabricate hypothetically real constructs to impose a particular version of “reality” upon the character they are opposing. In this domination and subjugation *play*, the way characters use and manipulate language hints the relationship between their sub-worlds, which is termed as accessibility. This accessibility in terms of possible worlds unfolds when Kate becomes a “battleground” for characters’ conflicting sub-worlds extending from epistemic worlds to that of deontic ones. That’s why a wide range of desires and daydreams, the characters have and even their will to power provide an extensive and rich interpretative opportunity.

The play commences with Deeley’s staccato-like interrogative cross-examinations about the physical attributes of Kate’s friend and the degree of their friendship. The question and answer exchanges can be categorized mainly into the epistemic and doxastic worlds as it can be observed in the following curt conversation between Deeley and Anna:

Deeley: Fat or thin?
Kate: Fuller than me. I think.
Deeley: (Pause) She was then?
KATE: I think so.
Deeley: She may not be now. (Pause) Was she your best friend? [...]
Deeley: But you remember her. She remembers you. Or why would she be coming here tonight?
Kate: I suppose because she remembers me (Pinter, 1997:168).

Epistemic and doxastic worlds are conveyed through such modalities as “think” and “suppose”. Beneath these worlds of speaker’s knowledge and belief is lurking a deontic world in the disguise of questions which are looming indeed in the form of commands.

Deeley's epistemic and doxastic worlds coincide with his wish for exerting power over Anna and he desires to docilize Kate through his constant and close surveillance:

Deeley: Are you looking forward to seeing her?

Kate: No.

Deeley: I am. I shall be very interested.

Kate: In what?

Deeley: In you. I'll be watching you.

Kate: Me? Why?

Deeley: To see if she's the same person.

Kate: You think you'll find that out through me?

Deeley: Definitely (Pinter, 1997:171).

Although it seems that Deeley's statements and Anna's responses are in the form of epistemic/informative and doxastic linguistic referents, the undercurrent sense beneath Deeley's brief questions and answers hints the idea of an emerging boulomaic world conceivable in his statements such as he "shall be very interested" in the hope of figuring out Anna's resemblance out of Kate. The boulomaic implications are felt when Deeley asks: "Why isn't she married? I mean, why isn't she bringing her husband?" (Pinter, 1997:172). Deeley does not express any explicit statement referring the sense of boulomaic world; however, his sub-world reveals his quest for a latent heteropatriarchal solidarity as he may have to challenge two women on his own in the absence of Anna's husband.

Anna comes into the sight by the window and she reminisces her experiences with Kate whose memoires are full of epistemic modalities and referents: "[...] we loved, we were young then of course [...] to work in the morning, and to a concert, or the opera, or the ballet, that night, you haven't forgotten? and then riding on top of the bus down Kensington High Street, and the bus conductors, and then dashing for the matches for the gasfire [...]" (Pinter, 1997: 175). It is, however; her reminiscence is interrupted by another epistemic statement by Deeley who tries to abolish or discard the importance of her memoir: Deeley who points out that "We rarely get to London" (Pinter, 1997: 175) is countered and refuted by another epistemic expression by Kate. She claims that she remembers those times with Anna, which is decisively conflicting with the possible world that Deeley endeavors to establish! Accordingly, it is these opposing possible worlds are argued that "The drama is structured on the clashing of different and often opposing possibilities, conflicting possible states of affairs, and cannot be understood unless some notion of hypothetical worlds—realized or abandoned in the course of the drama—is applied" (Elam, 2005:62).

In the play, characters' statements may be diametrically opposed to their intentions. When Deeley articulates in oneiric manner that "I wish I had known you both then" (Pinter, 1997: 175), it is indeed he wishes either the total opposite of the situation or he desires to have known only Kate. When the play is taken into consideration in its totality, particularly the situation in which Deeley is reduced into a sobbing child in the end, Deeley may have further thought that if Kate had never meet Anna, he would not have to battle with Anna over the 'possession right' of his wife. The matter of possession dominates the play in every occasion and it even surfaces in slip of tongues indicating characters' doxastic world on the surface and oneiric world in deep strata:

Anna. You have a wonderful casserole.

Deeley: What?

Anna: I mean wife. So sorry. A wonderful wife.

Deeley: Ah

Anna: I was referring to the casserole. I was referring to your wife's cooking (Pinter, 1997: 177).

Since the object of possession is Kate, Anna confuses Kate with the dinner that Kate prepared for her. Although her statement is in epistemic nature in terms of possible or sub-world theory, her oneiric desire without any explicit modality indicates the fact that she fancies to reduce Kate into a metaphorically edible meal. Deeley, who anxiously asks: "You're not a vegetarian, then?" (Pinter, 1997: 177) seems to have grasped the insight of the issue. Nevertheless, Deeley, who has to initiate into verbal battle over ostensible territorial ownership of his wife, seems to be allied with Anna on the efficacy of her visitation: "We're forcing her to think. We *must* [emphasis added] see you more often. You're a healthy influence" (Pinter, 1997: 180). Despite the literal meaning of his words, which are uttered by deontic modality of 'must', what Deeley wants in effect is in stark contrast with his expressions. The contrast between the opposition of words and the intended meanings are best recognizable in the song that Deeley and Anna sing mutually both of whom voice their own desires. While Deeley sings: "Oh no they can't take that away from me [...] I've got a woman crazy for me. She's funny that way" (Pinter, 1997: 181), Anna responds: "They asked me how I knew, my true love was true, I of course replied, something here inside cannot be denied" (Pinter, 1997: 182). Both Deeley and Anna express their deep-seated belief, desires and day-dreams with a combination and reciprocal interaction of epistemic, doxastic and oneiric worlds. The territory is Kate, the object is to assume a superior hand over one another and the means is to surveillance and policing of Kate.

In the following defiance, Deeley resists embezzlement of Kate as if she was a commodity. He narrates the chain of incidents when he saw the movie named *The Odd Man Out* starring Robert Newton and he also mentions the events taking place while seeing the movie. Hinting that it is out of question for Anna to separate them, Deeley asserts that “It was Robert Newton who brought us together and it is only Robert Newton who can tear us apart” (Pinter, 1997: 183). To counter this assault, Anna fights back arguing that “There are some things one remembers even though they may never have happened. There are things I remember which may never have happened but as I recall them so they take place” (Pinter, 1997: 184). Through her counter attack, Anna, who demonstrates that what she and Deeley are trying to do is to construct past in order to deconstruct the present arguments of each other, displays that she and her rival are well aware of that reality is indeed conditioned “by belief[s], fantasies, fears and wishes that we projected onto it” (Elam, 2005:69). The better one constructs and imposes his/her reality over another, the closer s/he gets to the victory. As it can be observed, Anna’s opposing epistemic remarks collide with that of Deeley and she refutes them on the basis that one can “remember” things even if they may never occurred in the past. Kate, who remains silent up to the point right after Anna mentions the man sobbing in their room, interferes Deeley and Anna’s conversation by saying “You talk of me as if I were dead” (Pinter, 1997: 186). What Kate is doing is to create a hypothetical construction by generating an epistemic modal world. Anna’s insistent use of past tense even if she argues the opposite of what she has just said indicates that Kate is still regarded as “dead”: “No, no, you weren’t dead, you were so lively, so animated, you used to laugh” (Pinter, 1997: 186). Kate, who wants to emphasize Anna’s insistent use of past tense when she is at stake, emphatically underlines the present use of “to be”: “I said you talk about me as if I AM [emphasis added] dead. Now.” (Pinter, 1997: 186). After Anna touched upon lightly the happiness she felt for the marriage of her friend, she once again plunges into the day dreams of the memoirs with Kate and she maintains to talk about on her behalf: “She ravished them, and then insisted we visit that gallery [...]” (Pinter, 1997: 188). The subjunctive structure and the word “ravish” indicate the existence of an oneiric world but this is an invented oneiric world fabricated by Anna and made to fit for or imposed on Kate.

Anna changes her focus of attention from past to present in shifting to describe her present state with an emphasis on luxuries life she and her husband are leading. “We live in a rather fine villa and have done so for many years. It’s very high up, on the cliffs” (Pinter, 1997: 189). The description, which Anna provides, stands as sharp contrast to the vicinity in which Deeley and Kate are leading their lives. Although her description falls into the category of epistemic world, Anna’s portrayal may also be interpreted as a wish fulfillment through daydreaming, which is more appropriate to oneiric world. As the play takes

place on psychological level and it is preoccupied with fabrication of possible world through imagination, it is heavily under the effects of epistemic, boulomaic and oneiric world and it allocates restrictive numbers of deontic modalities and words. Moreover, when characters employ words or statements connotating deontic expressions, they remain only on linguistic surface referring some other possible worlds. When Anna proposes to go out and tells Kate “Wear your green” (Pinter, 2007:193), the statement remains on epistemic level rather than on the level of deontic world.

When analyzed closely, it is seen that the epistemic and doxastic world of characters overlap with each other. Deeley seems to wonder if Kate has dried herself appropriately but he actually tries to treat Kate as if she was a child:

Deeley: Have you dried yourself properly, Kate?

Kate: I think so.

Deeley: Are you sure? All over?

Kate: I think so. I feel quite dry.

Deeley: Are you quite sure? I don't want you sitting here damply all over the place (Pinter, 2007:202).

Anna, who may possibly get accustomed to such disparaging attitudes and remarks towards her, indifferently responds Deeley by means of brief doxastic modalities such as “I think”. To the end of the play, Kate gradually resists the depreciative demeanors shown to her by her husband and friend and she rejects their offers. “Anna: Oh, I'm sorry. I'll make some fresh. Kate: No, I don't want any, thank you.” (Pinter, 2007:203). Although Kate's statement of rejection fits to the epistemic declaration, its tone is suitable for deontic quality not only because she firmly turns down the linear meaning of a simple coffee offer, but also she refuses Deeley and Anna's shrouded aims of passivization. Nevertheless, this does not deter them to maintain to define Kate. “But when I knew her first she was so shy, as shy as a *fawn*, she really was [...] I put it down to her upbringing, a parson's daughter, and indeed there was a good deal of Brontë about her” (Pinter, 2007:205). Here, Anna employs epistemic expressions only to create a world more credible than the other possible worlds which might be otherwise less credible if they are created through oneiric or boulomaic expressions. Deeley and Anna, who try to repress Kate throughout the play, turn to each other, the act of which shows that they cannot manage their aims of subjugating Kate. Anna reminisces her ‘old times’ with Kate to which Deeley sarcastically responds “Sounds a perfect marriage” (Pinter, 2007:206). Anna who almost understands the fault of entering into the field of Deeley shrinks back and apologetically acknowledges her mistake: “I feel that is your province” (Pinter, 2007:206). In protest against Anna's epistemic

acknowledgement, he fulminates against his accomplice: “You fed [*sic*] it’s my province? Well, you’re damn right. It is my province. I’m glad someone’s showing a bit of taste at last. Of course it’s my bloody province. I’m her husband” (Pinter, 2007:206). After Deeley’s accusation, Anna creates a boulomaic world in order to reach a compromise with Deeley: “I would like you to understand that I came here not to disrupt but to celebrate. To celebrate a very old and treasured friendship, something that was forged between us long before you knew of our existence” (Pinter, 2007:207). Nevertheless, her boulomaic world incorporates a world of doxastic one in which Anna obstinately claims that there is still a room for her existence between Kate and Deeley. Kate, who listens patiently, moves in for the fatal blow coercing Anna into an insignificant position which they first intended to place Kate. She claims that “But I remember you. I remember you dead” (Pinter, 2007:209). The epistemic expression, which is precise in nature, buries Anna into the memories which she eagerly narrates. Kate also humiliates Deeley stating that how he has to make a proposal to her so that he can save himself from Kate’s latent potency, which metaphorically “castrates” Deeley and his heteronormative values determining the direction of discourse. Kate’s overpowering of her rivals at the end provides different *possibilities* of reading the play: First of all, Kate might have killed first Anna out of jealousy and then Deeley and after the twenty years of her murder, she postulates in a hypothetically “real” world that Deeley still loves her. The second reading of the play conformable with the text world theory enables us to infer that Anna is the extension of Kate’s single psyche which Kate suppresses by the metaphorical words of “dead.” Kate, who kills Anna so as not to be torn between her husband and her second self, has to face Anna who surfaced over Kate’s personality once more. In retaliation for Anna’s re-appearance, Kate has to kill her alter ego once again. Accordingly, the play ends with the re-enactment of the scene occurred twenty years ago when Deeley was sobbing in Kate’s room.

A Bifurcated Showdown Foregrounded through the Possible World Theory

It is seen that the number of statements forming epistemic worlds outweighs the rest of the worlds in quantity. Doxastic and boulomaic worlds can also be found in considerable amount. While the number of expressions referring to deontic worlds is restricted, the whole of the play is embroidered by oneiric world of the characters but this embroidery does not explicitly manifests itself on the level of words but by the unspoken intentions of characters far-reaching the linguistic signifiers. In *Old Times*, the possible worlds of characters with their hidden desires, belief, expectations and the interactions among these worlds with regard to Deeley, Anna and Kate profoundly conflict with each

other. In other words, it turns out that Harold Pinter deliberately makes *Old Times* into a mass of drastically contradicting memoirs. Accordingly, the text world theory served the necessity of seeing or interpreting the play with a more comprehensive way; first by distinguishing the compactness of each possible world, setting it apart, analyzing the respective worlds with their modalities and forms of statements peculiar to a specific hypothetical world which lead to unearth the truer version of the story and enabled readers to construe more sensible liaisons among characters.

REFERENCES

- BRYDEN, Ronald (1971): *Pinter's New Peacemaker*, The Observer, http://www.haroldpinter.org/plays/plays_oldtimes.shtml, accessed date: 20.12.2016
- DAVID, Birch (1991): *The Language of Drama Critical Theory and Practice*, The Macmillan Press, London
- ELAM, Keir (2005): *The Semiotics of Theatre and Drama*, Routledge and Taylor & Francis Group, London
- GAVINS, Joanna (2007): *Text World Theory: An Introduction*, Edinburgh University Press
- HARGREAVES, Helen (2010): *A Text World Theory Approach to Viewpoint Analysis, with Special Reference to John le Carré's A Perfect Spy*, Lancaster University Press
- LEWIS, David K. (1973): *Counterfactuals*, Blackwell Publishing, Oxford
- PINTER, Harold (1997): *Harold Pinter: Plays Three*, Faber and Faber: Contemporary Classics, London
- YEREBAKAN, İbrahim (2000): *Harold Pinter: Kutlama*, Mitos-Boyut Yayınları, İstanbul
- YEREBAKAN, İbrahim, Göktekin, Yılmaz (2003): *Suskunluğun Oyun yazarı Harold Pinter'in Türkiye Serüvenleri*, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Erzurum